

mh

matica hrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

1

2

SUSRETI

ISSN 2303-5072

God. 12, br. 12

MATICA HRVATSKA GRUDE
S U S R E T I
2018.

Broj 12.

Nakladnik

OGRANAK MATICE HRVATSKE GRUDE
Republike Hrvatske bb
88 340 Grude
www.maticahrvatska-grude.org

Glavni urednik

Mario Bušić

Uredništvo

Andrijana Mlinarević-Cvetković
Dominika Andrijanić
Iva Ante Marić
Gordana Iličić
Ivan Šimić
Jozo Marić
Ljubo Grizelj
Mario Bušić
Mladen Leko
Natalija Palac
Petar Majić
Srećko Mikulić
Srećko Tomas
Stjepan Glavaš
Tihomir Glavaš
Vinko Čuljak
Zvonimir Glavaš
Željko Andrijanić

Grafička urednica

Andrijana Mlinarević-Cvetković

ISSN 2303-5072

12

MATICA HRVATSKA GRUDE

SUSRETI

Grude, 2018.

SADRŽAJ

Uvodnik - ZVONIMIR GLAVAŠ	7
KNJIŽEVNOST.....	11
Dio iz poeme Hajduk Andrijica - ZDENKA BILOBRK	13
Skalini fra Zvonimira Radoševića - ZDENKA BILOBRK.....	18
Jama Jazovka - s. BERNARDINA CRNOGORAC	21
Litanije kraljevskome gradu - FABIJAN LOVRIĆ	26
Bilješke o pjesniku - PEJO ŠIMIĆ	30
O nazivlju bosansko-humskih srednjovjekovnih nadgrobnika (bilig, kami, kamen, zlamenie) - MARINKA ŠIMIĆ.....	41
Ako znaš odakle dolaziš, znat ćeš i kamo trebaš ići - PAULA TOMIĆ	62
Pjesme Mirjane Mime Vlašić - MIRJANA MIMA VLAŠIĆ.....	70
KULTURA	77
Uloga društveno-kulturnih događaja u čovjekovoj svakodnevnosti - DOMINKA ANDRIJANIĆ	79
Otvorenje 2. likovne kolonije Zvonko Buišić Taik - MARIO BUŠIĆ.....	94
Pučka molitva nakon sprovoda u Gorici - MARIO BUŠIĆ	101
Kultura pamćenja i historija - ZVONIMIR GLAVAŠ.....	104
Ledinački zapisi – Solomunovi - MARIO KNEZOVIĆ	119
Fra Vinko Mikulić – Bajević, fratar slikar - FRA ANTE MARIĆ.....	125
Vitko nad stoljećima	
Natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega - MILKA TICA.....	136
Grudska molitva - DAMIR ZORIĆ	143
POVIJEST	153
Iz života Ante Brune Bušića	
O četrdesetoj obljetnici pogiblje - WOLFFY KRAŠIĆ	155

Podaci o krštenjima i krstitelji za vrijeme župnikovanja fra Martina Mikulića (1888.-1902.) - FRA ANDRIJA NIKIĆ	164
Slavonska udruga hercegovaca intenzivirala svoj rad - SREĆKO TOMAS	190
UČENIČKI POKUŠAJI	205
Pjesme Filipa Pešorde - FILIP PEŠORDA	207
Pjesme Ive Zadro - IVA ZADRO	212
Različitost - IVONA BOBAN	217
Proljeće, simbol probuđenog života - JERKO BUŠIĆ	218
Različitost - LANA GRIZELJ	219
Različitost - ANA MIKULIĆ	220
Sekunda - ANTONELA SABLJE	221
ZANIMLJIVOSTI	223
Leksik prezimena Donjih Mamića 1948. - VLADO BOGUT	225
Nije ga bilo, a da nije dobijo degenek - VLADO BOGUT	230
Glavna i izborna skupština Matice hrvatske Rijeka - SREĆKO MIKULIĆ	236
Bog sve izvodi na dobro - PAULA TOMIĆ	237
KRONIKA	243
Kronika Matice hrvatske Ogranak Grude (2017. – 2018.) - MARIO BUŠIĆ, SREĆKO MIKULIĆ	245

UVODNIK

Kratko razmišljanje o tegobama čovjeka u suvremenom svijetu

Suvremeni je svijet dominantno zao i postaje sve gori. U to sam čvrsto uvjeren. On ne dijeli moja kršćanska uvjerenja, naprotiv dijeli uvjerenja njima potpuno suprotna. Nisam u iluziji da je sve na svijetu loše i da nema dobrih ljudi, kao što nisam u iluziji da je svijet potpuno integralan, da "diše" kao jedno. Iz godine u godinu, ipak, sve se više integrira, globalizira - rekli bismo - postaje na ekonomskoj razini jedno tržište, a u svijetu ideja također - jedna ideologija.

Zapadna civilizacija, s engleskim kao dominantnim jezikom komunikacije, nadvladava sve druge civilizacije i kulture. Unutar te zapadne civilizacije, izgrađene na judeo-kršćanskim i grčko-rimskim temeljima, odavno prevladavaju bezbožnost, i /ili duhovna indiferentnost, materijalizam, hedonizam, i poopćeno govoreći - ideologija koja svodi čovjeka na životinju, niječući pri tome čovjekovu duhovnu dimenziju.

Iole razuman čovjek uviđa ispravnost ove ideologije ili svjetonazora, koja ima veoma negativne i opasne posljedice. Budući da je naglašen materijalizam u svemu i čovjek proglašen običnom materijom, ljudsko se tijelo ne promatra kao od Boga stvoreno i sveto, već kao objekt za uživanje. Žene u ovoj paradigmi moraju izgledati lijepo u licu, imati skladna, i ako je ikako moguće, bujna tijela, s oblinama na strateškim pozicijama, dok muškarci moraju imati što više mišića, biti "rasni alfa mužjaci". Ukoliko muškarac nema ovakvo tijelo, onda mora imati novac koji će mu omogućiti da ima (upravo da "ima") onako opisanu "alfa ženku", a novac upravo privlači "ženke", jer je novac u ovoj paradigmi summum bonum (najviše dobro). Novac je summum bonum, a ne ljudski život, ili neke ljudske vrline: ljubav, hrabrost, skromnost, odanost, odlučnost...

Ne kažem da je ova ideologija, svjetonazor, paradigma (ili kako već je nazivali) jedina postojeća unutar, na globalnoj razini dominirajućeg, zapadnoga civilizacijskog kruga, već da je dominantna unutar njega. Teško joj se odupirati, jer je njezin put puno lakši od putova koji čovjeku ne oduzimaju duhovnu

dimenziju. Teško je biti i krščanin u njenom kontekstu, ali i čovjek koji njeguje bilo kakvu vrstu duhovnosti i moralnog i životnog integriteta.

Ne treba biti krščanin da spoznaš ispravnost ove ideologije. Dovoljno je biti čovjek otvorene pameti i otvorena duha. Dovoljno je razmišljati u miru vlastitoga bića, negdje primjerice u prirodi, slušati svoj razum i svoju intuiciju da uvidiš kako ova dominantna ideologija nema nikakvoga smisla.

U svakom zdravom čovjeku postoji duboka potreba da se traži smisao vlastita življenja i svijeta. I čovjek, ako je staložen i životno balansiran, nalazi taj smisao kroz sve one situacije i osobe koje mu život donese. Stoga čovjek treba usmjeriti svoj život onako kako shvati da treba kroz razmišljanje i intuciju i ne gubiti vrijeme na gluposti, kojih danas ima tako puno, gluposti koje su se uvukle u sve društvene pore, čak i u institucije.

Moj je put kršćanski, ali nipošto ga ne smatram jedinim ispravnim. Mnogi ljudi nisu imali priliku upoznati kršćanstvo, stoga nisu ni odgovorni što ga ne poznaju. Postoji mnoštvo drugih puteva koji vode životnom ispunjenju i životnom smislu, puteva koji vode vječnoj sreći u onostranosti, u koju čvrsto vjerujem, i koja nam osmišljava svakodnevni životni hod.

Zvonimir Glavaš

KNJIŽEVNOST

ZDENKA BILOBRK

Dio iz poeme Hajduk Andrijica	13
Skalini fra Zvominira Radoševića	18

S. BERNARDINA CRNOGORAC

Jama Jazovka	21
--------------------	----

FABIJAN LOVRIĆ

Litanije kraljevskome gradu	26
-----------------------------------	----

PEJO ŠIMIĆ

Bilješke o pjesniku	30
---------------------------	----

MARINKA ŠIMIĆ

O nazivlju bosansko-humskih srednjovjekovnih nadgrobnika (bilig, kami, kamen, zlamenie)	41
--	----

PAULA TOMIĆ

Ako znaš odakle dolaziš, znat ćeš i kamo trebaš ići	62
---	----

MIRJANA MIMA VLAŠIĆ

Pjesme Mirjane Mime Vlašić	70
----------------------------------	----

DIO IZ POEME HAJDUK ANDRIJICA

VILA DINARKINJA

U tom od pogleda sakrivenom skladu, od pamtvjeka
su biljke i životinje imale posvećeno mjesto.
Svaki cvjetak, grmić i stabalce, bili su darak za čovjeka,
a priroda iziskivala da on joj, uzvraća jednako il' isto.
Za sve otvorenoga srca, ljubav je bila ključ,
i jedino onima Andrijičinog kova, planina je dopuštala uć...

Ušuškane na ležajevima od lišća, u najskrovitijem kutku luga,
malenih košutica iz grmlja, plašljive sijale zjene.
Cijeli njihov svijet odzrcaljen iz svjetlosti nebeskog kruga,
završavao na proplanku, po kojem pasući, poznate kretale se sjene.
Tu sve je bilo povezano, sve u jednom disalo je glasu...
Vilinskih kola odjek, po starome zvonio krasu...

U zeleni umotani bršljan, drijemali orijaški hrasti;
najstariji i najkrupniji među njima, bili su predstavnici vlasti.
Po krošnjama načičkane, virile glavice malih ugojenih sova,
koje čekale roditelje da im se povratu iz lova.
Vidjelo se da tu im ni ptičjega ne manjka mlijeka,
i upravo iz tog obilja davno je i potekla ona čuvena izreka.

Niže u dupljama, jedan se drugi odvijao život.
Povremeno bi se začuo zrnasti smijeh i kikot,
a kad bi se bolje naperile uši, i jedva čujni šapat.
Drobno poput proljetnog lahora il romora kiše,

jedan čaroban glas opominjao, nek prestanu klapat;
Jel dosta toga ihihihi- haha, de, prestanite više ..

Nit zere nemate konta, što vanka još je dan,
i što se pod prozorom vrzma, nekakav veliki tikvan.
A hajdučku travu i metvicu divlju ne mećite stalno u čaj,
jer ovome nit sam Sveti Juraj, ne bi stao u kraj.
Zrina, Zorja, Vida, nemojte praviti se lude,
jer pazit će ja vas i kad me ne bude..

Kad koju za uši povučem, isti svanut će joj čas,
jer ja zbog nikog neću, svoj dobri izgubiti glas.
Noćas na mjesecini najljepše pokažite lice,
a sa tim podočnjacima ne sličite na vile, nego na vještice!
U haljine još sam vam sinoć utkala nezaboravke plave,
a čekaju i vijenčići cvjetni s kojim, ukrasit će vam glave.

Ti Jurja i Divna, sa prvim mrakom konjima ispletite grive,
i ne budu li spremni na vrijeme, bogme bit ćete krive.
Za nove hajduke u šumi, sve čule ste već,
od čuvarkuće kremu na lice i odmah krenite leć.
Godina mi je puno na plećima i trebam miran san,
i s ovim prekidam riječima, jer vanka još onaj je klipan.

Očaravanja

Ja ljude neću kuditi,
njima će Nebo suditi.
Duše bez poniznosti,
ne mogu putem Vječnosti.
Pravdu ne smijem ni koriti
što Ljubav ne umije
prepoznati.
Treba se Mudrosti
moliti.
Ona po srcu

Zakone piše;
Ljubav je dar,
zbog nje se diše,
kad srcem gledaš,
vidjet ćeš više.
Najdraže, rođene moje,
pssst, tiho, tiho, tiše...
Evo će skoro noć,
suton polako pada..
Ah, sanena moja stvorenja,
spavajte, spavajte sada...
Koja je tajna u snima,
što traju na ovom kršu,
i koliku snagu srce ima,
kad besmrtnu sačuva dušu...
Da bude kao ptica,
koja se nanovo rodi,
iz pjene modrog vala,
na hladnoj Cetini vodi..
Uvijek u ova doba,
kad sumrak izduži stijene,
cijela se pokrene šuma,
i plašljive ožive sjene...
Nije zbog mene nit svijeta,
uzdah što mi se ote...
Žalim jer ostat će same,
ove moje sirote.
Ne kudim ni ono vrijeme,
što sve mi moje uze;
za njega svoje zadnje,
ja sam sačuvala suze.
Moram otići noćas,
na stranu prelazim drugu,
i neće nikakva pjesma,
moju ublažiti tugu.
Tamo gdje njegovih dvora,
zidovi strše goli,

jedan pogled će nježni,
moje uljuljati boli.

Gledat ću sliku na zidu,
niz koju voda toči,
i zadnji put sa sjetom,
uronit u njegove oči.

Kad mjesec Večernju upali svijeću,
kruneć mi srebrom niti,
ispod sazviježđa blijedog,
sami mi ćemo biti.

Svjetlost će klizit niz lica,
meka i blaga od rose,
na kamenom uzglavlju tad ću,
srebrne ostaviti kose.

Preobraženi mi ćemo lebdjet
iznad zaspalih njiva,
i neporaženu otpustiti dušu,
neka u miru sniva...

* * *

Tog dana je oblak dugo, uz staru grmio cestu,
a nečujni sivi sokol, po istom kružio mjestu...
Mukli, zavađeni topot, uz planinske grabio klance
i zalazom jesenjeg dana, plamene otkrivaо vrance.
Nasred našeg luga, na razdjeljini međ dva svijeta,
prekrivena sunčanim prahom, blistava izranjala četa.

Znala sam istoga trena, kakva ga sudba čeka.
Izabrani su uvijek isti imali put, odkad je svijeta i vijeka.
Sve što u svom ludom nosio je srcu,
to je i na gordom, pisalo mu licu.
Predodređen da bude podjarmljenih Hrvata na čelu,
stanio se na čistini, u zanosnom hajdučkom odijelu.

Satkan od nade i muke siromaha,
velikaš bez dvorca, harambaša bez mane i straha.

Gospodar zavedenih stranputica i podsmješljivih Dinarskih bura,
snoviđenje s dukatom na prozoru, za kasnih, drijemljivih ura.
Očiju prepunih žara, s velikim srcem na dlanu,
od nemira nosio je breme, i caru i sultanu.

Ali nisam znala, da za njim ču žalit tolikom silinom,
i tužit vjekovima, nemoćna pred sudbinom...
Prepoznali smo se odmah i očarana njegovom snagom,
odbolovala sam, sve njegove tuge i muke;
žal za porobljenim zavičajem i rodnim pragom,
kojim vjetar raznosio tugaljive, mrzle zvuke...

Pjesme.., koju ni pjevat ne mogu...,
svijetu.., što postao je njegovo poprište...
U potleušici šupljega krova, gdje je ishodište,
na zemljanom podu utabanom tragovima nogu,
sačuvalo u naborima kolijevke, čistotu dječjeg tjemena,
a anđeli bdjeli, iščekujući dolazak drugog vremena...

Zatajit ču pjesmu od svijeta i crnoj zemlji je dati,
neka se diže na Kamešnici planini.
I pjevat će ona, lijepa moja mati,
o jednom snu, odsanjanom na ovoj čistini.
I bit ču jecaj iz duše i njezin plam...,
s Cetine zrnce pijeska i tvrdi nadgrobni kam.

Zdenka Bilobrk

SKALINI FRA ZVONIMIRA RADOŠEVIĆA

Nisu svi dani tako ni sivi,
kad svrnem pogled na prošlost...
Mladost je krasio duh i bili smo živi,
a, sudba stopama našim, veliku dijelila milost.
U njezinom krilu i mjeseca četvrt, ponizno dužila lice,
kada bih stazom vrh sela, bunovne budio ptice...

U to oskudno doba, kad sela zjapila pusta,
u brazdama njiva, neumorna počivala nada.
Kruh naš svagdašnji kojega željno molila su usta,
milostivi unosio mir, u te dane od čemera i jada.
Blagoslivljujući polja, fra Zvonko je posvećivao i naše mrtve;
u najcrnjem mraku Bleiburga, Očenaš je uskrisivao sve hrvatske žrtve.

Za njegovih propovjedi, dobijali smo više od duševne hrane;
sa napuklim glasom čije riječi u samilosnom prelamale se šaptu,
nezacijeljene blažio rane
neisplakanih, kojih ih je dio, nestao u ratu.
I samom je očinskom pojavom dodjeljivao i utjehu i zaklon;
zbog njega, bili smo dio nečeg višeg, i Njegova Riječ bijaše Zakon.

* * *

Znali smo sve o pobijenim župnicima, i o fra Stanki Bradariću,
i fra Metodu Veziliću koji je s mukom prikupljaо pržinu i kamen,
i skupa s mještanima izgradio novu i ljepšu crkvу u Bajagiću.
Partizani su mu svukli habit i onako ponižen,

bisage s pržinom prtio je na Vrdovo, sve do njihovoga štaba;
tu, u jednoj jami, fra Metod je dopao i svoga groba.

Iza njega, ostao je drveni, nedovršeni zvonik,
sa svodom na kojemu nedostajale freske,
i sličnost koju niz crkvu, tajanstveno prinosio lik,
dok u hodu iza oltara, anđeoske širio je ruke..
Sa prilikom koja po Križnom putu, posrće i kleca,
i ženom u crnini što nad praznim grobom obnoć, bugari i jeca.

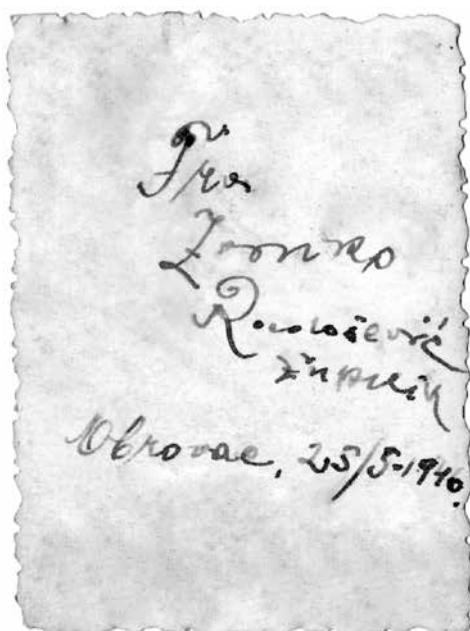
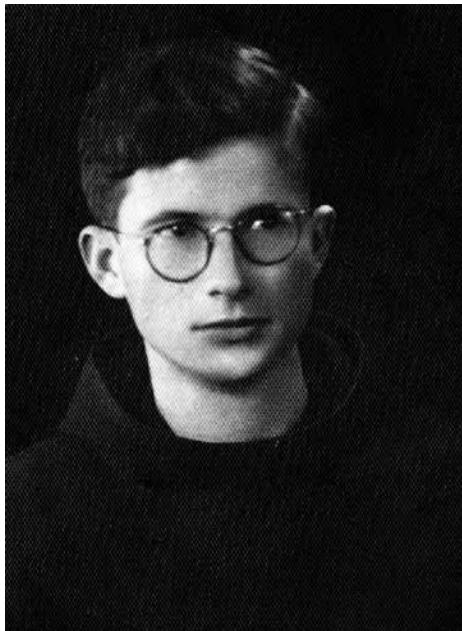
* * *

Skaline od dasaka fra Zvonki sam napravio u nekoliko dana,
i vodile su iz njegove kužine, ravno do spavaće sobe.
Više nije morao noćivati u Bilobrka, niti navečer kružiti okolo svoga stana,
i predati kad će ga kamenjem iz mraka, zasuti one komunističke rugobe.
Srećom mi je njihova odbornica Ika uvijek dojavljivala kuda ču okrenuti
kući, pa mi je bilo lakše, preko Gajina zamesti trag i umaći.

* * *

Život je prohujao, al' želje naše pobijene braće, danas su ostvarene;
Hrvatska je tu, ta suza slana, naša zemlja sveta!
Njihove duše i Njezina povijest čvrsto isprepletene,
na Nebu će ogledati se, sve do svršetka svijeta!
Ovu podižem čašu Njima u čast, neka im je na vječnu hvalu,
i klanjam Gospodinu koji mi je dao, Njegovu dočekati slavu!

Fra Zvonka više nema i jedin i spomen, ova mi je slika,
a sad da je vratit me unatrag, sve bih ponovio isto!
Zbog naše ljubavi spram nje, zemlja je bila velika,
i uvijek će trebati one, koji će je voljeti iskreno i čisto!
U zemlji koja nas rađa, ljubav ne umire nikada!
Mirujte, mirujte braćo, spavajte, spavajte sada...

Fra Zvonimir Radošević

Dugopolje 21. II. 1915. - Vancouver 18. VIII. 1988.,
župnik u župi Bajagić-Obrovac od 1943. do 1958.

Fra Stanko Bradarić župnik od 1941. do 1943.

Fra Metod Vezilić župnik od 1933. do 1941.

Zdenka Bilobrk

JAMA JAZOVKA

U ZAGREBU O JAMI JAZOVKI

U lipnju ove godine, bila sam u *Zagrebu*. Vrijeme je prolazilo. Dani su se nizali. U gradu su se, u rano jutro, žurili automobili, tramvaji i ... Buka je bila sve veća. Budila je i one najpospanije. To je uobičajeno.

Nekoliko dana, nakon moga dolaska u kuću Maticu, u Frankopanskoj 17., među sestrama se potiho govorilo o jami *Jazovki*. Nisam znala kada se hodočasti na Jazovku, ali sam dobro znala po čemu je ona poznata i što se ondje dogodilo. Bilo je naravno da su sestre o tomu razgovarale. Poslije sam shvatila da su se dogovarale koja može ići na Jazovku, koja ima neodgodive obvezе i ...

Šutjeh, slušah i razmišljah. Nije bilo moje mijesati se u njihov razgovor i dogovor. Potresa me ime svake jame, njezine jezive dubine, krute mrkline, a i ubojice nevinih ljudi, koji su povezani s njima.

Nakon nekoliko dana, o svemu je jasno i glasno, pred svima sestrama, progovorila časna *Majka Miroslava Bradica*. Zamolila je sestre koje mogu da 22. lipnja 2018. god., idu na jamu Jazovku, jer se drži sigurnim da su u njoj kosti naših triju sestara, koje su komunisti odveli iz bolnice u Vrapču, s drugim bolesnicima, ubili ih i sve ih bacili u Jazovku. Tko je mogao i želio, trebao se javiti kućnoj upravi, da bi se osigurao prijevoz. Odmah sam pomislila: - Evo mi prigode posjetiti mjesto naših mučenica i mučenika! - To sam uvijek željela i zato mi se to učinilo kao da sanjah.

IZ ZAGREBA PREMA JAZOVKI

O svemu što se dogodilo, razmišljah i čekah petak 22. lipnja. U meni su se pojavljivale nove slike udbaškoga zločina nad nevinim i bespomoćnim ljudima. Iz dubine su duše misli su mi nicale, budile me na ...

Došao je dan polaska. Nije sličio prijašnjima, toplim i sunčanim danima. Po svemu je bio osobit. Osvanuo je kao pravi zimski dan, veoma kišovit i prohladan. Sve je bilo pripravno. S molitvom i Božjom pomoću, uputili smo se svomu cilju.

Putovanje je bilo zanimljivo ali tužno, kroz brežuljkasti kraj, osobito onima koji prvi put idu žumberačkim krajem. Kišni nas pljuskovi pratijahu, ledene kape pucketahu po automobilima. Činilo se kao da čujemo uzdahe onih koji su, prije mnogo godina, prošli tim putem, pod budnim nadzorom komunističkih ubojica, u zagrljav smrti i mračne jame. Kišovito, hladno, drhtimo, ali su naše nade u lijepo vrijeme bile jače od kišnih pljuskova. Nade su ostale. Kiša nije prestajala. Nekoliko se puta osjetio i jači vjetar.

NAŠIM POKOJNIM SESTRAMA U JAMI JAZOVKI

Došli smo u *Sošice*, blizu kojih se nalazi jama *Jazovka*. Čekasmo jedni druge. Kiša je lijevala. Potoci su tekli, a i tišina, mir i samoća. Ondje smo svratili i malo predahnule kod sestara *bazilijanka*, a potom se uputile na mjesto odakle ćemo poći svi zajedno, u povorci, na vrh šumovitoga brežuljka, gdje se nalazi zloglasna jama Jazovka, u kojoj su skončali naši mučenici, koje su komunistički zločinci strijeljali i bacili u nju. Činilo mi se da tu negdje oko nas, iza onih zelenih busova, kriješte zajapureni udbaški krvnički pogledi i kao da jedan drugomu govorи: - Doznali su što smo činili, a rekli su nam nikada nitko ovo ne će dozнати? - Prevarili su se. Ostavili su svoju sliku nakon sebe. To su komunisti, Udba i njihovi suradnici ..., ubojice, Bogoubojice, jamari, opasni strvinari ljudske krvi.

O sjećanju povezану с јамом Jazovkom brine se *Hrvatski obredni zdrug Jazovka*.

Pošli smo oko deset sati. Najprije su bili državni izaslanici: Predsjednice Republike Hrvatske i Ministra Obrane, različite braniteljske udruge, mi sestre, s časnom majkom Miroslavom Bradicom, i drugi.

Sestre su nosile, na velikoj podlozi, slike naših pok. sestara: s. *Lipharde Josipe Horvat* (1902.-1945.), s. *Geralde Ane Jakob* (1906.-1945.), s. *Konstantine Roze Mesar* (1907.-1945.), odvedenih iz bolnice u *Vrapču*, 15. svibnja 1945., mučene, ubijene i bačene u jamu Jazovku.

Povorku i molitvu, s pjevanjem, predvodio je krašički župnik *Ivan Vučak*. Svi smo bili tužni i potreseni. Ipak, komunistička zloća i mržnja ne mogu ubiti ni pobijediti našu vjerničku, kršćansku nadu, koja uvijek pronade put i ondje gdje ga nema, koji je skriven našim očima ili ga mi ne vidimo, ali za nj zna onaj koji nam daje tu nadu.

MI I NAŠE MUČENIČKE KOSTI U JAZOVKI

Kada smo došli ispod brijege, koji skriva jamu, u kojoj su naši mučenici, ništa više nije bilo isto, u nama ni oko nas: misli, koraci, molitva, kiša, vjetar; sve se promijenilo. Svi smo šutjeli, a oko nas je sve govorilo. Našom se nutrinom verala bol. Grlio nas je hladni i mokri vjetar. Čuli smo ga. Želio nam je nešto reći ...

Oblaci se nisu pomicali, premda smo to priželjkivali. Uspon na vrh brijege nije bio lak. Što je on prema muci naših mučenika, prije mnogo godina? Pomislila sam: - Bože dragi! Da je na ovomu puteljku bilo staviti nekoliko kamenova, iz kamenite *Južne Hrvatske* ili iz *Hercegovine*, lakše bismo se uspinjali prema vrhu brda, a osobito silaziti s njega! –

Kiša je padala, potoci su se slijevali, a i blata je bilo izobilno. Bogu hvala za šiblje i drugo raslinje. Oni su bili naši rukohvati. Pomagali nam na našemu putu. Uspinjući se prema vrhu, čuli smo muk, koji nam se približavaše. Na vrhu brežuljka, na kojemu je ta strahotna jama, naši su pogledi na njemu bili prije nego smo došli na nj. Mislima smo gledali tu stravičnu provaliju, koju je skrivala gusta šuma. Pogledi su nam trčali ispred nas, dok se mi provlačismo između granja, suharaka, šiblja, blata ...

Svatko se zamislio i razmišljao kako su se nekada davno naši bolesnici i naše medicinsko osoblje, među kojima su bile naše spomenute sestre, s njihovim ubojicama, uspinjali na ovaj brijege, vjerojatno pod okriljem noći, znajući što ih čeka.

Slično je razmišljanje dušu napunjalo pritajenom patnjom. Slijedili smo njihove nekadane tragove, posljednje korake na ovomu svijetu. Iz svoje rane, slutila sam njihove krvave rane.

Stigosmo na vrh. Pred nama se ukaza *Jazovka*, označena konopcima. U redu joj se približavasmo. Činilo se kao da čekamo rukovanje s našim mučenicima. Svaki se hodočasnik prekrstio, pomolio, pogledao u dubinu, želeći pokojnim kosti, pogledom dotaknuti. Ništo ne vidjesmo, ali nas je mnogo toga proželo: jamin mrak, muk ubijenih-usmrćenih, jeka komunističkoga zločina, pucnjevi metaka, jauk mučenih, strijeljanih, a uokolo, po granama, kapljice raspršene mučeničke krvi, koju kiša nije isprala od 1945. god., a i ne će ..., a o stablima su visjele krvave ruke komunističkih ubojica ...

NAŠE NEPREBOLNE RANE I NAKON NAŠIH MOLITAVA

Nakon molitve, svi smo šutjeli. Samo je jama Jazovka čudno i neodgonetno govorila, zvala, kroz svoju gustu mrklinu, glasnem bremenitom šutnjom, govoreći koga skriva u sebi i u svomu mraku.

Između skupine hrabrih, po kojima je kiša pljuštila, uzdizao se hrvatski stijeg i drugi stjegovi, koji podsjećaju na junačku pobjedu naših hrabrih junaka-ratnika u Domovinskom ratu. Na njihovim su se licima očitovalo bol i tuga za onima koji nisu doživjeli slobodnu hrvatsku domovinu.

Sve je bilo pripravljeno za sv. misu, koju je predvodio križevački episkop *Nikola Kekić*. Bio je nazočan i vojni biskup u miru msgr. *Juraj Jezerinac*, krašički župnik *Ivan Vučak*, grkokatolički sošički župnik *Marijan Jeftinov* i drugi svećenici, a ovdje spominjem dr. *Zvonimira Kuretića*, koji radi na proglašenju blaženom s. *Žarko Julijane Ivasić* i drugih ubijenih sestara milosrdnica. Dr. Kuretić pročitao je proglas gospicko-senjskoga biskupa *Zdenka Krizića*, od 9. travnja 2018. god., o dopuštenju Kongregacije za proglašenje svetaca za taj postupak. Molili smo za uspjeh ovoga djela, a molimo i dalje.

Misno pjevanje predvodila je s. M. *Elzabeta Peršić*, a svi su nazočni pjevali sa sestrama. Postav, na kojemu su bile slike naših sestara-mučenica, bio je na vidnu mjestu kraj oltara.

Episkop Kekić održao je dirljivu propovijed o komunističkom zlosilju, koje je svim silama nastojalo u čovjeku ubiti Boga, a njihova vođu, velikoga ubojicu, prikazati božanstvom, kojemu su se svi morali klanjati i pjevati mu. (Opširnu propovijed donio je GK, br. 26., od 1. srpnja 2018. god., str. 15.)

Na sv. se misi osjećao osobiti sklad, red, mir, zajedništvo, bol i pjesma, ... Isus nas uvijek okuplja oko sebe, jača nas, daje nadu i sve nas povezuje svojom ljubavlju, ... bilo gdje se nađemo. To je ovdje bilo veoma vidljivo.

JAMINI OTAJNI MUČENIČKI KRICI I NAŠ POVRATAK U SVIJET

Živi Isus je među nama, u čestici kruha, a nevini mučenici, naši biskupi, svećenici, junaci, ratnici, oslobođitelji, pobožni puk, mi sestre, s Božjim narodom pjevasmo, a mučenici nas u Jami slušahu. Kiša je po lišću stabala pucketala, šuškala, a vjetar se s granama igrao. Sjetih se Slavospjeva gospodinu Bogu.

- ... Sve kiše i rose, blagoslivljajte Gospoda: ...
- ... Svi vjetrovi, blagoslivljajte Gospoda: ...
- ... Studeni i vrućino, blagoslivljajte Gospoda: ...
- ... Munje i oblaci, blagoslivljajte Gospoda: ...
- ... Bregovi i brežuljci, blagoslivljajte Gospoda:
hvalite i uzvisujte ga dovijeka! ... (Dn 3, 64, 65, 67, 73, 75)

Kada smo ondje gdje trebamo biti, sve bude dobro i poučno, jer, kada smo oko Isusa okupljeni, uvijek je svečanost i ljepota, pa i kada kiša pada.

Nakon sv. mise, sve su sudionike pozdravili govornici, koji su trebali govoriti, u spomen na mučene, ubijene i bačene u tu jamu.

Nakon svih govornika, položeni su vijenci i zapaljene su svijeće kraj jamina spomenika.

Gledah to cvijeće, te svijeće, taj plamen, ta lica i razmišljah: - Bože moj! Hoće li i kada će tko istražiti ovu jamu i tko je u njoj i čije su kosti u njoj?! -

Ako bi htjeli čuti krike iz jame, čuli bi vapaje iz nje: - Oslobođite nas, već jednom, iz ove mrkline, jamina sužanjstva! Želimo imati svoj grob, mir, jer imamo pravo na njih. Drveće je za naše mrtvačke kovčege izraslo iz naših kostiju, samo ga oblikujte! Sve smo pripremili, samo trebamo vaše ruke. Trošak je neznatan. -

Razmišljah i pih nijemu i napetu šutnju. Kako ove jamske sužnje oslobođiti i vratiti im ljudsko dostojanstvo?

Nebo je ovdje cjlivalo rane naših hrabrih mučenika i skupilo njihovu bolnu jeku u jedan glas, koji i danas čujemo. Mučenici uvijek čudno svijetle.

Nakon svega doživljenoga, u tišini i tihoj molitvi, polagano smo se uputili prema puteljku, kojim smo došli.

Kao na dolasku, tako i na povratku, svratili smo se k sestrama bazilijankama, malo se ondje okrijepiti i srdačno im zahvalit na njihovu gostoprимstvu i potom se uputili prema Zagrebu. Bogu hvala da smo se sretno vratile u svoj samostan. Hvala časnoj Majci Miroslavi i svima sestrama, koje su, zajedno s njom, sve to pripremili i nas, tim odlaskom na Jazovku, potaknule našu duhovnu snagu i žrtvu. Zato im hvala.

s. Bernardina Crnogorac

LITANIJE KRALJEVSKOME GRADU

Da ona čistoća kraljevskog zlata
sja nad tvojim stijegom
i da se nikada ne drzne
ruka nepravedna,
Sveti Ante moli za nas.

Da srca zvone Zvonimirovom dobrotom
i tvrdom rukom Tvrtkovom,
da na tvojoj kamenoj lađi
pjeva mjesečina,
Sveti Ante moli za nas.

Da nebo bude toliko blizu
koliko zemlja daleko,
da cvjetovi silaze hladnim rijekama
pjevajući jedrinu,
Sveti Ante moli za nas.

Da se iskuje u tvojim kovačnicama
srce suprotstivo svakom sjećivu,
da tvoj narod obrađuje polja
i Bogu hvalu kliče,
Sveti Ante moli za nas.

Da nitko ne uznemiri san djeteta,
mlijeko majčino, muškost očeva,
neka se poštuju zakoni Njegovi

i mudrost evanđeoska,
Sveti Ante moli za nas.

Da svako živo biće
upozna ritam skrušenosti,
pronađe toliko prostora
kako bi zagrlilo svog bližnjeg,
Sveti Ante moli za nas.

Da nikada tuđi znamen
ne ponesu naša čela,
ali da nas ponesu krila:
izvorima, ušćima i gnijezdu,
Sveti Ante moli za nas.

Da nikada sreću
ne potražimo mržnjom
i da prijestupnika
i onoga koji prašta
potražimo u dubini sebe,
Sveti Ante moli za nas.
Da se znamo radovati
kovitlacu prašine,
plahosti kiše,
vatri sunca,
kako bi dostoјno ušli
pod krov Njegov,
Sveti Ante moli za nas.

Da znamo što je
janje na ramenu,
ljiljan u ruci,
dijete u naručju,
Sveti Ante moli za nas.

Da znamo cijeniti,
pamtiti i razlikovati,
glad tijela
od sitosti duše,
Sveti Ante moli za nas.

Da nikada na psovku
ne odgovorimo psovkom,
da nas ne zarobi lanac poljupca,
da mudrošću naučimo suditi,
Sveti Ante moli za nas.

Da ne vjerujemo toliko
kako bi svakom lašcu bili podloga,
nego da u jeziku govora
znamo prepoznati istinu,
Sveti Ante moli za nas.

Da ovaj kraljevski grad,
i mi u njemu,
budemo vječno vezivo
onoga što je bilo,
onoga što će biti,
onoga što jest,
Sveti Ante moli za nas.

Da ono što jest
nismo mi,
nego smo trun vremena
od udaha do izdaha,
jer kratke su nam ruke
za raskoš plodova,
Sveti Ante moli za nas.

Da razumijemo
kako je grad dobar onoliko
koliko su dobri ljudi u njemu
i da ljepota grada
ovisi o pameti onih
koji stanuju
u nutrini zidina,
Sveti Ante moli za nas.

Da čistoća kraljevskog zlata
sja nad stijegom tvojim
i da se nikada ne drzne
ruka nepravedna,
Sveti Ante moli za nas.

Fabijan Lovrić

BILJEŠKE O PJESNIKU

Pejo Šimić rođen 15. srpnja 1952. godine u selu Foči kraj Dervente. Osnovnu je školu pohađao u rodnoj Foči i susjednom Johovcu, gimnaziju u Rijeci, a potom se vratio u rodni kraj.

Šimićev rad je iritirao tadašnju komunističku vrhušku pa mu je bilo "preporučeno da u miru" napusti Foču, što je zbog vlastite sigurnosti i učinio.

Još kao srednjoškolac objavljivao je pjesme u desetak listova u BiH i Hrvatskoj, a priznanjem Republike Hrvatske intenzitet se čak i pojačao, tako da je objavljivao u Večernjem listu, Glasu Koncila, Hrvatskom slovu, Vijencu, Maruliću, Posavskoj Hrvatskoj, Velebitu, Svjetlu riječi, Tomislavu te u nekoliko zbornika i monografija. Zanimljivo je da je prvu književnu nagradu dobio za prozu 1970. u Rijeci. Član je društva hrvatskih književnika Herceg Bosne.

Nije ga obeshrabrio gubitak doma i zavičaja. Šimić počinje surađivati s Hrvatskim kulturnim društvom Napredak, Imotskom krajinom, te s Maticom hrvatskom. U zadnje vrijeme s veteranima IV. gardijske brigade i Hrvatskom udrugom Benedikt iz Splita.

BUDI MOJA

Budi moja najljepša pjesma,
Moja žed i glad,
Moja čežnja, moja nada.
Ne čekaj osvit praskozorja,
Budi moja! Ne sutra, nego odmah - sada.

Kad se moji prsti spontano ušuljaju
U guste prame tvoje kose,
Srce zatreperi od čežnje i bola
Poput lopoča na površini vode.
Ne dopustii da ga bujice otrgnu
I da u ponor ode.

Otvaram ti trijmove svoga srca,
Useli se u njegove dvore, budi mu ures,
Zvijezda vodilja u mrkloj noći,
Budi raspjevana duša
U mojim nadanjima i mojoj samoći.

JESAM LI TE NAŠAO

Tumarajući nepreglednim prostranstvima
Svoje samoće, kao ptica slomljenih krila,
Tražio sam te kao zrno zlata u pješčanim dinama,
Kao svjetionik na pučini morskoj
I zvijezdu vodilju na nebeskim visinama.

Tražio sam te u šapatu maestrala,
U suzama jesenskih kiša.
Tražio sam te na bisernim kapljicama jutarnje rose,
Među gorskim vilama što me u snu milovahu
Rasplet enim pramima srebrne kose.

Ostavljen i sam u tišini svoje samoće
Tražio sam te u smiraju dana,
U osvitu zore, u tišini ljetne noći.
Tražio sam te u cvrkutu ptica
I živio u nadi da ćeš na krilima čežnje ipak doći.

Oh koliko su me puta slamale
Neizvjesnosti i sumnje.
Gdje je ljubav moja, što čeka?
Jesu li potopljene sve moje čežnje i nade?
Ima li mojoj ranjenoj duši lijeka?

Bio sam siguran da si tu negdje uz mene, blizu,
Osjećam tvoj dah. Srce mi šapće da postojiš,
Da ćeš se prije svanuća ipak oglasit',
Da ćeš mi čvrsto splesti ruke oko vrata,
Prije nego će se posljednja zvijezda na nebu ugasit.

POSLJEDNJA POSAVSKA ZVIJEZDA

Kada smo se s posljednjim poljupcem,
Zagrljeni, rastajali na zgarištu nesretne ljubavi
Iz tvojih je nebesko plavih očiju
Izmigoljio čeznutljiv pogled boje mora
I ušuljao se u moja ranjena njedra.
Da me čuva, da me prati,
Da me muči, da me pati.

Sve ove godine, poput ožiljka,
Osjećam ga na dodir svojih dlanova.
Poput sjene vječno me prati, stalno je uz mene.
Uz moje uspone i padove, tuge i radosti,
Stradanja i nadanja.

Ljubavi moja, dao bih sve sretne dane,
Kad bi mi htjeli reći gdje snivaš svoj vječni san?
Dao bih nebo i zemlju, srce i dušu, cijeli svijet,
Da ti bar kao sjedi starac u smiraj života
Donesem posljednju suzu i jedan cvijet.

Nažalost, horde zla i psi rata
Temeljito su obavile svoj krvavi pir.
Spalili su nam zavičaj, ubili mladost,
Razorili ognjište, ljubav, sreću i mir.

Naše Posavine nema više.
Bar onakve u kojoj smo bezbrižno odrastali,
Trčkarajući bosi po zelenim proplancima.
Nema žubora bistrih potočića,
I razdraganih proljetnih boja
Iznad zlatnih žitorodnih polja.

Nema više rumenih praskozorja,
Mirisne rose i razdraganih jutra.
Zanijemio je veseli cvrkut sićušnih slavuja.
Stazama našega djetinjstva tek tu i tamo,
Progmiže pokojna otrovna guja.

Melju me oluje podivljaloga mora.
Hoće me otrgnuti od nebesko plavih očiju
I mirisnih usana boje trešanja.
Lastavice moja, neki zli ljudi srušiše nam gnijezda.
Oh Bože, hoćeš li mi reći prije nego sklopim oči
Gdje se ugasila moja posljednja posavska zvijezda?

POVRATAK MAJCI ZEMLJI

Grob je jedino mjesto
Na koje ćemo jednoga dana svi doći
I majci zemlji posuđeno vratiti.
Bez obzira na jamce i hipoteke to je trenutak
Kad se dug bez odgode u potpunosti mora platiti.

Vidiš li, čovječe, koliko si jadan i nebitan.
Kraljević i prosjak, vjernik i ateista,
Svetac i razbojnik, suočit će se s činjenicom
Da više ne pomaže ni mito ni korupcija,
Ni bojkot ni odgoda ni opstrukcija.

To je to sudbonosno mjesto
Na kojem nebeske sile ne uvažavaju
Ni ispričnicu ni jamčevinu.
Tu ćemo svi ispitati posljednju čašu
Koja uvijek istu ima gorčinu.

Tu ćemo majci zemlji vratiti njeno
I ponovo prah i pepeo postati.
To je mjesto gdje smrt sve drži pod kontrolom,
Tako da nitko ne može ni zakasniti ni izostati.

PUT KROZ VRIJEME

U vrijeme mojih predaka
Čovjek je čovjeku bio vuk.

Kao i u svakoj zajednici bilo je nesuglasica.
U obitelji i u čoporu znala se hijerarhija,
Znao je zavladati metež i pomutnja,
Ali rijetko zlo, neposluh i anarhija.

Vrijeme u kojem danas živimo
Kudikamo je sumornije i teže.
Ljudi jedni druge ubijaju iz zabave.
Vuci se samo u opasnosti nakostriješ
I obično režanjem probleme razriješ.

Bojim se za buduće naraštaje
I surovog vremena koje tek dolazi.
U njemu će ostati samo bezdušna ljuštura
Iz koje čovjek posramljen odlazi.

Hvala Ti Bože, što si mi podario smrt
Da ne budem svjedokom vremena,
U kojem će čovjek htjeti nadmašiti Tebe
Pa će u svojoj oholosti i samodopadnosti
Ostati unakažen - bez samoga sebe.

SUSREO SAM TE U SVOJOJ PATNJI

Bože moj,
Jobovski podnosim svoju patnju
Koju si iznenada bez najave pretočio u mene.
Razgovaram s Tobom, a Ti me ne čuješ
A bol leti i poput oštice zabada se u vene.

Nisam Te znao čekati
Vjerom, ufanjem i nadom.
Mislio sam da sve mogu postići sam.
Zaboravio sam na Tebe i zapovjedi Tvoje
A Ti si mi se javio kroz bol
I poremetio sve nade i planove moje.

Molim Te uvedi me u tajne prolaznosti,
Proširi vidike moga obzorja.
Vrati mi svjetlo u oči a spokoj u dušu,
Da umrem pomiren sa životom
U tvom naručju.

Nažalost, još Te ne vidjeh,
Ali osjećam da ćeš izniknuti u meni,
Kao sjeme kojeg ispod brazde
Zraka sunca budi, izaziva i mami
Da ne ostane zatrpano u vječnoj tami.

Znam da ćeš se odnekuda pojaviti.
Da ćeš izroniti kao rascvalo proljeće
Iz ledenih oblaka i ogoljelog gorja
I zarumeniti moja usnula praskozorja.

Ne dozvoli da moja duša čami odbačena
Pod kamenom kao zrno poslije žetve,
Zgaženo ispod klupka otrovnica zmija,
A tako mu malo treba da dođe na svjetlo dana
I postane žednima voda a gladnima hrana.

Kad mi se obzor zamrači poput sudnjega dana,
Dodi u moje tijelo i prebivaj u njemu
Kao rajska ptica u svojem gnijezdu.
I napoji me rosom svoje milosti,
Rastjeraj tminu i upali u meni nebesku zvijezdu.

SVE SU NITI ISTE

Kakvagod životna nit bila,
Nekom zlatna, nekom blatna.
Nekom kratka, nekom duga.
Na kraju su uvijek suze, žal i tuga.

Čudan je ovozemaljski kraj života.
Nerijetko sam promatrao umirućeg
Kako na koncu svoje Kalvarije
Skrušeno upire misli prema Bogu,
Da bar još danas preživjeti mogu.

Ma kolikogod i kako živio,
Čovjeku se uvijek čini malo i prekratko.
Toliko kratko da stogodišnjak u trenutku smrti,
Čitav svoj životni vijek poput filmske vrpce
U samo par sekundi - sažme i od vrti.

ZAŠTO ŠUTIŠ DUNAVE

Reci mi Dunave, zašto si se zaogrnuo šutnjom?
Zašto hučiš i jaučeš? Zašto si prestao žuboriti?
Oprosti mi, zaboravio sam da su u noći krvavih noževa
I tebe masakrirali. Zato mi ne možeš ništa prozboriti.

Užas, moj Dunave! Ne ponovilo se!
O njemini moj prinče slomljena srca,
Znam da bi mi imao puno toga reći
Samo kad bi mogao progovoriti i spokojno teći.

Kad god kročim tvojom obalom, Trpinjskom cestom,
Sajmištem ili bacim pogled s vodotornja,
Sjetim se one kobne i mračne noći
Kad je zemlja jecala što se ne može raspući
I progušati pobješnjele horde monstrunma
Koje se diče – što na čovjeka sliče.

Te noći je i nebo plakalo,
Želeći svojim suzama isprati
Krvave tragove ljudske bestijalnosti i zla.
E moj Dunave, ti si to sve čuo i video
I zato šutiš jer ti je žao što nisi uspio presušiti
Niti se u vlastitom koritu od srama ugušiti.

Bože moj, Ti znaš da vjerujem u tvoje savršenstvo,
Nepogrešivost, milosrđe i dobrotu.
No sad ču Te poput nevjernog Tome
Ipak upitati - molim te iskreno mi reci
Jesi li zaista 18. Studenog samoga sebe ukorio
Što si čovjeka stvorio?

ČOVJEČE, PRIZEMLJI SE

Nijedna civilizacija nije propala
Zato što je otpuhaše oluje, potopiše bujice,
Niti zato što je sprži munja i grom,
Nego zato što je uništi čovjek
Kad je bio na vrhuncu svom.

Zato te danas pitam kud srljaš? Uspori!
I vidjet ćes da ti više ništa nije od Boga sveto,
Ni ljubav, ni pravda, ni biće ni spol.
Zar se ne bojiš da bi na ledenoj vjetrometini
Mogao ostati sam, žedan, gladan, bos i gol?

Zašto se toliko želiš uzdići na nebo
I pretvoriti ga u pakao? Stani malo!
Urazumi se i nešto iz povijesti nauči,
Pa pokoljenja koja tek dolaze
Na vrijeme upozori i najozbiljnije im poruči.

Spusti se čovječe na zemlju
I ne izlazi iz bića svog.
Budi to što jesi, baš onakav
Kakvog te je zamislio svemogući Bog.

ČUVAJ SINE DIDOVINU SVOJU

Di Vilaja bile zvizde ljubi,
Škrta zemlja, maslina i stina
Vridne ruke ribara, težaka,
Čuvale su od oca za sina.

Sveta loza u kamenu raste,
Krš je hrani a rosa je poji.
Nema šoldi za koje bi' proda'.
Uspomenu pradidova moji',

I dandanas ka' zvona mi zvone
Zadnje riči s mekoga kušina
Na umoru što mi šapta čaća:
„Nedaj, sine, didovinu svoju,
Pratila te srića il' nedaća“.

Hvala Bogu, održa' sam zavit
Što sam da pokojnome čaći.
Ma, možemo mi i selit' i gorit'
U konobi na kamenu bilom
Sveti barjak – na vik će viorit!

Pejo Šimić

O NAZIVLJU BOSANSKO-HUMSKIH SREDNJOVJEKOVNIH NADGROBNIKA (BILIG, KAMI, KAMEN, ZLAMENIE)¹

Rad posvećujem dr. sc. Radoslavu Dodigu

NACRTAK

U prilogu se analiziraju nazivi za bosansko-humske srednjovjekovne nadgrobne spomenike: *bilig*, *kami*, *kamen*, *zlamenie* potvrđeni na samim natpisima. S njima su povezani leksemi *grob*, *grobnica*, *raka* i dr. Zatim se obrađuju oni koji su se uobičajili u stručnoj literaturi od početka intenzivnijih istraživanja: *stećak* i *mašet*.

Razradit će se značenje svakoga od tih leksema i njihova kontekstualna upotreba i razmotriti je li se značenje nekih leksema promjenilo od vremena nastanka natpisa do danas.

Posebna će se pozornost posvetiti morfološkim oblicima glagola koji se nalaze uz nazine za spomenike. Primjerice, uz imenicu se *bilig* vežu sljedeći oblici: *postavi*, *usēče*, *postaviše*, *sēče*. Obradit će se i specifična leksička značenja spomenutih glagola. Primjerice, oblik se *siče* odnosi na pomno izrađivanje ukrasa, a oblik *pisa* (uz općenita značenja) znači stvaranje predloška na kamenom materijalu. Nadamo se da će ovaj rad pridonijeti sustavnom opisu leksičkoga blaga crkvenoslavenskoga jezika kao i hrvatskih govora.

¹ Ovaj rad sam 2014. godine predala u tisak prof. Vinku Grubišiću u *Journal of Croatian Studies* koji ga namjerava objaviti na engleskom jeziku. Za *Susrete* sam doradila članak jer smatram da je dobro da bude objavljen i na hrvatskom jeziku.

1. UVOD

U ovom se radu raspravlja o nazivlju za srednjovjekovne bosansko-humske nadgrobne spomenike i to na temelju grade koju je uredio i objavio Marko Vego šezdesetih godina prošloga stoljeća. Natpsi su u ovoj hrestomatiji preslikani, zatim s cirilice transliterirani i transkribirani latinicom. Riječ je o tristotinjak natpisa iz razdoblja od 12. do 16. stoljeća, dok su oni iz 17.–18. stoljeća iznimno rijetki.² Najveći se broj natpisa nalazi na nadgrobnim spomenicima (oko 270) dok su oni na pločama pronađeni u (ili na) crkvama, kamenim stolicama, kamenicama ili u živoj stijeni i slično, prava rijetkost. Još su rjeđi oni na ostacima nekog dvorca ili utvrde, npr. *Blagajski natpis*, *Natpis vojvode Masna*.³

Za srednjovjekovne bosansko-humske nadgrobnike postoje tri vrste naziva: 1. oni koji se temelje na natpisima, *bilig*, *kami*, *zlamen*, *kuća*, 2. uobičajeni narodni nazivi: *mramorje*, *grčko groblje*, *kaursko groblje*, *divsko groblje*, *čifutsko groblje*, *rimačko groblje*, *svatovsko groblje* 3. oni koji su se uvriježili otkad traje intenzivnije proučavanje ovih spomenika, tj. s kraja 19. st: *mašet* i *stecak*. Ovdje se razmatra koji bi naziv od svih navedenih bio najprikladniji.

Kad je riječ o terminima koji se pojavljuju na srednjovjekovnim natpisima, moramo uzeti u obzir da se značenje pojedinih promjenilo od srednjovjekovlja do danas. Izučavanje značenja jedan je od najsloženijih problema lingvistike. Problemi značenja se posebice umnažaju pri izučavanju leksikalne semantike u povijesnoj perspektivi. Jezik koji se proučava u leksikalno povijesnoj semantici nije jedinstven sustav, ni prostorno ni vremenski.⁴ To se donekle odnosi i na tekstove natpisa. Srednjovjekovna je slavenska kultura očuvala relativno velik broj spomenika, između ostaloga i natpisa, ali problem je u pravilnom tumačenju u skladu s duhovnim i materijalnim svijetom srednjega vijeka. Naime, što se više udaljujemo od srednjega vijeka, sve teže razumijemo smisaone cjeline i riječi u tekstu.⁵ To je područje leksikologije koja se bavi između ostaloga i odnosom unutarjezičnoga i izvanjezičnoga, a time velikim dijelom ulazi u semantiku.⁶

Nadgrobni su natpsi koji su poslužili kao izvor za ovaj rad pisani mješavinom crkvenoslavenskoga književnoga jezika i narodnih govora, najčešće hrvatskih. Crkvenoslavenski književni jezik nije bio standardni jezik u današnjem smislu

² U *Zborniku srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine I.–IV.* objavljeno je ukupno 325 natpisa, među njima je desetak pisanih latinskim jezikom i latinicom i četiri glagoljska natpisa, a ostalo su cirilični.

³ ŠIMIĆ 2005.

⁴ MARTI 1994: 24.

⁵ HAFNER 1981: 78.

⁶ BRATANIĆ 1994: 241.

riječi, nego nadnacionalan književni jezik svih slavenskih naroda na širokom području.⁷ Stoga njegova leksička i semantička norma ne odgovara današnjoj definiciji norme.

2. GRAĐA

Leksemi iz ove leksičko-semantičke skupine nisu brojni, ali se učestalo pojavljuju u tekstovima. Svi pripadaju slavenskom leksičkom sloju.

• Bilig

Na bosansko-humskim se srednjovjekovnim natpisima *bilig* pojavljuje 28 puta u značenju 'spomenik', 'znak'. Riječ *bilig* najčešće je s ikavskim odrazom *jata*: 14 primjera, zatim 7 ekavskih, 6 jekavskih. U jednom je primjeru na mjestu *jata* znak za *jer*: *bēlbḡ* (239).⁸ O kolebljivosti pisara koji su kreirali natpis, govori činjenica da katkad na istom natpisu nalazimo i *bilig* i *bileg* (304). U nekim primjerima na mjestu etimološkoga *i* nalazi se *ē*: *bēlīg* (286), *bēleg* (226). To može biti i odraz govorne situacije, tj. previranja u izgovoru glasa *jata*, odnosno njegovih odraza. Treba upozoriti na izraz *bileg* koji je zapisan na novopronadenom natpisu u Služnju (Brotnjo): *si bileg ugrina bratušića*.⁹ U *Hrvatskoj enciklopediji* *bilig* je ikavski oblik za ijkavsko 'biljeg', a upotrebljava se u natpisima na srednjovjekovnim bosanskim stećcima kao oznaka za nadgrobni spomenik ili stećak.¹⁰ Oblik *bēlēg* prema Miklošičevu *Rječniku* potvrđen je od 14. stoljeća u srpskim rukopisima.¹¹ Prema Petru Skoku riječ je *biljeg* poznata od 14. stoljeća. U Dalmaciji je potvrđen izraz *biligati* (Pavlinović). Starocrkvenoslavenski *bēlēg* nije poznato sjeverozapadnim slavenskim govorima pa ne može biti praslavenska riječ. To je posuđenica iz sjevernoturskoga nastala u avarsко doba.¹² Kod Skoka ne nalazimo *biljeg* u značenju nadgrobni spomenik, tj. stećak. Za termin *bilig* umjesto *stećak* zalaže se među istraživačima Radoslav Dodig: »... čini mi se da je primjerenoj naziv *bilig*, čiji je oblik epigrafski također čestotan, a koji obuhvaća sve vrste srednjovjekovnih nadgrobnjaka. Usto sintagma *humski bilig* ima svoje ishodišno povijesno, prostorno, pa i simbolično značenje nasuprot paradnoj

⁷ DAMJANOVIĆ 2002: 27.

⁸ Napomena: primjeri se navode prema spomenutom izdanju M. VEGE, odnosno njegovo transkripciji i rekonstrukciji, a brojevi u zagradi označavaju broj natpisa u tom izdanju.

⁹ DODIG 2013: <http://arheohercegovina.com/2013/07/23/bilig-u-sluznju/>

¹⁰ HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA II, 1941: 539.

¹¹ LEXICON PALAEOSLOVENICO-GRAECO-LATINUM 1963: 53.

¹² ETIMOLOGIJSKI RJEČNIK, I: 150.

kovanici *bosanski stećak*.¹³ Danas u zapadnohercegovačkom govoru nije očuvana riječ *bilig* u značenju nadgrobni spomenik, nego samo kao ‘oznaka’, ‘znak’, ‘međašni kamen’ za razgraničavanje međa.¹⁴ U govoru Studenaca je, uz navedeno značenje iste riječi, potvrđeno i ono starije u značenju ‘stećak’.¹⁵

Primjeri

- si biligъ postavi na me bratъ moj vojevoda petarъ* – Radimlja, oko 1477. (45)
taj bilegъ mi usēče brat mi blagoē – Podgradinje, 15. –16. st. (81)
a saj bilegъ sinove moji postaviše – Milavići, 1391. –1404. (93)
a postavi sb bēlēgъ ne sinъ dabiživъ – Veličani, 1377. –1391. (102)
† *si b(i)l(i)gъ kneza tvrđisava brsinić[a] počten vitez ovdi ēd[a]nъ dojde* – Bujakovina, 14. –15. st. (187)
g[ospo]d[i]na gosti milutina biligъ – Humsko kod Foče, 1318 (?) (190)
si bileg seće unuk mu ivanko i pisa – Kapavica kod Ljubinja, 15. –16. st. (204)
a sie bil[e]gъ mahmuta brankovića – Brankovići kod Rogatice, 1454. –1459. (225)
a sije bilegъ počtenoga vit[e]za vojevode radivoē oprashića – Oprashići kod Rogatice, 15. st. (226)
a si bilegъ sulimana oškopice – Dumanjići kod Rogatice, 15. –16. st. (230)
... *a postaviše go ... jegovъ sinovъ bēlēgъ a pisa ...* – Dištica u Jelaškama kod Olova, 15. –16. st. (239)
si biligъ postavi gospoē vukava s mojimi dobrim i živu mi vêrno služaše i mrtvu mi posluži – Kopošići, 1420. –1421. (245)
[dode] *danъ časъ i postavi biligъ* – Vražići kod Čelića, 15. st. (283)
a posta[v]iše si b[ili]gъ [s]v[da]mъ sinovъ – Štrepci kod Zovika, 15. st. (284)
si postavi na nj[e]mъ si bēl[ē]gъ sinъ jego – Vakuf kod Šibošnice, 15. st. (285)
si b[i]l[i]g postavi oc[u] rajko – Koraj, prije 1463. (289)
postav[is]e biligъ .g. (=3) si[n]ove prvњko i radmilъ i radinacъ tko će si bilig[b] [pogub]iti [p]ogubi ga bogъ – Puškovac kod Koraja, 15. st. (290).

Uz imenicu *biligъ* najčešće se veže glagol *postaviti*, i to 17 puta. Obično je to aoristni oblik u jednini ili množini, a katkad i u dvojini. Zatim slijedi oblik *usēče* dva puta, a na pet natpisa uz imenicu *biligъ* nema glagola. Na tri se natpisa uz *biligъ* vezuje glagol *pogubiti*: *tko će si biligъ [pogub]iti pogubi ga bogъ* 290, 303, 304. Uz glagol *pogubiti* nalazi se jednom i *pisanije*: *tъko će pisanije sije pogubiti prokletъ bogomъ i sinomъ* (313).

¹³ DODIG 2008: 269.

¹⁴ RIČNIK ZAPADNOHERCEGOVACKOG GOVORA 2013: 19.

¹⁵ STUDENAČKI RJEĆNIK 2008: 45.

Na nekoliko je natpisa potvrđen glagol *pobiližiti*: † a se leži županu juroje kojino pog[i]be na počteno[j] službi za sv[oga] g[ospo]d[i]na a pobiliž[i] ga knez – Kruševa kod Stoca (39)

† vѣ ime o[t]ca i s[i]na i sveto[ga] d[u]ha se leži vojevoda Miotoš [sa] svojimъ [s]-inomъ Stêpkomъ svomu g[ospo]d[i]nu Vlatku Vladoviću konъ nogu koji mu posluži živu a mr̄tva pobliži božij[o]mъ [p]omoćju i kneza Pavla milostiju – Vladevina (222)

... b[r]atъ moj vukъ povileži – Đurđevac (315)

i g[ospodi]n me vojevoda okrili i ukopa i pobê[lé]ži – Varošište (224).

Neobičan je izraz *pokamenovati* koji je potvrđen samo na jednom spomeniku: a se leži vukъ sinъ kneza obrada [sa] sestromъ jelomъ i pokamenova ga mati ana – Podgradinje (83).

U diplomatičkim i narativnim povijesnim bosansko-humskim izvorima *bilig* se ne upotrebljava u značenju ‘spomenik’, ‘stećak’, nego samo u značenju ‘pečat’: *Paki znate potomъ toga i s konimъ poslomъ dosilahъ do vas slugu i komorњnika našega kneza restoja i kako e naredi ot s vami za biligъ i koju pečat imate na tomei zapisu i koi vamъ e moi prystenakъ kazao.* (Kraljeva Sutiska 22. 6. 1443.).¹⁶ Iz toga se može zaključiti da je leksem *bilig* sredinom 15. stoljeća bio više značan ili polisemni leksem, ‘nadgrobni spomenik’, ‘znak’ i ‘pečat’. Ostali izrazi *kamen* i *zlamenie* u tim poveljama nisu potvrđeni za nadgrobne spomenike. *Kamen* se pojavljuje u značenju ‘drago kamenje’ ili za građevinski materijal.

• Zlamenie

Među svim izrazima s natpisa *bilig* je značenjski najbliži izrazu *zlamenie* (= znamenje) koji se u odnosu na *bilig* rijetko pojavljuje. Njihova bliskoznačnost se razabire iz konteksta:

se zlamenije kneza radoē velikoga kneza bosanskoga a postavi je[ga] sinъ jegovu knezъ radič z božijomъ pomoćju i svojih vêrnêhъ a s inom nijednom pomoćiju nego samъ onъ – Toplica u Lepenici, 1405. – 1417. (251)

† a se leži vukacъ vuč[i]hnićъ ... vidi se zlamenije čtio[če] [pomeni]te a vasъ b[o]gъ blagoslo[vio] [a se pisa] pribisavъ – Vlahovići, 15. – 16. st. (94)

† a se leži zagorbcъ braenovićъ bratije koji vidi[te] sie zlamenije (pomenite) bratije ē sam bio kako vi a vi ēete b[i]ti kako i ē – Podubovac kod Bileće, 15. st. (138).

Na hrvatskoglagoljskim natpisima¹⁷ nema potvrde za riječi *bilige* i *zlamenie* u značenju ‘grobni spomenik’. Termin se *zlamenie*, *zlamenovati* u starijemu

¹⁶ KONKORDANCIJSKI RJEČNIK ĆIRILSKIH POVELJA 2011: 230.

¹⁷ FUČIĆ 1982.

obliku očuvao do danas u Hercegovini u slučaju kada nema svećenika, pa neka krštena osoba stavi znak križa na nekog bolesnika u nuždi.¹⁸

• Kami

Kamenje se kao vječni simbol postojanosti i snage, čvrstine i životne snage upotrebljavalо za označavanje svetih mjesta, a u pogrebnim je obredima simboliziralo vječni život. Simbolika kamenja kao nečег vječnog, neuništivog odnosi se i na postavljanje kamenja na grobove.¹⁹ Izraz se *kami*, *kamenъ*, *kaminъ* na bosansko-humskim natpisima upotrebljava redovito za izradu spomenika, tj. kad se navodi ime majstora, dok se *biligъ* rabi kad je riječ o onome tko podiže spomenik iz obitelji. Uz *bilig* najčešće se nalazi glagol *postaviti*, uz *kami* se *séče*, *uséče*. Katkad se ta dva izraza preklapaju. Tako uz *bilig* nalazimo glagole *séći* i *uséći* (81, 204), a uz *kamen* i *kami postaviti* (279). Za izgled samog spomenika odgovorni su naručitelji, ali i izvođači čija se imena često nalaze na epitafima. Pojmovi koji se tu spominju odnose se na nekoliko profesionalaca, a oni se mogu najbolje razumjeti prema natpisu iz Boljuna²⁰ gdje su zapisane sve tri radnje:

a se leži radica

a brat siče dragiša pa brat

a se piše di(ê)k' semorad

*usiče kovač milić.*²¹

Miroslav Palameta smatra da se navedeni pojmovi mogu protumačiti na sljedeći način:

usiče – podrazumijeva nalaženje zdrave kamena žile, vađenje odgovarajućeg bloka i grubu obradu,

siče – nesvršeni vid istog glagola odnosi se na oblikovanje i finiju izradu svih ukrasa, pa i samog natpisa,

pisa – označava poslove projektiranja spomenika, crtanje ukrasa i izradu predloška epitafa na određenom materijalu s kojeg se prenosi na kamenu podlogu.²²

Na jednom se natpisu iznimno uz *kami* nalazi glagol *naveze* (166). Važno je upozoriti da se uz leksem *kamen* (*kamin*) češće upotrebljava glagol *postaviti*, a uz *kami* je češće *séče*, *uséče*, a rjeđe: *piše*, *sapisa* i *činio*. Katkad na natpisima

¹⁸ Zahvaljujem dr. sc. Milki Tici na vrijednoj napomeni, kao i dr. sc. Radoslavu Dodigu na savjetima.

¹⁹ MAKARIJOSKA, PAVLESKA-GEORGIEVSKA 2013: 306.

²⁰ ŠIMIĆ 2007.

²¹ Tekst preuzet iz knjige V. GRUBIŠIĆA, *Grafija hrvatske lapidarne cirilice*, 32.

²² PALAMETA 2003: 114.

nalazimo samo *se postavi* npr. † a se leži stoēnъ utolovičъ na svoei zemli [se]postavi ostoē bratъ jeg[ovъ] – Đurđevak kod Živinica, 14. –15. st. (240)

Kamen je sveslavenska i praslavenska osnova koja se sklanjala prema *n-promjeni* imenica muškoga roda (stsl. *kamy* i *kamenъ*). Riječ *kami* potvrđena je u dokumentima danas u Crnoj Gori, Boki i južnoj Hercegovini. Oblik *Kamik* očuvan je u bugarskom, slovenskom, hrvatskom itd. Na hrvatskom je prostoru očuvan do danas u čakavskim govorima,²³ *Kamik* i *kamić* je potvrđeno primjerice u labinskem govoru.²⁴ Nalazi se i u *Hrvatsko talijanskom rječniku* Bartola Kašića iz 1595. godine.²⁵

Oblik se *kami* (akuzativ jednine) na bosansko-humskim natpisima ubraja među arhaizme crkvenoslavenskoga podrijetla u ovim tekstovima. Ovdje se izjednačio akuzativ s nominativom. Pisar je, očito, oblik *kami* držao književnim oblikom, ali nije znao za razliku nominativnoga i akuzativnoga oblika u crkvenoslavenskom jeziku. U to vrijeme *kami* je možda bio i govorni oblik, ali to je svakako hiperkorekcija prema primarnom akuzativnom obliku *kamen*. »Pisar/klesar držao je oblik *kami* svakako književnim i »otmjenijim« od narodnoga, ali nije znao za razliku nominativnoga i akuzativnoga oblika u crkvenoslavenskoj gramatici.«²⁶ Arhaičan izraz *kami* očuvao se i u krajišničkim pismima u frazi: *dokle je kami na kamenu na zadvarsкоj krajini*.²⁷ Prema Krešimiru Kužiću srednjovjekovne bi nadgrobnike, u skladu sa sačuvanim zapisanim terminom na njima, trebali nazivati *kamici*.²⁸

Primjeri

a se piše kami vukovićъ – Kruševko kod Mostara, 14. –15. st. (7)

kami usiče radičъ kovačъ – Arapi, prva pol. 15. st. (13)

a sêče grubačъ kami – Opličići, oko 1477. (34)

† *a se kami na vukcu na pet[r]oviču* – Radimlja, 15. –16. st. (42)

[*a sêče k]ami ratko brativo[n]iće*] – Radimlja, 15. st. (43)

a činio ka[mi] miogostъ kovačъ – Radimlja, 15. st. (46)

ovi kami usjiekohъ na se za života – Hodovo, 15. –16. st. (51)

a se kami stapanja trêdanovićъ † *a se pisa d[i]k napovišćъ* – Hodovo, 15. –16. st. (52)

a se sêče grubačъ kami – Boljuni, oko 1477. (67)

a se sêče grubačъ kami – Boljuni, oko 1477. (68)

²³ ETIMOLOGIJSKI RJEČNIK II: 26., LISAC 2009: 41 i 84.

²⁴ RJEČNIK LABINSKOG GOVORA 1994: 46.

²⁵ HRVATSKO TALIJANSKI RJEČNIK 1595: 364.

²⁶ GABRIĆ-BAGARIĆ 2005: 119.

²⁷ NAKAŠ 2010: 386.

²⁸ KUŽIĆ 2008: 132.

marko kami sapisa – Panik kod Bileće, 1474. (134)
a si kami pavla županovića – Gradina kod Gacka, 15. –16. st. (163)
neka se zna kami ovь naveze a usiče sin mu miobrat i milojko – Slivlje kod Gacka, 15. –16. st. (166)
saj kami ostojinь i ovo pravi radoje o da je prost – Pridvorica kod Uloga, 15. –16. st. (181)
a se k[a]mi v[i]toja dakovića – Radmilović Dubrava u Baljcima, 15. –16. st. (197)
a na nь usiče kami njegova (!) vojevoda miotoš – Vlađevina kod Rogatice, 1399. –1415. (223)
se je kami radojica bilića milostiju božijomъ i s pomoćiju roda moga izidahъ mnogo časnu grobnicu i postavihъ si kami na grobnici mojeji i ugotovihъ si vični domъ za života svojega – Staro Selo kod D. Vakufa, 14. –15. st. (279)
usēče na me kami milutinъ kablović u goduši a pisa nikola dragolevićъ – Kalesija, prva polovica 15. st. (306)
sinovъсь kami spost[a]vi i to mu pisa kuљdukъ † – Pargani kod Zvornika, 14. –15. st. (310).

- Kamen, kamin

i usikoše kamenъ na oca marka i na materъ divnu – Ledinac, 15. st. (2)
† a se usēče radoje kovačъ ovaj oba kamaena – Žakovo, 15. st. (105)
a se kamen [m]irisava měšinića – Tvrdoci u Zavaitu, prva polovica 15. st. (189)
vъ ime oca i sin[a] azъ bogdanъ na drag[ic]a є novi kamen i postavihъ – Pojska kod Zenice, prva polovica 15. st. (253)
a se leži braē radoević na zemljи tuždi a postavi na njemъ kamenъ prěhtenъ radosalič pastorka mu i ozrъko sinъ njegovъ – Zaselak kod Zvornika, 15. st. (311)
[a s]e lež[i rado...]naić [na svoi zemljii] na pl[emenitoj] postaviše na nemu kamen[b]
novi – Košarići kod Ugljevika, 15. –16. st. (312)
si kaminъ varda či li je bio či li je sade či li neć[e] b[i]ti – Kosor, prije 1411. (21)
ovaj kamin nenad otac s većne pomeni postavi sinu mom županu radanu i sinu mu – Šipovac u Podveležju, 15. –16. st. (174)

Prema izloženim primjerima na bosansko-humskim natpisima znatno je češći izraz *kami*, nego *kamen*, *kamin* a pojavljuje se od 14. do 16. stoljeća.

- Grob

Leksem je *grob* sveslavenska i praslavenska osnova. Očuvan je i u najstarijim hrvatskoglagoljskim prijevodima, rukopisima i fragmentima iz 13. stoljeća,

npr.: *poveli ubo strēci groba do tretago d(b)ne – 4. vatikanski misal* (početak 14. st.) 77b, *ê fab'én̄ komu e(stb) z(emla) m(a)ti grēsi bog(a)tstvo a grob' otačastvo pisah' siju rub'riku – 6. vatikanski brevijar* (sredina 14. st.) 212b.²⁹

Primjeri s natpisa:

si je grobъ pavlovića ivana – Bukovica, poslije 1463. (8)

o da se zna grobъ humko (!) vukicevića – Gornji Turanji kod Trebinja, 16. – 17. st. (126)

a se leži vukobrat vlađević boži rab a se grob mu dela sin mu radonja – Gornje selo u Mirušama, 15. – 16. st. (136)

† a si grobъ ... mirušića gradih za ovo počivali[šte] – Gornje selo u Mirušama, 15. st. (137)

a taj grebъ učinih [u]zvukoh za svoga života ubuduće i posli[je] uzvučen[ija] greba na četvрто lito toj pisahъ – Gornje Turbe, 1451. (255)

Imenica se *grob* pojavljuje na natpisima u dvije inačice: *grob* i *greb*. Prijevojni lik *e* u korijenu određene riječi karakteristika je štokavsko-čakavskih govora, npr. *greb*, *greblje*, *jarebac*, *rest*, *narest*. Potvrđeno je npr. u govoru Imotske krajine.³⁰ U zapadnoštokavskom dijalektu često dolazi *greb* i *greblje*, tj. prijelaz *ra* u *re*. »Osim u tih štokavaca ikavaca, prijelaz *ra* u *re* jače je ili slabije zastavljen i u čakavaca, također u još nekih štokavaca.«³¹ I u bosansko-humskim se rukopisima pojavljuje *greb*, npr. u *Vrutočkom evanđelju* (15. st.) uz ostale mlađe jezične karakteristike (ikavizacija, zamjena poluglasa s *a*) koje ga lociraju u zapadnobosansko područje.³² U Hercegovini je čest naziv lokaliteta u obliku *greb*: Bilo Greblje, Bili Greb, Budimov Greb, Kužno Greblje itd.³³

Na natpisima je zabilježen i primjer u kojemu se upotrebljava izraz *kuća* za *grob* (= vječna kuća): *se † kuća milutina † marojev[ica] i njegove † žene † vladislave i niju ditce i i u ime milutina da se † nitkorb † ne stavi † š njimъ* – Carevac u Starom Selu, 15. st. (261), kao i *vični dom: ugotovihъ si vični dom za života svojega* – Staro Selo kod Donjeg Vakufa, 14. – 15. st. (279)

• Grobnica

Iz poznatoga se natpisa Radojice Bilića razabire da je izraz *kami* značio 'spomenik', slično kao i *bilig*, osim toga taj natpis svjedoči da se pokojnik još za života pobrinuo za svoj grob kao što je prepostavljao Pero Marijanović.³⁴

²⁹ RJEČNIK CRVENOSLAVENSKOGA JEZIKA HRVATSKE REDAKCIJE 2007.

³⁰ LUKEŽIĆ 2003: 10, LISAC 2003: 62.

³¹ LISAC 2003: 52.

³² KUNA 2008: 110.

³³ PANDŽIĆ 1999: 11.

³⁴ MARIJANOVIĆ 2000.–2001: 74.

*v ime otca i sina i svetoga d[u]ha amen' se je kami radojica bilića milostiju
božijom i s pomoći roda moga izidah mnogo časnu grobnicu i postavih si
kami na grobnici moje i ugotovih si vični dom za života svojega – Staro Selo kod
Donjeg Vakufa, 14. –15. st. (279)*

a se leže na obradovića grobnici ... – Svitava, 16. –17. st. (30)

- Raka

Među svim bosansko-humskim natpisima izraz je *raka* potvrđen samo na dva natpisa:

poleta, drusan (družan), dražeta

činu raku nadb materiju

*u dñi slavñnja kneza hramñka – Natpis iz Čičeva kod Trebinja, 1177. –1200.
(130)*

*vñ dni kneza veliega mihaila vñmrê županv gr-
vñdñ trébyňski i vñ to lëto zida emu ra-
ku bratv županv radomirv sñ snvimi egovêmi
i žena emu tvara*

*moistrv im(e)nemv braê b(o)že ti dai zdravie. – Natpis župana Grda, 1151.
–1177. (129)*

- Pokojišće i počivalište

Na bosansko-humskim natpisima potvrđena su dva izraza, pokojišće i počivalište motivirana činjenicom da se nakon smrti u grobu počiva.

*se jestv pokojišće obrada hr[ž]ičića ili hr[n]ičića – Vakuf kod Šibošnice, 15. st.
(285)*

*† a si grob... mirušića gradih za ovo počivali[šte] a ti i ê sam [bil] kako i vi a vi
ć[ete] biti kako i ê – Gornje selo u Mirušama, 15. st. (137)*

- Stećak

Među nazivima za nadgrobne spomenike dva su uobičajila otkad traje intenzivnije proučavanje ovih spomenika, tj. s kraja 19. stoljeća: *mašet* i *stećak*.

Izraz *stećak* se najprije upotrebljavao u Hercegovini za visoko uspravno kamenje za razliku od niskih ploča. Marian Wenzel smatra da je taj izraz posve prihvatljiv i rabi ga u svojoj knjizi. »Etimologija izraza opravdava ovo usko značenje. Međutim izraz »stećak« je zapravo godinama bio upotrebljavan kao opšti naziv za sve nadgrobne spomenike, različitih dimenzija i izrade, čija

pojava u Bosni i Hercegovini unutar relativno kratkog vremenskog raspona čini jedinstven fenomen.«³⁵

Termin je *stećak* uobičajen kod mnogih autora, primjerice Pavao Andelić u knjizi *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine* navodi: »U pojedinim krajevima postoje različiti nazivi za ove spomenike. Osim najraširenijeg naziva – stećci, koji je konačno usvojen i u stručnoj literaturi, čuju se još i ova imena: mramorovi, mašeti, grčki grobovi, stare grobnice, divovsko kamenje i druga. Prvotni njihovi nazivi prema svjedočanstvima natpisa, bili su najčešće »bilig«, »kami«, (kamen), a rijede »kuća«, »zlamenije« i neki drugi.«³⁶

I u najnovijim izdanjima uobičajio se izraz *stećak* (nastalo stezanjem od *stojećak*), kako onima objavljenim u Bosni i Hercegovini,³⁷ tako i onima u Hrvatskoj.³⁸

Naziv *stećak* posebice je populariziran u izdanjima Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu, kao i kod većine istraživača 20. stoljeća: Alojz Benac,³⁹ Šefik Bešlagić,⁴⁰ Mate Šimundić,⁴¹ Nada Miletić,⁴² Andđelko Zelenika,⁴³ Stjepan Galić,⁴⁴ Miroslav Palameta,⁴⁵ Ivan Dugandžić,⁴⁶ Pero Marijanović,⁴⁷ Ivica Puljić,⁴⁸ Dubravko Lovrenović⁴⁹ itd.

Uz brojne poznate nazine: *bilig, kami, kamik, mašet, mramorje, starac kamen, Milka Tica* navodi i jedan najnoviji, *ležećak* za koji se zalaže i povjesničar fra Andrija Nikić.⁵⁰ U *Akademijinu Rječniku* pod natuknicom *stećak, stećka* nalazimo da je to nadgrobni spomenik bogumilski, s napomenom da se govori u Imotskom.⁵¹ Prema Aničevu *Rječniku stećak* je kameni nadgrobni srednjovjekovni spomenik krstjana u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji, *kam,*

³⁵ WENZEL 1965: 12–13.

³⁶ ANDELIĆ 1966: 455.

³⁷ LOVRENOVIĆ 2010.

³⁸ STEĆCI, KATALOG IZLOŽBE 4. 9. 2008–2. 11. 2008, Klovićevi dvori, Zagreb, *Stećci od Zgošće do Ledinca*, M. TICA, Zagreb: Naklada Jurčić 2001..

³⁹ BENAC 1950 i 1952.

⁴⁰ BEŠLAGIĆ 1954.

⁴¹ ŠIMUNDIĆ 1981.

⁴² MILETIĆ 1982.

⁴³ ZELENIKA 1994 i 2009.

⁴⁴ GALIĆ 1999.

⁴⁵ PALAMETA 2002. –2003.

⁴⁶ DUGANDŽIĆ 2004.

⁴⁷ MARIJANOVIĆ 2007.

⁴⁸ PULJIĆ 2007.

⁴⁹ LOVRENOVIĆ 2010.

⁵⁰ TICA 2011: 72.

⁵¹ ARJ dio XVI: 506.

mramor.⁵² Prema *Rječniku bosanskog jezika stećak* je im. m. r. (< stojećak), unikatni nadgrobni spomenik drevnih Bošnjana krstajna.⁵³ U *Rečniku savremenog srpskog književnog jezika stećak* je bogumilski nadgrobni spomenik načinjen od jednog kamena u zapadnoj Srbiji, Bosni i Hercegovini i srednjoj Dalmaciji.⁵⁴ I u suvremenoj se srpskoj arheološkoj literaturi uvriježio termin *stećak*.⁵⁵

Suprotno mišljenu Nade Miletić, Ivan Mužić smatra da se termin *stećak* ne odnosi na srednjovjekovne nadgrobne ploče. »Stećima se stvarno mogu smatrati samo sanduci i sljemenjaci jer je narod samo njih stoljećima tako nazivao. (...) Sigurno je da je naziv *stećak* *postao od riječi stojećak, što znači nešto veliko, visoko i postojano*, i korištenje toga naziva za nadgrobne ploče protivno je samom njegovom prvočitnom i temeljnном smislu. Stećak je nezamjenjivo točan naziv za sanduke i sljemenjake.«⁵⁶ Slično je zaključio Đuro Basler: »Riječju *stećak* kod naroda u Hercegovini naziva se samo usko i visoko stojeće kamenje, ali je u XX. stoljeću taj naziv prihvaćen u znanosti kao opći pojam.«⁵⁷

Iako se *stećak* kao naziv za srednjovjekovne nadgrobne ploče ne nalazi na samim spomenicima, da je mogao postojati u srednjem vijeku, potvrđuje stegnuti oblik glagola: *steći* (> stojeći) koji je zabilježen na natpisu iz 15. stoljeća: ... *i u tomъ steće ž[ivi]h počteno i slavъно jere znahъ da je u[mriti]* – Gornje Turbe, 1451. g. (255)

Osim toga o popularnosti naziva *stećak* svjedoči pučka pjesama (rimovana proza) iz sela Kongora kod Duvna:

Vukla stećak sestra Marta na svog brata Marka,

Miseca veljače, preko polja Svinjače.

*Vuklo ga stotinu volova, izilo se stotinu ovnova.*⁵⁸

Hercegovački pripovjedač fra Martin Mikulić (1841.–1912.) potvrđuje da je izraz *stećak* bio uvriježen i poznat u našim krajevima. U pripovijesti *Djevac od devedeset godina* glavni se junak prisjeća prošlih vremena i navodi: *Gdje su – veli – vinske mještine Kraljevića Marka, gdje sablja Janković Stojana, koji no je presijecao konja i junaka i još zemlje zahvatio? Nesta konja i konjanika, nesta vojnika oklopnika, nema vina ni ovnovoga mesa, – hrane junačke, nema kahve ni*

⁵² VELIKI RJEČNIK HRVATSKOGA JEZIKA 2004: 1475.

⁵³ RJEČNIK BOSANSKOG JEZIKA 2007: 1071.

⁵⁴ REČNIK SAVREMENOG SRPSKOG JEZIKA 2000: 638.

⁵⁵ ZEĆEVIĆ, VUKSAN 1996.

⁵⁶ MUŽIĆ 2009: 322.

⁵⁷ BASLER 1990: 131.

⁵⁸ BEŠLAGIĆ 1956.–57: 385.

*duhana –zabave gospodske! – Divi su se stećima umetali, divice im umetaljke s mesta na mjesto prenosile, u crnoj jačerimi idući i kudelju predući.*⁵⁹

Za razliku od izraza *stećak*, *mašet* se znatno manje upotrebljava. Ćiro Truhelka je iznio mišljenje da je riječ *mašet* turcizam (od tur. meşhed, mećit) a znači ‘grob junaka ili mučenika’,⁶⁰ dok Šefik Bešlagić za *masseto*, u značenju ‘veliki kamen’ smatra da je romanizam jer se taj izraz najviše udomaćio u područjima bližim Dalmaciji, na Kupresu, u Duvnu, Livnu i Bosanskom Grahovu.⁶¹

⁵⁹ MIKULIĆ 1972: 37, 2017: 46.

⁶⁰ TRUHELKA 1891: 369.

⁶¹ BEŠLAGIĆ 1954: 191.

3. ZAKLJUČAK

Način pokapanja i pogrebni obredi usko su povezani s tradicionalnim kulturnim vrijednostima i ideoološkim shvaćanjima. U njih su utkani suštinski elementi materijalne i duhovne kulture. Srednjovjekovni nadgrobnici s bosansko-humskoga područja pružaju obilje podataka za proučavanje srednjovjekovnoga načina života, kao i načina pokapanja i izrade spomenika.

Jezični podatci mogu uvelike doprinijeti proučavanju povijesti jezika ovoga područja. U ovom se radu raspravlja o najprikladnijem izrazu za srednjovjekovne bosansko-humske nadgrobnike za koje se u literaturi uvriježio naziv *stećak*. Međutim neki se istraživači spore oko termina, jedni se zalažu za *bilig*, drugi za *kamik*, a treći za *stećak*. Na temelju iznesene građe zaključeno je da su najčešći nazivi na srednjovjekovnim bosansko-humskim nadgrobnim spomenicima *bilig* i *kami*, *kamen*, *kamin*. Iz čega proizlazi da je R. Dodig bio u pravu kad je za stećke predlagao naziv biljeg. *Bilig* i *kami* nisu sinonimi što se može iščitati iz konteksta. Uz *bilig* se najčešće nalazi glagol *postaviti*, što znači da ta imenica označava 'spomenik', i spominje one koji su ga podigli, dok uz *kami* nalazimo glagole *sjeći*, *usjeći* što znači da se radi o izradi samog spomenika i ukrašavanju. Katkad se ta dva izraza preklapaju, odnosno uz *bilig* nalazimo glagole *sjeći* i *usjeći* (81, 204), a uz *kami postaviti* (279). Te se dvije riječi značenjski razlikuju, dok su *bilig* i *zlamenie* bliskoznačnice. U diplomatičkim i narativno-povijesnim izvorima *bilig* se ne upotrebljava u značenju 'spomenik', 'stećak', nego samo u značenju 'pečat'. Potvrde su iz sredine 15. stoljeća. Iz toga se može zaključiti da je leksem *bilig* već tada bio višeznačica, tj. polisem jer se upotrebljava u značenju 'nadgrobni spomenik', 'pečat' i 'znak'. Leksem *bilig* je promijenio značenje, tj. došlo je do promjene opsega starog značenja jer je na srednjovjekovnim natpisima označavao samo spomenik, a danas u hrvatskim govorima znači znak, međašni kamen i slično. Iz konteksta se može zaključiti da se značenje leksema *kamen* nije promijenilo do danas, ali je možda imalo nešto šire značenje, *kamik* je očuvano kao umanjenica, a *kami* u pjesničkim tekstovima.

Svi zapisani leksemi na natpisima pripadaju slavenskom sloju. Među nazivima za grobne spomenike pretežu narodni izrazi: *bilig*, *kamen*, *grob* / *greb*, *grobnica*, dok crkvenoslavenskom leksičkom sloju pripadaju leksemi *kami*, *zlamenie* i *pokojišće*.

Važno je napomenuti, da se izraz *stećak*, koji je uobičajen u stručnoj literaturi, ne pojavljuje na natpisima. Ipak, može se pretpostaviti da je to znatno stariji izraz od 19. stoljeća, kad je prvi put zapisan u okolici Imotskoga, i to iz više razloga. Ponajprije, stoga što se na jednom natpisu iz sredine 15. stoljeća pojavljuje glagol *steći* koji je nastao stezanjem od *stojeći* slično kao *stećak* od

stojećak. Zatim, što je zabilježen u narodnoj pjesmi i konačno što je zapisan i u pripovijetkama fra Martina Mikulića, hercegovačkoga pripovjedača koji je opisao hrvatsko selo, običaje, odjeću u 19 stoljeću. Njegove su pripovijesti autentičan opis toga kraja, prožete usmenom književnošću, obiluju leksičkim bogatstvom izvornoga narodnog govora i bogatom folklornom građom. Stoga smatram da je i izraz *stećak* bio duboko uvriježen u zapadnoštakavskom ikavskom govoru.

4. LITERATURA

- ANĐELIĆ, P. 1966. Doba srednjovjekovne bosanske države, u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*. Sarajevo: Veselin Masleša, 405–536.
- BASLER, Đ. 1990. *Kršćanska arheologija*. Mostar: Crkva na kamenu.
- BENAC, A. 1950. *Radimlja. Srednjevjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine*, sv. I. Sarajevo: Zemaljski muzej.
- BENAC, A. 1952. *Široki Brijeg. Srednjevjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine*, sv. III. Sarajevo: Zemaljski muzej.
- BEŠLAGIĆ, Š. 1954. *Kupres. Srednjevjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine*, sv. V. Sarajevo: Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti Bosne i Hercegovine.
- BEŠLAGIĆ, Š. 1956.–1957. Stećci Duvanjskog polja. *Starinar. Nova serija VII–VIII*.
- BRATANIĆ, M. 1994. Leksikologija i leksikografija. *Filologija* 22–23, 235–244.
- DAMJANOVIĆ, S. 2002. *Slovo iskona*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DODIG, R. 2008. Tko je ukrao hercegovačke bilige? *Status* 13, 269–273.
- DUGANDŽIĆ, I. 2004. *Širokobriješka baština*. Široki Brijeg: Matica hrvatska.
- FUČIĆ, B. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, D. 2005. Crkvenoslavensko i narodno u bosanskohercegovačkim epigrafskim spomenicima od 12. do 18. stoljeća. *Drugi Hercigonjin zbornik*. (ur. S. Damjanović). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 113–128.
- GALIĆ, S. 1999. Stećci govore svojim jezikom. *Stolac u povijesti i kulturi Hrvata. Humski zbornik IV*, 435–440.
- GRUBIŠIĆ, V. 1978. *Grafija hrvatske lapidarne cirilice*, München - Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije.
- HAFNER, S. 1981. O semantičkim inovacijama u srpskoj redakciji crkvenoslavenskog jezika. D. Bogdanović (ur.). *Tekstologija srednjovekovnih južnoslavenskih književnosti. Međunarodni naučni skup (Beograd 14.–16. novembra 1977.)*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. Naučni skupovi, knj. X. Odeljenje jezika i književnosti, knj. 2, 77–87.
- KUNA, H. 2008. *Srednjovjekovna bosanska književnost*. Sarajevo: Međunarodni Forum Bosna, 45/08.

- KUŽIĆ, K. 2008. Kamik i zvijezde. *Katalog izložbe Stećci*, 4. rujna – 2. studenoga 2008., Zagreb: Galerija Klovićevi dvori. 130–136.
- LISAC, J. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govor i štokavskog narječja i hrvatski govor i torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- LISAC, J. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- LOVRENOVIĆ, D. 2010. *Stećci bosansko i humsko mramorje srednjeg vijeka*. II. dopunjeno izdanje. Sarajevo: Rabic.
- LUKEŽIĆ, I. 2003. Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine. *Čakavska rič XXXI*, 5–25.
- MAKARIJOSKA, L.; PAVLESKA-GEORGIEVSKA, B. 2013. *Makedonskata leksika niz vekovite*. Skopje: vlastita naklada.
- MARIJANOVIĆ, P. 2000.–2001. Kamen i čovjek na Radimlji i oko nje. *Hercegovina* 6–7 (14–15), 73–78.
- MARIJANOVIĆ, P. 2007. Postanak, klesanje i transport stećaka. *Hercegovina* 21, 93–112.
- MARTI, R. 1994. Problemi na značenieto na slavjanskata leksika ot kirilometodievsко vreme. *Palaeobulgarica/Starobългаристика XVIII/ 4*, 23–39.
- MIKULIĆ, M. 1972. *Pustinjakove pripovijetke iz seoskog života zapadne Hercegovine*. Priredio i predgovor napisao I. Alilović. Duvno.
- MIKULIĆ, M. 2017. *Sabrana djela fra Martina Mikulića*, priredio dr. fra Robert Jolić. Mostar: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja Blažene Djevice Marije, Franjevačka knjižnica Mostar, Serija RECIPE, knjiga 20.
- MLETIĆ, N. 1982. *Stećci*. Umetnost na tlu Jugoslavije. Zagreb: Spektar.
- MUŽIĆ, I. 2009. Vlasi i starobalkanska pretkršćanska simbolika jelena na stećcima. *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija sv. 36/2009, 315–347.
- NAKAŠ, L. 2010. *Jezik i grafija krajišničkih pisama*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- PALAMETA, M. 2002. –2003. Kršćanska likovnost na stećcima s Radimljem. *Hercegovina* 16–17, 31–52.
- PALAMETA, M. 2003. Strukturalni elementi u epigrafici stećaka. *Motrišta* 23, 95–118.
- PANDŽIĆ, J. 1999. *Hercegovačka imena i nazivlje, onomastična ispitivanja*. Zagreb: Kosinj.
- PULJIĆ, I. 2007. Nepoznate i nedovoljno poznate nekropole, stećci i natpisni s neumskoga područja. *Hercegovina* 21, 113–144.

- ŠIMIĆ, M. 2005. Natpis vojvode Masna iz Donje Drežnice. *Motrišta* 34, 30–43.
- ŠIMIĆ, M. 2007. Jezik boljunskeh natpisa. *Stolačko kulturno proljeće* V, 175–188.
- ŠIMUNDIĆ, M. 1981. Nepoznata osobna imena na srednjovjekovnim nadgrobnicima i drugim kamenim spomenicima u Bosni i Hercegovini. *Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. LXX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 21*, Sarajevo, 217–229.
- TICA, M. 2011. *Stećci od Zgošće do Ledinca*. Zagreb: Naklada Jurčić d. o. o.
- TRUHELKA, Ć. 1891. Starobosanski mramorovi, *Glasnik Zemaljskog muzeja III*, Sarajevo.
- VEGO, M. 1962.–1970. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*. I–IV. Sarajevo: Zemaljski muzej.
- WENZEL, M. 1965. *Ukrasni motivi na stećcima*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- ZEČEVIC, E.; M.; VUKSAN, 1996. Lokaliteti sa stećcima, rekognosciranje u oblasti Bajine Bašte. *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 11, 264–275.
- ZELENIKA, A. 1994. Stećci Livanjskog područja. U: *Livanjski kraj u povijesti*. (ur.) B. Marijan, Split, Livno, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 89–100.
- ZELENIKA, A. 2009. Stećci središnjega i sjevernoga područja općine Mostar. *Hercegovina* 22, 249–262.
- DODIG, R. 2013. Bilig u Služnju. <http://arheohercegovina.com/2013/07/23/bilig-u-sluznju/> Pristupljeno 10. 12. 2014.

RJEČNICI I PRIRUČNICI

- LEXICON PALAEOSLOVENICO-GRAECO-LATINUM, em. auct. F. Miklosich. Vindobonae 1862. –1865. (Reprint Aalen 1963)
- HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA. Zagreb: Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1941.
- ETIMOLOGIJSKI RJEČNIK HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA. P. Skok, knj. I., II., III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.–1973.
- ARJ – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880.–1976.
- RJEČNIK LABINSKOG GOVORA. M. Milevoj. Labin: Knjižara i anti-kvarijat Matthias Flacius Illirycus, 1994.
- HRVATSKO-TALIJANSKI RJEČNIK. B. Kašić. Reprint izdanje iz 1595. g. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.

REČNIK SAVREMENOG SRPSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA S JEZIČKIM SAVETNIKOM. M. Moskovljević. Beograd: Gutenbergova galaksija, 2000.

VELIKI RJEČNIK HRVATSKOGA JEZIKA. V. Anić. Zagreb: Novi Liber, 2004.

RJEČNIK CRKVENOSLAVENSKOGA JEZIKA HRVATSKE REDAKCIJE. Sv. 14., *gorši-danb*, gl. urednik Z. Hauptová. Zagreb: Staroslavenski institut, 2007.

RJEČNIK BOSANSKOG JEZIKA. Autori i obradivači I. Čedić i dr. Sarajevo: Institut za jezik, posebna izdanja 14, 2007.

STEĆCI. KATALOG IZLOŽBE. 4. rujna 2008. –2. studenoga 2008. Zagreb: Klovićevi dvori.

STUDENAČKI RJEČNIK. I. Babić. Studenci: Župni ured, 2008.

KONKORDANCIJSKI RJEČNIK ĆIRILSKIH POVELJA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE. Priredila L. Nakaš. Sarajevo: Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Posebna izdanja, knj. 10, Rječnici, sv. 1, 2011.

RIČNIK ZAPADNOHERCEGOVAČKOGLA GOVORA. A. Kraljević, Široki Brig – Zagreb: Matica hrvatska, Ogranak Široki Brijeg, Dan, 2013.

S a ž e t a k

U prilogu se razrađuju nazivi za bosansko-humske srednjovjekovne nadgrobne spomenike: *bilig, kami, kamen, zlamenie* i s njima povezani leksemi *grob, grobnica, raka* i dr. Zatim se analiziraju oni uobičajeni u stručnoj literaturi od početka intenzivnijih istraživanja: *stećak* i *mašet*. Kao građa poslužili su bosansko-humski natpisi koje je šezdesetih godina prošloga stoljeća objavio Marko Vego.

Na temelju iznesene građe zaključeno je da su najčešći nazivi na srednjovjekovnim bosansko-humskim nadgrobnim spomenicima *bilig* i *kami*, *kamen*, *kamin*. Izraz *stećak*, koji je uobičajen u stručnoj literaturi, ne pojavljuje se na natpisima. Ipak, može se pretpostaviti da je znatno stariji od 19. stoljeća (kad je prvi put zapisan u okolini Imotskoga), i to iz više razloga: ponajprije stoga što se na jednom natpisu iz sredine 15. stoljeća pojavljuje glagol *steći* koji je nastao stezanjem od *stojeći* (slično kao *stećak* od *stojećak*), zatim što se spominje u narodnim pjesmama i u djelu fra Martina Mikulića. U prilogu je razrađeno značenje svakoga leksema i njegova kontekstualna upotreba te razmotreno je li se značenje nekih leksema promijenilo od vremena nastanka natpisa do danas. Na temelju građe zaključeno je, da premda je riječ o bliskoznačnicama, svaka od ovih inačica ima svoje specifično značenje. Primjerice, *kami* i *kamen* se upotrebljava samo onda kada se govori tko je izgradio spomenik, odnosno kada se navodi ime majstora (*kami usiče radičv kovačv*). Riječ se *bilig* upotrebljava kada se spominje tko je podignuo spomenik; najčešće su to članovi pokojnikove obitelji (*si biligv postavi gospoē vukava s moimi dobrim i živu mi verno služaše i mrtvu mi posluži*). Za izraz se *mašet* ne može utvrditi porijeklo. Smatra se da je turcizam (*mešhed, mećit*) ili romanizam (*masseto*). Za razliku od leksema *bilig* i *kami*, koji su česti na bosansko-humskim natpisima, leksemi se *grob, grobnica* i *raka* rijde pojavljuju. Također su rijetke imenice tvorene sufiksom *-ištel/-išće* (crkvenoslavenski *-ičē*): *počivalište* i *pokoišće*.

Posebna je pozornost posvećena morfološkim oblicima glagola koji se nalaze uz nazive za spomenike. Primjerice, uz imenicu se *bilig* vežu sljedeći oblici: *postavi, usēče, postaviše, sēče*. Obrađena su i specifična leksička značenja spomenutih glagola. Primjerice, oblik se *siče* odnosi na pomno izrađivanje ukrasa, a oblik *pisa* (uz općenita značenja) znači stvaranje predloška na kamenom materijalu. Nadam se da će ovaj rad pridonijeti sustavnom opisu leksičkoga blaga crkvenoslavenskoga jezika kao i hrvatskih govora.

Ključne riječi: bosansko-humski natpisi, hrvatska cirilica, stećci, bilig, kami

S u m m a r y

On the Terminology of Bosnian-Hum Medieval Tombstones (*bilig, kami, kamen, zlamenie*)

This research paper analyzes the nomenclature for the Bosnian-Hum medieval gravestones: *bilig, kami, kamen, zlamenie* and the related lexemes *grob, grobnica, raka*, etc. Furthermore, it examines the standard names *stećak* and *mašet* that appeared in the scholarly literature thanks to the more profound studies. The literature used is based on Bosnian-Hum inscriptions published by Marko Vego in the 1960s.

It has been concluded that the most common names on Bosnian-Hum medieval gravestones are *bilig* and *kami, kamen, kamin*. The term *stećak* cannot be found on the gravestones although it is custom in scholarly literature. However, one can assume that it appeared a lot before the 19th century (when it was first recorded) for the following reasons: firstly, one 15th century inscription contains the verb *steći* which was formed by contracting the word *stojeći* (similarly, *stećak* < *stojećak*) and secondly, it was mentioned in the folk songs and the works of friar Martin Mikulić.

This paper examines the meaning of every lexeme and its contextual usage and considers whether the meaning of certain lexemes has changed since the time of their creation. It has been concluded that each of the aforementioned words has its own specific meaning although they are all synonymous. For example, *kami* and *kamen* are used only when talking about the creator of the monument, i.e. when mentioning the name of the craftsman (*kami usiče radič kovač*). The word *bilig* is used when talking about the person who established the monument – most often the members of the deceased's family (*si bilig postavi gospođe vukava s moimi dobrim i živu mi vêrno služaše i mrtvu mi posluži*). The etymology of the word *mašet* is unknown- some consider it to be a Turkish loanword (*meşhed, meçit*) and others a Romance loanword (*masseto*). The lexemes *grob, grobnica* and *raka* are not very frequent on the Bosnian-Hum inscriptions (unlike the lexemes *bilig* and *kami*) nor are the nouns formed by the suffix *-ište/-išće* (Old Church Slavonic: *-iče*) for instance: *počivalište* and *pokojišće*.

Keywords: Bosnian-Hum inscriptions, Croatian Cyrillic, tombstones, *bilig, kami*

Marinka Šimić

AKO ZNAŠ ODAKLE DOLAZIŠ, ZNAT ĆEŠ I KAMO TREBAŠ IĆI

(Razmišljanje o temeljnim vrijednostima naše Evropske kulturne baštine kroz prizmu recenzije romana „Buđenje gospodice Prim“ španjolske autorice Natalie Sanmartin Fenollera, izdavačke kuće Verbum)

Sigurno ste čitali knjige koje vas oduševe u tolikoj mjeri da se iz njih teška srca vraćate u vaš stvarni život. Svakog časa tražite ponovnu priliku ponovno pobjeći u taj svijet između korica. A kad stignete do zadnje stranice i kad pročitate zadnju ispisano riječ na papiru, u srcu zatitaju četiri osjećaja: zadovoljstvo zbog otkrivenog svršetka, praznina zbog neminovnosti izlaska iz čarobnog svijeta pročitanog štiva, tuga jer se rastaješ od imaginarnih života književnih likova koji su ti postali tako bliski i odgovornost jer dalje moraš sam pokušati živjeti one poruke koje su ti poslane u knjizi.

Čitanje knjige BUĐENJE GOSPOĐICE PRIM književni prvijenac španjolske autorice Natalie Sanmartin Fenollera upravo je jedno ovakvo gore navedeno iskustvo. Osim što je u ovom specifičnom hodu čitanja prisutno svojevrsno originalno iskustvo vatrometa iznenađenja izazvano bogatstvom književnih asocijacija i citata, bogatstvom poezije, umjetnosti, kulture, ideja i stavova o društvu, braku, odgoju, odnosima, vjeri, ljubavi... koje autorica kroz svoje likove donosi u također neobičnom svijetu ove neobične knjige koja nam ipak na kraju želi priopćiti kako sretniju budućnost ne možemo graditi bez povratka na našu vjersku, katoličku baštinu.

2018. - EUROPSKA GODINA KULTURNE BAŠTINE

I gle slučaja, upravo je odlukom Vijeća Evropske unije i Europskog parlamenta 2018. godina proglašena Europskom godinom kulturne baštine. „*Kulturna baština je tkivo naših života i društava. Okružuje nas u gradovima u kojima boravimo, doživljavamo je neposredno u krajolicima, u susretima s*

raznovrsnim arhitektonskim ostvarenjima, skulpturama, arheološkim kopnenim kao i podvodnim nalazištima. Ne čine je samo književnost, umjetnost i umjetnički predmeti već i tradicijska znanja i umijeća, zanati koje učimo, priče koje pričamo, hrana koju jedemo, glazba koju slušamo i filmovi koje gledamo. Kulturna baština okuplja zajednice i gradi zajedničko razumijevanje mjestâ u kojima živimo. Razvojem tehnologija digitalni svijet također mijenja način na koji pristupamo baštini.“

Kulturna baština je dakle nešto na čijim korijenima odrastamo. A upravo ova Evropa koja sada tako lijepo piše o baštini, izostavlja i zaboravlja, a negdje i namjerno nijeće kršćansku baštinu na kojoj počiva. Bit će zanimljivo gledati kako će se odvijati svi prigodni tematski kulturni programi i hoće li naša kršćanska tradicija uopće biti spomenuta, ili će ispasti da smo sve dobro naslijedili od pogana i barbara, dok su crkva i religija samo sve unazadile, kako nas neprestano zasipaju i obrazuju preko medija i školskih programa.

NAŠA BAŠTINA JE KATOLIČKA

„*Tadicije su brana pred srozavanjem i nekulturom.*“ - kroz jedan od svojih živopisnih likova progovara Natalie S. Fonollera u već spomenutom romanu. U njemu pokušava odati počast europskoj tradiciji, ističući koliko je ta tradicija usko povezana sa katoličkom vjerom, katoličkim načelima duhovnosti, religioznosti, obiteljskih zakona, dostojanstva muškarca i žene, odgoja i obrazovanja.

Tradicija je ono što se ne može naučiti nekim izvanjskim ili propisanim programima jer se tradicija uči s majčinim mljekom, očevom blizinom, pričama i bajkama djedova i baka, igrama sa susjedima i priateljima, starinskim običajima oko pripremanja i obilježavanja naših katoličkih blagdana kroz godinu. Tradicija se uči sađenjem, okopavanjem, branjem. Uči se imitiranjem i gledanjem – jer samo tako djeca najviše usvajaju. Tradicija se nalazi u našim genima i u našoj zemlji. I mogu „oni gore“ pričati o tradiciji, ali u praksi „oni gore“ tradiciju isseljavaju i zatiru. Svi oni mladi koji odlaze u neke daleke zemlje, polako se razblaže u multikulturalnosti običaja u kojima na kraju, polako, neminovno, izgube vlastiti identitet.

Ono što se po sjećanjima pokušava živjeti u dalekom kraju, ostaje na formalnostima koje su izgubile svoju izvornu snagu oblikovanja djeteta u ČOVJEKA KOJI JE SIN, koji je DIJETE BOŽJE. Bez tradicije čovjek postaje NIČIJE DIJETE, dijete svijeta. Bezkorjenasto i zato savitljivo, neprepoznatljivo, podobno i neugrožavajuće za ovu novu poganskou kulturu koja sve katoličko ponovno, kao jednom davno prije, želi sravniti sa zemljom.

ŠTO NAS JE POVIJEST NAUČILA?

Kroz povijest vidimo kako se evropska antička i katolička kultura sačuvala u srcima ljudi koji nisu dozvolili da je iz njih isčupaju. Bježali su i sakrivali se najdublje šume i iza najtvrdih zidova. Crkve i samostani bili su jedina rasadišta kulture, pismenosti i znanosti. A također su pomagali u vjerskom sazrijevanju pridošlih plemena. I mi smo danas na vjetrometini udara različitih barbara. Na sjednici Komisije "Justitia et pax" ("Pravda i mir") Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine održanoj u svibnju 2017. ukazano je da su katolici u BiH danas fizički najugroženiji dio Katoličke crkve na cijelom europskom kontinentu, a takva je situacija i katolika na cijelom planetu. Osim toga sve je prisutniji ideološki i medijski masakr, pa se tako dobrano zaratilo sa tradicionalnom institucijom braka i obitelji. Ruše se temelji čovjeka kao Božjeg stvorenja u osobama muškarca i žene s rodnom ideologijom i ostalim legaliziranim nastranim ponašanjima (poput pedofilije). U nedavnoj anketi sprovedenoj na Londonskim ulicama u kojoj su mlade ispitivali što bi željeli više DIJETE ILI PSA; te MUŽA ili NETFLIX (TV kanal sa najnovijim filmovima i serijama), više od 98% ispitanika je odgovorilo PSA i NETFLIX, jer su navodno djeca i muž previše zahtjevni i iscrpljujući. Kakvu smo mi to tradiciju prenijeli ovim novim generacijama i kakvu će tradiciju oni prenijeti dalje kad već sada odlučujemo umjesto djece uzgajati pse, a umjesto muževa živjeti sa TV ekranima.

CILJ ROMANA: ODAVANJE POČASTI EUROPSKOJ TRADICIJI

Roman „BUĐENJE GOSPOĐICE PRIM“ baš se dobro uklapa u ovu priču Proglašenja 2018. –te Godinom kulturne baštine, jer, kako kaže sama autorica, u knjizi je željela „...govoriti o jednom mjestu koje je objavilo rat modernizaciji, željela sam pričati o težini pružanja otpora načinu života koji nosi ovo društvo u kojem je sve tehnologizirano, ubrzano, pod stresom. Željela sam da se čitatelji zamisle o činjenici da je vrijedno znati se jedan tren zaustaviti i pogledati unatrag, kako se ne bi izgubile sve one lijepе stvari koje tradicija sa sobom nosi. Kad sam izmisnila gradić Sant'Ireneo di Arnois u svijesti sam imala jedno mjesto na sjeveru Francuske, ali ga ipak nisam željela točno geografski odrediti. Željela sam zapravo napisati jedan roman koji bi odao počast europskoj tradiciji. (Iz razgovora s novinarkom Patriziom La Daga za web stranicu www.leultime20.it)

Ovo odavanje počasti europskoj tradiciji naglašeno je odabirom samih imena i mjesta gradova koji se spominju i koji po meni, nisu slučajni. Tako ime gradića Sveti Irenej ima i dublje simboličko značenje jer je Sveti Irenej Lionski, lat. *Irenaeus*, "mirotvorac"; (Smirna, 130. -Lyon, 202.), bio teolog protiv gnostika i biskup Katoličke Crkve. Napisavši prvi prikaz svega poklada

kršćanskoga nauka postao je jedan od utemeljitelja kršćanske teologije ili “otac katoličke dogmatike”.

Sigurno nije slučajno također da veliku ulogu u duhovnom oblikovanju grada i njegovih stanovnika ima jedan benediktinski redovnik, kao ni to da su gospođicu Prim na njezino duhovno traženje uputili u Italiju, upravo u Norciu, mjesto rođenja sv. Benedikta, oca zapadnog redovništva, reda Benediktinaca koji su za vrijeme osvajanja barbarskih naroda u svojim samostanima očuvali antičke i kršćanske kulturne i duhovne vrijednosti i tradicije, te je zbog toga sv. Benedikt proglašen jednim od zaštitnika Europe.

O autorici

Natalie Sanmartin Fenollera je španjolka, ima 45 godina i urednica je dnevnih novina koje se bave ekonomijom. Autorica sama kaže kako je iznenadena iznenadenjem čitatelja i kritike koji teško shvaćaju kako jedna osoba koja se bavi ekonomijom može imati i druga literarna, religiozna i kulturna iskustva. Samim tim, drago joj je što ruši tabue o tome kako nas naši poslovi ili zanimanja određuju, i sretna je što može pokazati kako je sve opet do osobe, njezinih interesa i volje da nešto učini, da nešto pokrene.

Kratak sadržaj romana:

Gospođica Prim je jedna tridesetjednogodišnja djevojka, vrhunski obrazovana, ali izmožđena od svog užurbanog života ispunjenog beskonačnim uredskim radnim satima i dvoličnošću osoba koje je okružuju. Kad u oglasniku za traženje posla pronađe oglas u kojem se traži knjižničarka jednom „uglađenom gospodinu“, odluči iskoristiti priliku, pobjeći od svega i započeti svoj život iznova u malom mjestu Sant’Ireneo di Arnois koje je sve drugo samo neobično. Radi se zapravo o jednoj koloniji prognanika, zapravo izbjeglica iz svijeta koji je pritisnut i zarobljen vremenom i manjom dostignuća. Ovdje, naprotiv, stanovnici su odlučili odreći se karijere ili uspjeha, kako bi se potpuno posvetili jednostavnom, prirodnom životu, utemeljenom na najmanjim stvarima i inspiriranim na najvišim filozofskim i moralnim vrijednostima (dodajem i duhovnim vrijednostima, jer je vidljiva uloga katoličke vjere i dubokog iskustva Isusa Krista, koju nažalost vjerojatno zbog politike izdavaštva i radi podilaženja široj publici, ne spominju u već prisutnim recenzijama knjige na drugim jezicima). Na početku, gospođica Prim će naravno biti izgubljena u tom potpuno drugaćijem ambijentu, ali kroz susrete sa svojim šefom, („čovjekom iz naslonjača“), te ostalim stanovnicima grada, polako će otkrivati u sebi jednu novu, duhovnu dimenziju i jednu drugu kvalitetu života koja proizlazi samo iz osobnog susreta s osobom Isusa Krista: onoga koji je kroz povijest, umjetnost,

filozofiju, odgoj, kulturu... zapravo nadahnitelj svega onog što je Vječno, Lijepo i Plemenito – jedino izgrađujuće i probuđujuće.

Svijetao i buntovan

Svijetao (luminoso) i *buntovan* (ribelle) za autoricu su dva pridjeva kojima bi najtočnije opisala svoj roman. U kategorije tih pridjeva ja bih svrstala ove tematike:

Roman je „svijetao“ u načinu na koji autorica kroz dijaloge svojih likova iznosi i meni tako bliske stavove:

- Razmišljanja o ulozi žene („Deset tisuća žena defiliralo je jednoga dana ulicama Londona s povikom: „Ne želimo da nam se diktira!“, a nedugo zatim pretvorile su se u daktilografskinje.“ Citat G.K. Chestertona). Zatim puno govora o važnosti ženstvenosti, načina na koji žena sjedi, razgovara, a najviše o važnosti žene kao supruge i majke – jedine prave odgojiteljice svoje djece.
- O ulozi obitelji – kao temeljnog mesta odgoja djece.
- O razlici između muškarca i žene: „...jednakost nema nikakve veze s brakom. Osnova dobra braka, razmjerne sretna braka (jer ne postoji, nemojte se zavaravati, nijedan koji je u potpunosti sretan), počiva upravo na nejednakosti, što je upravo neophodno kako bi među dvjema osobama moglo postojati uzajamno divljenje. (...) ...diviti se možete samo onome što ne posjedujete. Ne divi se u drugome onoj osobini koju čovjek sam ima, divi se onome što čovjek nema, a vidi kako na drugome blista u punom sjaju. (...) Razlika, a ne jednakost, jest ono što hrani divljenje među osobama, pa otuda onda jednakost nema nikakve veze sa dobrim brakom, a ima je – i to u velikoj mjeri – različitost.“
- O braku: „Mislim da vam mogu reći što čini nadnaravno srce braka, ono bez čega on ne može postati više negoli kula od karata posloženih s više ili manje sreće. (...) A to je dijete drago, da u braku nije u pitanju dvoje nego troje.“ – sjećam se dobro kako je o ovome govorila naša dr. Jozefina Škarica u svojim predavanjima o braku. Baš to da ne zaboravimo da brak osim muža i žene gradi i Bog. I ako se temelji na Njemu, brak će uspjeti.
- Roman je bogat komentarima o knjigama i lektiri: oduševilo me citiranje katoličkih autora i djela koja promiču pozitivne moralne i vjerske svjetonazore. Posebno kad otkriješ kako si ih i ti sam čitao i kako su te u romanu citirane knjige oblikovale i tvoje odrastanje, onako kako navodi sama autorica. Najupečatljivije za mene je bilo spominjanje knjiga Jeane Austin „Ponos i predrasude“ i „Male žene“ spisateljice Louise May Alcot, baš zbog toga što su poduke i poruke iz tih knjiga i danas u mojoj

glavi. Stoga se potpuno slažem s autoricom kada kroz lik Gospodice Prim tvrdi kako je svatko od nas na neki način plod štiva kojeg je čitao!

- O važnosti tradicije: „*Vi želite reći, Herminia, da su tradicije brana pred srozavanjem i nekulturom, zar ne?*“
- O ulozi novina: „*Naravno da ima vijesti u San Ireneu – odgovorila joj je domaćica – gdje god ima skupina ljudi, uvijek ima vijesti. Druga je stvar što netko smatra vijeću i koji filter primjenjuje kako bi to odredio. Ovo su novine po starinsku, Prudencia. Ne prepričavamo samo male događaje u zajednici, nego o njima i raspravljamo. Raspravljate? Tko? O čemu? Svatko od nas i o svacemu. O politici, gospodarstvu, umjetnosti, obrazovanju, književnosti, vjeri... To vas iznenaduje? Pogledajte oko sebe, pogledajte vlastiti život, preispitajte svoje odnose. Ne čini li vam se da je život neprestana rasprava?*“

Roman je „buntovan“ rekla bih zbog način na koji proniče ispraznost svijeta: „*Niti su svi mogli biti svjesni kao što je ona bila. Da sve ono vrijedno divljenja, sve lijepo, sve uzvišen o, kao da pomalo iščezava i ne ostavlajući makar traga za sobom. Svijet je, tužila se Prudencija Prim, izgubio osjećaj za sklad, uravnoteženost i ljepotu.*“

Zbog načina na koji otkriva trulež moderne kulture: „Pobjegli smo iz grada, tu ste u pravu, no nismo svi to učinili iz istog razloga. Neki, poput starog suca Basetta i mene, donijeli smo odluku nakon što smo iscrpili sav mogući sok iz života jer dobro znamo da je pronaći mirnu i kultiviranu sredinu, poput ove što se formirala ovdje, rijetka povlastica. Drugi, poput Herminije Treumont, jesu ni više ni manje nego reformisti. Došli su do zaključka da sadašnji način života troši žene, otuđuje obitelji i u prah pretvara ljudsku sposobnost promišljanja pa žele isprobati druge formule. A postoji i treća skupina, kojoj pripada čovjek iz naslonjača, koji imaju za cilj bijeg, doslovno, od zmaja. Žele svoju djecu zaštитiti od utjecaja svijeta, vratiti se čistoći običaja, povratiti sjaj stare kulture. (...) Ne znam razumijete li što vam želim reći, Prudencia: čovjek ne može sagraditi svijet po mjeri, ali ono što može jest izgraditi gradić. Ovdje svi pripadamo, da tako kažemo, klubu izbjeglica.“

Zbog načina na koji otkriva zabludu svijeta koji vjeruje samo u ono što je vidljivo, opipljivo i dokazivo. A zapravo je pravi pokretač svijeta ono što je nevidljivo: filozofija i duhovna stvarnost.

Ne može se tvrditi niti da su odabiri imena likova slučajni, pa tako ime glavne junakinje Prudencia Prim, sigurno mora imati veze sa latinskim značenjem riječi *prudens* što znači: mudrost, razboritost; predviđanje; iskustvo, znanje. Iako glavna junakinja toga nije svjesna, ona zapravo onim nečim izvornim u sebi, onom iskonskom mudrošću proniče svijet i teži za nečim višim. To će joj pojasniti devetogodišnji benediktinski redovnik koji je na neki način duhovni otac grada: “*Kazali ste mi da cijenite obazrivost i da čeznete za ljepotom – nastavio*

je starac. – Tražite onda ljepotu, gospodice Prim. Tražite je u šutnji, tražite je u tišini, tražite je sred noći i tražite je u zoru. Zastanite kako biste zatvorili vrata dok je tražite i nemojte se iznenaditi ako otkrijete da ona ne stanuje u muzejima niti se krije u palačama. Nemojte se iznenaditi ako naposljetku otkrijete da ljepota nije nešto, nego netko.“

Netko koga ne bi tražili da nas već On nije pronašao – navodi se citat katoličkog mislioca B. Pascala.

Posebna se buntovnost romana odnosi na kritiku odgoja i obrazovanja koji se provodi u današnjim školama. Odgovarajući na primjedbu gospodice Prim kako ju je teta učila o tome kako žene trebaju sjediti ili hodati uspravnih leđa, stara gospođa Lulu je dodala: „*Prije su tome podučavali u školi. Jasno da su onda škole još bila mjesta gdje su djeca nešto i učila. Sada su tvornice nediscipline, uzgajališta čudovišnih i nepristojnih neznanica.*“ (...) Prenose lažnu percepciju o tome da je sve u redu dok je svijet, nemojte se zavaravati, u krajnje lošem stanju.“

Ili primjedba o mladima: „*U današnje vrijeme mladi produljuju djetinjstvo dalje od onoga što im kronološki odgovara, nezreli su i neodgovorni u godinama u kojima to više ne bi trebali biti. No istovremeno vrlo brzo gube zanesenost, gube nevinost i svježinu. Možda će vam zvučati čudno ovo što će reći, ali brzo stare.*“

Nota romantičnosti

Iako autorica vješto gradi cijeli svoj roman na britkim i dosjetljivim dijalozima, ipak roman posjeduje i svoju unutarnju dinamiku napetosti između likova – posebno interesantnu za ženski dio čitatelske publike, a to je razvijanje jedne romantične priče. Ovdje je to odnos između gospodice Prim i njezina poslodavca „čovjeka iz naslonjača“. Oboje su baš poput Elisabet Bennet i mr. Darsyja trebali rasti u prevladavanju svojih ponosa i predrasuda, ali je najviše u njihovim razlikama, čini mi se, autorica željela pokazati koliko je u životu i planiranju zajedničke budućnosti, važno da oba partnera teže ići u istom smjeru. Posebno kad je u pitanju hod u vjeri. Autorica je to ovako, preko „čovjeka iz naslonjača“ slikovito objasnila: „*Zamislite na tren da vi i ja, dvije vrlo različite osobe, odlučimo zajedno poći u Sankt Peterburg. (...) Složit ćete se sa mnom da bismo se vjerojatno prepirali cijelim putem. (...) Ja bih htio odsjeti u manastirima i razgovarati sa »starcima« dok biste vi inzistirali na rezerviranju dobro opremljenih i besprijeckorno čistih hotela. Ja bih htio tumarati po mjestočima i beznačajnim selima prije dolaska na naše odredište; vi biste se sigurno držali pomno planirane rute i smetalo bi vam zaustavljanje u mjestima koja jedva da imaju povijesnog i umjetničkog značenja. No unatoč svim poteškoćama, prije ili kasnije, vi i ja bismo zajedno stigli u Sankt Peterburg. (...) Sad zamislite da vi i ja odlučimo ponovno krenuti na putovanje. Ali vi ovaj put želite ići u Sankt*

Peterburg, a ja želim ići na Tahiti. Što mislite, što bi se dogodilo? Gospodica Prim nabacila je tužan osmijeh: Prije ili kasnije, naši putovi bi se razisli.“

Zaključak:

Teško je donijeti jedan zaključak o ovoj knjizi, osim da je vrlo poticajna, probuđujuća i ohrabrujuća. Potiče na raspravu sa samim sobom i svijetom u kojem živimo jer je cijela knjiga zapravo jedna neprestana rasprava glavne junakinje, gospodice Prim, koja sa ostalim likovima knjige raspravlja o temeljnim vrijednostima života. U tim raspravama iznose se s jedne strane argumenti modernističkog duha svijeta i s druge strane argumenti duha prožetog vrijednostima klasične umjetnosti i kršćanske vjere. Čitatelj otkriva kako će uskoro postati neminovnost, naravno ako se želi zaštititi vlastiti život, život svoje obitelji, a napose životi svoje djece, napuštanje ropsstva svijeta i stvaranje neke vlastite kolonije ljudi koji međusobno dijele ova drugačija, „milošću probuđena“ načela života. Buđenje gospodice Prim zapravo je poziv svima nama da se probudimo. I da, dok još nije kasno, vratimo naš život i našu kulturu na kršćanske temelje koji su počivali na vjeri u Boga. Inače će nas sve, kao jednom davno, pokoriti ovi moderni barbari buke, kaosa i ružnoće.

Paula Tomić

PJESME MIRJANE MIME VLAŠIĆ

NEKE NOTE

A moju sadašnjost razliju
Vali tajnovitog vjetra
I šapatom buknu

Miluju me, pa me preskoče
Svuda uskoče
Neke drage, druge epizode
Neke kiše, neko rame
Neke note

Neka ljeta i ponoci
Glazba starih Splitskih festivala
Neka sreća
Neka mladost
Neka zvona

Neki hrabri on i ona

DAROVI

Ne, ništa nije uzalud
Uzdam se u Njega

Nijedna neprospavana noć
Nijedno odricanje
Nijedno čekanje
Nije uzalud
U Njega uzdam se

Nijedan dar, blagoslov, nagrada
Ni ova sreća ni zahvalnost koju osjećam
Nije uzalud
Niti je slučajna

Kroz zvuke harfe
S predivnih oblaka
Poljubac mirisni
Isus mi dariva

DOMOVINI

Nemate prava govoriti mi koliko je više vaša, a manje moja
Kad ja znam koliko je puno moja

Ne smijete mi govoriti koliko je imam ili nemam
I moji su je rađali
Stvarali
Čuvali
Umrli za nju

Nitko mi ne može zabraniti
Voljeti je
Nisu mogli ni mom pokojnom ocu
Ne mogu ni mom sinu
Ne može se uspavati vodu snažnog mora
Nošenu vjetrom neumorne požude

Volim je
Pjesmama
Bojama
Suzama
Molitvom
Nezasitno
Hrabro
Ponekad bolno

Dišem je
Sanjam
Milujem
Prožima me

Hvalim je
Živim je
Ne dam je
Ljubim je

Ta ljubav u prvom plaču krikne
Iz utrobe nikne

U venama je satkana
Sa smrću ne prestaje
I seže do nebesa

ISTO SVE

Ista je kap tuge
U malenom zabačenom selu
San Franciscu
Zagrebu, Parizu
Isti je okus suze
Negdje daleko
I ovdje blizu

Isti je nemir, želja
I teret kamena na prsima
Isti je umor
Strah
I zabluda

Isti su ljudi
Vapaji i potraga

Svako je putovanje isto
Jer ti se nisi promijenila

KRIK

Ljepša
Od sjaja pjenušavih obala
U dubinama crnih očiju

Čišća
Od kišne kapi
U tirkiznom šumskom vodopadu

Snažnija
Od galopa divljih konja
U mojim plahim pjesmama

Trajnija od naših života

Moja je
Ljubav

Mirjana Mima Vlašić

KULTURA

DOMINIKA ANDRIJANIĆ

- Uloga društveno-kulturnih događaja
u čovjekovoj svakodnevnosti 79

MARIO BUŠIĆ

- Otvorenje 2. likovne kolonije Zvonko Bušić Taik 94
Pučka molitva nakon sprovoda u Gorici 101

ZVONIMIR GLAVAŠ

- Kultura pamćenja i historija 104

MARIO KNEZOVIĆ

- Ledinački zapisi – Solomunovi 119

FRA ANTE MARIĆ

- Fra Vinko Mikulić – Bajević, fratar slikar 125

MILKA TICA

- Vitko nad stoljećima

- Natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega 136

DAMIR ZORIĆ

- Grudska molitva 143

ULOGA DRUŠTVENO-KULTURNIH DOGAĐAJA U ČOVJEKOVOJ SVAKODNEVNOSTI

UVOD

U radu je učinjen osvrt na ulogu društveno-kulturnih zbivanja u čovjekom životu. Posebna je pozornost posvećena odnosu pojedinca i društva prema kulturnim događajima. Razmotrena je posjećenost na manifestacijama, kao što su: književnojezični susreti, predstavljanja knjiga, likovne kolonije, predstave i drugo. Uočena je njihova dobrobit, zastupljenost i utjecaj u suvremenosti.

Kao primjerak poslužio je ponajviše kulturni život u Grudama, BiH, jer mogu i osobno svjedočiti o navedenom na tom području, a osobne sagledivosti potkrijepljene su objašnjnjima. Radi kulturnih vrijednosti te zbog pozitivnih, ali i negativnih uočljivosti, potaknuto je na osvrt o prisutnosti, važnosti, uzrocima, ishodima i drugom na kulturnim događanjima.

Počesto je uočljiva malobrojna prisutnost na određenim manifestacijama. Gledajući na objavljenim fotografijama ili nazočeći, moguće je katkad i prebrojiti sudionike. Također, zamjetno je da su među prisutnima većinom starije generacije ili srednja dob, a nedostatak je mlađih. Dubljim promatranjem dolazi se do raznolikih karakterističnosti. Poteško je pronaći u cijelosti točne uzroke ili pak neželjne došljake, ali pokušalo ih se djelomično predočiti.

Prikazat će se i prisutnost učenika, općenito mlađih naraštaja, na kulturnim zbivanjima. Pri tome će se istaknuti i značenje te važnost navedenih događaja u njihovim životnim koračanjima te pokazati smjernice za pobuđivanje njihove svijesti o zainteresiranosti i sudjelovanjima na prikladnim manifestacijama.

Što se uvuklo u čovjekov pogled o sudjelovanju na kulturnim događajima? Gdje su mlađe generacije? Zašto su ljudi, općenito, premalo zainteresirani za takvim zbivanjima?

DEFINICIJA KULTURNOG DOGAĐAJA

Istražujući pojam kulture, Jagić i Vučetić navode da "u dokumentima Vijeća Europe koji se odnose na kulturu iskazuje se potreba definiranja kulture u što širem smislu, obuhvaćanjem različitih ljudskih aktivnosti i stvaralaštva kao što su: glazba, ples, drama, pučka umjetnost, kreativno pisanje, arhitektura i područja koja joj pripadaju, slikarstvo, skulptura, fotografija, grafika i umjetničko stvaralaštvo, industrijski dizajn, nošnje i modni dizajn, film, televizija, radio, zvučno snimanje, umjetnost povezana s prezentacijama, priredbama, izvedbama i izlaganjima, učenje i primjena umjetnosti u čovjekovu okružju, kulturno naslijede, suvremenim oblici izražavanja, aktivnosti s aspektima i tehnikama zaštite i očuvanja kulturnog naslijeđa"¹.

Postoje razne definicije i poimanja kulturnog događaja te ih različto definiraju određeni narodi. Prikladno je opisana, a ujedno i odgovarajuća za rad u priručniku o *Kulturnom događaju i manifestaciji u turizmu*.

"Najjednostavnija definicija kulturnog događaja počiva na interakciji publike s umjetničkim ostvarenjem u određeno vrijeme i na određenome mjestu. Prema studiji koju je objavilo Ministarstvo kulture i komunikacije Republike Francuske iz 2009., može se primijeniti pet kriterija kako bi se artikulirali oblici događaja i njegovi ciljevi: umjetnički kriterij, kriterij publike, kriterij mjesta, kriterij vremena i kriterij jedinstvenosti.

Umjetnički kriterij prepostavlja prisustvo umjetničkog ostvarenja kao konstitutivnog elementa događaja, bez obzira radi li se o žanrovske određenom festivalu (npr. Festival amaterskog kazališta) ili događaju koji istražuje nove umjetničke prakse.

Kriterij publike prepostavlja definiranu ciljnu skupinu posjetitelja te rad na povećanju publike. Publika može biti profesionalna, poluprofesionalna, široka, itd.

Kriterij mjesta znači ulaganje nekog prostora u događaj. U kulturnom događaju sudjeluju prostori izvorno namijenjeni kulturi, ali i grad ili mjesto, ulice, industrijski objekti i drugi prostori i zdanja koji inicijalno nisu namijenjeni izvedbi kulturnog događaja. Kulturni događaj se, međutim, uvjek upisuje u prostor u kojem se događa te ga često čini prepoznatljivim. Tipičan primjer je kula Lovrijenac u Dubrovniku ili Prokurative u Splitu.

Kriterij vremena prepostavlja jedinstvo u vremenu određenome za odvijanje kulturnog događaja.

¹ Stjepan Jagić i Marko Vučetić, "Globalizacijski procesi i kultura", u: *Acta Iadertina*, Zadar, IX. (2012.), br. 1, str. 19.

Kriterij jedinstvenosti prepostavlja da događaj posjeduje jedinstveno obilježje koje je načelno neponovljivo. Pritom se neponovljivost odnosi na sadržaj nekog događaja, a ne na sam događaj (poput festivala ili manifestacije). Paradoksalno, većina manifestacija pokušava ostvariti trajnost ponavljanjem određenih sadržaja što rezultira, dakako, odljevom vjerne publike.”²

PRISUTNOST KULTURNIH ZBIVANJA

Ubrzani način života zahvatio je sva područja u suvremenosti. Čovjekovi koraci većinom trče, a katkad su mu ciljevi nepoznanice. Počesto se čuju rečenice poput vrijeme leti, slobodnog vremena nedostaje. Je li čovjek sam sebi oduzeo slobodno vrijeme ili mu ga je nametnuo suvremeni način življenja; upit je koji nudi mnogobrojne odgovore jer iz odgovora proizlaze novi upiti.

Spomenuti način zahvatio je i kulturna zbivanja. Zasigurno postoji prilično kulturnih događaja, ali se počesto ne odigraju u odgovarajućoj mjeri, odnosno publika je često malobrojno nazočna. Čovjek možda ne razmišlja koliko pozitivne energije bi mu pružila određena manifestacija; na trenutak bi zaboravio poteškoće s kojima se susreće, jer čovjekov život nosi sa sobom poneke nedaće, a svakom su osobne najteže. Razumljivo. Dakle, svakome je potreban poneki odmor, razvedravanje misli, a upravo bi ga u kulturnom životu katkad pronašli.

“Kulturna aktivnost, pored odmora i razonode, predstavlja prostor stvaralačkog, aktivnog i misaonog života. Kulturne aktivnosti u tom procesu imaju ulogu kvalitete življenja kao što su sigurnost, jednakost u mogućnostima i ljudska prava, ali su i pokazatelj pozitivnog ljudskog razvoja djece, mladeži i odraslih. Sudjelovanjem i uključivanjem u kulturu/kulturne aktivnosti, u svom procesu samoostvarenja pojedinac sam biva stvarateljem kulture, tj. stvarateljem društvenog i osobnog identiteta, biva ‘graditeljem kulture’ (culturebuilder).”³

Kao što “kulturna u velikoj mjeri određuje kako članovi društva misle i osjećaju, ona usmjerava njihove postupke i definira njihov svjetonazor”⁴, tako i kulturni događaji čine bitnu sastavnici u čovjekovoj svakodnevnosti. Pokazuju, između ostalog, svrhovitost u obiteljskim, nastavnim, poslovnim i općenito društvenim aktivnostima.

² Jelena Knešaurek i Hrvoje Carić, *Kulturni događaji i manifestacije u turizmu*, Hrvatsko društvo glazbenih umjetnika, Zagreb, 2018., str. 11.

³ Petra Pejić Papak, Sabina Vidulin-Orbanić, Anita Rončević, “Uloga organiziranih aktivnosti u kulturnom životu učenika”, u: Život i škola, Osijek, god. LVIII. (2/2012.), br. 28, str. 192.

⁴ Michael Haralambos, *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb, 1989., str. 17.

Spomenuti događaji su model ponašanja koji osoba stječe ili prihvaca iz svoje okolice i drugdje, jer "kultura je specifična ljudska kategorija i bitan dokaz ljudske samobitnosti iz koje proizlazi materijalna i duhovna vrijednost, iz koje crpi snagu svoga razvoja i svoje trpljenje i odricanje. Prema tome, kultura predstavlja obrazac samobitnosti, obrazac čovjekova identiteta, pri čemu različiti simbolički elementi od jezika do društvenih običaja služe kao označitelji osobnosti, odnosno granice skupne pripadnosti"⁵. Ujedno su čovjekovi predstavljaci u određenim životnim situacijama.

"Značajno je da kultura sadrži dvije osnovne sastavnice: održanje i prenošenje postojećih, stvorenih kulturnih vrednota (tradiciju) i proizvodnju novih na temelju pozitivne tradicije, ali ne samo na osnovi mišljenja i prenošenja nego i na osnovi otkrića i stvaralaštva. Kulturom se ne podrazumijeva zatvorena, jednoznačna, jednom zauvijek stvorena definicija, već je ona otvoreni sustav značenja koji pojedinci stalno reinterpretiraju kako bi definirali svoju poziciju u društvu."⁶

Sličnost je i s vrednovanjem kulturnih događaja. Njihovim predstavljanjem želi se postići obrazovni, socijalizirajući i ujedno zabavni odraz. Kretanjem u društveno-kulturnim zbivanjima čovjek poprima i drukčije svjetonazole. Svaka nova manifestacija otvara vrata, odnosno proširuje prostor za prisutnjom publikom, a ljudima se prepusta sloboda pri odabiru hoće li ući kroz ta vrata.

"Odlika današnjice jest da pojedinac i društvo traže socijalna, ekomska i, posebice, spoznajno-vrijednosna rješenja za poboljšanje kvalitete življenja. Osim obrazovanja, sudjelovanjem u programima kulturnih ustanova ostvaruje se promišljena intervencija na cijelokupno društvo, s ciljevima razumijevanja sebe i drugih te upoznavanja i prihvaćanja dostignuća civilizacije. Stoga je osobito značajno stalno se propitivati upravo o načinima poticanja kulture suvremenog djeteta te njegovih navika sadržajnog, korisnog i ugodnog provođenja slobodnog vremena."⁷ Prema tome, bitno je od najranijih učeničkih dana davati potrebne smjernice za razvoj svijesti i osjećaja za kulturnim zbivanjima.

Ako kulturni događaj i njegovo odigrano djelo nađu na poneke kritike, ne treba ih doživljavati i shvaćati kao negativnosti, nego katkad kao savjete o dobroj namjeri. Također, ne posustati, ako možda zvuči uvredljivo, nego iz primjedbi izvući dobro. Ponekima će se djelo svidjeti više, ponekima manje, razumljivo. Stoga svako kulturno djelo ima jednaku vrijednost, ovisno o osobnoj sagledivosti.

⁵ S. Jagić i M. Vučetić, *nav. dj.*, str. 20.

⁶ P. P. Papak, S. V. Orbanić, A. Rončević, *nav. dj.*, str. 190.

⁷ *Isto*, str. 201.

Poznato je da svaki ljudski čin podliježe kritici. Mirko Božić smatra, a većina će potvrditi navedeno, da bi to trebalo činiti na normalan, ljudski, inteligentan način. Njegovo je mišljenje da su česte primjedbe iz neznanja iako je riječ o veoma složenim stvarima te bi za razumijevanje umjetnosti trebalo učiti... Ocjene umjetnosti ovise i o društvenom zahtjevu prema njoj. Primjerice, nema crne umjetničke slike, ako je umjetnički transponirana, koja bi izazvala veto samo zato što je crna.⁸

Zasigurno je suglasnost sa zaključkom da bi "umjetnost i kultura trebali biti dostupni svim građanima kako bi u konačnici pridonijeli stvaranju odgovornog, svjesnog i slobodoumnog društva. Usto, umjetnost i kultura nezaobilazan su element nacionalnog identiteta i pogrešno je smatrati njihovu provedbu 'troškom'. Duboko smo uvjereni kako kultura i umjetnost nisu i ne smiju biti samo nadgradnja i luksuz u čovjekovu životu, nego doista temelj dostupan svima koji potiče autorefleksiju, kritičko promišljanje i empatiju, te u konačnici pozitivno utječe na kvalitetu života, kako pojedinca tako i društva".⁹ Stoga je u kulturnom životu ključna ljudska pokretnost.

Primjerak grudskih manifestacija

U Grudama se mještanima tijekom godine nudi pregršt kulturnog programa. Gotovo svako godišnje doba u godini donosi sa sobom nove manifestacije. To se čini dugi niz godina zahvaljujući ponajviše Ogranku Matice hrvatske u Grudama koji je najčešći organizator.

Iako je to malo mjesto, postojana događanja čine kulturni život u Grudama bogatim. Uvijek su sadržajno osmišljeni, prožeti, raznoliki, zanimljivi te prilagođeni različitim uzrastima, zvanjima i zanimanjima. Najčešće su popraćeni književnim, likovnim, religijskim, glazbenim i drugim radovima i spoznajama.

Također, prethodnih nekoliko godina neizostavni su učenički pokušaji u suradnji s Gradskom knjižnicom u Grudama i Osnovnom školom Ruđera Boškovića, primjerice manifestacija prigodom Dana hrvatske knjige, ljetne radionice u knjižnici, likovne radionice i drugo. Nisu zaboravljeni ni roditelji, posebno majke pa je za njih zajedno s njihovom djecom organiziran ugodan događaj Čajanka za majke, obilježavanje Majčinog dana.

Vrijedno je spomenuti i osvrnuti se na poneke među njima. Primjerice, Šimićevi susreti, počesta predstavljanja knjiga među kojima je časopis Matice hrvatske *Susreti* (već 11 godina zaredom), izložbe slika, likovne kolonije, Noć muzeja, predstave, božićni koncerti, korizmene trebine, susreti klapa, obljetnice Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sović i drugi susreti.

⁸ Usp. Mirko Božić, *Zapis u sputni*, "Mogućnosti", Split, 1975., str. 107-108.

⁹ J. Knešaurek i H. Carić, *nav. dj.*, str. 107.

Navedeni kao i nenavedeni održani događaji jednakovrijedni su, ali nabranjem svih koji su se zbili prethodnih godina, obuhvatili bi puno ispisanih stranica, stoga su spomenuti većinom prošlogodišnji.

Međutim, hvalevrijedno održavanje ne može se jednako pohvaliti i mnogobrojnim posjećenostima. Fotografija o prisutnima na određenim manifestacijama katkad je zamućena, nedostaje joj boja, posebno šarolikosti. Sličnost je kao i u drugim, susjednim mjestima i gradovima. Uočljiv je nedostatak učeničke populacije, općenito mladih; većinom su prisutne starije generacije i srednja dob.

Unatoč, katkad, nezadovoljavajućoj fotografiji, grudski organizatori ne posustaju. Uzdignuto koračaju naprijed osmišljavajući nova zbivanja te ne dopuštaju sjedenje grudskom kulturnom životu i njegovo zaustavljanje.

Utjecaj interneta na kulturni život

Današnji se čovjek smatra svjedokom virtualnoga načina življenja. Sve se manje živi u stvarnosti, a sve više u virtualnom svijetu, posebno mlađe generacije. Socijalizacija i komunikacija uživo kreću se usporenim koracima.

“Neki sljedbenici internetske religije vjeruju da je digitalna globalizacija konačni stupanj ljudske evolucije. No sve promjene je još uvijek teško i anticipirati. Revolucija se manje odnosi na ono što radimo, već na način kako to radimo, a strojevi u budućnosti više se neće baviti fizičkim objektima već samo digitalnim značenjima.”¹⁰

Suvremeni način uvukao se i u kulturna događanja. Podrazumijeva se njihova internetska promidžba na ineternetskim stranicama i društvenim mrežama. Takvim predstavljanjem pomalo se zanemaruju klasični, nekadašnji oblici najave događaja, a to su: tiskani mediji, plakati, letci i slično, ali još uvijek su se, unekoliko, zadržale objave na lokalnim radijskim postajama.

“Kultурне udruge također koriste potencijale novih tehnologija za vlastitu promociju. Kulturni portali, kao nove strukture koje se rađaju u virtualnom svijetu, prisutni su u svim sektorima: javnom, privatnom i civilnom. Svojim aktivnostima portali doprinose vidljivosti kulturnog sektora i njegovih virtualnih resursa te diseminaciji informacija o kulturnim događanjima, projektima i mogućnostima suradnje.”¹¹

Zamisli se, a ujedno se postavlja i upit: kako je moguće da je u prethodnim vremenima bila poveća zainteresiranost za kulturnim zbivanjima, a time i njezina posjećenost, unatoč suženijoj medijskoj informiranosti?! Odgovor

¹⁰ Daniela Angelina Jelinčić (ur.), *Kulturna raznolikost, interkulturna komunikacija i digitalna kultura*, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb, 2012., str. 20.

¹¹ *Isto*, str. 20.

iziskuje dublje razmišljanje i nudi raznolike odgovore, ali poteško pronalazi točan i konkretni odgovor.

Međutim, pomoću internetskih usluga prate se i održane manifestacije. Posjećenost određenom događaju katkad je virtualna. Pregledaju se objave na portalima koji su objavili određena zbivanja, i pomoću njih je čovjek bio prisutan na manifestacijama; zbio se događaj u njegovim mislima. Počesto se tako prate kulturna događanja; pročita se objavljeni tekst i pregledaju fotografije. Ljudi su time informirani što se događa, pa se užive i u rasprave kako se uistinu manifestacija odigrala, kao da su je uživo pratili od početka do završetka.

U proučavanjima o virtualnom svijetu, njegovim pozitivnostima i negativnostima, navodi se da "djeca danas provode više vremena pred raznim elektroničkim uređajima gledajući televiziju, igrajući računalne igrice, 'surfajući' internetom, dopisujući se preko društvenih mreža i raznih drugih internetskih 'pričaonica' nego u školi ili igri s vršnjacima u prirodi. Prema nekim istraživanjima vrijeme provedeno pred ekranom izjednačilo se s vremenom provedenim u školi, a prema nekim je ono i dulje od vremena koje djeca provedu u školskim klupama"¹². Zasigurno, zabrinjavajući podatci.

Stoga, slobodno vrijeme provedeno na internetskim portalima, društvenim mrežama i njima sličnim, korisno je provesti i sa stvarnim društvom, "licem u lice" s kulturnom manifestacijom. Možda će poneki pomisliti "da nije interneta čovjek bi se više družio jer bi u slobodno vrijeme izašao iz kuće". U navedenom ima djelomično istinitosti.

Smatra se da je slobodno vrijeme u prošlosti "bilo predmetom borbe između društvenih klasa kao jedno od ljudskih prava, u suvremenosti, osobito u budućnosti kakvu nam predviđaju futurolozi, ono postaje segment vremena koji se svakim danom širi. Kao takvo istodobno pogoduje i prijeti, kako pojedincu tako i cijelim društvima"¹³.

Potrebno se osvrnuti na slobodno vrijeme mlađih naraštaja, jer "veliki je vremenski prostor. Svojom životnošću, sadržajima i oblicima primjenjiv je i interpoliran u život mlađih. Ako je nedovoljno osmišljen i vođen, prostor slobodnog vremena može postati izvoristem neprihvatljivih ponašanja i ovisnosti. Stoga je važno pomaganje mlađima u organizaciji i strukturiranju slobodnog vremena i uključivanje mlađih u kreiranje programa. Valja pritom

¹² Petra Robotić, "Zamke virtualnog svijeta: zaštita djece i mlađih na internetu i prevencija ovisnosti", u: *Journal of Applied Health Sciences*, Zagreb, I. (2015.), br. 2, str. 94.

¹³ Vesnica Mlinarević i Vesna Gajger, "Slobodno vrijeme mlađih – prostor kreativnog djelovanja", u: Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger (ur.), *Međunarodna kolonija mlađih Ernestinovo : 2003.-2008. : zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*, HAZU – Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Osijek, 2010., str. 43.

voditi brigu o njihovim stvarnim potrebama za zabavom, druženjem, ali i za aktivnostima koji sadržavaju izazove i istraživanje te iziskuju fizički i mentalni napor.”¹⁴

Svrhovita su uočavanja i podložni su navedeni pogledi o mladima i njihovom slobodnom vremenu u suvremenosti. Stoga je potrebno poticati ih i davati im prikladne organizacijske uloge u kulturnim zbivanjima kao nastavnim i izvanškolskim aktivnostima. Time bi im se pobudio osjećaj za kulturnim sudjelovanjima, a slobodno vrijeme provodili bi korisno. Suzbilo bi se time i neželjno provedeno vrijeme.

“Novi kontekst što ga donosi digitalna kultura pruža i nove mogućnosti djelovanja kroz mrežne virtualne strukture što traži i novi odnos kulturnih politika prema novonastalim virtualnim strukturama. Značajno je primijetiti da se u procesu stvaranja digitalne budućnosti kulturne politike više bave digitalizacijom naslijeda, nego pojavnošću novih kulturnih oblika gdje interaktivnost i konvergencija postaju koji puta važniji od sadržaja.”¹⁵

Razvitak tehnologije, primjerice interneta, donio je puno pozitivnoga i raznolikih mogućnosti, ali katkad nosi sa sobom i negativnosti. Poveznicu s neželjnim internetskim sadržajnostima čini upravo oviše slobodna vremena. Sudjelovanje na kulturnim manifestacijama znatna je sastavnica svrhovito proboravljenoga vremena.

“Porast broja znanstvenih otkrića i tehničkih inovacija, nagli razvoj tehnologije, usavršavanje i povećanje proizvodnje, potrošnje i profita, djelotvornost, racionalizacija i informatizacija u zavisnosti su od stupnja društvenog razvijatva. Izloženost djece i mladih sve brojnijim utjecajima potrošačkog društva, zahtjevi i očekivanja koja pred njih postavljaju roditelji, škola, društvo, izostanak odgovarajuće komunikacije i topline ljudskih odnosa, neprimjerenost nastavnih postupaka koji u prvi plan stavljaju kvantitet (količinu činjenica i podataka) umjesto kvalitete (trajnosti i uporabljivosti znanja stičenog kroz iskustveno učenje, osobnu aktivnost i doživljaj vlastite vrijednosti), dovode do korištenja slobodnog vremena kao prostora ‘bijega od realnosti’, pritisaka i frustracija. U takvim okolnostima prostor slobodnog vremena postaje otvoren za brojne oblike nepoželjnih i društveno neprihvatljivih utjecaja i ponašanja.”¹⁶

Svakako, internet je većim dijelom pozitivan čimbenik u suvremenosti i, s obzirom na njegovu rasprostranjenu ulogu, teško je pa i nemoguće zamisliti življenje bez njega u sadašnjosti i budućnosti. Međutim, preporučljivo je i

¹⁴ V. Mlinarević i V. Gajger, *nav. dj.*, str. 48.

¹⁵ D. A. Jelinčić, *nav. dj.*, str. 20.

¹⁶ V. Mlinarević i V. Gajger, *nav. dj.*, str. 49.

svrhovito poneko vrijeme umjesto internetu posvetiti kulturnim zbivanjima u svom mjestu, okolici i drugdje.

POBUĐIVANJE UČENIČKE SVIJESTI O ZNAČENJU I VAŽNOSTI KULTURNIH DOGAĐAJA

Zamjetno je da je mali broj učeničke populacije i općenito mladih generacija prisutan na kulturnim događajima koji se održavaju u njihovom mjestu ili drugdje. Rijetka je njihova zainteresiranost primjerice za književnim i sličnim manifestacijama.

Iako su najviše informirani o događaju koji prethodi, budući da su gotovo sve objave na medijima, posebno internetu, njihova želja za odlaskom je suprotnost. Nemoguće je da im većina nije zanimljiva svojom sadržajnosti. Stoga se postavlja upit: "Što ih spriječava u njihovu odlasku/dolasku na određenu manifestaciju?"¹⁷

Međutim, potpunog krivca se ne može tražiti samo kod učenika. Primjerice, ako roditelj, učitelj/nastavnik/profesor ne posjećuje kulturne događaje, mala je vjerojatnost da će to činiti njihova djeca ili učenici. (Iznimke uvijek postoje, ali u konačnici je rijetkost.) Narodna uzrečica kaže da se grana savija dok je mlada, pa jednak primjerak su mladi ljudi, odnosno usporednost se može učiniti s mladima i kulturnim zbivanjima.

Također, "pokazuje da je djeci značajna informacija o kulturnim događanjima od osoba od povjerenja u njihovu okruženju, a to su prijatelji, roditelji i učitelji"¹⁷. Stoga njihovi pratitelji kroz život čine važnu ulogu u njihovu mišljenju i odnosu prema kulturnim djelima. Potrebitost je dati temelje osnovnoškolcima, a time će nadalje kao srednjoškolci sami koračati naprijed i organizirati svoje slobodno vrijeme sudjelovanjem na kulturnim manifestacijama.

"Rezultati istraživanja pokazuju kako slobodno vrijeme djece i mladih nije identično slobodnom vremenu drugih socijalnih skupina ni po svom trajanju ni po svom sadržaju, ni po svojim aspiracijama, ali ponajprije zbog svoje uloge u razvoju mlade ličnosti koja ne posjeduje dovoljno fizičkih, psihičkih, intelektualnih i materijalnih snaga da samostalno i suvereno ovlađa tim poljem vlastitog egzistiranja."¹⁸ Ako se osvrne na navedene rezultate, dolazi se do činjenice da su potrebni prijenosnici koji će ih pobuditi i pokazati im korake prema kulturnim događanjima.

¹⁷ P. P. Papak, S. V. Orbanić, A. Rončević, *nav. dj.*, str. 200.

¹⁸ V. Mlinarević i V. Gajger, *nav. dj.*, str. 48.

“Čovjek tijekom života usvaja skup stajališta, vrijednosti, normi, opažanja, sklonosti i ponašanja sukladno obitelji i društvu u kojem živi.”¹⁹ Stoga je podjednak primjerak i prisutnost kulturnih zbivanja u životu pojedinca i društva te njihova važna prijenosnička uloga.

Provedena istraživanja navode da “rezultati ukazuju na značaj škole kao institucije koja je zasigurno značajan informator i nositelj raznovrsnih društvenih i kulturnih događanja, i to u zajedništvu s roditeljima i drugim institucijama, pa svojim programima potiče posjete kulturnim ustanovama”²⁰.

Poneke starije generacije možda će pomisliti kako njima “mater i čaća nisu usađivali u glavu o kulturi, ali su opet išli”. Kažu “ako se štogod događalo u školi, morao je ići cijeli razred, nije bilo hoću-neću”. Suglasnost je s njihovim mišljenjem, ali vremena se mijenjaju, pa su čak neusporedive prethodne i sadašnje generacije.

“U današnjem brzom i stresnom načinu života koji zadire i u svijet naših najmlađih i u klupe osnovnoškolaca, metoda poučavanja kroz igru, ples, umjetnost i kreativni pokret unosi mnogo potrebne svježine, razgibanosti, umirenosti i strpljivosti što je preduvjet za uspješan odgoj, učenje i poučavanje.”²¹

Možda će poneki učenici za nedolazak na kulturne manifestacije prebaciti krivnju na nedostatak slobodnog vremena, ali taj uzrok se smatra neodgovornim i pak netočnim. Međutim, potrebna im je zvijezda voditeljica koja će im pomoći pri organizaciji slobodnog vremena, a to je, kao što je prethodno navedeno, njihova okruženost.

“Mladi su sve manje organizatori zabave i slobodnog vremena, a sve više konzumenti sadržaja koje nudi visoko profesionalna mašinerija (zabava, koncerti, utakmice, spektakli i sl.). Konzumenti postaju pasivni auditorij, nepripremljeni za aktivno provođenje slobodnog vremena. Umjesto iskazivanja njihove kreativnosti i aktivnog sudjelovanja, reklamna potrošačka industrija natječe se u sadržajima gdje su mladi pasivni sudionici i često samo promatrači.”²²

Osnovnoškolci, srednjoškolci, općenito mladi školske aktivnosti smatraju obvezom i prisutni su svakodnevno na njima dok ostatak vremena katkad prođe nezapaženo. Suvremeni način pruža mnogobrojne i raznolike sadržajnosti, pa se čovjek, posebno mlađe generacije počesto u njima izgube i zbune, pa ne

¹⁹ Kluckhon, C., Krobler, A. L. Culture, *A Critical Review of Concepts and Definitions*, Vintage Books, New York, 1963., u: S. Jagić i M. Vučetić, *nav. dj.*, str. 19.

²⁰ P. P. Papak, S. V. Orbanić, A. Rončević, *nav. dj.*, str. 200.

²¹ Vesna, Geršak, “Stvaralački ples i pokret – cjelovit odgojno-obrazovni pristup u vrtiću i osnovnoj školi”, u: Ivon, Hicela (ur.), *Djeca i mladež u svijetu umjetnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu – Centar za interdisciplinarne studije, Studia Mediterranea – Hrvatski pedagoško-književni zbor, Ogranak Split, Split, 2009., str. 194.

²² V. Mlinarević i V. Gajger, *nav. dj.*, str. 44.

razmišljaju puno, odnosno ne analiziraju koji mu je odabir bolji, korisniji i svrhovitiji.

Istraživanjem o kulturi slobodnog vremena srednjoškolaca, Vesnica Mlinarević zaključuje da "dobro strukturiranim slobodnim vremenom potiče se oslobađanje kreativnosti, učenje o demokraciji i o sebi te posebice zdravo rješavanje krize identiteta, važno za daljnje življenje. Lokalna i šira društvena zajednica odgovorne su za stvaranje povoljnih materijalno-prostornih i kadrovskih uvjeta te neposredne pomoći mladim za oblikovanje i kvalitetno strukturiranje slobodnog vremena. Da bi uvjeti bili optimalni i pozitivno stimulirajući za svaku osobu, posebice za adolescente, važno je poznavanje osobe (subjekta) koja egzistira u prostoru i vremenu, koja ima svoje osobite, posebne i specifične navike, interes i potrebe"²³.

Učini li se osvrt na koncerте popularnih pjevača, fotografija je potpuno drukčija; počesto je teško pronaći slobodno mjesto na takvim zbivanjima. Kafići, *disco* klubovi i slična mjesta prepuna su mladih, a na spomenutim kulturnim događajima rijetko nazoče; čak je nekolicina prisutna ako je riječ o tzv. "prisilnom" dolasku, primjerice kao školska obveza.

"Vlasnici kafića i inih mjesta za izlaska fleksibilno se prilagođuju radi ostvarivanja osobne zarade i diktiraju dominantne oblike zabave mladih, detektiraju prijedlozi učenika. Na razini škola, gradova i županija valja razraditi modalitete ponude širih mogućnosti kvalitetnijeg provođenja slobodnog vremena. Skrbeći se o njihovim stvarnim potrebama za zabavom, druženjem, zaljubljivanjem, ali i za aktivnostima koje sadrže izazove te zahtijevaju tjelesni i mentalni napor, važno je i uključivanje mladih u kreiranje slobodnog vremena."²⁴ Upravo su prikladni primjeri kulturni događaji koje će mlade uključiti pri organiziranosti i sudjelovanju u manifestacijama. Zasigurno će im, pored korisno provedenog slobodnog vremena, pružiti znantne dobrobiti.

Smatra se da "uloga je škole i učitelja u odgoju za slobodno vrijeme velika. Izvannastavne aktivnosti kao sastavni dio odgojnoobrazovnog programa imaju velike mogućnosti u organizaciji slobodnog vremena mladih, a time i prevenciji negativnih utjecaja. Smatramo da pristup njihovoj organizaciji i provođenju nije na onoj razini kakva bi trebala biti"²⁵.

Međutim, nije s lakoćom ni potaknuti i zainteresirati mlade za izvanškolskim aktivnostima, primjerice za odlaske na kulturne događaje. Činjenica je da modernizam nudi raznolike sadržajnosti koje se mladima čine privlačnijima. Stoga se školski djelatnici i njima srodni trebaju organizirati u funkcionalanu

²³ Vesnica Mlinarević, "Kultura slobodnog vremena srednjoškolaca", u: *Napredak*, CXLVIII. (2007.), br. 1, str. 67-68.

²⁴ V. Mlinarević, *nav. dj.*, str. 68.

²⁵ V. Mlinarević i V. Gajger, *nav. dj.*, str. 55.

cjelinu kao i učenici, samo u različitim ulogama. Osmišljavanjem odgovarajućeg plana i programa doprinijet će se lakšem putu do cilja.

“Procesom socijalizacije djece uključuje se više različitih čimbenika kojima se utječe na njihovu kvalitetu života, a time i na kulturu provođenja slobodnog vremena. Obitelj, škola, okruženje i mediji značajni su čimbenici kojima se utječe na djecu u njihovu razvoju do kompletne, zrele, samosvjesne te društveno i kulturno aktivne osobe. Kultura i obrazovanje povezani su pitanjem kvalitete življenja.”²⁶

Prisutnost osnovnoškolaca i srednjoškolaca, općenito mlađih na kulturnim događanjima bitna je, između ostalog, u formiranju njihove osobnosti. Razvijaju svoje kompetencije te postaju socijaliziranim bićima budući da je njihova sadašnjost više virtualan svijet. Potiče ih i na kreativnost koja je važna za budući razvitak i uspješnost. Primjerice, predstave pobuđuju maštu, književni i likovni susreti bude pjesničke i umjetničke sposobnosti i drugo.

Također, “interdisciplinarnost likovne kulture omogućuje osposobljavanje djece za mnoge životne uloge značajne u 21. stoljeću, kao što su: komunikacijske, informacijske sposobnosti, društvene vještine, poduzetništvo, tehničkotehnološka kultura, prirodno-istraživačka i znanstvena pismenost te mnoge druge”²⁷.

Starije generacije učitelja/nastavnika/profesora često su viđene osobe na kulturnim zbivanjima. Očigledno je i zaključuje se da su im spomenuti događaji, kao djelatnicima u školama, bili obveza, ali ne poslovna nego više moralna i duhovna. Time se razvila i posjetiteljska uobičajenost u njihovim umirovljeničkim danima.

Ako se osvrne na poznatu narodu uzrečicu da na mladima svijet ostaje; na njihovim životnim stazama potreban im je i poticaj, a stariji trebaju biti primjeri. Tijekom školske dobi potrebno je, uz mnogobrojne životne savjete, davati i temelje o važnosti i značenju kulturnog života za njihovo životno koračanje.

²⁶ P. P. Papak, S. V. Orbanić, A. Rončević, *nav. dj.*, str. 188-189.

²⁷ Laura Varljen Herceg, Anita Rončević, Bogomol Karlavaris, *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*, Alfa, Zagreb, 2010., str. 235.

ZAKLJUČAK

Uočljivo je da vremenskim odmicanjem kulturni događaji poprimaju manju važnost u odnosu na prethodna vremena. Suvremenost je donijela sa sobom novije raznolikosti koje mladi naraštaji uvelike prihvaćaju. Stariji nisu umnogome suglasni s njima, razumljivo, ujedno su im neshvatljiviji jer su suprotnost vremenu njihove mladosti.

Kulture manifestacije su bitne za čovjeka, ali su skromno zastupljene u prepoznavanju životnih vrijednosti. Smatraju se neobvezatnim izvanškolskim i izvanposlovnim aktivnostima, pa katkad takva mišljenja prouzroče manje prisutnosti na takvim zbivanjima.

Međutim, nije nužnost ni potrebitost da ih se svrstava kao dužnosti koje su propisno i ugovorno nametnute, jer zapravo predstavljaju dobrobiti za čovjeka i njegovo slobodno vrijeme. Pružaju mu ujedno korisnost i ugodnost. Katkad su poneke osobe službeno obvezne nazočiti određenim kulturnim zbivanjima. Iz toga proizlazi upit: "Jesu određena kulturna događanja duhovna potrebitost za dolaskom ili su obveza?"

Odgovor je možda bolje ostaviti svakome pojedinačno, neka svatko odgovori u svojoj unutrašnjosti; sam sebi. Pretpostavka je da bi odgovori izazvali i burnije rasprave, a to nije svrha istraživanja i nepotrebno ih je znati, jer je želja ići k cilju koji izaziva pozitivne reakcije.

Unatoč zamjetnoj počesto malobrojnoj nazočnosti, volja i ujedno želja za napretkom ne smiju posustati. Posebno je potrebitost pobuditi mlade, jer njihove prisutnosti i sudjelovanja nedostaje, a u skoroj budućnosti trebaju preuzeti uloge pokretača i prenositelja kulturnog djelovanja idućim generacijama. Kulturni život želi se predstaviti i prenosići sadašnjim i budućim naraštajima kao nematerijalno vrijedno naslijeđe.

Sudjelovanje na kulturnim manifestacijama kod mladih naraštaja svrhovito je umnogome. Primjerice, potiče kreativnost i razmišljanje, širi poglede, pomaže pri pamćenju i rječničkom izražavanju te odmara i zabavlja. Također, za starije generacije vrijede navedene dobrobiti povezane s odmorom i zabavom.

Važanost je u održivosti i poticanju navedenih zbivanja kako bi mladi uočili njihovu bitnost. Time bi se djelomično pobudila i njihova zainteresiranost za odlaskom na kulturne manifestacije te zastupljenija primjena kulturnih djela. Također, osnovnoškolce, srednjoškolce, općenito mlade treba angažirati kao pomoćnike, djelomično organizatore pri osmišljavanju i provođenju manifestacija te ih uvesti u svijet kulturnog života.

Iako se smatra da je skromnost vrlina, nada se, a i vjeruje se da će se ubuduće zajedničkim ljudskim snagama i zauzimanjima više oživljavati i

oživjeti veća nazočnost na kulturnim događajima. Međutim, potrebno ih je, sve više, promicati i cijeniti kako bi ostali i opstali među sadašnjim i budućim naraštajima kao nematerijalno bogatstvo života.

DODATAK

Tekst o razgovoru dva srednjoškolca i manifestaciji Šimićevih susreta, napisanoga na ikavici, govoru Šimićevog zavičaja. Prosudite sami je li sadržaj komičan ili tragikomičan, humorističan ili tužan; ostaje izbor.

- *Oćeš ići na Šimićeve susrete?*
- *Ma to mi je dosadno... ko će tamo sidit dva sata i slušat šta pričaju.*
- *A i meni je... ali rekli su nam profesori da moramo doći jer su zbog tog skraćeni sati.*
- *Koda će oni vidit ko je doša... rađe ću sidit na kavi, nego to slušat.*
- *Najbolje kad zazvoni da odma idemo na druga, sporedna vrata i tu izademo, neće nas niko vidit.*
- *Super ideja!*

“Svaka sličnost sa stvarnim događajima i osobama je slučajna.”

LITERATURA

- Božić, MIRKO, *Zapisi usputni*, "Mogućnosti", Split, 1975.
- GERŠAK, VESNA, "Stvaralački ples i pokret – cjelovit odgojno-obrazovni pristup u vrtiću i osnovnoj školi", u: Hicela, Ivon (ur.), *Djeca i mladež u svijetu umjetnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu – Centar za interdisciplinarnе studije, Studia Mediterranea – Hrvatski pedagoško-književni zbor, Ogranak Split, Split, 2009., str. 181- 195.
- HARALAMBOS, MICHAEL, *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb, 1989.
- HERCEG VARLJEN, LAURA; RONČEVIĆ, ANITA; KARLAVARIS, BOGOMOL, *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*, Alfa, Zagreb, 2010.
- JAGIĆ, STJEPAN I VuČETIĆ, MARKO, "Globalizacijski procesi i kultura", u: *Acta Iadertina*, Zadar, god. IX. (2012.), br. 1, str. 15-24.
- JELINČIĆ, DANIELA ANGELINA (ur.), *Kulturna raznolikost, interkulturna komunikacija i digitalna kultura*, Institut za razvoj i međunarodne odnose, ZaGREB, 2012.
- KNEŠAUREK, JELENA I CARIĆ, HRVOJE, *Kulturni događaji i manifestacije u turizmu*, Hrvatsko društvo glazbenih umjetnika, Zagreb, 2018.
- MLINAREVIĆ, VESNICA, "Kultura slobodnog vremena srednjoškolaca", u: *Napredak*, CXLVIII. (2007.), br. 1, str. 54-70.
- MLINAREVIĆ, VESNICA I GAJGER, VESNA, "Slobodno vrijeme mlađih – prostor kreativnog djelovanja", u: Martinčić, Julijo i Hackenberger, Dubravka (ur.), *Međunarodna kolonija mlađih Ernestinovo : 2003.-2008. : zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*, HAZU – Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Osijek, 2010., str. 43-58.
- PEJIĆ PAPAK, PETRA; VIDULIN-ORBANIĆ, SABINA; RONČEVIĆ, ANITA, "Uloga organiziranih aktivnosti u kulturnom životu učenika", u: Život i škola, Osijek, god. LVIII. (2/2012.), br. 28, str. 188-203.
- ROBOTIĆ, PETRA, "Zamke virtualnog svijeta: zaštita djece i mlađih na internetu i prevencija ovisnosti", u: *Journal of Applied Health Sciences*, Zagreb, I. (2015.), br. 2, str. 81-96.

Dominika Andrijanić

OTVORENJE 2. LIKOVNE KOLONIJE ZVONKO BUIŠIĆ TAIK U STAROJ CRKVI U GORICI 29. KOLOVOZA 2018.

Program je vodio akademski glumac HNK Šibenik Jakov Bilić.

Kuća, Bušića kuća

Koliko je ukućana u Bušićevoj kući. Koliko je čeljadi promrzlih ruku navraćalo na ognjište. a nikad promrzla srca. Ognjište koje je grijalo i u kući i oko kuće. Ognjište daleko kao svanuće. di tek grumen sjete i vлага iz oka zna dati mjeru čovjeka živoga. Kuća je ostavila pečat da bi čovjek kazao, da ja sam taj. Slike ka zrake svjetlosti što traže poveznicu u beskonačnosti nit od koje je satkana potvrda da mi smo tu. Kamen, poboden oko ognjišta i oni koji se naslanjaše na tu nadu, ta ih nada nikada ne ostavlja. I po njemu je naš put. Od njega je naše ja i za to ovaj čovjek i kamen to je isto. Kako vrime ne može ništa kamenu ne može ni čovjeku. Od toga je satkana sva naša domovina i po tom smo mi jedno. E moj Bušiću od domovine piturani, žedni se spominjemo izgubljenih ogledala

Izgubljena ogledala

Naše su njive neorane, naši su pasi odvezani

Naše su prazne domijane, ne znamo tko je na našoj strani

Naše nam drage nisu drage, naši nam doci nisu kooci

Naše su ogradice bez naše dice

Naša su guvna prostranstva gluvna, naše su jare bez živinske pare

Naši su osoji i mi u njima ko pokoji čobanima

Naše su se loze proridile, naše su kose posidile, naše su krave ne zamukale

Naše se loze zakukale

Naše su kuće zaključane, naše su koštele suve grane, naši su konji raskovani, naši su orasi neubrani

Pisme pivca nisu se čule, naše su murve povenule, naši su bajami ostali sami i sve polako nestaje u nami

*Dosadio sam umornoj nozi klanjajuć se smokvi i trišnji, o kud ču o di ču pomozi
Molim te Bože svevišnji*

Post scriptum

Neka se gora nikada neće razgranat, neke se brazde neće nikada pobranat, neke se stine nikada neće srušit i nikačne vode nikada neće prisuštit.

Dragi i poštovani skupe dobra vam večer i dobrodošli na otvaranje 2. likovne kolonije Zvonko Bušić Taik.

Ovu glazbeno likovno poetsku večer otvorila je je kantautorica Lucija Zovko. Večeras ćemo pokušati, s obzorom na mjesto na kojem se nalazimo u ovoj staroj crkvi, kroz umjetnost dočarati domoljublje u nama i našim zajedničkim promišljanjima. Od nas večeras ovdje skupljenih makar na kratko proniknuti u vlastitu nutrinu pokušavajući shvatiti narav domoljublja koji je nosio Zvonko i njemu slični od iskona sazdani junaci koji nadilaze nas obične svakodnevne domoljube. Zagadjeni društvenim okolišima i grajom povremenog bljeska domoljublja koja se nadvija nad našim narodom s vremena na vrijeme teško je dati si vremena i zastati, pa razumjeti i u konačnici živjeti hrvatsku kakvu smo maštali.

Pozdravnu riječ domaćina izgovorit će Mario Bušić:

"Poštovani prijatelji,

najsrdačnije vas pozdravljam u ime organizatora ove humanitarne Druge likovne kolonije: Bratovštine sv. Stipana Prvomučenika Gorica-Sovići i Matice hrvatske Ogranak Grude. Posebno pozdravljam našu dragu Julianne Eden Bušić, Zvonkovu suprugu; Predsjednika Vlade Županije ZH Zdenka Čosića, sve nazočne ministre naše županijske Vlade, Državnog tajnika u ministarsvu hrvatskih branitelja Ivana Vukića, predstavnike općine Grude, izaslanika Matice hrvatske iz Zagreba, članove Bratovštine, naše fratre, predstavnike braniteljskih udruga, sve prisutne umjetnike i sve vas poštovatelje Zvonka Bušića Taika i naše Julie, koji ste večeras ovdje u našoj staroj crkvi. Hvala vam što ste došli.

I ova II. likovna kolonija u spomen i sjećanje na pok. našega Zvonka Bušića – Taika održava se u njegovoj rodnoj Gorici. Više od trideset pozvanih slikara i umjetnika u crkvi sv. Stjepana, oko crkve u Šamatorju, pod Zavalom i u Donjoj Mali, postavit će svoje štafelaje, te će u spomenutim motivima tražiti svoju inspiraciju. Međutim, najviše očutjeti dušom povezani s duhom i mišljem, idejom i životom, njegovom žrtvom, s našim Zvonkom.

Neka vam, poštovani prijatelji, svima bude lijepo. Neka ovo naše druženje bude jedna velika i iskrena hvala Zvonki za njegov život, za njegovu žrtvu.

Slike s ove likovne kolonije ostaju u fundusu Bratovštine i ona će njima raspolagati u humanitarne svrhe. Upravo kako je to uradila i ove godine u korizmi, kad smo od prodaje slika s prošlogodišnje kolonije pomogli djjema siromašnim hrvatskim katoličkim obiteljima u Bosanskom Grahovu i Drvaru.

Navodim imena umjetnika koji će ovih dana biti s nama u Gorici i slikati na ovoj humanitarnoj Likovnoj koloniji u čast našemu Zvonki Bušiću Taiku.

U ovoj su Likovnoj koloniji svojim radovima sudjeluju sljedeći hrvatski umjetnici: Andrijana Mlinarević-Cvetković (Široki Brijeg-Grude), Andelko Mikulić (Široki Brijeg), Ante Braovac (Tomislavgrad), Ante Brkić (Čapljina), Ante Ljubičić Car (Imotski), Antonio Kukavica (Imotski), Antun Boris Švaljek (Zadar) – voditelj Likovne kolonije, Branko Širić (Posušje), Drago Bušić (Zagreb – Gorica), Edo Unković (Split), Estera Mihaela Peruzović (Split), Fra Vinko Mikulić (Gorica), Hrvoje Marko Peruzović (Split), Ivan Listeš (Split), Jure Pešorda (Grude), Karolina Marušić (Široki Brijeg), Kristina Ćavar (Širko Brijeg), Lucija Miličević (Ljubuški), Marija Galić (Gorica), Matea Martinović (Mostar), Stipe Ivanišević (Split), Stjepan Skoko (Ljubuški), Zdenko Galić (Gorica), Zdravko Soldo (Široki Brijeg), Zlatko Kokanović (Vinkovci), Rozvelt Kapović (Vinkovci) i Krešo Marić (Vinkovci).

Hvala vam svima još jednom i osjećajte se u Gorici kao kod svoje kuće. Živjeli!"

Potom slijedi govor ministra hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke gosp. Mladena Begića:

"Poštovani i cijenjeni poštovatelji Zvonke Bušića Taika, najsrdačnije vas sve pozdravljam u ime Ministarstva hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke.

Posebno pozdravljam nazočnu Zvonkovu suprugu Julianne Eden Bušić.

Pozdravljam i organizatore ove druge po redu likovne kolonije u čast i znak zahvalnosti za svu žrtvu Zvonki Bušiću Taiku, koja nosi naziv: „Zvonko Bušić Taik“ 32-godišnji uznički san o slobodnoj Domovini Hrvatskoj. To su:

-Matica hrvatska-Ogranak Grude i

-Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići,

kao i sve sudionike ove druge likovne kolonije u Taikovu čast.

Ništa u životu nismo uspjeli pojmiti od Taikova života, smrti, jednostavno ga nismo razumjeli, jer je bio heroj. Običan čovjek nikad ne može razumjeti heroja!

Ni Taik nikada nije mogao razumjeti hrvatsku slobodu.

Čudio se našim strastima i nestraстима, razbijao našu „zlatnu telad“. Nismo ga slušali ni čuli, i htjeli smo utamničiti njegovu dušu.

Nije se dao. Nikad nije urlikao, samo je buktinjom svoga bića i prkosa zadnji put pokazao pravac i put do bolje, pravednije i prosperitetnije Hrvatske domovine.

Hrvatskom narodu koji se, kad god izađe na svjetlo slobode, nađe na vjetrometini velikih svjetskih povijesnih događanja, treba upravo Zvonko Bušić-Taik. On ohrabruje, daje snagu, potiče, a upravo nam je sve to u današnjem vremenu potrebno. Zato Zvonko neka bude tu kao svjetionik svima nama, da se ne posustanemo žrtvovati i boriti za svoju domovinu i njezin prosperitet. Uspomenu na Taika ćemo i ubuduće vjerno čuvati, također na ovaj i ovakav način, kao što je okupljanje na Likovnoj koloniji, čuvati sjećanje na nj. Živjeli!"

Državni tajnik ministarstva hrvatskih branitelja Republike Hrvatske gosp. Ivan Vukić je također održao prigodan govor, pozdravivši sve u ime ministra Tome Medveda i čestitajući na ovoj Likovnoj koloniji zaželjevši uspjeh u radu! (Njegov govor nemamo u pisanim obliku.).

Gовор Julienne Eden Bušić, Taikove supruge:

"Velika mi je čast biti drugi put po redu u Gorici, na otvorenju likovne kolonije koja će, izgleda, postati tradicija kao uspomena na našeg Taika... što nije neobično, jer je Gorica poznata odavno kao veliko kulturno mjesto, mjesto koje zna zaštитiti, promovirati i cijeniti svoje običaje, svoju povijest, iznad svega svoje borce.

Teško je vjerovati da je već pet godina prošlo otkad nas je Taik napustio, i kao što smo nedavno vidjeli u novinama, žalosno je da su mnogi važni hrvatski likovi manje više zaboravljeni, o njima se ne piše, ne govori, a njihove uloge u hrvatskoj povijesti su zanemarene. Primjerice, nedavno je bila 80. obljetnica ubojstva Stjepana Radića, a nije bilo nikakvih obilježavanja, kao da nikom nije bilo bitno, ni HAZU, ni Vladi, pa ni HSS-u. Uskoro će biti 40. obljetnica ubojstva junaka Brune Bušića, pa se nadam da to neće biti zanemarenog. Imam osjećaj da neće, ali ne smije ni biti.

Zvonko je stalno govorio o tome koliko je tragično da Hrvatskoj „nije dopušteno“ imati svoje junake, bar tako izgleda. Citirat ću jedan dio iz njegove knjige *Zdravo oko sjecanja* o potrebi za junacima. Davno je nastalo, ponovio ga je prije mnogo godina, u zatvorskim bilješkama nakon ubojstva Brune Bušića: „Imenovanjem ulice i podizanjem spomenika našem mučeniku domovinska je udruga napravila dobru i plemenitu stvar. Jer da bi imao budućnost, narod ne smije zaboraviti prošlost i treba odati počast svojim najboljim sinovima i kćerima koji su posvetili i žrtvovali svoje živote za slobodu i sreću svoga naroda. Kao što pjesnici, pjevajući o zvijezdama i zalascima sunca, o cvijeću i leptirima, šarenim i romantičnim ljubavima, pomažu ljudima vidjeti prirodu i spoznati

život, tako će i spomenik prolaznike podsjetiti na tragičnoga heroja koji je ubijen jer je domovinu ljubio iznad svega.”

Znao je da mitovi i legende jednoga naroda održavaju duh, kulturu, povijest i vrijednosti toga naroda. Uništi ih, i država i narod nestat će zajedno s njima. To omalovažavanje hrvatskih junaka u svim mogućim sferama, od vlade do medija, bilo je po Zvonkovu mišljenju još jedan potreban element za uspješnu globalizaciju. Stvori situacije i događaje u kojima čovjek počne osjećati gađenje, pa čak i mržnju prema svojim junacima, a time izravno i prema vlastitoj domovini, i izrabljivačima bit će lakše uništiti i opljačkati sve što je čovjeku drago. Na kraju krajeva, koga je briga? Protivno svakoj logici i protivno svim zapovijedima srca, čovjek je primoran osjećati se „nazadno”, „naivno” ili „primitivno” zbog stalne paljbe propagande koja tvrdi da je domoljublje, ponos samim sobom, svojim junacima, svojom domovinom nekako sramotno. „Dosadan je i tužan život u narodu u kojem nema heroja. Država koja nema heroja nesretna je i nema ni budućnosti. U materijaliziranome svijetu ne rastu heroji”, zaključio je Zvonko.

Naravno da Taik nije mislio na sebe dok je sve to pisao, o tome razmišljao, ali ste vi tu, dragi prijatelji i prijateljice, da mislite na njega kada ga više, bar fizički, nema. Vi znate, uvijek ste znali, da trebate cijeniti svoje heroje, svoje junake, i da je sretna samo ona domovina koja ih poštuje i drži vječno u svom srcu. Hvala drage Goričanke i Goričani, dragi gosti, dragi svi koji ga volite i cijenite, hvala posebno organizatorima i sponzorima: Bratovštini sv. Stipana Prvomučenika i Matici hrvatskoj, Ministarstvima hrvatskih branitelja Hrvatske i Županije Zapadnohercegovačke ... od srca.”

Slijedila je poezija: *Pakovački nocturno* autora Frane Bilića

Pakovački nocturno

*onima koji su ovo
draga moja još me ima
ne dam se ja baš
još drugujem s jasenima
draga moja znaš*

*kiša puni kamenice
kišu pijem ja
samo ja i samo ptice
drugo nema nikoga*

*pod gredama temperastim
u crnograb vitar svira
tu još uvijek sebe častim
sa slikama bez okvira*

*izašlo je sunce rano
i jutro se budi pticom
ja po vodu polagano
idem putem s drugom dicom.*

*slike dodu slike odu
u magli se vide dica
kako samnom piju vodu
moju vodu s kamenica.*

Jakov Bilić je nastavio: "Jedan od najvećih pjesnika A. G. Matoš koji je u tuđini zazivao domaju zapisao je slično:

Ovo zvono što ko titan stenje
Pod tuđim nebom, mene sjeća sada
Drugog zvana, kad u psalmu kobi
Nad mizerijom rođenog mi grada.
Tuguj, srođno zvono! Daruj bolu,
Što sad s tobom trpi, crna jedra!
Udari me klatnom usred grudi,
Nek pukne srce, neka prsnu njedra!
Tiho...Zvono čuti...Misli žderu...
O, kako tišti kajanje u veče!
Tama...Sam sam...Samac u tuđini!
Na čelu, ljubo, tvoj me cjelov peče...
Glupost! Slabi živci! Pregn, miso,
I digni snagom uma volju bonu,
Budi vihor, bura, truba, buna
I orluj s gromovima, slična zvonu!"

Brigadir Marinko Sosa Zvijezda, zapovjednik 6. brigade HVO-a „Vitez Rafael Ranko Boban“ Grude otvorio je ovu koloniju sljedećim riječima:

"Osobita mi je čast pozdraviti vas na početku ove večeri domoljublja i otvorenja 2. likovne kolonije posvećene našem Zvonku Bušiću Taiku. Od srca osobito pozdravljam našu nevjestu, suprugu pok. Taika, prvu ružu jedine nam i vječne Hrvatske, gospođu Julianne. Pozdrave upućujem svim organizatorima i svima vama koji ste došli.

Zahvaljujem našem Mariju Bušiću predsjedniku Matice hrvatske - Ogranak Grude što nas ovakvim domoljubnim programima okuplja i ne dopušta da se zaborave naši krasnici i velikani.

Hvala vam dragi umjetnici što dodoste da i ove godine kistom i bojom odate počast našem Taiku ovdje u staroj crkvi svetog Stjepana Prvomučenika, u *lipoti* našega Šamatorja gledajući sve ove križeve na crkvi, kapelici, spomeniku poginulim hrvatskim braniteljima, grobovima naših najmilijih. Znamo da je križ naš spas, uvijek je s nama da ga grlimo kad nam je teško, s njim počinjemo na sakramantu krštenja i završavamo ovozemaljski život. Zašto o križu večeras? Nedavno sam bio na otkrivanju spomenika za poginule hrvatske branitelje u Prisoju. Spomenik je križ „vrata u vječnost“, u kamenu su upisane riječi „Zastani sjeti se i izmoli kratku molitvu za one vrle domoljube koji su pali i ginuli da bi hrvatska živjela - Zvonko Bušić“.

Želim vam dragi prijatelji, umjetnici da vi ovih nekoliko dana na ovom djeliću svete zemlje Herceg-Bosne nadete inspiraciju i motive koji će našem oku biti ugodni. Želim vam mir u duši i neka vaša srca kist i boje naprave čarobni rezultat na platnu. Likovnu koloniju proglašavam otvorenom, a našem Zvonku Bušiću Taiku kojem je kolonija na spomen, pokoj vječni daruj, Gospodine."

Mario Bušić

PUČKA MOLITVA NAKON SPROVODA U GORICI

U župi Gorica nekoć je bila uobičajena molitva Isusove krunice nakon službenoga sprovodnog obreda na groblju. Ona je isprepletena razmišljanjem o Isusovu životu. Posljednji molitelj bijaše pokojni Ivan Bušić Jekac. Da spasimo od zaborava tu praksu, donosimo njegove priporuke za Isusovu krunicu prema snimci fra Veselka Sesara od 24. studenoga 1985. i prema kazivanju Jekčeva sina Damjana Dade Bušića i unuke Eleonore Bušić. Ovu je molitvu priredio za Kršni zavičaj Marinko Vlašić Ivanov. Ovdje je donosimo još jednom i na taj način je otimamo zaboravu.

Ovako je pok. Ivan Bušić Jekac molio:

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.

Reć ćemo krunicu Isusovu od trideset tri Očenaša za uspomenu na trideset i tri godišća koje je ovdi na zemlji živio naš Spasitelj Isus Krist, pet Zdravomarija za poštovat pet slavn rana njegovi i jedno Virovanje na čast sveti apoštola koji su ga sastavili za pokojnu/og N. N.

Andeo Gabrijel navišćuje začeće Isusovo pričistoj Divici Mariji u neoskrvrenjoj utrobi njezinoj. Zdravomarijo...

Isus Sin Božji učini se čovikom i rađa se od Divice Marije u jaslama. Očenaš...

Vesele se anđeli nebeski i pivaju slavu velikom Bogu. Očenaš...

Pastiri se poklanjaju Isusu, naučeni od anđela. Očenaš...

Isus bi obrezovan i zlatno jest ime njegovo – Isus. Očenaš...

Kralji od istoka pokloniše se Isusu i prikazuju ugodne darove: zlato, tamjan i dragocinjenu pomast. Očenaš...

Isus bi prikazan u hramu, da je Spasitelj svega plemena ljudskoga. Očenaš...

Opaki Irud, ne mogući nać Isusa, daje pobit malu dicu, „mladince“. Očenaš...

Odnesoše Isusa u Egipat radi progonstva Irudova. Očenaš...

Sveti Jozip i Divica Marija donesoše Isusa u Nazaret, u domovinu njegovu. Očenaš...

Isus, imajući samo dvane godina, razgovara u hramu s naučiteljima. Očenaš...

Isus bi poslušan sasvim Blaženoj Divici Mariji i svetom Jozipu. Zdravomarijo...

Sveti Ivan Krstitelj krsti Isusa u Jordanu, kad mu bijaše godina trideset. Očenaš...

Isus posti u pustinji četrdeset dana i pridobi vraka koji ga je snapastova. Očenaš...

Isus odabire sebi učenike, koji sve ostaviše i podoše služiti njemu. Očenaš...

Isus učini prvo čudo obrativši vodu u vino. Očenaš...

Isus ozdravlja bolesne, ispravlja sakate, gluvim čini da čuju, slipim vid vraća, mrtve uskrisuje. Očenaš...

Isus obraća grišnike i grišnice, i grije im opršća. Očenaš...

Priobrazio se Isus na brdu Taboru prid apoštolima Petrom, Jakovom i Ivanom. Očenaš...

Isus svečano ulazi u Jeruzolim na potištenoj živinici i istra pogrditelje iz hrama. Očenaš...

Isus pokazuje svoj zakon životom i pripovida ga drugima. Očenaš...

Žudije progone Isusa i traže smrt njegovu. On očinski opominnje zloču njijovu. Očenaš...

Rastaje se Isus od matere svoje, Marije Divice, prije nego će muku za nas trpit. Zdravomarijo...

Isus poslednje večeri pere noge svojim učenicima. Očenaš...

Isus postavlja sveti Sakramenat oltara iliti Tilo i Krv svoju. Očenaš...

Znoji se Isus krvavim znojem u vrtlu i anđeli nebeski pokrpljuju njega. Očenaš...

Isus bi izdan od Jude, od mnoštva uvaćen i svezan kao zločinac. Očenaš...

Laži govore protiv Isusa na sudu, biju ga zaušnicam i drugim uvridama pogrdajuju njega. Očenaš...

Isus milostivo pogleda na Petra koji ga je tri puta zataja, a opaki Juda sebe obisi i izgubi se zauvik. Očenaš...

Isusa pritegnuta uza stupac biju nemilim bićim i mnogim udarcim. Očenaš...

Isus okrunjen trnovom krunom i pokazan puku koji vapije: „Neka se propne!“ Očenaš...

Isus, osuđen na smrt, nosi na plećim teški križ uz strmenito brdo Kalvariju s velikom mukom i patnjom, na kom umri za naše spasenje. Očenaš...

Isus bi uzdignut među dva razbojnika. Posle tri sata umire, i raniše ga oštrim kopljem u bok sveti, i bi pokopan. Očenaš...

Isus, uskrsnuvši treći dan, ukazuje se ožalošćenoj Majci svojoj, Mariji Divici. Zdravomarijo...

Ukazuje se Isus i dvima Marijam, kazuje im da prikažu učenicim da su ga vidile uskrsnuta. Očenaš...

Ukazuje se Isus svim učenicim svojim, pokazuje im prisvete rane svoje i zapovida svetom Tomi da se isti' dotakne. Očenaš...

Isus četrdeseti dan blagosivlje pričistu Divicu Mariju i prid svim učenicim svojim uzlazi Ocu na nebesa. Očenaš...

Molimo pričistu Divicu Mariju da pokojnoj/om N. N. isprosi milost od svoga božanstvenog sina Isusa. Zdravomarijo...

Virovanje...

Pomolimo se!

Molim te, pribagli moj Otkupitelju, poradi ovi gorki muka i nemili pogrdnji, koje si podnio za nas, i poradi križa i smrti tvoje, osloboди dušu pokojnikovu od muka pakleni! Službenicu/slugu svoga uvedi u kraljestvo svoje! Koji s Ocem i Duhom Svetim živeš i kraljuješ u sve vike vikova. Amen!

Pokoj vični daruj joj/mu, Gospodine! I svitlost vična neka joj/mu svitli! Duša njezina/njegova i duše svi virni mrtvi po milosrđu Božjem počivale u miru! Amen.

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.

Mario Bušić

KULTURA PAMĆENJA I HISTORIJA

Uvod

Ovaj rad zapravo predstavlja prikaz i analizu 7 izabranih članaka integriranih u publikaciji *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb, 2006.). Zajednički je nazivnik svih članaka u ovoj knjizi, a time i 7 izabranih, problematika kulture kolektivnog pamćenja u sprezi s historijskom znanošću. Kako historija utječe na ljudе i na kulturu pamćenja? S druge strane, kako ljudi (laici) i njihovo kolektivno pamćenje utječu na historiju i historičare? Koji sve čimbenici sudjeluju u oblikovanju kolektivnog pamćenja? Ovo su ključna pitanja koja se postavljaju u svim člancima i na koja se pokušava dati stručan i provjeren odgovor. Preskačući članke koji iznose teoriju kulture pamćenja, u ovom se radu bavi konkretnim primjerima. Donose se članci koji govore o kulturi pamćenja pojedinih povijesnih događanja i procesa dužeg trajanja kod Židova, Nijemaca, Hrvata, Srba, Francuza, i drugih naroda te koliko je to pamćenje oblikovalo njihov mentalitet i utjecalo na ponašanje u pojedinim njima suvremenim događanjima. U obradi ovih 7 članaka ne obraća se, naravno, puno pozornosti pojedinim povijesnim događajima o kojima se govori (tek onoliko koliko bude potrebno za praćenje teksta), već se fokus usmjerava na čimbenike koji utječu na oblikovanje kolektivnog pamćenja te na odnos tog pamćenja s historijom.

U ovome se radu dokazuje da kolektivno pamćenje kod pojedinih naroda vrlo često ne odgovara stvarnoj povijesnoj istini, upravo zato jer je oblikованo mentalitetom naroda, povijesnim kontekstom, političkim režimima, mitovima o narodnim herojima i drugim faktorima. Isto tako, rad obrazlaže i ulogu historije i historičara - kao samo jednog u nizu faktora oblikovanja kolektivnog pamćenja.

1. Eric Hobsbawm: Izmišljanje tradicije

Eric Hobsbawm, poznati i često citirani engleski povjesničar, u ovome članku govori o izmišljenoj tradiciji te kako dolazi do njezinog „izmišljanja“.

Hobsbawm iznosi i svoju definiciju: „*Izmišljena tradicija*’ označava skupinu praksi ritualne ili simboličke prirode, kojima u načelu upravljuju javno ili prešutno prihvaćena pravila, a čiji je cilj ponavljanjem usaditi određene vrijednosti i norme ponašanja.“¹ Upravo zbog svoga nepostojanja i problema s „povijesnom legitimacijom,“ izmišljene tradicije teže uspostaviti kontinuitet s herojskom prošlošću. No, zašto i kako zapravo uopće dolazi do izmišljanja tradicija. Autor tvrdi da do izmišljanja tradicije dolazi u kontrastu između neprestane promjene i inovacije modernog svijeta te pokušaja strukturiranja makar nekih dijelova društvenog života kao nepromjenjivih i stalnih.

Hobsbawm potom piše o razlici između tradicije i konvencije, odnosno rutine. Činjenica je da društvena praksa zbog pogodnosti i učinkovitosti nastoji razviti niz konvencija ili rutina koje se *de facto* ili *de iure* mogu formalizirati tako da prenose praksu na njezine nove izvršitelje. Međutim, takve mreže konvencija i rutina nisu izmišljene tradicije naprosto zato što su njihove funkcije, a time i njihova opravdanja više tehničke nego ideološke prirode. Dakle, tradicija, tumači autor, pokazuje svoju slabost kad je praktično iskorištena, a predmeti i prakse su oslobođeni za punu simboličku i ritualnu upotrebu kada nisu ograničeni praktičnom uporabom.

„Vjerljivo ne postoji vrijeme i mjesto, koje je predmetom historijskog istraživanja, a da ne poznaje ‘izmišljanje tradicija’ ...“,² tvrdi Hobsbawm. Izmišljanje tradicija se češće javlja kada brza transformacija društva oslabi ili uništi društvene obrasce za koje su bile stvorene „stare“ tradicije. No, ponekad se nove tradicije oblikuju prema starima uzimajući iz njih neke elemente, ili, pak, iz službenog rituala, simbolizma, itd. Autor naglašava da se tradicije izmišljaju ne samo zato što stare tradicije nisu više na raspolaganju nego i zato što ponekad mogu biti namjerno zanemarivane. Kada u procesu transformacije društva nestaju stare tradicije, nastaje svojevrsni „vakuum“ koji teži za ispunjenjem, što se onda ostvaruje izmišljenim tradicijama i praksama. No, te nove tradicije nisu toliko brojne kao stare. Hobsbawm tako piše: „*Usprkos mnogim izmišljanjima nove tradicije popunile su tek djelić prostora što je ostao nakon sekularnog pada stare tradicije i običaja, što se i može očekivati u društvima u kojima prošlost postaje sve manje relevantna kao model ili presedan za većinu oblika ljudskog ponašanja.*“³

Na kraju članka Hobsbawm se pita kako historičari mogu profitirati istražujući izmišljanje tradicije. Na to pitanje odgovara da su izmišljanja tradicija važni simptomi i indikatori problema. Prema tome, istraživanje izmišljenih tradicija ne koristi mnogo ukoliko je usmjeren na sebe, već treba

¹ Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, prir., *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga, 2006.), str. 139.

² Isto, str. 142.

³ Isto, str. 147.

biti integrirano u šиру studiju, odnosno istraživanje povijesti društva. Zbog same svoje kompleksnosti i uvučenosti u pore društva, istraživanje izmišljanja tradicija treba biti interdisciplinarno.

2. Jakob Vogel: Vojne proslave u Njemačkoj i Francuskoj kao nacionalni rituali (1871.-1914.)

U ovome članku Jakob Vogel govori o vojnim proslavama u Njemačkoj i Francuskoj nakon njihova međusobnog rata 1870./71 do početka Prvoga svjetskog rata i transformaciji vojske u središnji simbol nacije. Ovim vojnim paradama se slavilo naciju kao ujedinjenu i za borbu spremnu naciju.

Sve do Prvoga svjetskog rata carske parade u Njemačkoj su bile jedine redovno održavane parade koje su širile nacionalni kult u čitavom Carstvu prema uglavnom identičnom ritualu. Wilhelm Prvi je prenio tradiciju pruske vojske na čitavo Carstvo, a i nacionalni kult vojske se postupno konstituirao kao društvena praksa oko cara- „vrhovnog zapovjednika“ koji posjećuje malopomalo sve pokrajine Carstva.

U Francuskoj je već 1870. postojao kult vojske, ali tada još nije predstavljao simbol nacionalnog jedinstva Francuske. No, uvođenje opće vojne obveze nakon njemačko-francuskog rata 1870./71. vodilo je prema „nacionalizaciji“ francuske vojske. Drugim riječima, povezivanje nacionalne ideje i ideje o obrani je vodilo do nacionalnog kulta vojske. Nacionalni kult vojske *Treće republike* obnavlja se i razvijao svake godine 14. srpnja. Lokalne, pak, vojne proslave održavale su se 25. srpnja s istim ritualom i ceremonijom u cijeloj zemlji. Središnje mjesto u nacionalnom kultu Francuske koje je prije pripadalo Katoličkoj crkvi, *Treća je republika* udijelila vojsci.

Za razliku od Francuske koja je održavala vojne proslave u čitavoj zemlji, u Njemačkoj su samo glavni gradovi saveznih pokrajina bili poprišta ovih svečanosti. Vojne su proslave u Njemačkoj bile usmjerene na cara i pojedinu kneževinu te su zato odavale dojam čisto vojno-monarhističkih priredbi kojima je „nedostajala svaka poveznica s ustavnim elementima državnog ustroja.“⁴

Vogel piše i o vojno-nacionalnoj javnosti u Njemačkoj. Gledateljstvo ovih vojnih svečanosti je bilo podijeljeno na 3 dijela: na predstavnike države (oni koji su gledali iz kola), više društvene krugove (koji su gledali s tribina) te na široke mase publike (koji su imali stoeća mjesta). Upravo ovi viši društveni krugovi predstavljali su vojno-nacionalnu javnost, odnosno onu grupaciju u društvu koja je trebala funkcionirati kao poveznica između vojske i nacije. Osim njih, u Njemačkoj se nastojalo povezati i druge grupacije, primjerice veterane,

⁴Isto, str. 159.

učenike i omladinske grupe što je trebalo doprinjeti „izgradnji čitave mlađeži u snažne, moralno očišćene muškarce, koji ljube domovinu.“⁵

No, za razliku od Francuske, u Njemačkoj su lokalne elite bile mnogo manje integrirane u kult vojske, jer su se vojne proslave, kako je spomenuto, odvijale samo u glavnim gradovima pokrajina.

3. Claudia Koonz: Između pamćenja i zaborava. Koncentracijski logori u njemačkom sjećanju

U ovome eseju autorica Claudia Koonz uspoređuje valove memorijalizacije i amnezije u Istočnoj i Zapadnoj Njemačkoj od 1945. godine te završava s prikazom sudara tih različitih historijskih shvaćanja u razdoblju nakon ujedinjenja dviju njemačkih država.

Vrlo je jasno da su postojale velike razlike u pogledu historijskih „shvaćanja“ u dvije njemačke države. U Zapadnoj se Njemačkoj historijska reprezentacija u logorskim muzejima razvijala usporedno s javnim mnijenjem, filmovima, knjigama, televizijskim emisijama, a u Istočnoj Njemačkoj sjećanje je bilo slično „službenom sjećanju“ koje je proklamiralo vodstvo Komunističke partije.

Nijemci su počeli stvarati novi identitet utemeljen na oštem rezumu s prošlošću. Uveli su „nulti sat“ (*blunde Null*), što je označavalo novu viziju identiteta utemeljenu na odbacivanju nacizma. Teška poslijeratna kriza spriječavala je Nijemce da se odlučnije suoče s prošlošću. I zapadnonjemački su intelektualci ignorirali rasprave o nacizmu, uz rijetke iznimke.

U Istočnoj su Njemačkoj čelni političari grmjeli protiv nacističkog terora, no naglašavali su pri tome samo komunističke žrtve. „Do kraja četrdesetih godina željezna zavjesa je podijelila njemačko sjećanje na dva dijela. Istočni Nijemci su zaboravili Židove (i sve druge nekomunističke žrtve, op. Z.G.), a Zapadni su Nijemci zaboravili naciste i jedno vrijeme također potiskivali sjećanje na genocid,“⁶ zaključuje Koonz.

I na Istoku i na Zapadu je, dakle, bio zaboravljen genocid, ali Istok je pamtio nacističke zločine. U Istočnoj je Njemačkoj postojalo tisuće malih spomen-obilježja što su putnika podsjećali o zlodjelima na tim mjestima. Vođe Istočne Njemačke odbile su platiti reparacije Nijemcima koji su stradali pod nacizmom, jasno se ograđujući od ikakave veze s nacističkom prošlošću.

No, u drugoj njemačkoj državi susrećemo dijametalno suprotnu situaciju. Godine 1952./53. kancelar Konrad Adenauer je zahtijevao da se isplati

⁵ Isto, str. 162.

⁶ Isto, str. 294.

naknada državi Izrael, što je tada bilo vrlo nepopularno među Nijemcima. Nepopularnost tog čina nije bila nimalo slučajna, jer je bilo dosta onih koji su se s nostalgijom sjećali „dobrih starih vremena“. O tome govori dosta i činjenica, da su i u Istočnoj i u Zapadnoj Njemačkoj ratni logori bili tada u praktičnoj uporabi ili srušeni. Tek šezdesetih godina rat i nacizam počinju se polako vraćati u javnu svijest i sjećanje. Kroz različite inicijative: odbore preživjelih, studentsku oporbu i građanske udruge u Zapadnoj se Njemačkoj počelo raditi na očuvanju koncentracijskih logora kao spomen-područja.

Istu tu ulogu koju su u Zapadnoj obavljali građani, u Istočnoj je Njemačkoj odredio Politbiro: očuvanje logora Buchenwald, Ravensbrück i Sachsenhausen. Komunistička odredba o očuvanju ovih logora nije bila iz nekakvog pijeteta prema holokaustu već zbog promidžbe komunizma protiv fašizma kojeg se izjednačavalo s neoliberalnim kapitalizmom. Autorica iznosi i jednu zanimljivu i indikativnu usporedbu koja to slikovito obrazlaže. Citiramo: „*Buchenwald-njegova masovnost, dogmatski komemoracijski slog i stroga reprezentacijska estetika činili su ga jezivo sličnim nacionalsocijalističkim spomenicima*“.⁷

Proces obnove sjećanja u Saveznoj republici Njemačkoj bio je mnogo drugačiji. Ovdje javnu svijest pobuđuju časopisi, knjige, radio, film, a posebno studentski pokret 1968. godine. Tada je započeo istinski val komemoracije što je manifestirano kroz razne vidove, a najznačajnije je bilo otvaranje spomen-područja koncentracijskog logora u Dachau, te memorijala u Bergen-Belsenu i Neuengamneu. Ovim događajima genocid je ušao u „službeno“ sjećanje.

Od ovih zbivanja do ujedinjenja dviju njemačkih država zabilježeno je dosta toga što je utjecalo na kolektivno sjećanje Nijemaca vezano za koncentracijske logore i holokaust, no spomenut ćemo nekoliko značajnijih epizoda u Zapadnoj Njemačkoj. Trenutak kada je zapadnonjemački kancelar Willy Brandt 1970. klekao ispred varšavskog spomenika ustanku u getu, sigurno je jedna od takvih upečatljivih i važnih epizoda. Političari koji su naslijedili Brandta slijedili su i njegov primjer. Isto tako, pojava holivudske televizijske serije *Holocaust* 1979. godine, zaprepastila je naciju i uvelike utjecala na kolektivno pamćenje. Konačno, spomenimo još i niz intelektualnih rasprava 1985. i 1986. godine o historijskoj interpretaciji genocida. Svi ovi događaji su pomogli Zapadnim Nijemcima da se suoče s činjenicama i uvelike „oslobode“ tereta prošlosti. Stoga je sasvim razumljivo da su se u trenutku ujedinjenja Savezne republike Njemačke i Demokratske Njemačke države, „službene“ historije razlikovale kao i kolektivno sjećanje. Građani bivše Istočne Njemačke odbili su prihvati viziju Drugoga svjetskog rata i žrtava po zapadnonjemačkom modelu. No, počeli su se odvijati vrlo zanimljivi i indikativni procesi. Autorica Claudia Koonz piše:

⁷Isto, str. 298.

„Ironijom subbine, bladnoratovsku antikomunističku retoriku SR Njemačke koja je izjednačavala nacizam i komunizam preuzeли su građani bivše DR Njemačke koji žele priznanje svoga stradanja. Nasuprot tome, u bivšoj SR Njemačkoj to je izjednačavanje izgubilo odjek.“⁸

4. Paul Boyer: Čija je to povijest? Pamćenje, politika i historijska znanost

U ovome članku Paul Boyer piše o kontroverzama i stavovima u američkom društvu vezanima za događaj s kraja Drugoga svjetskog rata - američko bombardiranje atomskim bombama japanskih gradova Hirošime 6. kolovoza i Nagasakija 9. kolovoza 1945. Autor iznosi cijelu povijest ovog sukoba u javnosti koji je trajao nekoliko desetljeća, a kulminirao 1995. na 50. obljetnicu događaja. Izložba u Enola Gayu te godine trebala je pružiti iscrpan prikaz stanja povijesne znanosti o odluci da se bace atomske bombe, a isto tako i o posljedicama razarajućih učinaka bombe na japansko stanovništvo i na daljnje implikacije vezane uz značaj nuklearnog oružja u Hladnom ratu. No mnoge su se grupacije (posebice neke vojne organizacije) usprotivile takvoj izložbi te se naposljetu od nje odustalo (izložene su tek neke osnovne informacije o tim događajima).

Kao što je 1995. godine ovo pitanje rasplamsalo strasti u društvu, tako je bivalo i prethodnih desetljeća. Autor navodi i jedan indikativan podatak koji su iznijeli ugledni američki CNN i USA Today: 59% Amerikanaca je podupiralo odluku o bacanju atomskih bomba, a 35% je bilo protiv. Dakle, 50 godina nakon ovih događaja, Amerikanci su bili podijeljena mišljenja o njihovom značenju.

Autor potom argumentirano iznosi svoje mišljenje zašto je došlo do toga ulazeći u problematiku i diskurs fenomena kolektivnog sjećanja. Prema mišljenju Boyera, Drugi je svjetski rat Amerikancima ostao u sjećanju kao „dobr“ rat“. Za razliku od, primjerice, Vijetnamskog rata, Drugi svjetski rat za Amerikance je predstavljao plemenitu borbu za zapadnjačke vrijednosti, čak i za opstanak civilizacije, usmjerenu protiv totalitarnog sistema te trenutke zajedništva i odlučnosti u borbi protiv zla. Dok su se neke „tamnije strane rata“ (primjerice, bombardiranje Dresdена, Tokija, zatvaranje Japanaca u logore, i slično) zanemarivale i nisu ostale značajnije u javnom sjećanju, bacanje dviju atomskih bomba kvari tu gotovo idiličnu sliku Drugoga svjetskog rata iz vizure većine Ameikanaca. „Ta su bombardiranja poput pogrešnih puzzlea koji nam ne daju da upotpunimo slagalicu na sasvim zadovoljavajući način,“⁹ ističe Boyer.

⁸ Isto, str. 306.

⁹ Isto, str. 318.

Stav Amerikanaca, za ili protiv bacanja atomske bombe, odnosno postotak jednih i drugih, varirao je ovisno o povijesnom kontekstu, no podijeljenost je bila permanentna. U prvim godinama nakon Drugoga svjetskog rata konzervativniji (posebno vojni) krugovi širili su propagandu o ispravnosti Trumanove odluke i takva je propaganda nailazila na plodno tlo jer su mnogi Amerikanci željeli u to vjerovati. No, u dalnjim fazama Hladnoga rata, kada se uvidjela permanentna opasnost (barem na nekoj razini) od izbijanja nuklearnog rata sa sasvim izvjesom posljedicom - uništenjem čovječanstva, povećao se strah i odbojnosc prema nuklearnom oružju. Boyer tumači: „*Kad bi se god povećali strah i antinuklearni aktivizam od 1945. na ovamo, Hirošima i Nagasaki polemički su služili kao znakovi globalne sudbine koja se mora izbjegći pod svaku cijenu.*“¹⁰

Početkom šezdesetih godina, povjesničari i drugi istraživači počeli su se baviti pitanjem opravdanosti Trumanove odluke o upotrebi „*dviju atomskih bomba u trenutku kad je japanska borbena sposobnost ratovanja bila na izmaku.*“¹¹ Povjesničari se, dakako, nisu izjašnjavali ni za ni protiv, ali su iznijeli niz činjenica (koje sada nećemo nabrajati) koje su pokazale „*niz značajnih uvida za potpuno razumjevanje* (ne opravdanje, op. Z.G.) *Trumanove odluke.*“¹² Kontroverna Alperovitzeova studija *Atomska diplomacija* iz 1965. koincidirala je s pojmom antiratnog pokreta i otpora bombardiranju Sjevernog Vijetnama, što joj je davalо na popularnosti i izazvala je „*temeljit izazov verziji priče o atomskoj bombi koja je dva desetljeća uživala široku potporu javnosti i minimalno kritičko preispitivanje.*“¹³ Postojale, su, naravno, i druge studije koje ovdje ne smatramo važnim navoditi. No, općenito, pojava novih metodoloških pristupa u povijesnoj struci, posebno „nove socijalne historije“, također je pomogla revidiranju bombardiranja Hirošime i Nagasakija iz druge perspektive - one „odozdo“.

Ipak većina Amerikanaca nije pratila spomenute znanstvene rasprave i publikacije proiziolе iz njih, a ako bi se i susreli s tim novim rezultatima lako su ih odbacivali. Propitivanje Trumanove odluke kojom je završio Drugi svjetski rat značilo je ujedno i propitivanje slike o „dobrom ratu“ te su zbog toga šire mase izbjegavale revidiranje toga rata. Povjesničar Michael Kammen je istaknuo: „*Vjerojatno nijedno pitanje iz poslijeratnog razdoblja nije potvrdilo ovu generalizaciju dramatičnije od ljutite borbe oko toga tko će konačno odrediti značaj Hirošime i Nagasakija: povjesničari ili 'narod'.*“¹⁴ Povjesničare se stoga počelo

¹⁰ Isto, str.323.

¹¹ Ibidem.

¹² Isto, str. 324.

¹³ Isto, str. 326.

¹⁴ Isto, str. 328.

etiketirati kao „revizioniste“ i antipatriote, a 1995. (na pedesetu obljetnicu) taj je sukob kulminirao.

Ankete javnog mišljenja su pokazale razliku u stavovima prema Trumanovoj odluci na temelju spola, rase i dobi. Tako su bacanje atomskih bombi više podržavali muškarci od žena, bijelci od crnaca i Amerikanaca hispanskog ili azijskog podrijetla. Zatim, ključnom se pokazala generacijska podjela: starija generacija više je podržavala spomenutu odluku od mlađe generacije. Autor na kraju članka ističe: „*Emotivna će se debata nastaviti sve dok političari u njoj vide politički kapital i sve dok velik dio Amerikanaca ostaje uvjeren da je atomska bomba bila nužno i sasvim opravdano sredstvo za završetak pravednog rata.*“¹⁵

5. Idith Zertal: Od Narodnog doma do Zida plača: studija o sjećanju, strahu i ratu

U ovome članku autorica Idith Zertal bavi se „*mobiliziranjem sjećanja na holokaust u službi izraelske politike, počevši s hvatanjem Adolfa Eichmanna i njegovim suđenjem 1960.-62. godine,*“¹⁶ iznoseći pri tome dosta citatata suvremenika koji svjedoče o „duhu vremena“. Od tog događaja autorica prati situaciju u Izraelu povezani s diskursom o sjećanju na holokaust kojeg je proizvelo hvatanje i suđenje nacističkog zločinca Eichmanna. Na početku članka Zertal govori o velikoj važnosti sjećanja u židovskoj kulturi te o članku uglednog izraelskog povjesničara Yehudaha Elkane- „*Pohvala zaboravnosti*“ objavljenog 1988. godine. U tom „provokativnom tekstu“ Elkana, preživjeli iz Auschwitza, poziva na nacionalnu amneziju holokausta kako bi se izraelski narod mogao posvetiti izgradnji bolje budućnosti. Elkana je još 1988. godine osjećao da je njegov, židovski narod zarobljen tim sjećanjima što se manifestira bezbrojnim „*simbolima, ceremonijama i poukama holokausta.*“¹⁷ Elkana je protestirao protiv pretjeranog korištenja „pouka holokausta“ u političke i vojne svrhe. Političari su pozivanjem na holokaust opavdavali žestoke akcije koje su često završavale brutalnim ubijanjima palestinskih civila, protiv čega je Elkana protestirao tim člankom. Autorica ističe: „*Elkanin esej napisan je iz perspektive gotovo tridesetogodišnje prisutnosti holokausta u izraelskoj kolektivnoj svijesti i korištenja te prisutnosti u egzistencijalnom diskursu države.*“¹⁸ Odmah nakon toga, Zertal je iznijela tezu svoga članka: „*Dok je suđenje Eichmannu predstavljalo preokret u u stvaranju i oblikovanju specifičnog izraelskog sjećanja*

¹⁵ Isto, str. 334.

¹⁶ Isto, str. 339.

¹⁷ Isto, str. 341.

¹⁸ Isto, str. 343.

*i političke naracije vezane uz holokaust, Šestodnevni rat 1967. godine- posebno takozvani ‘period čekanja’ koji je prethodio izbijanju rata- bio je prvi uspješan test i primjena tog memorijalnog diskursa u kontekstu ratova koje je Izrael vodio.*¹⁹

Godine nakon završetka Drugoga svjetskog rata do suđenja Eichmannu 1960. godine bile su godine „organizirane šutnje“ o holokaustu uz neke sitne iznimke. Nakon Ben-Gurionova proglašenja Izraela 1948. godine situacija nije bila nimalo idealna. Brojni doseljenici i poslijeratni napor u stvaranju kolikotoliko normalnog života u novostvorenoj državi nisu dopuštali oplakivanje gotovo trećine židovskoga naroda. Spajanje poslijeratnih napora s kolektivnim sjećanjem holokausta bio bi pretežak teret za mladu državu. „Najčešće fraze tog vremena bile su realpolitika i normalizacija, za kojom je cionizam dugo čeznuo“²⁰, tvrdi autorica. Tako je, primjerice, Dan sjećanja (misli se, dakako, na žrtve holokausta) tek 1959. postao nacionalni praznik.

Zbog svega navedenog, vijest o hvatanju Adolfa Eichmanna, nacističkog zločinca, vrlo je burno odjeknula u Izraelu, ali i u cijelom svijetu. Izraelci su se konačno mogli susresti s holokaustom, ali „iz položaja moći, suvremenosti i kontrole“²¹, a ne više kao žrtva.

Suđenje Eichmannu svakako nije bilo obično suđenje. Židovski politički vrh, na čelu s Ben Gurionom, želio je od suđenja napraviti javni spektakl koji će pomoći Izraelcima u „suočavanju“ s holokaustom, ali isto tako da pouči mlađe generacije o značenju holokausta, što im je trebala biti svojevrsna „duhovna hrana“ za obranu nove domovine. Sam način na koji se odvijalo suđenje doista je omogućio da se to i ostvari. Glavni cilj Ben Guriona i njegove ekipe je bilo upravo korištenje holokausta na tadašnju izraelsku stvarnost. Stoga je uskoro u javnost izlazio s usporedbama Arapa s nacistima, a egipatskog je predsjednika Nasera uspoređivao s Hitlerom. Ben Gurionova agitacija u medijima kojom je optuživao Arape da koriste usluge nacističkih znanstvenika i savjetnika te spominjanjao veze nekadašnjeg jeruzalemског muftije s nacistima, posebice Eichmannom, i ostalo, nailazilo je na plodno tlo kod Izraelaca, posebice mlađih generacija koji su svoj stav tek sada mogli temeljito oblikovati pod okolnostima ovog suđenja. Suđenje Eichmannu duboko je utjecalo na cijelo tadašnje izraelsko društvo, tako da se sve počelo „revidirati“ u duhu tog suđenja: izraelska politika, učenje o holokaustu, Arapi, izraelska sigurnost, itd.

Uoči početka rata sredinom 1967. godine, u Izraelu je vladao velik strah koji je velikim dijelom proizlazio iz Ben-Gurionova nasljedja. Propaganda koja je povezivala holokaust s arapskom opasnošću upozoravala je na opasnost

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Isto, str. 347.

²¹ Isto, str. 348.

od potpunog istrebljenja i uništenja Izraela, iako za ovakvu paniku nije bilo osnove. Arapski svijet čak i ako je imao takve želje, mogućnosti svakako nije imao. Izraelci su pobijedili arapske zemlje u svega nekoliko dana ratovanja. No, autorica ističe: „*Sam rat i munjevita pobjeda Izraela- kao još jedan dokaz da je slika stvorena o izraelskom narodu i svijetu samo nedugo ranije bila pogrešnana*ni su potkopali osjećaj nedavno prijetećeg usuda. Naprotiv, još su pojali i ohrabrili legendu o izbjegnutom holokaustu.“²²

Naposljetku Zertal tumači da su kreatori diskursa holokausta imali veliku motivaciju njegova razvijanja zbog očite njegove efikasnosti koja se manifestirala velikim nacionalnim nabojem što je zasigurno igralo značajnu ulogu u tom ratu. Na samom kraju članka autorica iznosi zanimljivu tvrdnju: „*Zaista, užasavajuća patnja koju su nacističke zvijeri prouzročile Židovima ne može se mjeriti samo sa šest milijuna uništenih u koncentracijskim logorima i drugim načinima masovnog ubijanja. Može se također izmjeriti i strašnom cijenom koju je židovski narod platio gubitkom svoje slavne židovske tradicije i štetom koju je učinila onome što se naziva ‘židovskim srcem’.*“²³

6. Holm Sundhaussen: Jugoslavija i njezine države sljednice. Konstrukcija, destrukcija i nova konstrukcija „sjećanja“

U ovome članku autor Holm Sundhaussen govori o „drugoj“ Jugoslaviji i njezinim državama sljednicama posebice Srbiji i Hrvatskoj u diskursu kolektivnog sjećanja koje se često i u mnogim važnim segmentima bilo nastojalo oblikovati prema uputama vladajućega režima. Nakon raspada Jugoslavije početkom devedesetih, ističe autor, učvrstio se dojam da solidarna jugoslavenska zajednica nije nikada postojala, već da je „*održavana na životu prije svega represijom komunističkog sustava.*“²⁴ No, autor to ne smatra vjerojatnim. On tvrdi: „*Uništenje jugoslavenskog identiteta i lojalnosti bilo je potaknuto i željeno odozgo, jednako kao i njihovo stvaranje nakon 1945. godine, ili pak kao konstruiranje nacija u ‘dugom 19. stoljeću’.*“²⁵

Sundhaussen smatra da je ratno iskustvo iz Drugoga svjetskog rata dalo legitimitet i smisao Jugoslaviji, a samoupravljački socijalizam i blokovska nesvrstanost da su pružali jugoslavenskim građanima jaku samosvijest. No, kada je ratno iskustvo polako padalo u zaborav, samoupravljački socijalizam

²² Isto, str. 369.

²³ Isto, str. 371.

²⁴ Isto, str. 242

²⁵ Isto, str. 243.

doživio neuspjeh, a zbog raspada blokova pokret nevrstanih doživio neuspjeh, nestalo je i solidarne jugoslavenske zajednice.

Autor posvećuje dosta prostora spomenutom ratnom iskustvu te njegovu korištenju u propagandne i političke svrhe. Preuveličavanje broja poginulih, razni državni blagdani doneseni u čast pojedinih događaja iz rata, javna slavlja, muzeji, novčanice, brojne spomen-ploče u čast poginulih partizana, filmovi i drugo - sve je to trebalo davati legitimitet i smisao stvaranju solidarne zajednice u duhu slogana „Bratstvo i jedinstvo!“. „Nijedan aspekt iz razoblja 1941.-1945. nije bio preskočen sve dok je odgovarao službenoj slici povijesti. Sve ostalo je tabu,“²⁶ naglašava Sundhaussen.

Tito, odnosno njegova uloga i utjecaj u Jugoslaviji bili su golemi. Stoga je Ustav iz 1974., kojim su uvelike smanjene ovlasti saveznih organa, a ovlasti republika uvelike povećane, ojačao položaj karizmatičnog Tita, ali su „istodobno mnoga pitanja za postitovsko vrijeme ostala bez odgovora.“²⁷ Stoga jr Titova smrt 1980. otvorila brojna pitanja.

Nakon Titove smrti nacionalne su napetosti porasle, a jedinstvo je počelo još više slabiti. U Srbiji su sredinom osamdesetih rasle nacionalističke tenzije koje su počele „radikalni proces novoga tumačenja prošlosti.“²⁸ Tako je, primjerice, došlo do „rehabilitacije“ četničkog pokreta, čiji čelni čovjek Draža Mihajlović postaje neosporni nacionalni junak. Proces koji se počeo odvijati u Srbiji, uskoro se počeo odvijati i u Slavoniji i u Hrvatskoj. Sundhaussen rezimira: „Niz srušenih tabua (demaskiranje partizanskog kulta, distanciranje od Titova mita, rehabilitacija ‘ratnih zločinaca’, i slično), zajedno sa sve većom svijeću o dubokoj krizi gospodarstva, države i društva, minirali su temelje na kojima je bila zasnovana druga jugoslavenska država.“²⁹ U Jugoslaviji se, dakle, zajedničko „sjećanje raspalo na niz nacionalnih sjećanja“.³⁰ Došlo je do revidiranja povijesti do koje nije moglo doći za vrijeme Tita i snažnog komunističkog režima. Tako su se sada, primjerice, mogle uspostaviti realne cifre stradalih na Bleiburgu i u Jasenovcu, kao i cifra poginulih partizana (koja je bila jako uvećana). U svim je jugoslavenskim državama sljednicama dolazilo do takve revizije povijesti. Megalomansko srpsko uveličavanje broja ubijenih u Jasenovcu koje je „porasio“ do čak 1,1 milijun u jeku nacionalističke propagande u Srbiji krajem osamdesetih, znanstvenik Vladimir Žerjavić je „sveo“ na otprilike 85 000. Ovaj i drugi slučajevi označavali su dekonstrukciju, odnosno demistificiranje „sjećanja“.

²⁶ Isto, str. 248.

²⁷ Isto, str. 253.

²⁸ Isto, str. 255.

²⁹ Isto, str. 256.

³⁰ Isto, str. 258.

No autor ističe da je došlo i do nove konstrukcije „sjećanja“ uslijed razvijene nacionalističke propagande u drugoj polovici osamdesetih godina u Jugoslaviji. Najčešća „materija“ za (re)konstrukciju „sjećanja“ bio je opet Drugi svjetski rat, što je bilo često potaknuto nekim suvremenim događanjima. Primjerice „*klijanje ustaške ideologije u Hrvatskoj*“ bilo je najbolji „dokaz“ srpskim političkim čelnicima da je srpski narod ugrožen te da treba provesti „etnonacionalnu mobilizaciju“.³¹ Isto tako, nešto kasnije, u prosincu 1991., njemačko priznanje neovisnosti Slovenije i Hrvatske u Srbiji tumačeno je njemačkim *Drang nach Osten* čime su se raspirivale srpske nacionalne strasti.

Sundhaussen zaključuje: „*Bez 'sjećanja', tj. s nekim drugim 'sjećanjem' na Drugi svjetski rat (i ratove prije njega), raspad Jugoslavije protekao bi vjerojatno drugačije i ne tako krvavo.*“³²

7. Mona Ozouf: Panteon-Visoka škola mrtvih

U ovome članku autorica Mona Ozouf iznosi i problematizira pitanje Panteona, ustanove osnovane krajem 18. stoljeća (nakon Francuske revolucije) u kojoj su trebali biti „prezentirani“ francuski junaci. No, činjenica da su mnogi ti ovjekovječeni junaci većinom slabo poznati sadašnjem, nama suvremenom naraštaju Francuza³³ ujedno je „*znak da se na ovoj akropoli povijest poskliznula: Panteon je hram praznine, mjesto sakralizacije anonimnog.*“³⁴ Autorica zatim navodi razloge zašto je do toga došlo.

Nakon smrti Miramboa, jednog od najznačajnijih ljudi Francuske revolucije, Konstituanta je odredila da crkva Sante-Genevieve bude prostor prezentacije junaka u kojem će prvi bit sam Mirabeau. U tu novu ustanovu, kojoj su dodijelili znakovito ime - Panteon, trebali su biti uvršteni junaci, a ne heroji. Iz percepcije francuskih suvremenih intelektualaca (koji su odlučivali tko treba biti uvršten u novoosnovani Panteon), to je bila značajna razlika. Heroji su bili ljudi koji su činili određena velika djela u danim trenucima. Primjerice, kraljevi koji su pobjeđivali u ratovima. Junakom je, pak, smatrana „*čovjek kumulativnog vremena u kojem se gomilaju rezultati dugotrajnog strpljenja i svakodnevne energije.*“³⁵ Upravo ovaj drugi tip ljudi trebao je biti uvršten u Panteon. Ali kako odrediti tko je zaista junak? Marat je rekao da postoji 6 tipova junaka: jedan je samo od njih ratnik, a ostalih pet su, ističe Marat:

³¹ Isto, str. 275.

³² Isto, str. 277.-278.

³³ Autor tvrdi da prosječno kultivirani Francuz može navesti samo pet ili šest imena „nacionalnih junaka“.

³⁴ Isto, str. 115.

³⁵ Isto, str. 118.

„Filozof koji prosvjećuje naciju, zakonodavac koji joj daje dobre zakone, magistrat koji ih pošteno primjenjuje, govornik koji sa žarom brani potlačene, velikodusni trgovac koji u vrijeme gladi donosi obilje“³⁶

Ovo su, naravno, bile tekovine netom odigrane Francuske revolucije, ali i osamnaestostoljetne francuske prosvjetiteljske misli. „To je sjećanje mnogo više moralno zakonodavstvo nego nacionalna povijest,“³⁷ rezimira Ozouf.

Unatoč ovim brojnim definicijama, ipak su postojale nedoumice i nesuglasice tko zavrijeđuje biti uvršten u Panteon. No, i kada konačno dođe do konsenzusa, autorica lucidno primjećuje da u „*Qatrenèreovim* (tako se zvao umjetnik koji je „kreirao“ Panteon, op. Z. G.) *kiparskim projektima malo je traga velikanima. Peristil čvrsto zauzimaju Filozofija, Zakon, Snaga, Domovina, Sloboda i Jednakost*.“³⁸ Drugim rječima, nacionalni velikani u Panteonu su zapravo personifikacija svojih vrlina dok su se njihov lik i djelo našli u sjeni.

Osim čestog sporenja tko treba biti uvršten, a tko ne u Panteon,³⁹ isto tako ispostavilo se važnim i pitanje odražava li Panteon jednodušnost i nacionalno okupljanje ili rascjep francuskoga društva, budući da je produkt Francuske revolucije koja predstavlja sukobe društvenih klasa. Stoga autora tvrdi da „pamćenje Panteona nije nacionalno pamćenje već jedno od političkih pamćenja ponuđenih Francuzima.“⁴⁰ No, neuspjeh Panteona, ističe autorica, proizlazi i iz činjenice da je došlo do razdvajanja slike velikana od trenutnoga francuskog društva, što se naprosto može pripisati razlici „duha vremena“ u 20. i 21. stoljeću u odnosu na onaj koji je vladao u 18. stoljeću.

³⁶ Isto, str. 119.

³⁷ Isto, str. 121.

³⁸ Isto, str. 127.

³⁹ Naglašavalо se da Slava treba biti taj *arbiter*, a da su ljudi nedostojni toga.

⁴⁰ Isto, str. 133.

ZAKLJUČAK

Nakon analize ovih sedam vrlo zanimljivih i korisnih članaka, može se donijeti i argumentiran zaključak. Tema svih članaka je obradivala fenomen konstrukcije povijesti: bilo u vidu izmišljenih tradicija (Hobsbawm), bilo u vidu kolektivnog pamćenja. Takve su konstrukcije imale više uzroka odnosno svojih stvaraoca, a najčešći su bile društvene, odnosno političke elite u pojedinim državama. No, zašto je uopće dolazilo do konstrukcija?

Hobsbawm tvrdi da do izmišljanja tradicija dolazi jer stare tradicije usred brze transformacije društva nisu više pogodne u novom vremenu, ali isto tako, u nekim slučajevima, zbog toga što novim društvenim elitama stare tradicije ne odgovaraju. Zašto, pak, ne odgovaraju? Razlozi mogu biti politički, socijalni, praktične prirode, i slično.

S druge strane, zašto dolazi do konstrukcija usmjerenih na kolektivno ili, u našem slučaju, nacionalno pamćenje? Odgovor je isti ili sličan kao kod izmišljanja tradicija što se vidi na brojnim primjerima. Politički razlog: komunističko poslijeratno veličanje narodnooslobodilačke borbe imalo je za cilj legitimaciju jugoslavenske države. Socijalni razlog: izraelska poslijeratna „organizirana šutnja“ o holokaustu je bila ciljano smišljena od izraelskih vlasti jer se opravdano smatralo da bi se u teškim ekonomskim, socijalnim i emocionalnim uvjetima izraelski narod teško nosio s još jednim emocionalnim teretom. Praktični razlog: izraelsko korištenje sjećanja na žrtve holokausta za jačanje nacionalne svijesti u borbi protiv arapskih država.

Imajući na umu sve ove navedene čimbenike koji utječu kako na izmišljanje tradicija, tako i na historijske konstrukcije koje zajedno sudjeluju u oblikovanju kolektivnog sjećanja, postaje nam razvidno da povjesničari i historijska struka svakako nisu jedini oblikovatelji tog sjećanja. Referirajući se na tezu iz uvoda ovoga rada, možemo zaključiti da su povjesničari tek jedna u nizu grupacija u društvu koja, ovisno o povijesnom trenutku, nekad više, nekad manje, sudjeluje u oblikovanju slike povijesti u sjećanju kako pojedinca, tako i cijele nacije.

LITERATURA

BRKLJAČIĆ, MAJA I SANDRA PRLENDA, prir. *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga, 2006.

Zvonimir Glavaš

LEDINAČKI ZAPISI – SOLOMUNOVI

Dugo vremena besjedim s Jozanom. Besjedimo kad kod stignemo i kad imamo vremena. I pretresamo priče od starina. Njemu je drag te priče pričati, a meni je drag te priče slušati.

On je najmlađi od sve svoje braće u njegova oca Vrančine. I jedini od sve svoje braće živ.

Njegov otac je znao dosta starih priča koje je pripovijedao od sijela do sijela. Pričao o svojim precima, pričao o starim vremenima, o vilama, o plašilima, o zgodama naših ljudi...

A Jozan je kao dječak slušao svoga oca i njegove priče. Zapamtio ih, i danas ih meni i drugima priča da se te priče ne bi zaboravile, da bi ih netko drugi zapamtio kao što ih je i on sam pamtio.

I jedne prilike, pričali smo po kome su ledinački zaseoci dobivali imena:

Kruškari po jednoj velikoj kruški, Pudarevići po Pudaru, Ljutinari po velikim ljutinama, Pusetovići po Pusetu, Čunići po Čuni (malo neobičan nadimak), Solomunovići po mudrom Solomunu...

I tu ga zaustavih, pa ga priupitah tko je bio mudri Solomun i zašto su Leke doobile nadimak Solomunovići?

Vjerojatno što su njihovi stari bili ‘mudrijaši’. I tu poče priča o mudrom Solomunu. Priča je to koja se dosta puta pričala na sijelima naših starih...

Negdje u nekoj dalekoj turskoj pokrajini u tadašnjem velikome turskom carstvu živio jedan starac po imenu mudri Solomun koji je bio prešao 60 godina. U to vrijeme u turskom carstvu je bilo pravilo da čovjek koji navrši 60 godina više nema pravo živjeti. Vojska bi došla po toga čovjeka i pogubila ga. Ali je mudri Solomun bio pametan i skrivao se u bačvi. Njegov sin je išao po raznim natjecanjima i osvajao prva mjesta i razne nagrade.

Dočuo to sultan i zapovjedio svojim slugama da dovedu tog prvaka koji svake godine osvaja nagrade po tim natjecanjima. Došao sin mudrog Solomuna kod sultana i sultan ga pita:

- Da li si ti taj što svake godine osvaja prva mjesta po natjecanjima?
- Pa jesam, mili sultanu.
- E kad jesi, sada ču ti dati četiri pitanja i dogodine u ova doba, ako budemo živi, reći ćeš mi odgovore na ta pitanja. Ako ne budeš znao odgovore na ta pitanja dogodine, nagrada će ti biti ta da ćeš ostati bez glave!

Sin mudrog Solomuna se zamislio i zapitao koja bi to pitanja mogla biti zbog kojih bih mogao izgubiti glavu. Razmišljajući odgovori sultanu:

- Pa sultanu, recite koja su to četiri pitanja na koja bih dogodine morao znati odgovor?
- Prvo pitanje na koje moraš znati odgovor je: Kako Bog daje, a kako Bog oduzima?

Drugo pitanje je: Tko te najviše voli, a tko te najviše mrzi?

Treće pitanje je: Koliko vode ima u moru?

I zadnje četvrto pitanje je: Gdje je srda svita?

Ako mi ta pitanja ne budeš znao odgovoriti dogodine, ostat ćeš bez glave!

Ode sin mudrog Solomuna tužan od sultana što mu zapovjedio da mora znati odgovore na tako četiri teška pitanja. Putem do kuće shvati kako nikada neće saznati odgovore na ta pitanja:

Tko će znati di je srda svita? Tko će znati kako Bog daje i oduzima, i koliko ima vode u moru? Ma, tko će znati tko me najviše voli, a tko me najviše mrzi? Jadan ti sam ja, nema meni više života. Još samo godina dana...

I u krivljavinu. Dođe kući ocu sav uplakan. Otac ga zabrinuto zapitkuje zašto plače i kakva ga nevolja mori:

- Pa je li te udarao tkogod?
- Ma nije stari...
- Pa šta ti je onda? Nitko te nije udarao pa plačeš...
- Ma plaćem zato što meni više nema života. Rekao sultan još godinu dana da sam živ i onda me više nema. Dao mi nekakva pitanja, a ja na njih ne znam odgovora. A sultan mi rekao ako ne znađem odgovore na sva četiri pitanja da mi ode glava!
- Pa koja su to četiri pitanja?
- Ma šta ču ti govoriti...
- Pa reci..
- Mareka omida moram znati odgovornato kako Bog daje, a kako oduzima? Tko menajviše voli, a tko menajviše mrzi? Koliko vode u moru? Idi jesridasvita? Ma šta ču ti više pričati, nema meni više života, treba dogodine mrijeti...

- Ajde balo balavi, idi umij se da te tkogod ne vidi, pa onda dodi k' meni!

Sin se umije pa opet dođe k svome ocu, bliže bačvi da ih tkogod ne bih čuo. A stari mu Solomun počeo govoriti:

Sinko moj ništa se ti ne sekiraj. Ne trebaš plakat. To će najgore biti meni, ali nema veze. Dogodine kad ti podeš sultanu, onda ču ti ja kazati odgovore na ta četiri pitanja, da ti ne bi zaboravio.

Godina je brzo izletjela. Došlo je vrijeme da sin mudrog Solomuna ide k sultanu da mu kaže odgovore na pitanja koja mu je on dao. Tada stari Solomun reče svome sinu:

- Slušaj, imaš li ti oni pričalina što si ih nosa sa sobom?
- Ma nosi pričaline, šta ču ja od njih?
- Slušaj, kad dođeš sultanu, kad te bude pitao kako Boga daje, a kako oduzima ti ćeš mu reći:

Evo sultanu vidite ove opanke? Evo sad ih imam. Ma imam i one stare što sam ih prije nosao, sad ih neće nitko! Neće ih ni čuko! Bog dao, Bog oduzeo!

A kada te bude pitao tko te najviše voli, a tko te najviše mrzi ti ćeš mu reći:

Eto imam ženu. I sve je dobro dok ti s njom na lijepo govorиш, ali reci još nešto što joj nije po volji, j...t će ti sve od tave do drška. A eto imam i čuku. Ja ču ga lupit nogom, on će malo zavilit, i opet će doći k meni.

Ma opet kad te bude pitao koliko ima vode u moru ti ćeš mu reći:

Mili sultane, ja ču ljude, a ti suđe, pa ćemo mjeriti koliko ima vode u moru!

I najposle kad te bude pitao di je srida svita ti se malo odmakni od mjesta na kojem stojiš i onda upri prstom u zemlju:

Evo ovdje je srida svita, ako mi ne vjerujete, dajte metar pa ćemo mjeriti!

I tako dođe sin kod sultana i sultan ga propituje pitanja koja mu dao prije godinu dana. Kada je odgovorio na sva pitanja, javi se jedna žena i kaže:

Ja ti tako pametan, skrivaš svog oca u bačvi, prešao ti 60 godina!

U tom trenu se digle sluge, našle mudrog Solomuna sakrivena u bačvi i doveli ga pred sultana. Postavili vješala, stavili mu uže oko vrata i pitali ga za zadnju želju:

- Pa eto sultan ima 60 žena. Pa eto volio bih da se svih 60 žena skine preda mnom. To bi mi bila posljednja želja!

I sultan mu udovolji želji. No, šezdeseta žena nije se htjela skinuti. Drž', ne daj, ispostavilo se da je ta šezdeseta žena bila muško.

I u tom tenu se sultan naljutio i pustio mudrog Solomuna i njegova sina kući, a tog muškarca što se prometnuo u žensko objesio na vješala i ubio. I od mudrog Solomuna se više nisu ubijali ljudi koji prijeđu navršenih 60 godina.

Od ove se priče nameće zaključak da su Solomunovići po Solomunu dobili nadimak. A tko im ga je dao, tko će ga znati!

Ćemaluša i Krstina

Stare svećeničke kronike ostavile su nam u naslijede veliko blago povijesnih informacija bez kojih danas možda ne bismo znali dosta toga. Ponajviše kronike raznih svećenika su ostavile dosta informacija o Hercegovojoj zemlji, nešto je ostalo zapisano u raznim knjigama, zabilježeno u starim dokumentima...

A neke stvari koliko se god trudili ih saznati, istraživajući i iščitavajući stare zapise, nećemo saznati. Ali u narodu hoćemo! Narod pamti kroz mnoge vjekove bitke i megdane, događaje koji su obilježili njihov kraj, i ponajviše njihove obitelji.

Turski zulum se upamlio najviše, a sijedi djedovi pričaju priče o tome kako je 'teško i nevoljno' bilo za vrijeme turske vladavine.

- Teško je bilo i kasnije, i poslije Turaka! – znaju nadodati. Pa zastanu nakratko, i napomenu da nijedno vrijeme nije lako.

Pričaju sijedi ljudi kako su nekad u Ledincu bile dvije turske kule i dva bega. Jedna se kula nalazila u današnjih Čolaka, na mjestu današnje kuće Mire Čolaka, a u kuli stanovao Medovićki, Višnjički i aga zapadnog Ledinca – beg Mujić. Njegovu kulu ljudi srušili, a od bega Mujića ostala samo njegova čatrnja.

Druga kula se smjestila zapadno od današnjih Solomunovića, a ispod Pudarevića kuća. Negdje na sredini sela.

U njoj prebivao beg Salko Ćemalović iz Mostara. U narodu je ostala priča kako je beg Ćemalović kulu u Ledincu napravio da bi ga njegova ljubljena mogla vidjeti iz svojih dvora iz Vitine. O gradnji kule i o udvaranju bega Ćemalovića begovici iz Vitine, Jozo Alpeza – Jozan priča ovako:

Beg Ćemalović je imao nešto svoga posjeda na Ledincu. Nije bio nešto previše imućan. Begu Ćemaloviću se svidjela mlada begovica iz Vitine. No,

njezin otac nije htio ni čuti za udaju sve dok Ćemalović ne napravi kulu na nekome mjestu odakle bi iz svojih dvora mogao vidjeti njegovu kulu. I tada se, prema pričanju starih ljudi, beg odluči na gradnju kule u Ledincu. Zapovijedi svojim kmetovima da dovezu klak i pržinu s Ugrovače iz Širokog Brijega, da naprave i zapale klačinu. Klačina se palila 10 dana, jer je trebalo dosta klaka za zidanje kule. A po završetku paljenja klačine, od klaka i pijeska se pravio malter za zidanje kule. Miješao se taj malter dosta vremena.

I kula se poče zidati tek kada je taj malter bio toliko čvrst i jak da je mogao podignuti kamen od 6 oka (u oki je 5 kvarata, a 4 kvarte su kilogram, a kamen od 6 oka je bio težak 7,5 kg).

I kula bi izgrađena za godinu dana, a točna godina gradnje kule se ne zna.

Kada je beg kulu izgradio, ponovno pošao u Vitinu na udvaranje begovici. Dode beg, i govori kako je izgradio dvore na Ledincu da bi bio što bliže svojoj voljenoj. A po Jozanovom kazivanju, tada je begovica imala nekakav dvogled, i bacila pogled na te dvore. Nakon što ih je vidjela, razočarala se, i odgovorila begu da se vrati odakle je došao jer ona ne želi da se uda za nekog bega koji ima takvu „siromašnu kulu“.

Zanimljive su riječi kojima Jozan opisuje odgovor begovice nakon što je vidjela kulu bega Ćemalovića:

„*Nekakva straćara pri brdu, 'aj se ti vrati odakle si i doša!*“

Tako beg ostade bez ljubavi svoje voljene. Nije se nikako ženio, i nije imao potomaka.

Bilo je dosta priča o begu Ćemaloviću i o njegovoј vladavini na Ledincu. Neke zapisane, a neke otišle zajedno s ljudima na neko bolje mjesto. Vrijedno je svakako spomenuti i priču o osnivanju ledinačkog groblja Krstine, koju mi je kazao Vojislav Alpeza – Čunić:

Osnivatelj ledinačkog groblja je bio fra Ilija Lekić (Leko). Od bega je izborio prostor za groblje. Ali, taj je prostor bio mali, pa je Ilija zapovjedio da se taj prostor koji je beg dao još malo proširi, te da se označi kamenom zemljište koje je bilo namijenjeno za groblje. Tako je svojom dosjetkom fra Ilija obuhvatio veći posjed za groblje od onog posjeda što ga je beg Ćemalović dao.

Prvotno je fra Ilija groblje htio nazvati Križevac po velikom stećku u obliku križa koji se nalazio (a i danas se nalazi) u prostoru na kojem je bilo ograđeno novo groblje. No, Turčin nije dozvolio da se groblje zove Križevac, nego je rekao da će groblje zвати Krstina, jer je bilo nešto vulgarno. I od tad, pa do danas groblje se zove Krstine.

Da li je igdje malo točnije zapisano kada je groblje osnovano, i tko je prvi ukopnik u ovo groblje od njegova osnivanja?

Fra Iliju Leko je pisao svoju kroniku koju danas čuva fra Marinko Leko iz Ledinca, i da li je u toj kronici išta zapisano o osnivanju našeg groblja, vrijedi istražiti!

A do tada, neka nam i ovi zapisi, ove usmene predaje govore o nekom drugom vremenu, vremenu teškog turskog zuluma i teškog patničkog života naših pradjedova. Kako će naši stari reći:

„*Svako je vrijeme teško sinko moj! Svako vrijeme nosi svoje breme!*“

Mario Knezović

FRA VINKO MIKULIĆ – BAJEVIĆ, FRATAR SLIKAR

ČUDESNI FRATAR – SAMOUKI SLIKAR

Fra Vinko je rođen 1. travnja 1947. godine u Potkraju, župa Kočerin. U Matici krštenih župe sv. Petra i Pavla sv. V. na str. 9., pod brojem 16 upisano je njegovo krštenje. Kršten je isti dan kad je i rođen, dakle, 1. travnja 1947. godine. Njegovi su roditelji Ivan Mikulić, zvani Niše i majka Ilka, rođena Mikulić. Stanuju u Kočerini – Potkraj, a kućni im je broj 202. Kum je malom Vinku bio Stojan Udovičić, a krstio ga je o. fra Inocent Penavić. U Opasci u Matici krštenih stoji: *Franjevac; položio vječne zavjete 25. III. 1977. Zaređen za svećenika 5. VI. 1977.*

Fra Vinko potječe iz brojne obitelji. Njegovi su otac Ivan i majka Ilka bili čestiti zemljoradnici, Hrvati i rimokatolici. Rodili su devetero (9) djece:

Matiju, Jozu, Blagu, Vinka, Milu, Mariju, Stanka, Marinka, Grgu i Darinka. I tako svaka kuća i obitelj u Potkraju. Djeca su čuvala blago. Polje pod njihovim kućama bilo je obrađeno do zadnjeg pedlja, a puno su u tom polju radila i djeca. No, i igrali su se. Na osobit način „sakriveno“.

Priča, tako fra Vinko, da su se jednog popodneva igrali sakriveno, i da je otrčao u jedno štalu, te se na polutavanu uvukao u mrtvački sanduk. Naime, u to vrijeme je u cijelom zaseoku bio samo jedan mrtvački sanduk. Ljudi bi mrtvaca u njemu nosili do groblja, pokopali ga bez sanduka, a sanduk bi ostao u onoj obitelji gdje je bio zadnji ukop.

Mali se Vinko, dakle, uz ljestve popeo do toga sanduka, uvukao se u njega, šcućurio i pazio da ga oni koji traže gdje su se djeca sakrila, ne nađu. Krave su ga za jaslama čudno i mirno promatrali. Kad bi dječaci koji traže skrivenu djecu uletjeli u štalu, samo bi viknuli,

- Uh, sanduk!

I pobegli. To je Vinko i prepostavio. A onda je prošlo dosta vremena da ga više nisu tražili. Znao je da je igra gotova. Htio je izići iz sanduka, i baš u taj trenutak u štalu ulazi žena musti krave. Vinko podigne poklopac sanduka i upita,

- Jesu li otisli?!

Ženi je ispala kanta iz ruke, vrismula je i izletjela iz štale. I Vinko je svom brzinom izletio za njom.

Skupio se cijeli zaseok. Iznijeli su sanduk i stavili ga pred štalu. Domaćin je pitao nevjестu,

- Reci točno što je bilo!
- Vidila san Ćaku kako je povirio iz sanduka i pita jesu li se ljudi razišli.

Skupljeni je puk samo u strahu zanijemio. Domaćin je uzeo sjekiru i iscijepao sanduk, te ga dao zapaliti. Svi su izmolili Očenaš za pokojne i razišli se. Vinka je za ruku vodila mama Ilka. Gledala je u njega, te ga upitala,

- A di si ti bio popodne.
- Nigdi ...

Do kuće je mami sve ispričao što se dogodilo.

Fra Vinko je osnovnu školu završio u Kočerinu od 1954. – 1963. Srednju školu (poljodjelstvo) je završio u Vinkovcima od 1963. – 1967. godine. Nakon srednje škole fra Vinko se odlučuje ići u fratre. Javio se u Mostar u Hercegovačku franjevačku provinciju. U Novicijatu je na Humcu, teologiju završava u Sarajevu od 1972. – 1974. i u Königstein im Taunus-u u Zapadnoj Njemačkoj od 1974. do 15. veljače 1977. godine..

Fra Vinko je žestoko navijao za Velež. Tako jednom prigodom, dok je sa svojim kolegama bogoslovima bio na Humcu u samostanu, Velež je gostovao

u Zagrebu kod Dinama. Dinamo je vrlo brzo poveo s dva nula. Svi su zadirkivali fra Vinka. Bilo mu je teško. Nestao je iz učionice. I vratio se nakon nekog vremena.

- Kakav je rezultat?!
- Dva prema jedan.
- Ko ga je dao?
- Bajević.
- Dobro!

Opet fra Vinko ode iz učionice. Vrati se ponovo za desetak minuta.

- Kakav je rezultat?!
- Dva, dva!

Odgovore tužno, jer su većina navijali za Dinamo.

- Ko ga je da?
- Bajević!
- Uh, moram još pet Očenaša.

Tek su tad drugi shvatili da on moli da Velež ne izgubi. Skočili su i uhvatili ga i nisu mu dali da ponovo ide u kapelicu. Ostalo je dva prema dva, a fra Vinko je toga dana dobio nadimak Bajević.

Svećeničko je ređenje fra Vinko skupa s fra Lukom Zorićem i fra Jozom Križićem imao u Königstein-u im Taunus u blizini Frankfurta. Njegov otac Ivan nije imao putovnicu. Na vrijeme je dao zahtjev da bi mu je dali, da može sinu ići na ređenje. No, u SUP-u u Lištici to nisu htjeli učiniti. Naime, dva fra Vinkova brata su bili politički emigranti: Blago i Jozo. Zbog toga je cijela njegova obitelj i te kako ispaštala. Često su im kuću pretresali, prijetili. Ivan su i Ilka sve to sa svojom djecom tiho i strpljivo podnosili, kao nešto što je valjalo pretrpjeti i pri tome ostati čista obraza.

I, baš na dan, kad je fra Vinku u Njemačkoj bilo ređenje u 10 sati, milicioner je u Potkraj, na kućni broj 202, donio „pasuš“ Ivanu Mikuliću Niši. Niše je pušio i ložio vatru u peći. Milicioner ga je pozdravio i rekao mu da mu je donio pasoš. Niše je otvorio vrata od ložišta peći i rekao milicioneru,

- Stavi ovdje!
- Molim?!

U čudu ga je gledao milicioner.

- Je li to moj pasoš?!
- Je!
- Onda ga stavi ovdje!

Milicioner je stavio pasoš u oganj koji je lizao iz peći. Niše ga je s ognjem zamiješao mašama i zatvorio peć. Pogledao milicionera i rekao,

- Slobodan!

Nakon studija u Njemačkoj i svećeničkog ređenja fra Vinko dolazi u Provinciju. U Provinciji je vršio službu duhovnog pomoćnika u Konjicu u Franjevačkome samostanu sv. Ivana Krstitelja oko pola godine, a onda je u proljeće 1978. određen za župnika župe Presvetoga Imena Isusova u Mostarski Gradac. Tu će ostati sljedećih trinaest godina (13) s mjestom stanovanja u Franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu. Kroz to je vrijeme fra Vinko uzdigao župu Mostarski Gradac, kako duhovno, tako i materijalno. Podigao je zvonik crkvi sv. Josipa na Žvatiću, izradio cijelu crkvu i napravio predivno dvorište oko nje. Kapeli u Grabovoј Dragi je dozidao zvonik i nabavio zvono, uredio župni stan u Gornjem Gracu, te posve obnovio crkvu Imena Isusova iz 1895. godine. Obnovio je fratarske grobove u groblju u Gornjem Gracu. Napravio je crkvu na Groblju u Donjem Gracu i blagoslovio u Provu novo groblje. Fra Vinko je svake nedjelje morao sa svojim zelenim fićom preći stotinu kilometara makadama da bi rekao tri svete mise: u 9 sati u crkvi sv. Josipa na Žvatiću, u 11 sati u crkvi Imena Isusova u Gornjem Gracu i u 14 sati u kapeli u groblju u Grabovoј Dragi.

Dragi i crkvu sv. Petra i Pavla u Donjim Sovićima. Izgradili su mrtvačnicu za cijelu župu, utemeljili Hrvatsko katoličko pogrebno društvo, uredili Šamatorje. Cijelo vrijeme trajanja Domovinskog rata fra Vinko je pratio vojsku Hrvatskog vijeća obrane na prvoj crti bojišnice kao vojni kapelan. S kratkim prekidom boravka u Drinovcima, fra Vinko je cijelo vrijeme u Gorici, a od 2001. godine

Godine 1991. dolazi u Gorici i tu s fra Antonom uzdiže i uzdržava život župe. Obnovili su temeljito staru crkvu, animirali i vodili arheološka istraživanja i utemeljili Hrvatsku franjevačku arheološku zbirku sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici. Obnovili su zvonik sv. Ilike u Bobanovoj

je kustos Hrvatske franjevačke arheološke zbirke „sv. Stjepan Prvomučenik“ Gorica.

Osim toga fra Vinko je pomoćnik ravnatelja Franjevačke kuće molitve u Masnoj Luci, kamo u zadnjih petnaestak godina redovno odlazi i vikendom pomaže fra Petru Krasiću u održavanju Franjevačke kuće molitve koju posjećuju mnogi ljubitelji Polja i Planine.

FRA VINKO MIKULIĆ BAJEVIĆ – SLIKAR

Taj neobični izvor, izbio je u Drinovcima. Jednog je dana fra Vinko pozvao u svoju sobu fra Željka Grubišića i fra Antu Marića. Popeli su se gore, ušli u sobu i u kupatilu ugledali neobičan prizor. Fra Vinko je spustio poklopac školjke da bi mogao na njoj sjediti, na radijator preko puta, umjesto štafelaja, stavio razapeto i preparirano platno, a na podu je bila paleta s bojama. Svud se širio oštri miris uljanih boja. Napola je završio sliku na kojoj je crtao širokobriješku crkvu.

- Što velite?!
- Kako? Što?! Ti slikas ...

Bili su zbumjeni i fra Željko i fra Ante.

- Pa vidite.

Gledali su ga u oči, da vide je li sve u redu,

- Što me tako gledas, ta nisam pomanita?!
- Ne daj, Bože?! Ali sve je ovo tako čudno, a još više neočekivano.

Prva i druga samostalna izložba

Ubrzo je bila u Drinovcima njegova prva samostalna izložba 29. srpnja 2001. godine u 12.30 sati. Postavljena u vjeronaučnoj dvorani. Trajala je do 2. kolovoza, a onda isti dan prešla u Goricu u Staru kapelu i otvorena u 21 sat, dok su na Zavali još bljeskali krijesovi sv. Stjepanu Prvomučeniku u čast i slavu. Trajala je do 30. kolovoza 2001.

Pokrovitelj ove prve i druge izložbe bio je župan Zapadnohercegovačke županije gospodin Vinko Zorić. Likovni postav izložbi potpisuje Andelko Mikulić, akademski slikar. Fra Vinkov je životopis napisao Mario Bušić, recenziju i prikaz UZ PRVU IZLOŽBU FRA VINKOVIH SLIKA fra Ante Marić. Katalog je uredio

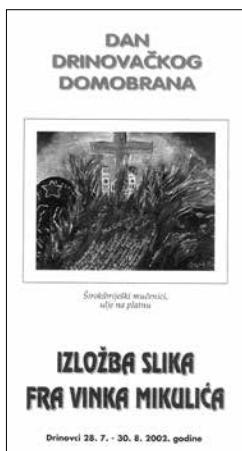
Emil Kordić, a tiskao Grafotisak. Iza izložbe su stajali fra Vinkovi prijatelji iz Drinovaca i Gorice i Sovića na čelu s Mirom Tomasom. Uz ostalo u prikazu za prvu i drugu izložbu stoji:

Drinovci, 29. 7. - 2. 8. 2001.
u 12th sali

Gorica - Sovići, 2. 8. - 30. 8. 2001.
u 21st sali

„Svoje prvo obraćanje javnosti fra Vinko daruje mjestu u kojem je i počelo slikanje – Drinovcima. I Hrvatskom drinovačkom domobranu. Cijeli pregršt cvjetne molitve. I onda odlazi svetom Stjepanu Prvomučeniku u Goricu. Neopterećen slovom kritike, jer radi nje i nije slikao. Sretan tek, da vrijeme nije stalo, da se nije prekinulo, da se u njemu dogodilo samo ono što je htio.“.

Treća samostalna izložba

Drinovci, 28. 7. – 30. 8. 2002. - DAN DRINOVAČKOG DOMOBRANA.

U katalogu uz ovu izložbu između ostaloga stoji: „Iova izložba u Drinovcima nastavak je čudesne priče o slikaru fra Vinku Mikuliću Bajeviću. Ona je i potvrda one sinovske odanosti kojom ovaj jednostavni čovjek, vjernik, rodoljub i fratar diše za žrtvu i sebedarje hrvatskog domobrana, i kamenčić je one goruće ljubavi kojom se ugrađuje u zahvalu časnom i vjernom Hrvatskom drinovačkom domobranu.“ Pokrovitelj je ove izložbe Temeljni ogrank HDZ-a Drinovci.

Četvrta samostalna izložba

Čitluk, 6. 1. – 27. 1. 2003. Matica hrvatska, ogrank Čitluk

Otvorena je četvrta samostalna izložba slika fra Vinka Mikulića. Izložbu je otvorio ravnatelj Franjevačke galerije u Širokom Brijegu fra Jozo Pejić, a o slikama i životu fra Vinka govorio je njegov subrat fra Ante Marić. Na otvaranju su sudjelovali i Kornelije Kordić, Vinko Mikulić-Bajević, Žarko Ilić, Iko Skoko i Andrija Stojić. U glazbenom dijelu programa nastupila je Frama iz Čitluka.

(Vjenac, broj 232 – Kronika događanja)

Peta je samostalna izložba

Široki Brijeg, 18. 1. – 13. 2. 2005.

Likovni postav ove izložbe potpisuje fra Vendelin Karačić, fotografije Ivan Tomas – Živković i fra Ante Marić. Izdavač je kataloga Muzej Široki Brijeg, Franjevačka galerija Široki Brijeg. Izdavač je fra Jozo Pejić. Kritički osvrt potpisuje Ante Ivanković. U tom osvrtu između ostaloga stoji: „Nakon četiri godine slikanja, ali onog veoma zahjetvnog (preparirano platno i uljane boje), fra Vinko izlazi s pedesetak svojih ostvarenja na brisani prostor javnosti i likovne

kritike, i to u središnjem hramu hercegovačke likovne umjetnosti – Franjevačkoj galeriji na Širokom Brijegu.

Na fra Vinkovim je platnima najprije izraslo i raskošno se rascijetalo cvijeće, kojeg i konzervativni Hercegovci zaslužnjuju u vase i lonce, pa valjda otuda i lončanice. Fra Vinkovo je cvijeće uhvaćeno u trenutku kad puca od ljepote, kad ga obasiplje vatromet boja i oblika, kad proživljava svoj labudski pjev (i cvijeće umire) uoči konačnog smiraja na onostranoj obali svoje Modre rijeke.“

Šesta samostalna izložba

Masna Luka, franjevačka galerija, 20. travnja 2008.

Nakladnik kataloga za ovu izložbu je Bratovština Sv. Stjepana Prvomučenika Gorica – Sovići (Ante Pejić), Matica hrvatska ograna Grude (Mario Bušić); fotografije – Mario Bušić; Design Kataloga Andrijana Mlinarević – Cvetković / Ivana Mikulić. Priprema i tisk – Grafotisak Grude.

Uz ovu izložbu napisao je Miljenko Stojić – fra Mića: „*Dok promatramo boje koje rabi, čini nam se kao da čitamo Šimićeve pjesme ili gledamo, danas basnoslovno skupocjene, slike velikih impresionista. Sve je puno plavetnila, a boje su izrazite, i u isto vrijeme meke, odaju osjećajnost čovjeka koji ih je prosuo po papiru, platnu.“*

Drugi je ocjenjivač bio fra Ante Marić. I evo toga teksta starog deset godina:
„*HVALJEN BUDI MOJ GOSPODINE*

Kalendarium svih dvanaest mjeseci ove fra Vinkove izložbe u Franjevačkoj galeriji Kuće molitve u Masnoj Luci udomaćila je divlje životinje. Možda nismo ni svjesni da će mnoga naša djeca vuka imati samo kao misaonu imenicu, zamišljenicu, bez mogućnosti stvarnog susreta s tom životinjom, ili s medvjedom, jelenom, srnom, lisicom i ostalima koje su na fra Vinkovim platnima. I okoliš, u kojem su te životinje na njegovim platnima zatečene, također je za najmlađe nestvarnost, bajkovitost, nešto što su vidjeli samo u pričama, ako im ih još itko priča. U ovim je fra Vinkovim slikama toliko nečeg što će se mirne duše moći pribrojiti obogaćenju Franjevačkog jubileja kojem je cijeli Franjevački red u tijeku, naime osamstotoj obljetnici prve potvrde Pravila 1209. – 2009. godine. Ova izložba kao da poput nove kitice ulazi u Franjinu Pjesmu bratu suncu, ili se zavlaci između njezinih redova. Hvaljen budi, moj Gospodine, po sestrici našoj prirodi, po cvijeću, po braći našoj i sestrama vuku, zecu, jelenu, orlu, lisici, divokozzi, srni ...

Samouki slikar fra Vinko Mikulić u svoje slikarsko iskustvo slaže svoju već petu izložbu. Od one prve u Drinovcima (2001. godine) do ove u Masnoj Luci (proljeće 2008.) izrastao je u prepoznatljiva slikara koji se vješto snalazi na platnu

IZLOŽBA SLIK

fra Vinko Mikulić-Bajević

i na prepoznatljiv način uspostavlja odnos s onima koje oduševljava svojim slikarstvom. On je ponovno jedna neobična fratarska hercegovačka priča. Posvemašnje iznenadenje upravo ovim svojim slikarskim zanimanjem. Tako je to kod tih fratara. Pričaš li s njim, općini Te posve jednom, rekao bi čovjek, površnošću, kao da ga am baš ništa ne zanima i ne pobuduje, a ono odjednom Ti u sobi pokazuje gomilu novih tematski završenih slika. Fra Vinko je u godove svoga fratarskoga življenja utkao tolike godine teškoga i predanoga pastoralnoga rada, mnoge širokobriješke Gospojine i Hodočašća mladeži, tolike

djelatne susrete s vjernicima po mjestima gdje su živjeli. I kad si pomislio da je prikrila prašina povijesnog zaborava, tek se na njegovim slikama vidi, kako je sve to još tako svježe u njegovo svagdašnjici. Kao da je došlo ono vrijeme za kojeg se u već nabrojenom nije imalo vremena. Kao da se ovim svojim sadašnjim slikarskim radom želi zahvaliti onom minulom radu i godinama u kojima se ovo što danas iz njega izbjiga taložilo.

Koloritno realan do svježine u toj mjeri da se moraš dobro zamisliti je li slika rađena na viđeno ili po sjećanju. Krajolici netaknuti, onakvi kakve smo u svojoj brzini s ushitom na toliko mjesta vidjeli i u trenu duboko zadržali u svojim dušama. Životinje i cvijeće realni, i kao da se protive svemu onome što se događa ili će se toj prirodi i Božjim stvorovima u njoj dogoditi nastavimo li ovakvim odnosom prema okolišu. Sve ove slike na ovoj izložbi su kao molitva Božje prirode da joj se smilujemo, da joj ostavimo pravo na opstanak. Izraz su kojeg tako rječito kazuju o svojoj namjeri: Želimo vas ljudi učiniti sretnima.

Sadržajem ova fra Vinkova izložba toliko odgovara Galeriji u Masnoj Luci, da se bez ikakvih problema može smatrati jednom od kolonija koje su Galeriju i stvorile. Sam čin ovog događaja samo dopunjuje i obogaćuje onu skrb koju Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja

Blažene Djevice Marije iskazuje Planini, Poglima, toj predivnoj Kapelaniji koja sjetnošću živi svoje danas, i uvjeren sam, presretna je za ovaj događaj fra Vinkove izložbe.“

FRA VINKOVE SKUPNE IZLOŽBE

- Sesvete, 13. PROSINCA 2001. g. AUKCIJA UMJETNINA za pomoć i podršku hrvatskim uznicimsa u Den Haagu, Udruga građana Bonus.
- Split, 9. travnja. 2002. g. AUKCIJA UMJETNINA za pomoć i podršku obiteljima hrvatskih branitelja koje je optužio Međunarodni sud u Den Haag-u, Udruga građana Bonus.

U Splitu je na ponudi bilo 63 slike od 42 umjetnika. Jedan je od njih fra Vinko. Njegova je slika Vodopad Kravica, ulje na platnu, pod rednim brojem 30. Bila su to teška vremena, ali vremena ponosa i slave. „Lašva teče i zbraja uspomene. I pita se romonom svojih valova, - Tekoh li kroz ovu povijest više bistra ili krvava?! I nastavlja svoje razmišljanje, potiho i za sebe, jer često nemaše s kim razgovarati. A srcu su joj njena djeca tako prirasla. I čuvala ih je koliko je mogla, a prečesto nije mogla ama baš ništa učiniti, do nastaviti teći krvava od njihove krvи.“ (fra Ante Marić)

- Gorica, 14.12.2007. Humanitarna izložba LJUBAVJE VELIKODUŠNA. Caffe "SG" Gorica - u 20.30 sati. LJUBAV NA DJELU.
- Pjesma STVOROVA, Tomislavgrad, 3. 7. 2009. Galerija franjevačkog samostana Tomislavgrad

Fra Vinko je u Tomislavgradu izlagao skupa s fra Mirko Čosićem, fra Blagom Karačićem, fra Tihomirom Bazinom, fra Vinom Ledušićem i fra Jerkom Penavom. Predivnim katalogom Pjesma STVOROVA obilježena je 800. obljetnica utemeljenja Franjevačkog reda. „Izložba slika fratara slikara postavljena je povodom 800. – te obljetnice okupljanja istomišljenika Franje Asiškoga koji će prerasti u putujuće bratstvo ljudi koji idu svjetom propovijedati riječju iprimjerom. Namjera je ove izložbe (i kataloga) upoznati javnost s još jednim, u ovom slučaju umjetničkim načinom, propovijedanja Evanđelja prema karizmi sv. Franje Asiškoga.“ Nakladnik je kataloga Franjevački samostan Tomislavgrad. Fotografije, Ilije Skočibušića, tekst Mate Kelava, postavka izložbe fra Vine Ledušić i Ilije Skočibušić, dizajn kataloga Andrijane Mlinarević-Cvetković, tisak Korint design studio.

- Gorica, u srijedu 30. prosinca 2009. godine u Starom župnom dvoru u Gorici s početkom u 19 sati, humanitarna skupna izložba za pomoć Anti Jasaku
- U petak, 27. siječnja 2012. godine od 19 do 22 sati, Noć otvorenih muzeja. U Galeriji bratovštine će biti izložene slike fra Vinka Mikulića – Bajevića
- Gorica, 3. 8. 2015. Skupna izložba iz fundusa Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika u staroj crkvi za Sv. Stjepana i za Zvonimira Bušića – Taika.

- Široki Brijeg 18. svibnja 2017. "66": Franjevačka galerija oživjela tragično stradanje hercegovačkih franjevaca. U 18 sati svečano je otvorena skupna izložba pod nazivom "**66**". Ovom izložbom u Franjevačkoj galeriji Široki Brijeg ujedno je i prvi put organizirana svojevrsna "**Noć muzeja**" jer će ova izložba biti otvorena samo šest sati, odnosno do ponoći.

Sedma samostalna izložba

SV. FRANJO I VUK

Fra Vinko Mikulić Bajević, hercegovački franjevac, prvu je samostalnu izložbu imao 29. srpnja 2001. u Drinovcima. Tom je svojom izložbom sve iznenadio, osobito one koji su ga bolje poznavali. U svojoj je pedeset i četvrtoj (54.) godini života oteo duši tajnu. Onaj osjećaj lijepoga koji je bio duboko u njemu on je, teška srca, rekao bih, prepustio javnosti, jednoj izložbi.

Tematika njegovih slika je svakodnevna. Ono što ljudi među sobom raspravljaju, o čem će za kavom razgovarati, fra Vinko je preslikao uljem na platno. Bilo da se radi o egzistencijalnom životnom, bilo da se radi o javnom političkom, bilo da se o radi o ljepoti Božjih stvorenja, prirode, biljaka i životinja.

Njegove su slike u svom samom početku zaprepašteno gledale kako se teroristi zrakoplovima zabijaju u newyorške nebodere, poslovne blizance. Fra Vinkove slike stoje na nogostupu i promatraju kako Petrichevi tenkovi gaze i gase Hercegovačku banku, ni krivu ni dužnu. One suznih očiju promatraju pokolj širokobrijeških i hercegovačkih franjevaca, i zbole o partizanskom i komunističkom krvavom zločinu. Stoje fra Vinkove slike sada već kao opomena i molitva.

S fra Vinkovih se slika čuje pijuk teg izleglih pilića, na njima se kozlići igraju po suhozidima i vrtovima. Kukuriče pijetao. Djeca grle janjce. Stado ovaca hodi i pase dolinom predivnog perivoja. Plahe jarebice pozorno u paru stoje, divlje patke, srne, divokoze, zečevi. Krasni konji na sočnim ledinama uživaju u svojoj slobodi i spliću svoje grive. Fra Vinkove slike vole pejzaže, vole proplanke i planine, one vole cvjetna polja, vole kamene hercegovačke kuće napola urasle u zemlju. Vole stari već zaboravljeni namještaj: sinije, stoce, varićake, vole drvene čanke i žlice.

Na fra Vinkovim platnima uživa krto pun jedra i zrela grožđa i smokava. Šipci su veliki i raspukli. Pričaju o Hercegovini i žegama koje je valjalo preživjeti. A cvjetovi su posebna priča fra Vinkovih slika. Ima ih svih vrsta. I sam cvijet, i u buketu, cvijet u vazi, u ikebani, cvijet na kamenu, cvijet i svoj ljepoti. I sikavica. Jedinstvena, velika, i spremna na borbu svakom bodljom.

Fra Vinkove slike kao da su noćima sanjale PJESMU STVOROVA sv. Franje Asiškoga. I te snove podarile zbilji. Ponad portala, brončanog, crkve sv. Ilije Proroka u Masnoj Luci je vitraj „Sv. Franjo i vuk“. Autor je i darovatelj fra Vinko Mikulić Bajević. A na ulazu u Franjevačku kuću molitve je drugi fra Vinkov vitraj „Sv. Franjo propovijeda pticama“. Oba su ova vitraja jedinstvena priča koja izriče slikarovu franjevačku dušu. I stoje oba mnogim posjetiteljima i vjernicima kao prvi pozdrav koji ih obuzme u tom predivnom Božjem perivoju.

Ova sedma samostalna fra Vinkova izložba dar je fra Petru Krasiću za njegov dijamantni svećenički jubilej. Ova su dvojica franjevaca dugi niz godina „Cvijetiće“ iz života sv. Franje Asiškoga živjeli u našem Gubbiju u Masnoj Luci.

Fra Ante Marić

VITKO NAD STOLJEĆIMA NATPIS S BAREVIŠTA KRAJ ŠIROKOGA BRIJEGA

Marinka Šimić

Matica hrvatska ograna u Širokom Brijegu

Hrvatsko društvo čuvara baštine

Široki Brijeg 2018.

Štovati svoju baštinu znači promišljati njezinu prošlost, obnavljati uspomene, istraživati izvore rada, pronicati u vlastite korijene i širiti znanje o kulturnom naslijeđu. Takva svjesnost o svojem, o nemjerljivoj vrijednosti spomeničke kulture, potvrđena je u knjizi *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* u izdanju Matice hrvatske, ograna Široki Brijeg i Hrvatskoga društva čuvara baštine, Široki Brijeg 2018. Knjiga je to Marinke Šimić, znanstvene savjetnice za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje jezikoslovlja, u Staroslavenskom institutu u Zagrebu, u kojemu radi na programu trajne istraživačke djelatnosti *Jezična, književna i paleografska istraživanja hrvatskoga srednjovjekovlja* te u *Znanstvenom centru izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo*.

Marinka Šimić, znanstvenica od jezika i pisma, promicateljica znanja o povijesti pismenosti, potvrđuje se u stalnu istraživanju hrvatskoglagoljičnih liturgijskih i neliturgijskih tekstova, posebice leksika, kao jezika i grafije srednjovjekovnih natpisa pisanih hrvatskom čirilicom. Objavila je tri knjige: *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine* (Matica hrvatska Sarajevo, 2009.) i *Akademijin brevijar HAZU III c 12. Hrvatskoglagoljski rukopis s konca 14. stoljeća. Jezična studija. Transliteracija. Faksimil.* (Staroslavenski institut, Zagreb, 2014.), *Biloševica, zaboravljeni počivalište* (u suautorstvu s Ivanom Dugandžićem), Hrvatsko društvo čuvara baštine, Široki Brijeg, 2017. Knjiga *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine* (Matica hrvatska Sarajevo, 2009.) nagrađena je *Srebrnom poveljom* Matice hrvatske 2010. godine. Njezini su brojni znanstveni radovi objavljeni u domaćim i stranim časopisima.

Stalnost promicanja svijesti o kulturno-povijesnom naslijedu te ugledne i plodne znanstvenice zrcali se i u njezinu odabiru vrijednih baštinskih tema. Nakon niza znanstvenih radova o zapisima po kamenim knjigama Bosne i humske zemlje – Hercegovine, ispisuje nove stranice pitka teksta o kamenim spomenicima *bilizima* – stećcima rodnoga joj širokobriješkoga kraja, izdižući iznad svih, kako mu i dolikuje, najznaniji i najvredniji *Vitkov stečak*. Nažalost, taj najljepši i najbogatije urešen spomenik kulture u obliku sljemenjaka, s podnožjem i natpisom *a se leži vitko na svom plemenitom*, s grobnog mjesta svojega gospodara premješten je šezdesetih godina prošloga stoljeća. Vitkove su kosti urasle u *crljenicu* ostale na baštini, a kamen mu, *kuća vikovična*, izložena pred Zemaljskim muzejom u Sarajevu daleko od svog gospodara, *od plemenitog*.

Pročitala je Marinka Šimić Vitkov natpis *a se leži vitk-o na svom plemenitom* i, služeći se usporedbama s drugim istraženim srednjovjekovnim zapisima, izvela znanstvene zaključke: *Sintagma na svom plemenitom svjedoči da je Vitko zajedno sa svojom obitelji bio plemenitaš, slobodan čovjek*. Usto je, na leksičkoj razini, pomoću zamjenice *se* iz fraze *a se leži* (ovo leži)¹ te sintagme *na svom plemenitom* zaključila da je *podatak o baštini ili zemlji plemenitoj iz srednjovjekovne pravne terminologije*. Marinka Šimić vidi okom istraživačice, slaže povijesne krhotine i u dalnjem tekstu zaključuje: *Ta sintagma svjedoči da je Vitko, zajedno sa svojom obitelji, bio plemenitaš. Isto se može zaključiti i prema izgledu samog spomenika, kao i smještaju na groblju*. I o imenu Vitko autorica je složila objašnjenje upućujući na to da je *Vitko – izvedenica slavenskoga imena Vid, tvorena sufiksom -ko*, zapravo jedno jedino ime među svim imenima usječenim na srednjovjekovnim natpisima u Bosni i Humu. Interdisciplinarnim pristupom svim natpisima na stećcima širokobrijeških nekropola autorica uviđa da na njima nema starih slavenskih imena kao što su: *Branimir, Mutimir, Tomislav, Trpimir, već prevladavaju izvedena imena, uz Vitko, Gruba, Dabiša, Divna, Viganj, Marko, Mirko, Stipan* te zaključuju da ta imena *svjedoče o naslijedenoj praslavenskoj imenskoj baštini*. Prezimena na *Vitkovu stećku* nema jer ona se, obrazlaže Marinka Šimić, pojavljuju tek nakon Tridentskoga koncila (1545. – 1563.) kada je uvedeno obvezno vođenje matica krštenih, vjenčanih i umrlih.

Nakon raspada staroga rodovsko-plemenskog društva u Bosni i Humu razvija se rano feudalno društvo koje je postojalo sve do kraja 9. stoljeća. Bosansko-humski feudalni sustav zasnivao se na plemenitoj baštini koja je uobičajena u zapadnoeuropskim zemljama. Ona predstavlja trajnu svojinu s vazalnim odnosima zasnovanim na sustavu vjerne službe i vjere između gospodara i podanika. Iz mnogih znanstvenih prikaza o stećcima i njihovim

¹ Pokazna zamjenica *st*, *s*, *se* u starocrkvenoslavenskom je značila *ovaj, ova ovo*, što bi značilo da se ova ustaljena sintagma na hrvatskim ciriličnim natpisima može prevesti kao *ovo leži* ili *to leži*.

vlasnicima moguće je zaključiti da je to vrijeme obilježilo i poseban odnos prema kamenim biljezima. Prilog je tvrdnji činjenica o uobičajenoj navadi još za života tražiti veliki monolit, u čemu su prednjačili materijalno bogati, društveno moćni i slobodni ljudi. Zapis o jednome takvu plemenitašu, slobodnome čovjeku, odnosno o grobljima na *plemenitom* u župi Široki Brijeg, pisao je fra Petar Bakula. Iz njegovih ispisanih redova Marinka Šimić izdvaja: *ovdje ima 17 mjesata s većim ili manjim nadgrobnim spomenicima: Trn, Oklaje, Mokro (dva groblja), Uzarići, Šarampovo. Na groblju Podjelinak veličanstveni su spomenici, a na jednome 'u obliku hrama', tj. Sljemenjaku, natpis cirilicom je: Plemenitom Gospodinu.*

Služeći se Šematizmom P. Bakule iz 1873. austrijski je povjesničar Moritz Hörnes 1880. u župi Široki Brijeg zapazio Vitkov bogato urešen nadgrobnič. Zadivljen neobičnošću i ljepotom stvaranja u kamenu, ostavio je pisani trag o grobljima Trn, Sajmište (Zaimište), Oklaje i Uzariće (Šarampovo). Osim kratkih zapisa o kamenim biljezima Hörnes je nacrtao skice najljepših primjeraka i zaboravu oteo neke stećke među koje spada i *Vitkov*. Nekoliko su desetljeća kasnije Hörnesove skice poslužile Alojzu Bencu, koji je puno podrobnije opisao navedene širokobriješke nekropole te nedostatno vrednovane poveznice stoljeća i važne spomenike kulture. Uz fra Petra Bakulu i Moritza Hörnesa, Alojz Benac jedan je od najzaslužnijih istraživača širokobriješkoga kraja koji je zavrijedio poštovanje svih naraštaja. Njegova se individualnost i posebnost ogleda u iscrplju tekstnome i slikovnome prikazu najvrednijih stećaka širokobriješkoga kulturnog naslijeđa.

Navedeni izvorni zapisi fra Petra Bakule, Moritza Hörnesa i Alojza Benca, kamen su temeljac svim polazištima pri istraživanju stećaka širokobrijeških nekropola pa i Marinki Šimić. Ona je sva svoja stećena znanja, a na poticaj Mirka Ćužića, čovjeka koji je s ostalim Mokranima oteo *Vitkov stećak* zaboravu, pretočila u knjigu *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega*. Zapis s Vitkove *kuće vikovične, biliga*, kamena ili stećka povijesni je dokument u *to vrime godišta* uklesan dlijetom bezimenoga kamenoresca. Njegova su, gotovo bliska nam slova iskona, svojevrsni žig na kamenoj svjedodžbi naše pismenosti ostavljena u naslijeđe naraštajima zavazda. Danas je jedan među poznatim i najvrednijim spomenicima širokobriješkoga srednjovjekovlja. Baš kao i uvijek, mudraci stvaraju temelje budućnosti izvlačeći u svoje vrijeme, u sada, zrcalca prošlosti kao jamac trajanje im i u budućnosti, a bašinski osviješteni ljudi čine da te sadržajne davnine postanu vrijedne blizine. I upravo stoga baštinici su Vitkova Mokroga isklesali svome Vitku dvojac – repliku, a Marinka Šimić prepoznala povezanost ljubavi i ponosa prema neprolaznoj ljepoti i vrednotama rodnoga kraja te ispisala zanimljive i vrijedne stranice

knjige *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega*. Oni su učinili sve da Vitkova duša ponovno nađe mir.

Strukturu knjige *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* čini više tematskih cjelina formiranih u poglavljiima. Lepeza tema širi se od općih povijesnih saznanja o stećima, stećima širokobriješkog kraja i njihovih natpisa s posebnim osvrtom na groblje Barevište, *Vitkov stećak* i njegove ukrase. U zanimljivoj, poučnoj i znanstveno utemeljenoj prići, vrsna poznavateljica srednjovjekovnih zapisa (natpisa) u kamenu, isprepleće teme o općim karakteristikama stećaka s posebnim osvrtom na poznate stećke u groblju Barevište, danas Sliškovića groblju, u selu Mokrom, pokraj Širokoga Brijega u Hercegovini. *To je jedno od najljepših srednjovjekovnih grobalja u okolini Širokoga Brijega s 13 nadgrobnih spomenika različitih oblika.* Najveća je pak pozornost usmjerena na pismo, jezik i grafiju Vitkova stećka. Natpis je, zaključuje Šimić, isписан hrvatskom cirilicom, osobito inačicom cirilske pisma za koje se uobičajio naziv bosančica ili bosanica. Proces oblikovanja toga pisma počinje već u ranome srednjem vijeku i očituje se na bosanskim i humskim kamenim spomenicima od 12. do 14. stoljeća, te na istim spomenicima na području Dalmacije. Jezik kojim je pisan kratki Vitkov natpis je narodni s utjecajem crkvenoslavenskih elemenata, tj. književnoga jezika. Ono što potvrđuje pripadnost Vitkova natpisa svojstvenoj hrvatskoj cirilici, kao i mogućnost datiranja Vitkova natpisa, prema Marinki Šimić su i grafičke karakteristike, odnosno: slova su prilično široka, svojstvena hrvatskoj cirilici. Na osnovi oblika tih slova, prema izgledu groblja, uresima i jeziku može se datirati na konac 14. i početak 15. stoljeća. Natpis je pisan narodnim jezikom s utjecajem crkvenoslavenskoga, tj. književnoga jezika. Premda oskudan i slovima i rijećima do nas je prenio snažnu poruku.

Prve stranice knjige čine tekst o stećima kao nedovoljno istraženu fenomenu kamenih nadgrobnika i njihovoj nezamjenjivoj važnosti u piramidi kulturne baštine. Usprkos stoljetnu zatiranju, oteli su se zaboravu i još stoje nauzgor, svjedočeći da su nam baš oni sveta povijesna ostavština. Iako je malo ukrašenih, a još manje onih s natpisima, kao što kaže autorica: *do danas ih se očuvalo oko 200, i to uglavnom u Hercegovini*, iz njih izviru društvene prilike, status pokojnika, običaji i vjera. Marinka Šimić s njih *ko vodom* čita, i utemeljuje neka nova saznanja o ljudima i običajima davnina. Ispisuje svojevrsni vremenoplov o njihovu nastanku, izradbi, oblicima, ukrasima, simbolima i znakovima, prepostavljenom broju i bitku stećaka. Podsjeća na nezaobilazne nekropole smještajući ih u kulturno-povijesne okolnosti kao i njihove vrijedne istraživače: Bakulu, Benca, Bešlagića, Solovjeva, Truhelku, Vegu, Wenzela te marne entuzijaste našega doba. Primjerice, divljenja je, i osobita poštovanja, vrijedan podatak da je samo Ivan Dugandžić, neumorni baštinik i promicatelj kulturno-povijesne ostavštine humske zemlje, otkrio 19 novih nekropola s 224 stećka.

Uz opće podatke o stećima širokobriješkoga kraja s nekropolama od Barevišta, Grovišta, Kočerina, Oklaja, Šarampova, Sajmište (Zaimišta), Trna i Uzarića, M. Šimić obznanjuje da je na tim prostorima pronađeno šest stećaka s natpisom na hrvatskoj cirilici. Pisali u toj zemlji po kamenu za uspomenu i kao opomenu na prolaznost neprekidno od 14. do 18. stoljeća. Jedan do drugog pa niz širokobriješki kraj i bližu okolicu raspoređeni na strazi vječitoj: Vitkov natpis (Barevište), natpis Vignja Miloševića (Kočerin), Mirka Radivojevića (Knešpolje), Marka Petrovića (Ledinac), natpis s Biloševicama i na križu iz Donje Britvice. Autorica ostavlja i zapise o mnogim drugim zanimljivim i uistinu vrijednim stećima od Stoca do Kočerina. Njihovu važnost potvrđuje i činjenica kako su onodobni žitelji Bosne i Huma tražili kamenolom u kojem bi mogli usjeći veliki kamen *cilac – kuću vikovičnu*.

Uz mnoštvo etnoloških, povijesnih, kulturoloških podataka i autentičnih jezičnih izričaja, bogatstvu knjige pridonosi i raznovrsnost tema koje sežu od znanstvenih istraživanja, rasprava, tumačenja do skretanja pozornosti na vrijednost još nedostatno istraženih srednjovjekovnih nekropola. Vrijednosti knjige *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* osobito pridonose slikovni dokumenti i originalni natpisi sa stećaka. Brojne fotografije, važan vizualni dodatak, daju joj osobit šarm, dinamiku, zanimljivost i potpun doživljaj starinskih ukopišta. Te znamenite *kuće vikovične* ukrašene su različitim svevremenskim motivima. *Vitkov je stećak bogato urešen bordurama i figuralnim ukrasima karakterističnim za hercegovačke spomenike. Od bordura ističe se trolisna lozica, romanički utjecaj iz naših dalmatinskih gradova, a figuralni ukrasi su prikaz muške figure (možda je to Vitko), kolo i prikaz lova. Posebno je zanimljiv prikaz lova na jelena, karakterističan za hercegovačke stećke.* Pokojnicima su u čast srednjovjekovni klesari – kovači isklesali jedinstvena znamenja, šarete, slike. Svaka je slika trenutak onodobna života, preslika prirodnoga okruženja, astralnih, biljnih i životinjskih motiva, prizora iz lova, turnira i plesa, oružja, oruđa, odjeće i statusnih simbola. A ponegdje urezali i pismena. Ubilježili sjećanja na svoja vremena, ostavili trag na svoj život, a Marinka Šimić svojom knjigom zapalila žižak, postavila dobar putokaz za nova istraživanja Zapadnohercegovačke županije.

Osobita vrijednost knjige *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* potvrđena je i vještinom pisanja i stručnim objašnjenjem jezičnih primjera koji rasvjetljavaju stoljetne jezične mijene, odnosno uporabu ciriličnoga pisma na prostorima srednjovjekovne Bosne i Huma. Osim u obnavljanju i stjecanju novoga znanja ta je knjiga smjerokaz kako treba voljeti i vrednovati zavičaj. Ona je i moguća inspiracija, poticaj za promišljanje, sustavnije istraživanje i pravilno vrednovanje zavičaja. Jednako tako može biti i budnica svijesti o trajnoj vrijednosti i dobar pokretač za oživljavanja mnogih drugih

nekropola i njihovih kamenih knjiga naše povijesti. Treba znati, kao i upamtiti, grobovi predaka temelj su naše postojanosti kao i jedan od važnih zaloga za opstojnost na dragim prostorima. Takve knjige upućuju na važnu činjenicu da je Hercegovina neistražen muzej na otvorenome, zemlja zasijana raznolikim spomenicima kulture. Upravo zbog tih vrijednosti iskusna znanstvenica Marinka Šimić iznosi vrlo zanimljiv i poučan zaključak: *kameni su spomenici dragocjeni jer su svi pouzdano lokalizirani za razliku od rukopisa, kojima je katkad teško točno utvrditi mjesto i vrijeme pisanja i izravno ili neizravno datirani.*

Sadržaj knjige *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* krasí živ i bogat jezik. Iz rečenice u rečenicu osjeća se bliskost autorice i teksta, topla i brižno isprepletena različita saznanja o promatranom prostoru, materijalnoj i nematerijalnoj kulturnoj baštini. Jednako tako zanimljivo je i za proučavanje poticajno kazalo imena nekropolja: Bakri, Barevište, Biloševica, Boljuni, Brotnjo, Čerigaj, Čerin, Drežnica, Gradnići, Grovište, Hodovo, Jelinak, Klobuk, Knešpolje, Kočerin, Kruševo, Ledinac, Lipovci, Mokro, Oklaje, Paoča, Podjelinak, Privalj, Radimlja, Rogatica, Sajmište, Slivlje, Šarampovo, Trn, Troskot, Turčinovići, kao i kazalo imena upisanih na stećke: Tarah, Dabiša, Divna, Vitoje, Dobrovit, Dobrovoj, Dragovit, Gruba, Sandalj, Mastan, Viganj, Radivoj, Marko, Mirko, Braja, Radič, Viganj, Vitomir, Vitoslav, Lupko, Vid, Vidač, Vidak, Vidoje, Vitko. Vrijednosti knjige pridonosi i popis važnih izvora za proučavanje i razumijevanje baštinske građe. Osobito je važno napomenuti da su baštinske knjige još uvijek vrijedni ambasadori zavičajnih prostora. Mogu poslužiti i kao dobra promidžba zavičajnosti. Istaknuti spomenici kulture kao i knjige o njima, potvrđuju se i kao svjedočanstva o kontinuitetu pismenosti i uporabi ciriličnoga i latiničnoga pisma srednjovjekovne pismenosti na prostoru cijele humske zemlje – Hercegovine. Marinka Šimić u knjizi *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* prikazala je ono najbolje u širokobriješkom kraju – stećke, dragocjene bisere prošlosti usjećene zavazda. Knjiga je to prikaza i stanja *biliga* – stećaka, oživljenih i napuštenih – zaboravljenih nekropolja. Integrirani u kulturnu povijest hrvatskoga naroda, upisani na UNESCO-ovu listu 2016. godine, naši su stećci potvrđeni i kao dio svjetske baštine.

Marinka Šimić svojim radom potiče na zaštitu, ali i pravilno korištenje lijepo naše baštine. I sama potaknuta entuzijazmom Mirka Ćužića i Ivana Dugandžića stvorila je mogućnost da se istina o zavičajnoj baštini plodi i umnaža u djelima ljubitelja svojega na svojem. Širokobriješki kraj knjigom *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* dobio je djelo koje proširuje ljubav i budi znatiželju. Kakav li je svijet skriven u toj kamenoj baštini čiji su tragovi prošlosti ostavljeni u *stini*, tko ih je, zbog čega i za koga ostavio?!

Nažalost, veliku većinu uklesanoga ispralo je vrijeme ili skrilo pod kolonije bijelih, crnih, crvenih i žutih lišajeva. Skrivene pod stoljetnim naslagama šare mame magičnom snagom i zapulsiraju dotaknute rukom. Kamen oživi. Slike sa stećaka govore više od tisuću riječi. One su najizvorniji kulturno-povijesni znaci bosansko-humske zemlje.

Stećci su srednjovjekovno slikovno pismo u kamenu. Vrlo često jedini povijesni dokumenti mjesta u kojem jesu, izvori za proučavanje materijalne i duhovne kulture. Te su kamene knjige muzeji na otvorenome, kazivanja o posljednjim čovjekovim željama i potrebama, o svrsi postojanja, smrti, zagrobnom životu i misteriju vjere. Stećci su uzdarje ljubavi i prijateljstva najbližima, zadnja popedbina vječnoj težnji za besmrtnošću. Njihovi okamenjeni prizori ne plaše smrću, oni slave život prenoseći ga i s one strane neba takav jest.

Valja nam se osvijestiti: stećci, to neobično i jedinstveno oblikovano kamenje koje su naši predci na svoju zemlju polegli, svojom se izvornošću izdvajaju iz sveukupne europske srednjovjekovne baštine. Svevremenski *bilizi* potvrda su naše pisane riječi, naša ilustrirana povijest u kamenu. Čuvari su tajne i danas zagonetnih bosansko-humskih vremena, ali i ključevi za njezino odgonetavanje. Knjiga Marinke Šimić *Vitko nad stoljećima, natpis s Barevišta kraj Širokoga Brijega* uistinu je jedan od najvažnijih ključeva za odgonetavanje širokobriješke kulturne povijesti.

Milka Tica

GRUDSKA MOLITVA

Kralju Žudijski mene slugu tvoga neba i zemlje čestita učini¹

Zaziv kralju Žudijskom, dio je molitvenog zapisa, teksta u kojem se pripovijeda o muci koju je pretrpio Isus, te o krepostima koje može zadobiti onaj tko prepiše dotično pripovijedanje kao i o pomoći koju daje sam zapis onima koji pomoći u različitim nevoljama zazivlju. Zapis je sačuvan u manjoj i veoma oštećenoj bilježnici, formata 16x10 cm. Pisan je olovkom na samom kraju stoji tko je autor: *Pisao Petar Šimunović Stipanov u Grudama.* Bilježnica je pronađena krajem osamdesetih godina u kući Stipe Šimunovića, u Donjim Pocrtama, zaseoku Gruda. Patar Šimunović bio je njegov najstariji sin. Stipan ili Stipe, pripadao je rodu Joščinovića, dakle široj obitelji Joze (Joščine) Šimunovića.² Sudeći po vanjštini odnosno prema dječačkom rukopisu, može se pretpostaviti da je zapis pisan tridesetih godina XX. stoljeća. Možebitno, ali bez osobite važnosti za sam sadržaj, tekst je nastao ili bolje rečeno prepisivan u Gornjim Pocrtama gdje je većina roda Šimunovića Joščinovića tada živjela. Tekst je pisan latiničnim pismom, mješavinom ikavice i ijekavice uz niz gramatičkih nedosljednosti kod interpunkcija, maloga ili velikog slova i sl. što dodatno, osim same grafije, upućuje na dječačku dob pisara. Osim tipičnih izraza mjesne ikavice (*Jozip* umjesto Josip, *Isukrst* umjesto Isus Krist itd.) u tekstu se također spominju i nekolika povijesna imena i područja (*papa Leon*,

¹ Izvorni tekst molitvenog zapisa objavio sam 1991. Uz informativnu bilješku pod naslovom - Kralju Žudijski mene slugu tvoga neba i zemlje čestita učini, u *Kana, kršćanska obiteljska revija*, god XXII, 2/233, str 41. Bilježnicu je u roditeljskoj kući, u očevoj ostavštini pronašao i povjerio mi je Željan Šimunović (1954.) iz Gruda, mlađi brat zapisivača Petra Šimunovića.

² Stipan ili Stipe Šimunović (Joščinović, rođen je u Grudama 1892. gdje je i umro 1974. Petar, zvan Pere, potpisani pisar pobožnoga zapisa, najstariji je sin Stipanov, rođen je u Grudama 1919. a umro je u Mostaru 2007. Za podatke zahvaljujem Ljupku Šimunoviću (1957.) mlađem bratu Željanovu, odnosno najmlađemu sinu Stipe Šimunovića.

Leopold i brat mu Karlo, napolitanska zemlja) koja nisu mjesnoga karaktera pa bi se moglo zaključiti da je tekst nastao kao prijepis nekog starijega predloška nastaloga drugdje. Neke rečenice upućuju na starije jezične oblike, što dodatno ukazuje na mogućnost zaključka da je tekst sastavljan odnosno prepisivan iz starijih tekstova. Rečenica *Riječ put učinjena* u značenju Riječ tijelom postala, pripada starom hrvatskom liturgijskom jeziku i netipična je u mjesnome ikavskome govoru. U Zapisu se tvrdi da on pomaže dvostruku: onome tko ga prepisuje a i onome tko ga posjeduje i zaziva njegovu pomoć. I to je dokaz postojanja starijih predložaka i pokazatelj načina na koji se širio ovaj tekst pa i dokaz načina kako je ovaj tekst, kao posebna književna vrsta, nastao negdje drugdje u nekom pismenom kulturnom krugu, širen i bio prihvaćan u nižim, pučkim slojevima bespismene (ili malo i rijetko pismene) tradicijske kulture. U zapisu se izražava vjera da je od pomoći u svakom pogledu. Onome tko ga prepiše obećava se Božji oprost i izbavljenje sve rodbine i njihovo prevođenje iz Čistilišta (*Pragatorije*) u Kraljevstvo nebesko. U zapisu se tvrdi da će pomoći i rodiljama da lakše rode ali i svima u boju protiv neprijatelja, kao i da izbavlja od nevolja vatre, vode ili kuge. Vjerodostojnost i snagu zapisa jamči se navodima da je opis muke Isusove i ispovijed vjere nađen *u gobu Svetomu Isukrstovu koji je u Jerozalimu*. Dalje pak stoji da *ovaj list*, dakle izvorni tekst kojega se prepisuje, bio je nađen u napolitanskoj zemlji kamo ga je sam Isus Krist po svetome Mihaeu Arkandelu poslao jednime samostanu u napuljsku zemlju: *Ovaj list bio je nađen u napolitanskoj zemlji kojega Isus Isukrst jednom manastiru posla, jest gas am svojom rukom pisa, ovaj list po svetom Mihovilu Arkandelu poslao jest svima onima koji bi ga rada čuti ili razumiti.* Osim gramatičke nedosljednosti, koja je jasan pokazatelj dječačkog poznavanja (ili nepoznavanja pravila pisanja) jezična nedosljednost upućuje na mješavinu ne samo dvaju idioma nego i na prepletenu različitih jezičnih slojeva – starijih i mlađih. Niz je elemenata u tekstu temeljem kojih bi se moglo doći do mogućih uzora temeljem kojih je tekst nastajao. Vidljivo je također da je tekst zapravo sažetak različitih motiva u jednu cjelinu. Tekst, bez manjih posve nečitljivih ili uništenih dijelova, glasi:

Moji dragi Krćani

Ja sam primio na obraz 36 puta, popljuvan bio i pljuske dobio. Ja sam pod Pilatom tri puta padaoo. Ja sam na lakte i pleća tri puta padaoo. Ja sam za kose moje 120 puta potegnut bio. Ja sam od moga srca 120 puta milo uzdahnio. Ja sam pod teškim križem 3 puta na zemlju padaoo. Ja sam primio na životu mome 6666 udaraca. Ja sam na moju glavu trnovu krunu krunio s kojom sam na 100 mista oboden bio. Boden sam kopljem. Ja sam križ na svoja pleća naslonio. Soldata jest bilo 780 koji mene uhfatiše. S Kajfom jest bilo nji 33, s Pilatom ili s Kenkorom između oni 33 jesu se iznašla 3 koji su me bili. Iz mojega boka ili rebra isteklo je

kapljica krvi 480. Svaki koji bude ovo molio u godini svaki dan i još k ovome 4 zdravomarije ... imati će u godini od svi grijeha oprost. Ove riječi jesu Isukrstove, on je obećao onima koji bi mogli izvršiti da bi prepisati imali najprvo imati će oprošćenje od svi svoji grijeha i biti će oslobođen od muke pagalovski.

I koji ovu godinu ili u ovo vrijeme izvršio oču ga sjediniti sa svojim mučenicima koliko dabi bio grijesnik. I dabi svoju krv prolio za vjeru Isukrstovu i smrt u kojoj umre oču dušu njegovu u Kraljestvo nebesko primiti svu rodbinu, sve od koljena njegova koji se ovdje u mukam Pragatorijske naode neka se naode u Kraljestvu nebeskom uvjek. Ova je ispovjed bila u njegovu grobu Svetom Isukrstovu koji je u Jerozalimu. Koji ovo prepriče neće mu vrag ništa učiniti i neće naglom smrću umrijeti ... Svaki koji bude ovo molio ili kod sebe nosio, ovu svetu molitvu moliti oče na 4 dana prvo svoje smrti blaženu Djevicu Mariju da mu na pomoći bude i po njegovu dušu dođe. Isuse Jozipe pomozi me i osloboди me od svakoga zla i napasti i budi mi u pomoći u danu i u noći sada i uvjekova. Amen.

Jedna paka dobra molitva koju je Leopolda poslao svomu bratu Karlu suproti neprijatelju s takvim oprošćenjem i koji tako molio i pri sebi nosio neće naglom smrti umrit niti u vodi niti u vatri, njemu nikakav neprijatelj naškoditi nemože ... Svaka trudna žena bude lako porodila i ono djete Bogu bude milo i ljudima milo jako. Sveta divica Marija budi s tvojom svetom pomoći pri meni ... budi moj branitelj u naprid i nazad. K tome pomozi me Bog Otac, Bog sin, Bog Duh Sveti. Amen.

Ovaj list bio je nađen u napolitanskoj zemlji kojega Isus Isukrst jednom manastiru posla, jest ga sam svojom rukom pisa, ovaj list po svetom Mihovilu Arkandelu poslao jest svima onim koji bi ga rada čuti ili razumiti ... ako u nedilju radio bude od Gospodina Boga proklet i na ovomu i na drugom svijetu. I još to vami svima zapovidam u kipu oca moga ... da u nedilju nikakva posla ne radite niti izvan kuće nego u svetu moju crkvu odite iz pravoga srca Boga molite, dobro se opomenite da ste u dobromu zdravlju a mene ne zaboravite. Molite i svetu pridiku slušajte. U subotu blizu prid večer svaki posa ostavite, ja ovo vam zapovjedam ... koji u ovo neće vjerovat i obsluživati oče takav nepokornik uvjek od moji 12 apostola proklet biti a neka zemlja pukne, otvor se dugo i proždere ga... Isus Isukrst svojom vlastitom rukom pisao a ako bi se vi suprotili jeste prokleti i budite. Ja vam nikavu pomoći nedam ... Koji god ovaj list nosio ili kod koje kuće bude njemu niti led niti vatra niti kuga njeovoj kući nit obitelji naškodit ne može... svaki čovjek ili žena svakoga petka jedno vjerovanje i 7 zdravomarija za uspomenuće Isukrstovo načast rana krvi muke i smrti koju je on na drvu križa podnio pak je učinio i ovu molitvu na ovomu svitu prepisao ... onaj koji je nepismen samo da je kod sebe imade oče sretan biti. U ime Oca i Sina i Duga svetoga. Amen.

Čita se da sveti Otac papa Leon je poslao ovaj list Karlu kralju ... kad se nahodijo trudan u boju koje mu je zapovjedao da se čita među vojskom ... osoba koja ga

nosila kod sebe govori 5 očenaša 5 zdravomarija načast 5 rana Isukrstovi zadobiće milosrđe koje bude od Gospodina prosijo... kralj oteći pogubiti jednoga čovjeka nije mogao biti ranjen od oružja iz uzroka da je takav list kod sebe imao i ... ko vojevaop suprot neprijatelju i neka reče ove svete moći ... ako bi komu krv iz nosa tekla koja se nebi mogla ustaviti i meću ovaj list svru njega ufanjem da se ustaviti ... Sveti Bartule, sv. Jozipe, sv. Ivane, sv. Luka, sv. Gašpare, neka me vodi sv. Mihovilu, neka me providi sveti Bartol neka me vlada ... Molim te dragi Gospodine Isuse Isukrste, sv. Bartule učini sve moje neprijatelje nemaknuće suprot meni odeći Isuse Isukrste ti vladaj kralju zapovjedaj da mu sve naškodi. ... Molitvu moju i vapaj moj ... k tebi da pride ... Kerubini svi i Serafini svi o pomažite mene slugu Gospodinova N.N. svagdi u svakoj pogibli brani me u ime Oca i Sina i Duha Svetoga ... Kada dođe suditi žive i mrtve i svijet ognjem popaliti meni slugi Božjem N.N. nitko naškodit ne more. Zaklinjem vas po svetomu Stipanu mučeniku prvom, evangelisti Ivanu, Matiju, Marku, Luki i svetom zakonu kojega je prorok Mojsija na gori Sinaju da ... Po svetomu Mihovilu Arkandelu i mene slugu Gospodinova N. N. od svake zle bolesti u komari i u sobi, na putu i u domu, u noći spavajući i odeći. Isus Isukrst pomozi me. Mati Božja milostiva divice. Isus Nazaretski kralj žudijski mene slugu twoga N.N. Neba i zemlje čestita učini. Slava budi tebi Isuse Isukrste i uvjek vjekova. Amen.

Uime Isusa našega Spasitelja. Spasi me sveti Petre. Pomozi me ... Pavel. Oslobodi me sv. Ivane. Prosim te spasi me sv. Filipe. Oslobodi me sv. Andrija. Spasi me sv. Bartule. Prosim te oslobodi me i spasai me sv. Matija. Spasi me Isuse Isukrste kralju nebeski, zapovidaj mi ... Vidi me kraljice svita... Riječ put učinjena je i prebiva u meni. Amen. ... Hvala Bogu svemogućemu. Amen.

Pisao Petar Šimunović Stipanov u Grudama.

Pisac teksta je dakle poznat, sam se potpisao kao Petar Šimunović Stipanov. No, po mnogo čemu je jasno da on nije autor pisac nego pisac prepisivač nekoga starijega teksta, čak možda i nekoliko njih, temeljem kojih je sastavio cjelinu ove molitve odnosno zaziv. Jasno je da bi dječak koji je u hercegovačkim Grudama pisao pobožan tekst, poznavao kršćanske svece, molitve i zative pa i neka mjesta zajednička svemu kršćanstvu. No, teško je za očekivati da bi pri tome navodio i neka imena koja u mjesnome vjerskome okolišu ne znače baš ništa, kao što je slučaj s imenima Leopolda i Karla ili napuljskom zemljom. Logično je da pisac u kršćanskoj molitvi navodi ime rimskoga pape. No, bi li dječak naveo ime pape Leona³ koji u vrijeme kada tekst vjerojatno nastaje

³ Raniji pape koji su nosili ime Leon ili Lav bili su Lav XIII. Papa od 1878. do 1903. te Lav XII. papa od 1823. do 1829. Prije toga papa imenom Lav (Lav XI.) kratkotrajno je 1605. bio na čelu Crkve.

Obitelj Šimunović

ili, točnije, kada nstaje prijepis, naveo ime pape koji tada nije papa pa ga u povijesnoj prespektivi teško da može poznavati jedan dječak. U vrijeme piščeva dječaštva pape su bili Benedikt XV. te Pio XI.⁴ Opet se može tek pretpostaviti da se predložak iz kojega je Petar Šimunović preuzeo navod o *papi Lenonu*, odnosio na Lava XIII. U tekstu se na više mesta navodi važna uloga sv. Mihovila. Zna se da je upravo taj papa širio štovanje sv. Mihaela kojemu je sastavio posebnu molitvu. Druga dva imena, koja se spominju u svrhu činjeničnog dokazivanja povijesnosti navoda iz teksta, jesu Leopold (ili kao se u tekstu navodi *Leopolda*) i njegov brat Karlo. Tko su oni? U vrijeme dvojice papa imanom Lav (Lava XII. ili Lava XIII.) od kojih je jedan vjerojatni suvremenik nastanka dijela predloška od kojega je Petar Šimunović prepisivao svoj zaziv, nije bilo vladara ili vojskovođa koji bi bili u stanju pokretati vojne a k tome su još i braća. Taj dio teksta u kojemu se njih dvojica spominju, nekako se doimlje kao dodatak, u tekstu se unosi jedna jako dobra molitva koju je Leopold poslao svome bratu u boju. To nas može uputi na zaključak da je taj dio teksta nastao na temelju još starijeg predloška no što je prethodni dio. Jer, pisac koristi frazu kojom ukazuje da dodaje još još jednu dobru molitvu, dakle dodaje još nešto. A da je riječ o starijem tekstu od prepisivanih u prethodnom odjeljku, gdje se spominje papa, bilo onaj iz prvih bilo onaj iz zadnjih desetljeća XIX. stoljeća, može ukazivati to da su car Leopold I. i njegov duduše drugorođeni sin a ne brat, car Karlo VI. vojnama bili vezani za područja koja se spominju u zapisu. Konkretno, Karlo VI. sin austrijskog cara Svetog Rimskog Carstva Leopolda I. (1640.-1705.) drugi sin Karlo VI., nakon smrti svog brata Josipa I. preuzima carsku krunu ali uskoro gubi onu španjolsku koju je do tada nosio. No, u ratovima za

⁴ Od 1914. do 1922. papa je Benedikt XV. a od 1922. do 1939. papa je Pio XI.

španjolsko nasljeđe na području Italije Karlo je 1704. uspio osvojiti Milano, Siciliju i Napuljsku kraljevinu ili, kako se u tekstu kaže, *napolitansku zemlju*. I ovdje možemo samo tek pretpostaviti ili pitati se – nije li neki od Leopoldovih ratova i brojnih bitaka kojih je bilo mnogo koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, trebalo poslužiti kao dokumentiranje vrijednosti i učinkovitosti zapisane molitve.

Na slojevitost predložaka i izvornih prethodnih zapisa temeljem kojih je sastavljen ovaj ukazuje i niz riječi koje su netipične za ikavski idom zapadnohercegovačkoga područja. Pisac često rabi i jekavizme što može ukazivati na to da su bili prisutni i u predlošcima. No, vjerojatnije je da je on time pokazivao svoju privrženost jeziku škole koji na njega utječe. No njegov rječnik ipak je tipičan ikavski: on dosljedno u pisanju krati, kako se to čini i u govoru, zamjenicu njih u nji⁵, potom koristi stariji, ikavski oblik dvoglasa št kao šć. To ga više određuje kao izvornoga ikavca nego samo različito navođenje i, je, ije.

U tekstu se na više mesta navodi da pomaže već i kao sam tekst, dakle onome koji ga i ne zna pročitati, zapis može pomoći držanjem u kući, kod poroda, krvarenja pa čak pomaže u onemogućavanju pogibije u boju. Vrijednost i vjerodostojnost testa očitu je se u samoj Isusovoj zapovijedi da ga se prepisuje, u tome što se sam Isus obraća svojim kršćanima. No i to je obraćanje, pokazatelj da je riječ o kompilaciji iz više tekstova. Molitva naime počinje Isusovim obraćanjem svojim dragim kršćanima. No molitelj se u dalnjem tekstu zapravo obraća Isusu i zaziva ga. Ako sam početak molitve odnosno zaziva nije bio zaseban tekst, koji je donosio Isusovo obraćanje svojim kršćanima, izvješćujući ih o pretrpljenoj muci, onda bi u dalnjem tekstu ispadalo da se Isus molitvom obraća samome sebi, svoje bi apostole i svece molio da mu pomognu?!

Čitav je niz pokazatelja koji upućuju na nekoliko ranijih tekstova koji su poslužili kao predložak ili predlošci za zapis Petra Šimunovića. Po svemu sudeći ti predlošci iz različitih su razdoblja. Na to upućuje već i površni uvid u upotrebljavani vokabular pa i u način slaganja rečenice. Tako se neobičnim doima da ikavski govornik piše – *prosim*. Prositi u mjesnom ikavskom govoru zapravo znači činiti ono što čini prosjak a ne, kako je ovdje upotrijebljeno u smislu moliti se. Da taj pojam nije postojao u kakvu starijem predlošku vrlo je vjerojatno da Petar Šimunović ne bi napisao *prosim te* nego molim te. Da je taj dio molitve preuzet iz nekoga predloška izvan ikavskoga govora pokazuje da se na istome mjestu uz sv. Petra spominje *Pavel* a ne (vjerojatni

⁵ Usp. kod Darija GABRIĆ-BAGARIĆ, Fra Matije Divkovića *Nauk krstjanski* (1611.) uvodna studija uz suvremeno, kritičko izdanje djela Matije DIVKOVIĆA, *Nauk krstjanski & Sto čudes*, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrne, Sarajevo 2013. str 8

sv.) Pavao. Takoder ni pojam *manastir* (*u napolitanskoj zemlji*) nije uobičajen u mjesnome ikavskom govoru jer se koristi pojam – samostan. No u starijoj, osobito franjevačkoj književnosti, uobičajeno se koristi pojam – manastir. Na starije izvore upućuje i zaklinjanje po sv. Stjepanu Prvomučeniku, te četvorici evanđelista: Mateju, Marku, Luki i Ivanu. Imena sve četvorice navedena su u genitivu a osobito je zanimljiv genitiv imena Matija ovdje naveden kao *Matiju*, što znači da se ime evanđelista Mateja navodilo kao – Matije. A taj oblik (Matije a ne Matija) imamo potvrđen u našoj tradiciji. Naime, pravo je ime slavnoga bosanskog fratra Matije Divkovića, zapravo bilo Matije. Ta dvojstva kod nekih imena u ikavaca ostala su do danas, primjerice u imenima Hrvoje, Hrvoja ili Blagoja, Blagoje. No kod imena Matija odnosno Matije već se izgubilo to govorno dvojstvo. U punom naslovu Divkovićeva *Nauka Krstjanskog*⁵ (1611.) najstarije knjige u BiH tiskane na bosančici, na narodnom jeziku, stoji da je autor Matije a ne, kako se kasnije uvriježilo pisati i govoriti, Matija. No, kroz desetljeća i stoljeća umjesto Matije uobičajilo se pisati Matija. Tradicija je učinila svoje – više nije Matije nego Matija Divković. No, ovdje u tekstu Petra Šimunovića još uvijek nalazimo trag starijeg oblika što nas dodatno upućuje i na starije izvore i uzore ovome zapisu i molitvi. Isto vrijedi i spominjanje Mojsija. Odje se piše *prorok Mojsija* iako bi suvremenii govorni ikavski standard zahtjevalo – Mojsije. Dakle ime velikog židovskog proroka izgovara se na *e*, isto kao i kod imena Hrvoje, Blagoje ili Matije, koja se u svojoj dvojnoj inačici mogu izgovarati i kao Hrvoja, Blagoja ili Matija. Tako je bilo moguće i *Mojsija* umjesto danas uobičajenog Mojsije. Još, dakle, jedna poveznica s nekim starijim predlošcima i izvorima Šimunovićeva zapisu. Na iste ili koje druge ali svakako starije uzore upućuje nas i navođenje nekih arhaičnih govornih oblika, poput onoga navedonoga u podnaslovu - *slugu twoga neba i zemlje čestita učini*, te, posebno, arhaičan izričaj - *Riječ put učinjena je*. Ni jedan ni drugi izričaj nije dijelom suvremenoga ikavskoga idioma nego je očit preostatak starijega načina govora odnosno molitve: učini me dostajna i neba i zemlje, odnosno, Riječ je tijelom postala. Te starije izričaje dječak Petar Šimunović teško da je mogao znati temeljem svoje svakodnevne govorne prakse, morao ih je od negdje naučiti, pri čemu je upitno je li ih posve razumio. Mogao ih je možda čuti od starijih ali je vjerojatnije da ih je prepisivao iz starijih predložaka. Bez obzira na određenu razinu očitosti o nekoliko starijih predložaka koji su poslužili za sastavljanje ove molitve, teško je pouzdano tvrditi koji su i od kada dotični predlošci. Ipak, na koncu, kao pouzdano možemo zaključiti o načinu na koji se stvaralo, širilo i čuvalo pučku književnu tradiciju. Nasuprot, naime, raširenog i uvriježenog mišljenja da je pučka književna baština zapravo usmeno-književna baština, koja se prenosi usmenom predajom, ovaj zapis Petra Šimunovića iz Gruda zorno pokazuje da je pučka književnost nastajala i prenosila se također

i prepisivanjem, dapače predlošci su poticali na daljnja prepisivanja. U ovom slučaju pisano širenje pučkoga teksta temelji se na božanskom pozivu, sam Isus je tražio da se prepisuje zapis koji je bio kod njega u grobu! i za osobne potrebe i različite pomoći i zaštite. Na mjestu koje se u tekstu navodi *N.N.* kod čitanja se dodavalo osobno ime i prezime, predaja dakle nije samo anonimna narodna predaja nego je ona osobna, poznatoga nositelja predaje. Što je najvažnije, ovdje nije riječ o usmeno-književnoj nego o pismeno-književnoj predaji.

Ovaj zapis, molitva Petra Šimunovića iz Gruda očito pokazuje da pučka ili narodna književnost nije samo usmena, i kako se i danas često tako naziva, čak i u smislu svoje cjeline. Pučka je književnost samo dijelom (većim ili manjim) usmena. Ona je također i pismena i to ne samo po tome što usmena pučka književnost zapisana pa je tako postala dijelom ukupne književne i šire kulturne baštine, nego po tome što je nastajala kao pismena, prenosila se, čuvala i širila se ne samo usmenošću nego i pisanjem odnosno prepisivanjem, ne samo pri povijedanjem (ili pjevanjem) nego i čitanjem. Ovaj opis pučkoga pobožnog imaginarija, zapis s vjerovanjima, zazivima i molitvama, primjer je onoga dijela pučke književnosti koji je nastajao prenošen pismenom a ne samo usmenom predajom. To pak pismeno širenje, poticano je iz predaje same, prepisivanje i čitanje zapisa, kao i njegovo držanje, poticano je sadržajem vjerovanja izraženog u zapisu. Ta vjera, izražena u zapisu, doista se može okarakterizirati kao pučka pobožnost, dakle, pobožnost jednostavne i zapravo očite naivne predanosti. No, ta pučka pobožnost, jednako kao i ono dogmatsko vjerovanje, temeljena je na crkvenome katekizmu. Izvori vjere jasno su sažeti u rečenici: *Zaklinjem vas po svetom Stipanu mučeniku prvom, evanđelisti Ivanu, Matiju, Marku, Luki i svetom zakonu kojega je prorok Mojsija na gori Sinaju da...* Dakle, kao i u onoj doktrinarnoj vjeri, temelji pučka pobožnost, izraženi u ovome zapisu, temelji se na novozavjetnim evanđeljima, starozavjetnoj Tori, te na crkvenoj tradiciji koju u zapisu personificiraju sveci počevši od Prvomučenika Stjepana.

Damir Zorić

POVIJEST

WOLFY KRAŠIĆ

Iz života Ante Brune Bušića. O četrdesetoj obljetnici pogiblje 155

FRA ANDRIJA NIKIĆ

Podaci o krštenjima i krstitelji za vrijeme župnikovanja
fra Martina Mikulića (1888.-1902.) 164

SREĆKO TOMAS

Slavonska udruga Hercegovaca intenzivirala svoj rad 190

IZ ŽIVOTA ANTE BRUNE BUŠIĆA. O ČETRDESETOJ OBLJETNICI POGIBLJE.

Predavanje je održano u organizaciji Udruge studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu "Virtus". 16. listopad 2018. Filozofski fakultet Zagreb.

Kada netko danas spomene pojам hrvatske ilegalne državotvorne organizacije, oni upućeniji u temu sjetit će se organizacije TIHO, odnosno Tajne organizacije hrvatske inteligencije, upravo zato što je Bušić bio njen član. Ono što je nepoznato gotovo cijeloj javnosti, jest to da je TIHO bila tek jedna od brojnih ilegalnih organizacija i grupa takvoga tipa, koje su se neprestanojavljale od završetka Drugog svjetskog rata do sredine ili druge polovice šezdesetih godina. Od sredine ili najkasnije kraja pedesetih godina, najveći broj osoba koje su sudjelovale u antijugoslavenskom radu s hrvatskih državotvornih pozicija bili su učenici viših razreda srednjih škola i studenti. Dio hrvatskog naroda u Jugoslaviji ostao je u trajno neprijateljskom položaju prema toj državnoj tvorevini za vrijeme cijelog njenog postojanja. Iz tог korpusa, izdvajali su se pojedinci koji su svoje neslaganje s režimom bili spremni podignuti na viši nivo i ući s njime u direktnu konfrontaciju. Iako su sve organizacije i skupine koje su uspjеле duže djelovati bile otkrivene, a članovi progonjeni i zatvarani, njihovo postojanje bitno je zato što su na aktivan način održavale živom ideju o potrebi stvaranja samostalne hrvatske države. Težak udarac za jugoslavenski komunistički režim bila je činjenica da se ta ideja uspjela prenesti i na generaciju koja nije imala nikakvog udjela u predratnim i ratnim zbivanjima, koja je odrasla u komunističkoj Jugoslaviji i koju je režim nastojao oblikovati ideološkim odgojem. Beograd je imao uvijek manje-više istu formulu za diskreditaciju neistomišljenika koji su bili na stanovištu hrvatske državne samostalnosti – radilo se o bivšim ustašama, njihovim simpatizerima, sljedbenicima ustaške politike te teroristima. Međutim, ne samo da ti mladi ljudi nisu bili angažirani u NDH, već su u svojim zamislima buduću hrvatsku državu zamišljali u mnogim segmentima dijametalno suprotno praksi ustaškog režima.

Prema programu, TIHO je organizacija intelektualaca koja okuplja Hrvate u borbi protiv komunizma, a cilj je „stvaranje slobodne Hrvatske na demokratskim principima“. Paralelno s borbom protiv komunističke ideologije i režima, „TIHO smjelo odgaja novog graditelja kršćanskog socijalizma, čovjeka životnih vidika i slobodne misli“. Komunizam je u stvarnosti pokazao svoje pravo lice, a priče o besklasnom društvu i jednakosti padaju u vodu kada se vidi stanje radnika i seljaka na jednoj strani, a partijskog aparata na drugoj. „Diktatura takovog proletarijata postala je krvava tiranija, koja svim snagama nastoji ugušiti sve osjećaje čovječnosti i narodnosti ljudskog dostojanstva.“ Komunizam je „moderno barbarstvo“, koje nastoji uništiti sve dosadašnje civilizacijske tekovine i suvremenog čovjeka želi učiniti robom.

Program među ostalim kaže da Hrvati i Srbi nisu jedan narod, a pokušaj njihovog sjedinjavanja nije uspio. Velikosrpska politika Hrvatima nije priznavala njihova prava, što je izazvalo revolt, „koji se svršio mržnjom, krvavim obračunima i šovinizmom“. Hrvatska mora biti samostalna; pokušaj stvaranja Jugoslavije na najdemokratskijim principima pogrešan je put. Zaoštravanje odnosa između Srba i Hrvata donijelo je „poražavajuće rezultate za obadvije strane“, pa borci za neovisnu Hrvatsku ne smiju biti šovinistički raspoloženi. „Krajnji šovinizam, mržnja i netolerantnost prema Srbima i drugim narodima, bila bi gruba povreda načela, na kojima se temelji naš pokret“, podcrtavalo se u programu. Zaista je teško povjerovati da su ovako zrele misli izrekli tek srednjoškolci i to u uvjetima teške cenzure i izloženi snažnom ideološkom pritisku vlasti. Dakle, ovo su ideološko-politički temelji na kojima je Bušić stasao.

Sljedeće razdoblje Bušićeva života o kojem želim govoriti dolazi nešto manje od deset godina nakon događaja u vezi organizacije TIHO. U tome razdoblju Bušić širi svoje vidike i dolazi u direktni kontakt sa zagovornicima, prikrivenim ili otvorenim, hrvatske državne samostalnosti, koji su egzistirali i djelovali izvan krugova u kojima se on do tada kretao. Bušić je pred represijom bio prisiljen pobjeći u inozemstvo, gdje je došao u dodir s nizom istaknutih hrvatskih političkih emigranata, raznih ideološko-političkih orientacija, od kojih je iz prve ruke mogao čuti na koje sve načine gledaju na moguća rješenja hrvatskog pitanja, odnosno puta u samostalnost. Tu je bilo bivših ustaških dužnosnika, svećenika, zatim mlađih emigranata, koji su smatrali da će širenje sloboda u Jugoslaviji, koje se naziralo, biti jedan od ključnih elemenata koji će dovesti do njene propasti, kao i isto tako mlađih emigranata koji su držali kako se jedino oružanom borbom može stvoriti hrvatska država. S druge pak strane, radeći u Institutu za historiju radničkog pokreta, na čelu s Franjom Tuđmanom, upoznao je hrvatske intelektualce, od kojih su neki ranije zauzimali važne pozicije u komunističkom sustavu, poput Većeslava Holjevca ili Zvonimira

Komarice i koji su, najblaže rečeno, bili nezadovoljni trenutnim položajem Hrvatske u Jugoslaviji. Jedan od emigranata s kojim je Bušić došao u kontakt bio je i Branko Salaj. On je bio jedan od rijetkih emigranata, kojemu je za postojanja hrvatskog reformnog pokreta, popularno zvanog Hrvatsko proljeće, pošlo za rukom doći u Jugoslaviju. Tako je uspio upoznati cijeli vrh Matice hrvatske, primarno kulturne institucije, koja se u vrijeme Proljeća, uz reformni dio SKH i studentski pokret, profilirala u jedan od ključnih elemenata toga pokreta. Salaj mi je svjedočio da je taj krug ljudi želio stvaranje samostalne hrvatske države, no bilo im je jasno kako u trenutnim uvjetima to nije moguće. Međutim, jačanje hrvatskog položaja u Jugoslaviji i njeno pretvaranje u konfederaciju predstavljalо je mogući put u hrvatsku samostalnost, na čemu je taj krug ljudi radio.

Nakon sloma Hrvatskog proljeća krajem 1971. godine, među osuđenima bio je i Bušić, koji se na optuženičkoj klupi našao sa, znakovito, Tuđmanom i Dragutinom Šćukancem, predratnim hrvatskim komunistom. Nakon izdržavanja kazne od dvije godine strogog zatvora, krajem 1974. godine bio je prisiljen po treći i posljednji put otici u inozemstvo zbog prijetnji i činjenice da je brutalno pretučen na Stradunu u Dubrovniku.

Bušićev rad u emigraciji bio je kompleksan i raznolik. Prema mojoj sudu, onaj segment u kojem je najviše doprinio ukupnome radu hrvatske političke emigracije i u kojem je mogao još više doprinjeti, bio je njegov intelektualni rad. Naime, nakon sloma Hrvatskog proljeća na Zapad nije emigrirao nitko od vodećih reformski orientiranih hrvatskih komunista iz vrha SKH ili pak intelektualaca iz vrha Matice hrvatske, odnosno vođa studentskog pokreta. Stoga je širenje iskustva o tome periodu, kako među brojnim hrvatskim iseljeništвom, ali i korištenjem istoga pred zapadnim vladama i drugim faktorima u dokazivanju nemogućnosti postojanja jedne demokratske ili demokratskije Jugoslavije, koja može opstajati jedino kao tiranija, zapalo malobrojne postkarađordjevske izbjeglice, među kojima je bio i Bušić. Jedan od procesa koji se odvijao u sklopu politike detanta ili popuštanja napetosti između dviju supersila, bilo je i održavanje Helsinskih konferencija o sigurnosti i suradnji u Europi. U drugoj polovici 70-tih jedna od ključnih tema o kojoj se u tome okviru raspravljalo i donosilo službene dokumente, bilo je i poštovanje ljudskih prava. Bušić je, kao višestruka žrtva beogradskog režima itekako imao što reći pred zapadnim faktorima u tome kontekstu. Poznato je kako je Jugoslavija nailazila na simpatije raznih lijevih krugova na Zapadu, kao zemlja koja je uspjela oživotvoriti nekakav humani, istinski socijalizam, pod imenom samoupravljanje, za razliku od SSSR-a i njegovih satelita primjerice. Postoji informacija kako je hrvatski emigrant Ivo Rojnica, industrijalac koji je živio u Argentini, bio spreman financirati Bušića da napiše knjigu o jugoslavenskom

samoupravljanju, dokazujući kako je ono u stvarnosti zapravo neuspješno. Koliko je Bušić u raskrinkavanju raznih mitova jugoslavenskog komunističkog režima bio uspješan, pokazuje pisanje Zlatka Tomičića, pokretača Hrvatskog književnog lista, za kojega ja volim kazati da je bio jedna od prvih lasta Hrvatskog proljeća. Za Bušićevu seriju članaka o ekonomiji kaže Tomičić sljedeće: „Bruno ih je tukao njihovim oružjem. A to nisu nimalo voljeli“. Za članak „Žrtve rata“, u kojem je Bušić osporio preuveličavanje i manipulaciju podacima o stradalima u Drugom svjetskom ratu u Hrvatskoj, Tomičić ustanovljuje da je to bio „ozbiljni potres koji se osjetio u cijeloj državi“.

Bušić je svoju, da ju tako nazovem, ideološko-političku širinu, o čemu sam govorio ranije, u dobroj mjeri uspio iskoristiti u emigraciji. Naime, znatan dio političke emigracije uspio se ujediniti u organizaciju Hrvatsko narodno vijeće sredinom 70-tih. Nemali čimbenik u tome teškom procesu bilo je uvjerenje kako je nakon Titovog udara u Karadorđevu strgnuta jugoslavenska mrena s očiju velikog broja hrvatskih komunista, kako sada zagovaratelji hrvatske državne samostalnosti postoje na cijelom ideološko-političkom spektru i kako je ujedinjenje političke emigracije nužan korak na putu u ujedinjenje najvećeg broja hrvatskih političkih opcija. Na izborima za Drugi Sabor HNV-a 1977. godine, sudjelovali su i najnoviji politički emigranti, poput Bušića ili pak Franje Mikulića, srednjerangiranog hrvatskog komunista, koji je također suđen nakon Karadorđeva. Bušić je, s relativno kratkim emigrantskim stažem, uspio dobiti daleko najveći broj glasova od svih ostalih kandidata. Iako je kod dijela izabranih sabornika, starijih emigranata, postojao zazor prema ovim mlađima, ipak je postignut dogovor da se Bušiću i još trojici proljećara, dadu istaknuta mjesta u tijelima HNV-a. Sastav Drugog sabora, s bivšim ustaškim dužnosnicima, zatim emigrantima koji nisu bili vezani uz NDH, a Jugoslaviju su napustili u godinama nakon rata te najnovijim političkim izbjeglicama doživljen je kao velika pobjeda hrvatske državotvorne ideje. I upravo je Bušić, s karizmom neprikosnovenog borca za hrvatsku stvar od dječačkih dana, čovjeka s dobrim vezama u domovini i kontaktima na lijevom političkom spektru, od mnogih shvaćen kao simbol povezivanja emigracije i domovine, odnosno svih hrvatskih državotvornih ideološko-političkih opcija.

Ipak, jedinstvo je kratko potrajalo i na površinu je izbijalo sve više razlika između dvije glavne struje, od kojih je jedna zagovarala isključivo nenasilne metode djelovanja i oslonac na države Zapada s demokratskim uređenjem, dok je druga struja zagovarala primjenu svih metoda u antijugoslavenskom djelovanju, uključujući oružje te dozvoljavala potencijalno traženje savezništava i izvan zapadnog bloka, za kojega su držali kako će i dalje nastavljati podržavati opstanak Jugoslavije. Bušić je bio čelna osoba potonje struje, no iako se nikako nije slagao s nekim postavkama starijih emigranata, nije želio da se HNV

raspadne, što se nakon njegove smrti i dogodilo. Štoviše, itekako je izgledno da je taj događaj bio jedan od presudnih za takvu sudbinu HNV-a. Uostalom, to potvrđuju i analize hrvatske republičke Službe državne sigurnosti. Dio jedne kaže sljedeće: „Ukupne mjere Službe na razbijanju jedinstva ustaške emigracije posebno su rezultirale nakon smrti Brune Bušića. Dakle, u prošloj godini Služba je uspjela razbiti ono što je Bušić ostvario kroz HNV, tj. kakvo takvo jedinstvo starije i mlađe ustaške emigracije“. Jedna pak kaže ovako: „Nestankom Brune Bušića Služba je u dobroj mjeri uspjela podijeliti ovu organizaciju, odnosno ne samo produbiti jaz između stare ustaške i nove nacionalističke emigracije već i u dijelu tzv. proljećara, što se već u dobroj mjeri manifestira i u emigrantskoj javnosti“. I neki drugi izvori sugeriraju kako je Bušić sprečavao neke ljude iz svoje grupe u snažnijem suprotstavljanju neistomišljenicima u emigraciji. Jedan od događaja koji je dolio mnogo ulja na vatru u spomenuti sukob, bio je članak Zlatka Markusa naslova „Šakali i lešinari“, u kojem je na iznimno neprimjeren način napao stariju emigraciju. Markus je članak napisao još za Bušićeva života, koji mu nije dopustio da ga objavi, pa se to dogodilo tek nakon Bušićeva ubojstva. U pismu prijatelju Rudolfu Arapoviću iz 1978. godine Bušić ističe: „Ja ti ponovno ponavljam tvoje riječi, da treba ujediniti političke snage i dogovorno podijeliti uloge tako da možemo udarati i raditi s više strana“. Dakle, iako se u mnogim stvarima nije slagao sa starijim emigrantima, ipak njih i njihov rad nije u potpunosti odbacivao kao nekorisne i štetne. I s druge strane, da dadem jedan primjer, iako se dio emigranta protivio izvođenju nasilnih akcija, pogotovo u zemljama Zapada, cijeli se HNV snažno aktivirao u prikupljanju pomoći za obranu grupe Zvonka Bušića, koja je s ciljem ukazivanja na neriješenost hrvatskog pitanja, otela jedan američki zrakoplov.

Radeći na brojnim izvorima koji govore o Bušićevom djelovanju u drugoj polovici 70-tih, od njegovih tekstova, pisama, osobnih svjedočenja njegovih suradnika i materijala nastalih djelovanjem jugoslavenskih obavještajnih službi prema njemu, zaključio sam kako je jedna od osnovnih Bušićevih ideja bila postići stanje u kojem se hrvatsko pitanje, odnosno rješenje istoga, neprestano zadržava u europskoj, pa i svjetskoj javnosti. U Jugoslaviji je trebalo potaknuti mnogobrojne centrifugalne silnice, s ciljem da se pretvori u neuralgičnu točku, konstantnu prijetnju miru u Europi i točku nadmetanja zapadnog i istočnog bloka. Ili, drukčije rečeno, stvoriti takvu situaciju koja bi oba ideološko-politička bloka navela da zajednički potraže trajnije rješenje za jugoslavenski prostor, kojim će oba bloka barem donekle zadovoljiti svoje interese i koje će za razliku od postojeće jugoslavenske države, biti zalog miru u Europi i svijetu, a ne faktor njegovog narušavanja. U ovom kontekstu valja promatrati navodni Bušićev prosovjetizam, što su mu neki imputirali. Bušić je naprsto smatrao da se rekonfiguracija jugoslavenskog prostora ne može izvršiti bez sudjelovanja i

zapadnog i istočnog bloka. Nadanja hrvatskih emigranata u prvim godinama Hladnoga rata o velikoj antikomunističkoj križarskoj vojni na istok Europe, prilikom čega bi bila uništena i Jugoslavija i uspostavljena hrvatska država, do sredine 70-ih kod većine odavno su se rasplinula, naprije zbog ponašanja Zapada prema Jugoslaviji nakon njena izbacivanja iz istočnog bloka, a onda mirnog promatranja gušenja Mađarske revolucije 1956. i Praškog proljeća 1968.

Bušić je smatrao kako se taj proces neće moći postići i bez nasilja. Iako postoje podaci o Bušićevom razmišljanju o oružanim akcijama ili njegovoj umješanosti u pripreme istih, nisam pronašao podatke da je zaista došlo do provedbe, odnosno pokušaja provedbe nekih od tih zamisli. U ovome kontekstu treba spomenuti izvještaj suradnika SDS-a Oskara, koji se nalazio u vrhu europskog dijela organizacije Hrvatsko revolucionarno bratstvo, čija je djelatnost u potpunosti bila usmjerena na oružano djelovanje protiv Jugoslavije. Prema njemu, Bušić je nudio suradnju HRB-u u izvođenju raznih nasilnih i nenasilnih akcija, između kojih ne bi smjelo proteći mnogo vremena, kako bi hrvatsko pitanje neprestano okupiralo svjetsku javnost. Također, nisam pronašao podatke da je takva suradnja ostvarena.

Ipak, Bušić je sudjelovao u nekim akcijama, odnosno razmišljao o takvima, koje su podrazumijevale kršenje zakona zapadnih zemalja u kojima su se provodile. Jedna od njih jest otmica američkog aviona od grupe Zvonka Bušića, koju sam ranije spomenuo, a koja je odnijela jednu ljudsku žrtvu, no to se dogodilo uslijed nestručnog rukovanja eksplozivom. Isto tako, prilikom zauzimanja zrakoplova nije korišteno pravo oružje. Zašto spominjem Brunu Bušića u ovome kontekstu? Bušićev suradnik i prijatelj Tomislav Mičić, tada politički emigrant u Njemačkoj, koji je iz zemlje pobjegao nakon Karađorđeva, svjedočio mi je kako je u proljeće 1976. godine u Manizu osiguravao sastanak Bušića s jednim nepoznatim čovjekom. Bušić mu nije ništa rekao o identitetu te osobe, a kada su stigle vijesti o otmici zrakoplova, Mičić je prepoznao Zvonka Bušića. Isto tako, Bruno Bušić je Mičiću dao zadatok da tiska i prevede na njemački jezik proglose, za koje je grupa zamislila da se bacaju iz aviona, što je Mičić također saznao tek nakon izvođenja akcije. Bušić je osmislio i film Hrvati – teroristi ili borci za slobodu, koji je prikazivao i vježbe maskiranih i uniformiranih gerilaca s hrvatskim oznakama. Također, prema jednom izvoru, Bušić je planirao snimanje sličnih kadrova na kliškoj tvrđavi i Splitom u pozadini, što bi imalo još efektnije promidžbene posljedice. Jedan SDS-ov suradnik prenio je informaciju kako je Bušić namjeravao podmetnuti Radio Vatikanu poziv tobožnjih Hrvatskih revolucionarnih snaga iz inozemstva na pružanje otpora beogradskom režimu, no pokušaj je propao.

Jasno, ne treba preuveličavati Bušićeva dostignuća, potencijale i domete. Najbolji prilog takvom postavljanju, osim nastojanja za kritičkim razmišljanjem, jest činjenica kako i sam Bušić nije bio zadovoljan nizom svojih akcija ili pak svojim suradnicima. Treba podsjetiti kako se cjelokupna hrvatska politička emigracija nalazila u prilično nepovoljnem položaju, jer su Jugoslaviju podržavala oba bloka, svaki iz svojih interesa. Beogradski se režim represivno postavljao prema bilo kakvom iskazu nezadovoljstva s hrvatskim predznakom. Hrvatski politički emigranti bavili su se političkim radom u svoje slobodno vrijeme, što je predstavljalo veliko odricanje. Bušić je za čitavog boravka u emigraciji živio u teškim materijalnim prilikama, zapravo oviseći o dobroj volji hrvatskih iseljenika. Imao je i problema sa zdravljem, recimo kralježnicom, radi čega nije mogao duže sjediti i pisati. I njegova govorna mana utjecala je na njegovo političko djelovanje te njegov osobni život. Neki njegovi prijatelji svjedočili su kako ga je osoba koja ga je tek upoznala jako teško mogla razumijeti što govori. Život u oskudici, često mijenjanje mjesta prebivanja, konstatno osvrтанje preko ramena zbog sumnje u djelovanje jugoslavenskih ili nekih drugih obavještajnih službi, zdravstveni problemi, ogromna želja, pregršt ideja a mali ili nikakvi pomaci u hrvatskoj osloboditeljskoj borbi – i to su uvjeti u kojima je Bušić živio, s kojima se morao hrvati i koji su tijekom godina ostavljali sve dubljeg traga na njemu. Okruženim tim, i brojnim drugim teškoćama, bilo je lako i primamljivo izgubiti se u romantiziranim maštanjima o hrvatskoj revoluciji na tragu priča o hajducima i njihovoj borbi s Turcima, posebno o Bušićevom pretku, zvanome Roša Harambaša. U takvim bi situacijama Bušić znao slušati osobe koje su se isticale galamom, vatreñim revolucionarnim govorima i kremen hrvatstvom, iza čega nije bilo nikakve podloge. Bušićeve takvo, uvjetno rečeno, zastranjenje, gubljenje vremena na takve ljude i priče, također mu je smanjivalo prostor da ostvaruje svoj potencijal.

Na kraju bih se želio vratiti na Bušićev spisateljski rad i njegovu studiju „Hrvatski ustaše i komunisti“, u kojoj je nastojao dokazati kako su hrvatski komunisti i ustaše kroz nekoliko perioda imali iste ciljeve, a u nekim od njih (primjerice u zatvorima Kraljevine Jugoslavije u prvoj polovici 30-ih godina) i surađivali. Zaključci koje je izveo ipak su odudarali od stvarnog stanja, no tendenciozno su pisani s porukom: ako su u prošlosti hrvatski nacionalisti i hrvatski komunisti imali zajedničke ciljeve i surađivali, onda se otvara mogućnost da se prošlost ponovi. Jedan Bušićev prijatelj, Nikola Štedul, čelnik emigrantske organizacije Hrvatski narodni otpor od kraja 70-tih, svjedočio mi je kako je i sam Bušić bio svjestan kako su mu teze bile „nategnute“. No, prema Bušićevom shvaćanju, katastrofalna situacija u kojoj se hrvatski narod nalazio morala je rezultirati time da ideoško-političke razlike među najvećim brojem Hrvata padnu u drugi plan pred opasnošću nestanka hrvatskog naroda. Neki su

Bušića, poradi ove studije te aure koju je imao u emigraciji, držali začetnikom ideje o hrvatskom pomirenju, što nije točno, budući da su njene dvije glavne verzije prezentirane u emigraciji od londonskog lista Nova Hrvatska na čelu s Jakšom Kušanom i Vjekoslava Maksa Luburića, u emigraciji čelnika organizacije Hrvatski narodni otpor, još koncem 50-ih i početkom 60-ih godina.

No, jedna Bušićeva misao u ovome kontekstu, vrlo je važna za razumijevanje naravi spomenute ideje. S obzirom kako su neki od promotora, a onda i brojnih pristaša ideje o hrvatskom miru bili nekadašnji ustaše i komunisti, u dijelu javnosti nakon stvaranja Republike Hrvatske, pojavila se teza kako se radi o, pod specijalnim okolnostima, suradnji dva totalitarizma, nasuprot demokracije i liberalizma, u hrvatskim, ili čak jugoslavenskim okvirima. U jednome pismu iz 1976. godine, Bušić je napisao kako „bivše ustaše“ kažu: „Neka bude Hrvatska, pa taman komunistička“, što se odnosilo na stav dijela hrvatskih političkih državotvornih opcija u zemlji i inozemstvu kako bi bilo kakva hrvatska država bila bolja od bilo kakve jugoslavenske zajednice, čije postojanje sve brže uništava ne samo hrvatski identitet nego i njegovu biološku bazu (masovna iseljavanja itd.). Potom se Bušić okreće na drugi pol i piše kako bivši hrvatski partizani kažu: „Neka bude Hrvatska, pa taman ustaška“, želeći tako oslikati raspoloženje jednog dijela tih ljudi, koji su se razočarali u Jugoslaviju i krilaticu „bratstvo i jedinstvo“. Potom Bušić daje svoje mišljenje o potonjim stavovima: „Ni jedno ni drugo nije rješenje, već izraz očaja, a s očajom se ne može daleko naprijed“. Dakle, ni desni ni lijevi totalitarizam, ni crni ni crveni ne mogu biti konačno rješenje za razvoj i budućnost hrvatskog naroda. Frustriranost, nemogućnost utjecanja na promjenu političke situacije u Jugoslaviji, razočaranje – samo su neki od elemenata koji Hrvate guraju u očaj, pa u takvome stanju izgovaraju gore iznesene riječi. Ako se rješenje hrvatskog pitanja ne nalazi ni na radikalno desnom ni na radikalno lijevom polu političkog spektra, onda se odgovor nameće sam od sebe – ako Hrvatska ne može uspješno opstajati ni kao „ustaška“ ni kao „komunistička“, onda to može kao demokratska Hrvatska. Ideja o hrvatskom pomirenju bila je antitotalitarna, jer je predviđala da se jedino na demokratskoj osnovi može postići pomirenje i suradnja najvećeg broja Hrvata, kao i stvaranje njihove samostalne države. Ideja o pomirenju nije predviđala pomirenje ideologija, ona nije, unatoč nizu pokušaja, među kojima je bio i Bušićev, išla za time da pomiri prošlosti. Ideja o pomirenju predviđala je pomirenje nekada zaraćenih ljudi, kao i suradnju njihovih potomaka. Ona je bila uperena ka budućnosti. Ali, treba kazati i to da je unutar demokratskog okvira postojala široka mogućnost da onaj tko je dobio priliku provesti ideju o pomirenju u djelo učini to na vlastiti način, način koji je u mnogim stvarima mogao bitno odudarati od neke druge verzije te ideje.

Izlazeći iz historiografskih okvira i ulazeći, smatram u ovome slučaju, opravdanu sferu razmišljanja „što bi bilo kad bi bilo“, možemo se zapitati što bi bilo da je Bušić doživio stvaranje Republike Hrvatske? Koja bi bila njegova uloga u tome procesu, s obzirom na značaj u hrvatskoj emigraciji i domovini, odnosno veze s Tuđmanom? Bi li njegovo iskustvo i zamisli imali kakvog utjecaja da se neki procesi iz ranih 90-ih odviju na nešto drugačiji način? Način izgradnje Republike Hrvatske i trenutna hrvatska realnost, odnosno njihov nesklad sa željama, nadama i nastojanjima brojnih hrvatskih političkih djelatnika u emigraciji i domovini svakako nas nagone na takva i slična razmišljanja.

Wolffy Krašić

PODACI O KRŠTENJIMA I KRSTITELJI ZA VRIJEME ŽUPNIKOVANJA FRA MARTINA MIKULIĆA (1888.-1902.)

Dio prvi

1.1. *Podaci o ružičkoj župi*

Ružići su jedno od drevnih naselja i župa u Hercegovini su Ružići. Selo i župa je, vjerojatno dobilo naziv po prezimenu Ružić koje se spominje u povelji od 12. kolovoza 1434. i na stećku na Selinama.

Puk je kazivao kako je u Policama (Ružići) bila župna kuća i mali franjevački samostan, po kome se i danas to mjesto zove *Fratarski manastir*.¹ Točnije: „Pričaju da je u Policama bila ne samo župska kuća, nego i mali franjevački samostan, po kome se i sada zove mjesto Fratarski samostan (manastir). A „Na Maliču, iznad sadašnje župske kuće, nalazi se veoma dubok ponor, zvan Zvonara.“²

U Tihaljini pod Maličem postoji mjesto zvano *Fratarski dolac* (Fratarska dolina). Narod je pripovijedao kako su i tu franjevci imali samostan.³

Po pučkoj predaji u Drinovcima je postojala svećenička kuća i crkva sv. Luke. Narod je pripovijedao kako je neki čovjek (prezimenom Erkapić) **početkom** devetnaestoga stoljeća među ruševinama otkrio u tvrdom sanduku cijelu svetu svećeničku opremu, koju je potom potajno prodao u Imotski nekom svjetovnjaku, za vrlo malu cijenu. Otada su taj čovjek i njegova obitelj bili izloženi raznim nevoljama. Tada je čovjek zamolio tadašnjega župnika, o.

¹ Lokalitet sam provjeravao. Najprije mi ga je pokazao Luka Maduna, a čujem da i danas (2012.) ima živih osoba na Policama koje potvrđuju da je u jednom docu na Policama, prema predaji, bio franjevački samostan.

² PETAR BAKULA, **Hercegovina prije sto godina**, Mostar, 1970., str. 150. i 164..

³ Prof. Marko Dragić je napisao i objavio knjigu: **Zakopano zvono**. Fra Petar Bakula je zabilježio kako su na tome mjestu stanovali Primorci. **Hercegovina prije 100 godina** ..., str. 29.

Marijana Milića, za savjet. Nakon što je župnik primio više misa za pokojne i njih izgovorio, nevolje su privremeno prestale u toj obitelji. Bakula kaže kako od te obitelji ipak nitko više nema živ.

Blizu mjesta *Plavila* (Drinovci) postojale su ruševine crkve nepoznata imena.

U Bašnjim Njivama bila je crkva posvećena sv. Nikoli.

U Dragićini je nekoć postojala crkva sv. Marka, a u Tihaljini je bila crkva sv. Ilike, čiji su zidovi postojali i u Bakulino vrijeme.

Bakula je zabilježio da je iznad tadašnje župne kuće na brdu Maliču u Ružićima postao ponor zvani *Zvonara*, koji postoji i danas. Po pučkoj predaji, to je mjesto tako nazvano, jer su u njemu sakrivena dva crkvena zvona kada su Turci zaprijetili da će ih oteti i razbiti.⁴

U turskoj poreznoj knjizi iz oko 1475. uspisani su Ružići dva puta: prvi put kao „*Ružići, drugi naziv Božjak, selo i selište*“, a drugi put s Grudama: „*Grude, (selo) „oni koji goje ribu iz spomenuta dva sela neka vlasniku timara daju desetinu, u posjedu sela Ružići i Grude, prihod 300. timar Mehmed-age, dizdara tvrdave Rog*“.⁵ Godine 1585. zapisani su: „Ružići, selo, baština Matićeva u ruci Nikole. Lužjak “drugi naziv Ružići”, selo pripada Vukoslavu sinu Petrijevu. Tu se spominju “Mate Martinov, Matija Petrijeva, Vid došlac...” Potom se nalazi slijedeći zapis: „Ružići, selo. Tu stanije Matija Kovačev, Radoje tesar i drugi. Oženjeni 117, neoženjeni 18.“⁶

Nakon turske okupacije i za vrijeme višestoljetnih turskih zuluma franjevci su bili putujući misionari i na području današnjih župa Ružići, Drinovci, Tihaljina, Grude... posvetili „svetište“ Bristovica gdje su stoljećima određenih blagdana i svetkovina slavili svetu misu i dijelili sakramente. Hercegovački matični samostan, nakon rušenja onog na Policama, pa sve do početka 18. stoljeća, nalazio se na otočiću u Prološkom jezeru (Imotski). Odatle su fratri pastorizirali i ovo područje sve do 1718. godine. U izvještajima makarskih biskupa 1705. godine spominje se da je u Ružićima postojala župa sto godina ranije. Tako dolazimo do oko 1605. godine. Godine 1692. fra Ivan Ružić odveo je dvadesetak obitelji iz Ružića u Primorje i tako ih spasio od turske osvete.⁷

Iz povijesnih izvora poznato je da je 1735. godine makarski biskup Stjepan Blašković Šoltanin pohodio župu Ružiće i u njoj obavio sve svoje pastirske dužnosti. Nakon političkih promjena u popisima biskupa fra Pave Dragićevića iz 1742. i fra Marijana Bogdanovića iz 1768. Ružići su dio župe Drinovci. Već biskup fra Marko Dobretić u izvješću 1774. opisuje pohod župi Drinovci

⁴ P. BAKULA, **Hercegovina prije 100 godina...**, str. 164.

⁵ Poimenični popis sandžaka vilajeta hercegovačkog /1475./77./, Sarajevo 1985., str. 601.-606.

⁶ Usp. ZVONKO KORDIĆ, *Nahije Imotski i Ljubuški u defteru iz 1585. godine*. Imotski zbornik, sv. 2./1994., str. 97.-140.

⁷ Fra ANDRIJA NIKIĆ, **Kratka povijest Bosne i Hercegovine**, Mostar, 2002., str. 85.

ili Ružici (De parochia Drinovzi seu Rusichi). U Ružićima se biskup zadržao tri dana (23. - 25. srpnja) i svetu misu slavio na oltaru koji je postavljen ispod nekog hrasta.⁸ Potom se spominju Ružići kao sjedište župe, a Drinovci, Tihaljina, Grude... su njezina naseljena mjesta. Prema izyješću iz 1797. stoji da je u Ružićima od vremena vizite biskupa fra Augustina Bottos-Okića, koja je bila 8. lipnja 1785., do današnjeg dan 7. lipnja 1797. bilo: krštenih 483, vjenčanih 111, umrlih u Gospodinu 122, svetih misa slavljenih za narod 875, katoličkih kuća 206, onih koji se pričešćuju 1064, koji se ne pričešćuju 716, svih skupa 1780. Oltara prenosnih s posuđem imaju 2. Jedan župnik redoviti koji služi ovu župu. Ovaj put ovdje je bilo krizmanih - 367.

Ružići su Mikulićeva rodna župa. On je prikupljao podatke, provjeravao predaju i pisao i o Ružićima. U svom Šematizmu iz 1903. ukratko piše: „Ružići su stara župa, čiji su župnici nekoć stanovali u raznim okolnim i susjednim mjestima. Dapače, ovdje blizu u Policama postoje ostaci nekog *franjevačkog samostana*, a puk i danas vrlo duboku jamu zove *Zvornara*.⁹“ Tako fra Martin, kao dugogodišnji ružički župnik, potvrđuje zapis prijašnjeg ružičkog župnika fra Petra Bakule iz 1867.: „Pričaju da je u Policama bila ne samo župska kuća, nego i mali franjevački samostan, po kome se i sada zove mjesto *Fratarski samostan*.¹⁰ Katolička obitelj Šimić darovala je dosta usko i surovo zemljište franjevcima. Na tom je terenu o. fra Bono Kraljević 1837. godine sagradio neuglednu župnu kuću.¹¹

U spomenutoj Kreševskoj povelji spominje se župa Ružići s okolinom¹², a na Selinama jedan stećak je sačuvao ime Hlapca Ružića.¹³

⁸ Usp. *Acta Franciscana Hercegovinae*, vol. II., p.347. - 350.

⁹ FRA MARTIN MIKULIĆ, *Šematizam... za godinu 1903.*, Mostar, 2003.

¹⁰ FRA PETAR BAKULA, *Hercegovina prije sto godina, Šematizam iz 1867.*, Mostar, 1970., 150. Meni je Luka Maduna pokazivao zidine u blizini svoje kuće na Policama i potvrđivao da je čuo kako su to ostaci franjevačkog samostančića. Naprotiv, za te činjenice pisac najnovijeg Šematizma fra Robert Jolić piše: „Vjerojatnost da se tu bilo kada nalazio kakav samostan ravna je nuli.“ *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine*, Mostar, 2012., str. 216.

¹¹ Usp. “Fundum licet satis angustum et asperum franciscanis legavit familia catholica Šimić, domum valde informein extruxit P. Bonaventura Kraljević anno 1837. quam alii succedentes parochi ad meliorem fonnam reduxerunt.” Imenik, str. 45.

¹² Naime, Juraj Vojsalic, sinovac Hrvoja Vukčića Hrvatinića (+1416.), vojvoda Donjih krajeva, 12. kolovoza 1434. pod gradom Kreševom izdaje povelju pisani hrvatskim jezikom i bosaničnim pismom, kojom neke utvrde i zemlje oko Biokova vraća njihovim starim gospodarima Pavlu, Nikoli i Vlatku Jurjeviću i Vuku Vukičeviću. Usp. KARLO JURIŠIĆ, *Nazivi naselja Makarskog primorja. Prvi spomen i značenje. Makarski zbornik*, sv. 1., Makarska 1970., str. 83. - 120, povelja str. 111. - 112.

¹³ Selo bi moglo dobiti ime od područja na kome su živjeli Ružići. Prezime Ružić zadržalo se na ovim prostorima sve do 1692. kad nailazimo na podatak da je fra Ivan Ružić odveo dvadesetak obitelji iz Ružića u Primorje. ANDRIJA NIKIĆ, *Kratka povijest Bosne i Hercegovine*, Mostar, 2002., str. 85.

Na području Ružića stvoreno je zajedničko svetište Bristovica, gdje su se stoljećima vjernici okupljali na slavlje svete mise i primanje ostalih sakramenata. Tu je i fra Martin sa svojim vjernicima slavio svete mise i dijelio sakramente.

Čuvana tradicija i obnovljena crkvena zdanja – od samostana, srednjovjekovnih crkava, frataraskih obitavališta, preko crkve Sv. Ivana Krstitelja iz 20. stoljeća do župnih prostorija koje postoje i onih u izgradnji - povezuju višestoljetno razdoblje povijesti Ružića u jednu povjesnu cjelinu.

Godine 1889. ružička župa je imala 404 katoličke obitelji s 2536 katolika.

Ružička župa je u fra Martinovo vrijeme obuhvaćala današnje Ružiće, Tihaljinu, Grude, dio Grljevića, Ledinca i Raskrižja. Na tom prostranom području nalaze se sela: Alagovac, Borajna, Cerov Dolac, Dragićina, Grude, Krištelica, Pogana Vlaka, Police, Ružići, Seline, Tihaljina i Višnjica. Župa se pružala tri i pol sata hoda po dužini i sat i pol po širini.

Godine 1892. statistika ružičke župe, prema fra Martinovom izvještaju, bila je sljedeća:

Redni broj	Naselje	Broj obitelji	Broj katolika
1.	Ružići	89	570
2.	Borajna	11	72
3.	Dragićina	68	397
4.	Grude Gornje	42	242
5.	Pogana Vlaka	31	203
6.	Seline	48	310
7.	Alagovac	23	157
8.	Cerovi Dolac	14	109
9.	Grude Dolnje	37	219
10.	Krištelica	8	58
11.	Police	24	172
12.	Višnica	28	192
13.	UKUPNO	423	2.703

Godine 1895. osnovana je župa u Grudama, pa je fra Martinu bilo lakše služiti ostatak naselja.¹⁴

¹⁴ Biskup fra Paškal Buconjić piše da je u travnju (vjerojatno 26.) ustanovio „jednu novu župu u Grudama“. Prvi župnik fra Leonardo Radoš došao je u Grude 1. svibnja iste, 1895. Godine. Na početku je fra Leonardo stanovao u kući Ivana Marića iz Pešije. Župnu kuću je počeo graditi 22. srpnja i čim je jedna soba bila gotova, uselio je u župnu kuću. Prvo dijete je krstio 5. svibnja 1895. godine i započeo pisati Maticu krštenih. Samo dva dana poslije to isto dijete umire, pa je to prvi pokojnik upisan u knjigu umrlih. Prvi sklopljeni brak 27. svibnja između Ivana Šimića, sina Jozina i Ande r. Perić iz Dragićine i Dome Martić, kćeri Jakovljeve i Ande r. Bakula iz Posušja, uveden je u maticu vjenčanih. Fra Leonardo odmah osniva i Treći red sv. Franje, a prva trećarica bila je Iva Spajić. Tako su se sačuvale matične knjige od početka župe. Usp. **Zbornik župe Grude. U povodu 100. obljetnice osnutka župe (1895. - 1995.).**, Grude, 1995., str. 27.i 29.

1.2. Fra Martinov kratki životopis

Fra Martin je rođen 15. siječnja 1841. godine u seljačkoj obitelji u Borajni, selu ružićke župe. Sin je Ivanov i Jele rodene Milićević. Potječe od Mikulića koji se danas prizivaju Ivišići, a žive u zaseoku Grganovići u istom selu. Krstio ga je 4. travnja 1841. godine fra Bono Kraljević, a krizmao biskup fra Rafo Barišić 21. listopada 1949. godine. Krsno ime mu je Grgo. Prva saznanja dobio je od svoga župnika fra Ilije Vidoševića (1802.-1867.), koji je župnikovao u Ružićima od 1849. do 1854. godine. Zatim slijedi školovanje na Širokom Brijegu. U franjevački red je stupio 30. siječnja 1859. na Širokom Brijegu i dobio ime fra Martin. Habit mu je obukao spomenuti fra Ilija Vidošević. Kao klerik godine 1860. išao je u prošnju po dijelu Bekije. Tada je boravio u Ružićima. Naime, fra Petar Bakula, tajnik Kustodije dao mu je dozvolu da ide u prošnju.¹⁵ Filozofsko-teološke studije započeo je na Širokom Brijegu,¹⁶ a nastavio pohađati u Italiji¹⁷ – spominju se mjesta: Feltri¹⁸, Brescia, Verona i Ferrara¹⁹ od 1860. do 1866. godine. Za svećenika je zaređen 19. prosinca 1863. godine. U to vrijeme je bio običaj da se svećeničko ređenje prima prije svršetka studija. Dana 2. svibnja 1866. fra Martin se vratio u Hercegovinu.

U Hercegovini je, prema potrebama, djelovao na više mjesta. Najduže je bio župnik u Ružićima.

Kao svećenik obavljao je razne dužnosti – od učitelja u Narodnoj učionici na Širokom Brijegu, duhovnog pomoćnika u Mostarskom Gracu, odgojitelja i profesora na Širokom Brijegu, župnika u Čerinu, profesora i gvardijana

¹⁵ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 3., ff. 115. - 116. Široki Brijeg: Fra Petar Bakula, tajnik Kustodije, u ime Uprave izdaje dozvolu fra Martinu Mikuliću da može za potrebe zajednice prošiti u Ružićima, Tihaljini, Gorici... Dozvola vrijedi samo za mjesec listopad. 29. rujna 1860.

¹⁶ „Široki Brijeg: Fra Petar Bakula i fra Andeo Kraljević svjedoče da je fra Martin Mikulić kroz godinu dana pohađao filozofiju, logiku, ontologiju i kozmologiju na Širokom Brijegu i postigao izvrstan uspjeh (lat.). 1 lipnja 1861.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 4., f. 82

¹⁷ „Feltri: Fra Jure Nižić Jurić piše u ime kolega fra Iliji Vidoševiću o fra Ivi Juriću iz Fojnice. Javlja da ih je mletački provincijal razdjelio: (fra Andrija) Knezović i (fra Mijo) Rubić su ostali u Veneciji, (fra Paško) Čužić i (fra Martin) Mikulić su određeni za Bresciu, a fra Juru i (fra Pavu) Petrović odredio je u Feltri; nabroja poteškoće na koje nailaze, tuži se na profesora, moli kustosa da ih izbavi iz ovog mesta (brv.). 30. studenoga 1861.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 4., ff. 74. - 75.

¹⁸ „Feltri: Gvardijan mjesnog samostana fra Ćiril potvrđuje da su se za vrijeme studija fra Pavo Petrović i fra Martin Mikulić uzorno vladali (lat.) 4. srpnja 1862.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 4., f. 155.

¹⁹ „Ferrara: Potvrda fra Martinu Mikuliću o studiju dogmatike i moralke (lat.) 4. Travnja 1866.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 7., f. 101.

na Humcu,²⁰ do župnika u Klobuku²¹ i Ružićima (1889. – 1902.). Godine 1889. osnovana je župa u Tihaljini,²² a 1895. i ona u Grudama²³. Tako se smanjio prostor ružičke župe i statistički broj obitelji i čeljadi u ružičkoj župi bio je manji. Svi su mu bili dragi i sa svima se lijepo odnosio. Obraćajući se župljanimu ružičku župe prigodom odlaska na Široki Brijeg, kazao je: „Niti kome oprashtam, jer me nitko nije uvrijedio, niti koga za oproštenje molim, jer ne znam da sam ikome što krivo učinio.“

Iz Ružića je 1902. primješten u samostan na Široki Brijeg. „Nakon toga je ostatak života proveo u samostanu na Širokom Brijegu. Jedno je vrijeme bio zamjenik (kustod) franjevačkog provincijala i ljetopisac samostana i župe Široki Brijeg.“ Godine 1909. vodio je duhovne vježbe.²⁴ Godine 1910. putovao je u Dalmaciju.²⁵ „Iako je bio slabunjav i patio od zaduhe, fra Martin nikad nije bio pravo bolestan. Stoga je izdržao razmjerne dug život i izuzetno naporne poslove. Istom na blagdan Svih svetih 1912. osjetio je ozbiljnu slabost koja je napredovala i dokrajčena njegovom smrću 27. studenoga 1912. na Širokom Brijegu. Njegovo umorno tijelo čeka uskrsnuće na Mekovcu.²⁶

Uz pastoralni rad fra Martin se bavio i odgojiteljsko-književnim. Svoje književne radeve je potpisivao raznim pseudonimima, a ponekad se i nije potpisao. Do danas poznati njegovi radevi su: *Dievac od 90 godina* (Osvit, 1899./1900.), *Vitinski lovac Levan* (Osvit, 1900.), *Zvonarev teljig* (Mostar, 1901.), *Naša torba* (Mostar, 1902.), *Istine koje nisu istinite (?)*, *Drveni strojevi* (Sarajevo, 1973.), *Rhetorica, mudra knjiga svaštarica* i dr. Potrebno je još istaći fra Martinov rad na šematizmima hercegovačkih franjevaca. Naime, fra Martin je na latinskom jeziku napisao *Šematizam* za 1882. godinu, a u suradnji s fra Radoslavom Glavašem *Šematizam* za 1903. godinu. U oba ova šematizma prikazana je djelatnost franjevaca hercegovačke kustodije, odnosno provincije kroz prošlost, broj stanovništva, razvoj župa i dr. Ovi su šematizmi

²⁰ „Humac: Fra Martin Mikulić, gvardijan, brani se protiv Vladinih pritužbi na svoj račun. 18. listopada 1885.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 14., f. 245-246. Kasnije postoji i ovaj dokument: Humac: Gvardijan fra Martin Mikulić se tuži na zdravstveno stanje fratara i teškoće oko služenja župe, kad se nema dovoljno misnika. 18.siječnja 1888.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 16., f. 157.

²¹ „Klobuk: Fra Martin Mikulić, župnik tuži se da zbog slabog zdravlja više ne može vršiti župničku službu. 13.svibnja 1884.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 14., ff. 208.-209.

²² „Ružići: Fra Martin Mikulić pozdravlja odčepljenje Tihaljine, traži pomočnika i navodi koga ne bi želio. 16.svibnja 1889.“ Arhiv Provincije, **Spisi Kustodije**, sv. 17., f. 55.

²³ „Ružići: Fra Martin Mikulić, župnik, javlja fra Luki Begiću, provincijalu, o svojoj pomoći župniku u Grudama i tuži se na svoje opće stanje.“ Arhiv Provincije, **Spisi Provincije**, sv. 7., f. 155.

²⁴ „Mostar: Starješinstvo imenuje fra Martina Mikulića voditeljem duhovnih vježbi 17. studenoga 1909.“ Arhiv Provincije, **Spisi Provincije**, sv. 29., f. 192.

²⁵ „Mostar: Obedijencija fra Martinu Mikuliću za Dalmaciju. 18. kolovoza 1910.“ Arhiv Provincije, **Spisi Provincije**, sv. 31., stara oznaka 165.

²⁶ Usp. Ž. Ilić, *Nepoznati fra Martin Mikulić...*, str. 60.

bili potrebni da bi se onemogućilo nastojanje svih onih koji su omalovažavali rad hercegovačkih franjevaca i nastojali ih potisnuti iz javnog djelovanja.“²⁷

1.3. Djelovanje fra Martina Mikulića u Ružićima

Fra Martin je bio um velikog raspona o čemu svjedoče njegove brojne službe i djela. Nikao je iz naše sredine, iz naroda. Obišao je svijet – studirao u Italiji i kulturno osposobljen do vrhunca vratio se među narod da nesebično i besplatno vraća, poput brojne svoje subraće, ljubav za ljubav. Bio je seoski župnik i samostanski poglavar, ciceronska latinština i odgojitelj nepismenih, filozofski stručnjak i narodna mudrost. Uz njegove brojne pripovijetke, znanstvene šematizme i pastoralne preokupacije, za ovu prigodu odlučio sam upozoriti na podatke o krštenjima za vrijeme njegova župnikovanja u Ružićima u razdoblju od 26. dana mjeseca ožujka 1889. do 13. svibnja 1902. godine.

Prigodom stote obljetnice rođenja, književnik Ivan Milićević, je napisao: „Fra Martin je toliko vrijedan, , te je zaslužio da i stotinjak nas piše o njemu. On je uistinu prevrijedan i prezaslužan čovjek, sada posvema zaboravljen, kao što to kod nas i biva.“ Ne samo da je s vremenom Mikulić sve više padao u zaborav, nego je, piše Andelko Mijatović i „njegovo djelo ‘Drveni strojevi’ – bilo zagubljeno.“ Dvadesetak godina kasnije fra Žarko Ilić je napisao: „Početkom ove (1991.) godine prošlo je 150 godina od rođenja jednog hercegovačkog franjevca koji je u najširim krugovima nemoćnih nepoznat samo zato što je u najužim krugovima moćnih nepriznat. Stoga se i dogodilo da njegova obljetnica ni u jednoj ustanovi nije glasno ni spomenuta, kamoli dolično obilježena.“

Župnikovanje fra Martina Mikulić u Ružićima odvijalo se u zadnjem desetljeću devetnaestoga i prve dvije godine u prvom desetljeću dvadesetoga stoljeća. Tijekom tog razdoblja od četrnaest godina upisao je 229 krštenja koja su obavili drugi svećenici. Po svoj prilici jedni su krštenje obavili u Ružićima, ili kojem selu ružičke župe, a drugi su krštenje djece iz Ružića obavili drugdje i poslali fra Martinu podatke da upiše krštenje dotične osobe. Tako imamo dva prepoznatljiva razdoblja upisa svećenika krstitelja u Maticama krštenih.

U četvrtom svesku Matice krštenih i započinju upisi fra Martina Mikulića već 20. svibnja 1888. i završava 13. svibnja 1902. godine.

U razdoblju fra Martina Mikulić od 20.V.1888. do 13.V.1902. godine već 23. svibnja susrećemo krstitelja fra Metoda Miletića. Čini se, prema učestalosti upisa krštene djece da je on vršio službu duhovnog pomoćnika – kapelana sve do 25. svibnja 1889. Kasnije se susreće njegov upis 29. prosinca 1889, te 31.ožujka. i 1. travnja 1890.godine.

²⁷ ANĐEJKO MIJATOVIĆ, *Martin Mikulić..., Motrišta...*, str. 53.

U razdoblju od 21. siječnja 1901. do 13. svibnja 1902. od broja 195 do 229 susreću se slijedeći krstitelji. Prvi je upisan fra Pavao Šimović 10.III.1901. a posljednji fra Andeo Nuić 4. svibnja 1902. godine.

Za svećenike koji su uzastopno krštavali novorođene kroz više dana, moguće da su zamjenjivali fra Martina, a oni koji su krštavali godinu ili više, moguće da su bili fra Martinu duhovni pomoćnici – kapelani.

Dio drugi

2.1. Podaci matičnih knjiga

Na najstarije podatke o brojnosti pučanstva na području prostrane ružičke župe sugeriraju nam sačuvane brojna grobišta-nekropole i crkve. Grobišta – ti trajni pokušaji urbaniziranja sela – sa zajedničkim i pojedinačnim grobnicima I crkvom u sredini – što simbolizira uspravnii stećak, svjedoče o životnom smjenjivanju brojnih obitelji i puka na području današnje Tihaljine.

Prisjetimo se nekropolja: 1.Selinama, 2. Prispi, ali ima i stećaka u Tihaljini, Drinovcima, Grudama... kao i uzidanih u zid obližnjeg vrta i drugdje. Naselja do kojih smo došli na temelju sačuvanih stećaka upotpunjena porušeni Fratarski samostan na Policama, te crkve na području Tihaljine, Drinovaca, Dragićine, Gruda.. Sve to svjedoči o velikoj brojnosti katoličkog puka na području ružičke župe u srednjem vijeku.

Sve je to turska krvava okupacija omela s lista zemlje. Međutim, iz starih panjeva su iznikle nove mladice koje se granaju. Sačuvane statisstike iz posljednjih XVIII. stoljeća i susjednih godina nude bujniju sliku.

U Šematzmu je fra Petar Bakule 1867. zapisao da je župa Ružići posjedovala matične knjige od 1778. godine. U to vrijeme Ružići su bili prostrana župa koja je oduhvaćala područje današnjih župa: Tihaljina, Drinovci, Grude, Raskrižje i dio Ledinca, odnosno Grljevića i Ružiće. Nažalost prvi svezak koji je čuvao podatke od 1778. izgubljen je.

Župni arhivi zaslužuju pozornost ne samo povjesničara nego i duhovnika kako bi shvatili unutarnju povezanost dva aspekta crkvenog života. Doista preko povijesne raznovrsnosti župne zajednice, svjedočene župnim dokumentima, predstavljaju tragove Isusova djelovanja, koje preko Crkve podupire svoje vjerne na ljudskom životnom putu. Tako su u župnim arhivima sačuvani tragovi Gospodinova hoda (transitus Domini) kroz ljudsku povijest.

U katoličkim župnim uredima u cijelom svijetu pa i u Ružićima čuvaju se razne knjige. Po prioritetu posebnu vrijednost i ulogu zauzimaju matične knjige. One su od svojih podataka službene knjige, neke vrste "locus credibilis"-vjerodostojno mjesto za one podatke koje registriraju. To su dijeljenja

sakramenata. Iz sve te registracije izlazi važnost ovih knjiga za Crkvu, te mjesnu onomastiku, patronimiku, kretanje pučanstva, podrijetlo i raširenost pojedinih obitelji i ovome slično. Uz to, matične knjige su vrlo često jedini i jedinstveni izvor i za druge podatke.

Matične knjige su sljedeće: Matice krštenih, Matice krizmanih, Matice vjenčanih i Matice umrlih. Njima se pridružuje Knjiga opremljenih bolesnika i vođenih sprovoda. Posljednjih desetljeća propisuje se vođenje i Matice prvopričesnika.

Arhiv ružićke župe, Matica krštenih, sv. I. (1778. – 1887.) – svezak nedostaje,

Arhiv ružićke župe, Matica krštenih, sv. II. (1797. – 1839.)

Arhiv ružićke župe, Matica krštenih, sv. III. (1839. – 1870.)

Arhiv ružićke župe, Matica krštenih, sv. IV. (1870. – 1900.)

Arhiv ružićke župe, Matica krštenih, sv. V. (1901. – 1908.)

Arhiv ružićke župe, Matica krštenih, sv. VI. (1908. – 1944.)

Ovdje se zaustavljam samo na vremenskom razdoblju dugogodišnjega župnikovanja fra Martina Mikulića. Fra Martin je u Matici krštenih, sv. 4., str. 251., br. 237 upisao krštenje Kate Kolak kćerke Blaža Kolaka i Matije r. Kolak. Nakon biskupova pohoda koji je uslijedio u listopada 1891. fra Martin je zapisao krštenje Mate Iličića sina Ante Iličića i Ive r. Miklulić, str. 473., br. 1. Potom slijede redni brojevi krštenika. Novi svezak MK, sv. 5., na 18. siječnja 1901. str. 1., br. 288. i nastavlja se do 344. rednoga broja.

Fra Martin Mikulić je upisao ne samo krštenja djece koju je krstio nego je dopisao i djecu koju su krstili ostali krstitelji. Koji su to bili svjedoči slijedeća tablica: Ružići, M.K., sv. IV. - fra Martin Mikulić

2.1. Tablice krštenja za 14. godina župnikovanja fra Martina Mikulića u Ružićima

Iz ispisa krštenika sa svim podacima ovdje, nudimo nekoliko tablica koje mogu pomoći čitateljima da saznaju sumarne podatke o krštenima i krstiteljima za vrijeme župnikovanja fra Martina Mikulića.

***2.1.1. Tablica krštenja po mjesecima i godinama
od 25. ožujka 1889. do 13. svibnja 1902.***

Godine	M j e s e c i												Ukupno
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	
1889.	-	-	5	7	9	8	4	8	2	13	10	22	98
1890.	9	16	14	9	9	4	7	4	6	6	8	10	102
1891.	15	14	18	15	8	3	3	3	2	7	10	10	108
1892.	17	17	10	9	14	6	2	10	6	9	6	12	118
1893.	9	17	19	15	10	11	7	5	18	8	12	11	142
1894.	19	11	15	9	10	17	11	13	8	16	11	189	159
1895.	21	22	15	16	8	5	4	1	6	6	8	5	117
1896.	5	3	10	4	11	5	4	10	5	8	8	6	79
1897.	7	6	4	7	9	11	7	5	11	9	4	2	82
1898.	9	15	8	8	6	2	3	8	9	6	7	3	84
1899.	9	7	14	7	13	6	3	8	9	6	6	4	92
1900.	9	14	7	11	7	6	10	6	8	4	13	5	100
1901.	4	7	9	5	4	6	4	4	5	7	7	8	70
1902.	9	10	17	14	3	-	-	-	-	-	-	-	53
Svega	142	159	165	136	121	90	69	85	105	105	110	117	1.404

2.1.2.Krštenja po prezimenima

Prema upisima u Matičnoj knjizi krštenih u Ružićima između 1889. i 1902. u župi su katolici pripadali obiteljima sa

66 različitih prezimena. Evo popisa tadašnjih prezimena:

Redni broj	Prezime	Broj	%
1.	Alilović	14	0,98
2.	Andrijanić	15	1,07
3.	Andrijanić-Miloš	2	0,14
4.	Bandić	41	2,92
5.	Barić	19	1,35
6.	Basić	1	0,07
7.	Bilić	1	0,07
8.	Bilić-Šimić	14	0,98

9.	Biloš	3	0,21
10.	Bošnjak	18	1,28
11.	Božić	5	0,36
12.	Božić-Šimić	2	0,14
13.	Bračić	13	0,93
14.	Brzica	86	6,13
15.	Bunoza	21	1,50
16.	Bušić	2	0,14
17.	Čuljak	4	0,28
18.	Ćorluka	37	2,64
19.	Ćutuk	16	1,14
20.	Iličić	134	9,54
21.	Jukić	1	0,07
22.	Jurčić	27	1,92
23.	Katura	11	0,78
24.	Knezović	1	0,07
25.	Kolak	1	0,07
26.	Kondža	18	1,28
27.	Kordić	1	0,07
28.	Leko	17	1,21
29.	Logara	5	0,36
30.	Lukenda	1	0,07
31.	Lukić	1	0,07
32.	Macan	30	2,14
33.	Maduna	20	1,42
34.	Marić	37	2,64
35.	Marijanović	16	1,14
36.	Mikulić	122	8,69
37.	Miloš	35	2,49
38.	Mlinarević	1	0,07
39.	Nikić	42	2,99
40.	Palac	29	2,07
41.	Pejić	12	0,85
42.	Perić	7	0,50
43.	Pešorda-Miloš	1	0,07
44.	Pezer	41	2,92
45.	Pralas	42	2,99

46.	Primorac	7	0,50
47.	Rašić	1	0,07
48.	Skoko	3	0,21
49.	Soldo	1	0,07
50.	Spajić	22	1,57
51.	Šimić	156	11,11
52.	Šimić-Bilić	10	0,71
53.	Šimić-Biloš	1	0,07
54.	Šimić-Pralas	1	0,07
55.	Šimić-Zeleničić	3	0,21
56.	Tolić	2	0,14
57.	Tomić	56.	3,99
58.	Vranješ	24	1,71
59.	Vrljić	1	0,07
60.	Zadro	22	1,57
61.	Zeleničić	3	0,21
62.	Zeleničić-Šimić	10	0,71
63.	Zorić	14	1,00
64.	Zucić-Miloš	1	0,07
65.	Žulj	98	6,98
66.	Nepoznato	1	0,07
Svega:	66	1.404	100,00

2.1.3. Tablica prezimena po učestalosti

Redni broj	Prezime	Broj	%
1.	Šimić	156	11,11
2.	Iličić	134	9,54
3.	Mikulić	122	8,69
4.	Žulj	98	6,98
5.	Brzica	86	6,13
6.	Tomić	56	3,99
7.	Nikić	42	2,99
7.	Pralas	42	2,99
8.	Bandić	41	2,92
8.	Pezer	41	2,92
9.	Ćorluka	37	2,64

9.	Marić	37	2,64
10.	Miloš	35.	2,49
11.	Macan	30	2,14
12.	Palac	29	2,07
13.	Jurčić	27	1,92
14.	Vranješ	24	1,71
15.	Spajić	22	1,57
15..	Zadro	22	1,57
16.	Bunoza	21	1,50
17.	Maduna	20	1,42
18.	Barić	19	1,35
19.	Bošnjak	18	1,28
19.	Kondža	18	1,28
20.	Leko	17	1,21
21.	Ćutuk	16	1,14
21.	Marijanović	16	1,14
22.	Andrijanić	15	1,07
23..	Alilović	14	0,98
23.	Bilić-Šimić	14	0,98
23.	Zorić	14	0,98
24.	Braćić	13	0,93
25.	Pejić	12	0,85
26.	Katura	11	0,78
27.	Šimić-Bilić	10	0,71
27.	Zeleničić-Šimić	10	0,71
28..	Perić	7	0,50
28.	Primorac	7	0,50
29.	Božić	5	0,36
29.	Logara	5	0,36
30.	Čuljak	4	0,28
31.	Biloš	3	0,21
31.	Skoko	3	0,21
31.	Šimić-Zeleničić	3	0,21
31.	Zeleničić	3	0,21
32.	Andrijanić-Miloš	2	0,14
32.	Božić-Šimić	2	0,14
32.	Bušić	2	0,14
32.	Tolić	2	0,14

33.	Bašić	1	0,07
33.	Bilić	1	0,07
33.	Jukić	1	0,07
33.	Knezović	1	0,07
33.	Kolak	1	0,07
33.	Kordić	1	0,07
33.	Lukenda	1	0,07
33.	Lukić	1	0,07
33.	Mlinarević	1	0,07
33.	Pešorda-Miloš	1	0,07
33.	Rašić	1	0,07
33.	Soldo	1	0,07
33.	Šimić-Biloš	1	0,07
33.	Šimić-Pralas	1	0,07
33.	Vrljić	1	0,07
33.	Zucić-Miloš	1	0,07
33.	Nepoznato	1	0,07
Ukupno:	66	1.404	100,00

2.1.4. Krštenja po imenima

Na temelju kronološkog upisa krštenika nudim i tablicu po imenima, da se vidi koja su imena roditelji davali svojoj djeci:

Redni broj	Ime	Broj	%
1.	Abra(ha)m	2	0,14
2.	Adam	1	0,07
3.	Ambroz	1	0,07
4.	Anastazija	4	0,28
5.	Andra	30	2,14
6.	Andrija	14	1,00
7.	Andža	80	5,70
8.	Anica	30	2,14
9.	Ante	34	2,42
10.	Antica	1	0,07
11.	Antiša	1	0,07
12.	Apolonija	2	0,14
13.	Bernard	3	0,21
14.	Blago	2	0,14

15.	Blaž	11	0,78
16.	Božica	1	0,07
17.	Božo	1	0,07
18.	Celija	1	0,07
19.	Ciprijan	1	0,07
20.	Cvita	1	0,07
21.	Cvitana	3	0,21
22.	Dane	4	0,28
23.	Danijela	1	0,07
24.	David	1	0,07
25.	Delfa	3	0,21
26.	Drina	1	0,07
27.	Emil	1	0,07
28.	Emilija	6	0,43
29.	Filip	7	0,50
30.	Filipa	2	0,14
31.	Franjo	15	1,07
32.	Gabro	1	0,07
33.	Grgo	17	1,21
34.	Ilija	7	0,50
35.	Illka	1	0,07
36.	Iva	125	8,90
37.	Ivan	109	7,76
38.	Jaka	22	1,57
39.	Jakov	7	0,50
40.	Janja	21	1,50
41.	Jela	12	0,85
42.	Jerko	21	1,50
43.	Joza	14	1,00
44.	Jozo	93	6,62
45.	Julija	1	0,07
46.	Jure	28	1,99
47.	Karlo	1	0,07
48.	Kata	105	7,48
49.	Križan	5	0,36
50.	Lovre	6	0,43
51.	Luca	39	2,78
52.	Luka	9	0,64

53.	Ljubo	1	0,07
54.	Makso	1	0,07
55.	Manda	1	0,07
56.	Mara	8	0,57
57.	Marijan	7	0,50
58.	Marko	32	2,28
59.	Marta	1	0,07
60.	Martin	10	0,71
61.	Mate	51	3,63
62.	Matija	81	5,77
63.	Mijo	8	0,57
64.	Milica	1	0,07
65.	Milka	2	0,14
66.	Mirko	6	0,43
67.	Nikola	25	1,78
68.	Paško	4	0,28
69.	Paula	1	0,07
70.	Pavao	6	0,43
71.	Pera	6	0,43
72.	Petar	51	3,63
73.	Ruža	50	3,56
74.	Sebastijan	1	0,07
75.	Srećko	1	0,07
76.	Stana	5	0,36
77.	Stanko	3	0,21
78.	Stjepan	51	3,63
79.	Stoja	1	0,07
80.	Stojan	1	0,07
81.	Šima	34	2,42
82.	Šimun	6	0,43
83.	Toma	2	0,07
84.	Vid	5	0,36
85.	Vida	25	1,78
86.	Vladislav	2	0,14
87.	Zorka	1	0,07
88.	Žarko	1	0,07
89.	Nepoznato	3	0,21
Ukupno:	89	1.404	100,00

2.1.5. Imena po učestalosti

Slijedeća tablica odgovara na pitanje: Koja su imena roditelji najčešće davali svojoj djeci:

Redni broj	Ime	Broj	%
1.	Iva	125	8,90
2.	Ivan	109	7,76
3.	Kata	105	7,48
4.	Jozo	93	6,62
5.	Matija	81	5,77
6.	Anda	80	5,70
7.	Mate	51	3,63
7.	Petar	51	3,63
8.	Stjepan	51	3,63
8.	Ruža	50	3,56
9.	Luca	39	2,78
10.	Ante	34	2,42
10.	Šima	34	2,42
11.	Marko	32	2,28
12.	Andra	30	2,14
12.	Anica	30	2,14
13.	Jure	28	1,99
14.	Nikola	25	1,78
14.	Vida	25	1,78
15.	Jaka	22	1,57
16.	Janja	21	1,50
16.	Jerko	21	1,50
17.	Grgo	17	1,21
18.	Franjo	15	1,07
19.	Andrija	14	1,00
19.	Joza	14	1,00
20.	Jela	12	0,85
21.	Blaž	11	0,78
22.	Martin	10	0,71
23.	Luka	9	0,64
24.	Mara	8	0,57
24.	Mijo	8	0,57
25.	Filip	7	0,50
25.	Ilija	7	0,50

25.	Jakov	7	0,50
25.	Marijan	7	0,50
26.	Emilija	6	0,43
26.	Lovre	6	0,43
26.	Mirko	6	0,43
26.	Pavao	6	0,43
26.	Pera	6	0,43
26.	Šimun	6	0,43
27.	Križan	5	0,36
27.	Stana	5	0,36
27.	Vid	5	0,36
28.	Anastazija	4	0,28
28.	Dane	4	0,28
28.	Paško	4	0,28
29.	Bernard	3	0,21
29.	Cvitan	3	0,21
29.	Delfa	3	0,21
29.	Stanko	3	0,21
29.	Nepoznato	3	0,21
30.	Abra(ham)m	2	0,14
30.	Apolonija	2	0,14
30.	Blago	2	0,14
30.	Filipa	2	0,14
30.	Milka	2	0,14
30.	Toma	2	0,07
30.	Vladislav	2	0,14
31.	Adam	1	0,07
31.	Ambroz	1	0,07
31.	Antica	1	0,07
31.	Antiša	1	0,07
31.	Božica	1	0,07
31.	Božo	1	0,07
31.	Celija	1	0,07
31.	Ciprijan	1	0,07
31.	Cvita	1	0,07
31.	Danijela	1	0,07
31.	David	1	0,07
31.	Drina	1	0,07
31.	Emil	1	0,07

31.	Gabro	1	0,07
31.	Ilka	1	0,07
31.	Julija	1	0,07
31.	Karlo	1	0,07
31.	Ljubo	1	0,07
31.	Makso	1	0,07
31.	Manda	1	0,07
31.	Marta	1	0,07
31.	Milica	1	0,07
31.	Paula	1	0,07
31.	Sebastijan	1	0,07
31.	Srećko	1	0,07
31.	Stoja	1	0,07
31.	Stojan	1	0,07
31.	Zorka	1	0,07
31.	Žarko	1	0,07
Ukupno:	89	1.404	100,00

2.2. Naselja u župi

Prostrana ružićka župa obuhvaćala je trinaest naselja.

Evo odgovarajućeg sumarnog broja krštenika po naseljima.

2.2.1. Tablica krštenja po naseljima

Redni broj	N a s e l j e	Broj	%
1.	Alagovac	114	8,12
2.	Borajna	91	6,48
3.	Cerov Dolac	47	3,35
4.	Dragićina	121	8,62
5.	Grude	144	10,26
6.	Krištelica	17	1,21
7.	Pogana Vlaka	172	12,25
8.	Police	107	7,62
9.	Ružići	394	28,06
10.	Seline	142	10,11
11.	Tihaljina	8	0,57
12.	Višnjica	46	3,28
13.	Vlakte	1	0,07
Ukupno:	13	1.404	100,00

2.2.2. Naselja po učestalosti

Redni broj	Naselje	Broj	%
1.	Ružići	394	28,06
2.	Pogana Vlaka	172	12,25
3.	Grude	144	10,26
4.	Seline	142	10,11
5.	Dragićina	121	8,62
6.	Alagovac	114	8,12
7.	Police	107	7,62
8.	Borajna	91	6,48
9.	Cerov Dolac	47	3,35
10.	Višnjica	46	3,28
11.	Krištelica	17	1,21
12.	Tihaljina	8	0,57
13.	Vlake	1	0,07
Ukupno:	13	1.404	100,00

Dio treći

3.1. Krstitelji za fra Martinova župnikovanja

Sakramenti su vidljivi znakovi nevidljive milosti koje je ustanovio Isus Krist radi posvećenje vjernika. Od početka kršćanstva sakramenti se smatraju očitovanjem duha Svetoga. Krštenje tu ime Isusa Krista ili Gospodina Isusa naznačuje da krštenik pripada Kristu, da je nutarnje s njim združen. Djelitelj krštenja je svećenik ili đakon a u slučaju nužde i svaki vjernik.²⁸

fra Metod Miletić	16.II. i 25.II.1889.
fra Metod Miletić	4.III.-17.III.1889.
fra Metod Miletić	24. i 25.III.1889.
fra Metod Miletić	31.III. i 4.IV.1889.
fra Metod Miletić	13., 14. i 18.IV.1889.
fra Metod Miletić	1. i 8.V.1889
fra Metod Miletić	25.V.1889.
fra Andrija Knezović	1.VI.1889.
fra Petar Soldić	6.VI.-30.VI.1889.

²⁸ Opširnije: usp. **Opći religijski leksikon**, Zagreb, 2002. str. 490. i **Rječnik biblijske teologije**, Zagreb, 1969., str. 455.-462.

fra Andrija Knezović	7.VII.1889.
don Vid Lekić	4.VIII.1889.
fra Bono Šarić	12.VIII.1889.
fra Vice Skokić	3., 13. i 14.X.1889.
fra Ambrozije Miletić	11.XI.1889.
fra Metod Miletić	29.XII.1889.
fra Pavao Petrović	18.I.1890.
fra Andrija Knezović	27.II.1890.
fra Marijan Miletić	23.III.1890.
fra Metod Miletić	31.III. - 1.IV.1890.
fra Metod Miletić	6.IV.1890.
fra Marko Leskić	20.VII. - 24.IX.1890.
fra Marko Leskić	8.X.1890.
fra Alojzije Radoš	5.X.1890.
fra Marko Leskić	12.X. - 6.XI.1890.
don Vid Lekić	2.XI.1890.
fra Marko Leskić	18.XI. - 21.XII.1890.
fra Marko Leskić	30.XII.1890. - 19.I.1891.
fra Marko Leskić	25.I.1891.
fra Marko Leskić	1.II. - 12.II.1891.
fra Marko Leskić	23.II. - 4.III.1891.
don Vid Lekić	8.III.1891.
fra Marko Leskić	9.III. I 10.III.1891.
don Vid Lekić	10.III. - 29.III.1891.
fra Marko Leskić	3.V.1891.
fra Ciprian Brkić	7.V. - 21.XII.1891.
fra Ciprian Brkić	1.I.1892.
fra Ciprian Brkić	8.I. - 10.I.1892.
fra Ciprian Brkić	17.I.1892.
fra Ciprian Brkić	19.I. - 21.I.1892.
fra Alojzije Radoš	15.I.1892.
fra Ciprian Brkić	24.I. - 1.II.1892.
fra Ciprian Brkić	7.II. - 9.II.1892.
fra Ciprian Brkić	11.II. - 17.III.1892.
fra Ciprian Brkić	22.III. - 18.IV.1892.
fra Ciprian Brkić	21.IV.1892.
fra Ciprian Brkić	3.V. - 8.V.1892.

fra Vladislav Biško	12.V.1892.
fra Vladislav Biško	15.V. - 22.V.1892.
fra Vladislav Biško	29.V. - 6.VI.1892.
fra Vladislav Biško	17.VI. - 12.VIII.1892.
fra Vladislav Biško	18.VIII. - 20.VIII.1892.
fra Jure Jurić	23.VIII. - 29.VIII.1892.
fra Vladislav Biško	6.IX. - 8.IX.1892.
fra Vladislav Biško	18.IX.1892.
fra Ilija Lekić	14.IX.1892.
fra Vladislav Biško	27.IX. - 2.X.1892.
fra Vladislav Biško	8.X.1892.
fra Vladislav Biško	1.XI. - 2.XI.1892.
fra Vladislav Biško	13.XI. - 26.XI.1892.
fra Toma Iličić	9.XII.1892.
fra Vladislav Biško	13.XII.1892.
fra Toma Iličić	14.XII. - 17.XII.1892.
fra Vladislav Biško	22.XII.1892.
fra Vladislav Biško	27.XII.1892.
fra Vladislav Biško	31.XII.1892.
fra Vladislav Biško	13.I. - 18.I.1893.
fra Vladislav Biško	22.I. - 24.I.1893.
fra Andeo Nuić	6.II.1893.
fra Vladislav Biško	10.II.1893.
fra Vladislav Biško	12.II. - 25.III.1893.
fra Vladislav Biško	28.III.1893.
fra Andrija Knezović	30.III.1893.
fra Vladislav Biško	31.III. - 2.IV.1893.
fra Vladislav Biško	3.IV.1893.
fra Marijan Miletic	2.IV.1893.
fra Vladislav Biško	10.IV. - 1.V.1893.
fra Dane Ostojić	16.V. - 11.VI.1893.
fra Dane Ostojić	15.VI. - 27.VI.1893.
fra Jure Jurić	24.VI.1893.
fra Toma Iličić	2.VII.1893.
fra Dane Ostojić	9.VII.1893.
fra Dane Ostojić	14.VII. - 22.VII.1893.
fra Dane Ostojić	20.VIII. - 27.VIII.1893.

fra Leonard Radoš	17.IX. - 24.IX.1893.
fra Leonard Radoš	28.IX. - 22.X.1893.
fra Leonard Radoš	5.XI. - 13.XI.1893.
fra Leonard Radoš	14.XI.1893.
fra Leonard Radoš	29.XI.1893. - 3.I.1894.
fra Leonard Radoš	16.I.1894.
fra Jerko Ljubić	18.I.1894.
fra Leonard Radoš	21.I. - 25.I.1894.
fra Andrija Knezović	26.I.1894.
fra Leonard Radoš	5.II. - 6.II.1894.
fra Leonard Radoš	16.II.1894.
fra Leonard Radoš	18.II.1894.
fra Andrija Knezović	19.II.1894.
fra Leonard Radoš	20.II. - 5.III.1894.
fra Leonard Radoš	9.III.1894.
fra Leonard Radoš	11.III. - 25.III.1894.
fra Leonard Radoš	29.III.1894.
fra Leonard Radoš	23.IV. - 27.IV.1894.
fra Ante Šola	9.V. - 29.V.1894.
fra Ante Sladojević	3.VI. - 5.VI.1894.
fra Ante Sladojević	13.VI. - 17.VI.1894.
fra Drago Ivanković	24.VI.1894.
fra Ante Sladojević	25.VI. - 29.VI.1894.
fra Ante Sladojević	10.VII. - 16.VII.1894.
fra Ante Sladojević	19.VII. - 20.VII.1894.
fra Ante Sladojević	24.VII. - 25.VII.1894.
fra Paško Radoš	27.VII.1894.
fra Ante Sladojević	30.VII. - 1.VIII.1894.
fra Mijo Rozić	24.IX.1894.
fra Ante Sladojević	2.X. - 14.X.1894.
fra Ante Sladojević	18.X.1894.
fra Ante Sladojević	23.X. - 26.X.1894.
fra Toma Iličić	1.XI. - 4.XI.1894.
fra Ante Sladojević	4.XI. - 25.XI.1894.
fra Ante Sladojević	2.XII. - 12.XII.1894.
fra Ante Sladojević	16.XII. - 26.XII.1894.
fra Ante Sladojević	30.XII.1894. - 13.I.1895.

fra Toma Iličić	15.I. - 19.I.1895.
fra Marijan Miletić	19.I.1895.
fra Toma Iličić	21.I. - 25.I.1895.
fra Toma Iličić	26.I.1895.
fra Toma Iličić	27.I.1895.
fra Ante Sladojević	2.II.1895.
fra Ante Sladojević	5.II. - 8.II.1895.
fra Ante Sladojević	10.II. - 20.II.1895.
fra Ante Sladojević	24.II.1895.
fra Ante Sladojević	1.III.1895.
fra Ante Sladojević	4.III. - 5.III.1895.
fra Petar Soldo	24.III.1895.
fra Ante Sladojević	3.IV. - 6.IV.1895.
fra Ante Sladojević	14.IV. - 17.IV.1895.
fra Ante Sladojević	20.IV. - 30.IV.1895.
fra Ante Sladojević	3.V.1895.
fra Ante Sladojević	23.IV.1895.
fra Leonard Radoš	9.XI.1895.
fra Ante Sladojević	30.XI.1895.
fra Toma Iličić	16.XII.1895.
fra Ante Sladojević	28.I.1896.
fra Didak Buntić	23.VI.1896.
fra Leonard Radoš	29.VI.1896.
fra Didak Buntić	2.VII. - 4.VII.1896.
fra Leonard Radoš	27.IX.1896.
fra Andrija Knezović	7.X.1896.
fra Leonard Radoš	30.III.1897.
fra Leonard Radoš	4.V.1897.
fra Leonard Radoš	20.V.1897.
fra Andrija Knezović	2.VI.1897.
fra Gabriel Rozić	4.IX.1897.
fra Lazar Čolak	5.IX.1897.
fra Ante Sladojević	11.XI.1897.
fra Andrija Knezović	20.XII.1897.
fra Ferdinand Jukić	25.III. - 27.III.1898
fra Cvitan Dodig	9.IX.1898.
fra Leonard Radoš	22.IX.1898.

fra Leonard Radoš	16.X.1898.
fra Leonard Radoš	16.XI.1898.
fra Andrija Knezović	19.I.1899.
fra Franjo Čorić	17.III.1899.
fra Ciprian Brkić	1.V.1899.
fra Marinko Kovač	4.V. - 14.V.1899.
fra Filip Bebek	22.VI. - 27.VI.1899.
fra Jerko Ljubić	23.VII.1899.
fra Andrija Knezović	30.VIII.1899.
fra Leonard Radoš	6.XI.1899.
fra Leonard Radoš	4.II.1900.
fra Božo Ostojić	11.III.1900.
fra Božo Ostojić	15.III.1900.
fra Valentin Glavaš	27.IV. - 7.V.1900.
fra Križan Galić	17.VII.1900.
fra Valentin Glavaš	2.IX.1900.
fra Leonard Radoš	22.XI.1900.
fra Ćiril Ivanković	23.XII. - 28.XII.1900.
p. Pavao Šimović	10.III.1901.
p. Pavao Šimović	11.III.1901.
p. Jure Jurić	8.V.1901.
p. Bono Šarić	14.V.1901.
p. Pavao Šimović	20.VI.1901.
p. Andeo Glavaš	16.VII.1901.
p. Križan Galić	13.IX.1901.
p. Aleksandar Mišić	14.X.1901.
p. Andeo Nuić	1.XI.1901.
p. Cvitan Dodig	10.XI.1901.
p. Cvitan Dodig	11.XI.1901.
p. Augustin Matić	24.XI.1901.
p. Grgo Jovanović	18.XII.1901.
p. Grgo Jovanović	20.XII.1901.
p. Grgo Jovanović	23.XII.1901.
p. Grgo Jovanović	31.XII.1901.
p. Grgo Jovanović	1.I.1902.
p. Grgo Jovanović	5.I.1902.
p. Ilija Rozić	10.III.1902.

p. Ilija Rozić	11.III.1902.
p. Ilija Rozić	14.III.1902.
p. Ilija Rozić	17.III.1902.
p. Ilija Rozić	18.III.1902.
p. Ilija Rozić	20.III.1902.
p. Cvitan Dodig	19.III.1902.
p. Ilija Rozić	23.III.1902.
p. Ilija Rozić	25.III.1902.
p. Cvitan Dodig	27.III.1902.
p. Ilija Rozić	31.III.1902.
p. Ilija Rozić	1.IV.1902.
p. Ilija Rozić	6.IV.1902.
p. Cvitan Dodig	13.IV.1902.
p. Lovre Soptić	25.IV.1902.
p. Cvitan Dodig	26.IV.1902.
p. Andeo Nuić	4.V.1902.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Fra Martin Mikulić (Ružići, 1841.- Široki Brijeg, 1912.) je zanimljiva osoba. Prepoznaće se kao intelektualna gromada, gorostas, veliki čovjek, dragi fratar, zapamćen svećenik, neumoran književnik, voljena osoba koja će se proučavati, o kojoj će se pisati i koja će se naslijedovati. Tako u iščekivanju novih obljetnica upozoravam na poruku književnika Ivana Milićevića iz 1940. godina: „Fra Martin je toliko vrijedan, te je zasluzio da i stotinjak nas piše o njemu. On je uistinu prevrijedan i prezaslužan čovjek, sada posvema zaboravljen, kao što to kod nas i biva.“

U ovoj studiji, uz kratki životopis i djelovanje, susreće se više tablica u kojima se otkrivaju i sažimaju odgovarajući podatci vezani uz krštenja i krstitelje.

Posebno je zanimljiv popis krstitelja. Tu se susreće četrdesetak krstitelja. Ta brojnost, uz ostalo, sugerira da je fra Martin Mikulić bio drag, ali i privlačan fratar koga su suvremenici pohadali, s njim se družili, njegovo pripovijedanje rado slušali i, konačno, oni su ga cijenili.

fra Andrija Nikić

SLAVONSKA UDRUGA HERCEGOVACA INTENZIVIRALA SVOJ RAD

UVOD

Za Hrvate se često kaže da su tipičan iseljenički narod jer su ih na iseljavanje prisiljavali razni osvajači, počevši od osmanskih, preko raznih diktatura i nedemokratskih društvenih uređenja, pa do ekonomskih razloga, no ponajviše su tomu pogodovali razlozi nemogućnosti dovršenja nacionalne emancipacije uspostavom samostalne nacionalne države.¹ Nisu se Hrvati iseljavali samo iz krajeva gdje su bili u manjini, već često i iz Zapadne Hercegovine za koju je dr. don Ivan Tomas ustvrdio da je to čisto katolički hrvatski kraj i najhrvatskiji dio našega narodnoga područja.² Iz tog kraja se odlazilo, ali i ostajalo pa često se znalo reći da je „Hercegovina cili svit naselila, a sebe nije raselila“, jer su se u njoj rađala djece onako kako je to od Boga bilo dano. U nekim povijesnim razdobljima trebalo je spašavati i goli život od gladi i umiranja.

Tako je bilo tijekom Prvoga svjetskog rata, a osobito početkom 1917. i 1918., kada je zbog izrazite suše zavladala posvemašnja glad među Hrvatima i ostalim stanovnicima Hercegovine. Tada su franjevci, na čelu s fra Didakom Buntićem, krenuli u akciju spašavanja naroda od gladi. Procjenjuje se da tada preseljenjem u bogate i plodne prekosavske krajeve Slavonije, Baranje i Srijema na dohranu, spašeno od gladi oko 17000 djece.³ Premda se većina djece po prestanku velikih suša u Hercegovini i Dalmaciji vratilo svojim kućama, ipak ih je dobar dio ostao živjeti u tim za njih novim krajevima. Što su tada djeca proživljavala izvanredno je oslikao fra Ante Marić u svom romanu *Plaću li*

¹ Domagoj TOMAS - Srećko TOMAS, Od Drinovaca do Zemuna, Zagreba i Amerike, *Susreti*, 7 (2013);34–47.

² Ivan TOMAS, Dragutin Kamber: utrka sa smrću, Rim, 1970, str. 93.

³ Marinko ŠAKOTA (ur.), „Didak, 90. obljetnica spašavanja od gladi naroda u Hercegovini“, u: *Glasilo Dana fra Didaka Buntića*, god. II., br. 2., str. 6.; Andrija. NIKIĆ, *Franjevci i širenje prosvjete u Ljubuškom kraju*, str. 217. - 226. i Srećko TOMAS, „Pokušaji odnarodivanja Hrvata Herceg-Bosne kroz obrazovanje“, I. dio, u: *Susreti* 6, godišnjak MH ograna Grude, 2012., str. ?

*jeleni?*⁴ pričajući priču iz perspektive maloga sedmogodišnjega Marka koji je morao biti otrgnut iz majčinog krila da bi preživio. Može se zaključiti da je ta dječja kolonizacija otvorila put unutarhrvatskim migracijama i stalnoj kolonizaciji žilavog hrvatskog elementa, osobito iz Hercegovine i Dalmacije, u bogatu Slavoniju.⁵ To je dovodilo do demografskog obogaćenja hrvatskim elementom krajeva u koje su useljavali, ali je dovodilo i do demografskog osiromašenja krajeva iz kojih su Hrvati odseljavali.

Trajala je ta kolonizacija i nakon Drugoga svjetskog rata pa gotovo do kraja XX. stoljeća. Tako u sadašnja vremena u Slavoniji, Baranji i Srijemu ima veliki broj Hrvata iz Hercegovine, što prve, druge, treće, pa i četvrte generacije. Stoga ne čudi da su ti ljudi osnivali ili osnivaju udruge zavičajnog karaktera. Jedna od njih Slavonska udruga Hercegovaca - SUH-a, osnovana je 19. veljače 2001. u Osijeku. Registracija je obavljena 5. ožujka 2001., čime je dobila pravnu osobnost za neometano djelovanje. Kao osobe za zastupanje SUH-a upisani su: Stanko Mikulić, kao predsjednik; Željko Vranješ, kao dopredsjednik i Tihomir Čuljak, kao tajnik (slika 1.). Članovi Izvršnog odbora bili su: Stanko Mikulić; Željko Vranješ, Tihomir Čuljak, Srećko Tomas, Marinko Miloš, Andrija Medugorac, Ante Raspudić, Jerko Arambašić i Gojko Kvesić.

Slika 1. † Stanko Mikulić, Željko Vranješ i Tihomir Čuljak, prvi čelnici Slavonske udruge Hercegovaca

Izvršni odbor SUH-a donio je 29. III. 2001. odluku o pristupanju Savezu udruga Hrvata iz BiH, a u skupštinu te udruge imenovani su: Stanko Mikulić, Marinko Miloš i Ante Raspudić. Na izvještajnoj Skupštini SUH-a održanoj

⁴ Fra Ante MARIĆ, *Plaću li jeleni?*, Mostar, 2017.

⁵ Hrvoje MALČIĆ – Mislav GABELICA, „Spašavanje gladne djece iz Bosne i Hercegovine u vrijeme Prvog svjetskog rata“, u: S. TADIĆ - M. ŠAKOTA (ur.), *Fra Didak Buntić – čovjek i djelo*, str. 270.

25. II. 2003. donesena je odluka o izmjenama i dopunama Statuta, tako da je određeno da Izvršni odbor SUH-a može osnovati ogranke koji imaju pravnu osobnost. Ova promjena Statuta uvedena je u Registar udruga 18. III. 2003. Nadalje, održane su dvije vrlo uspješno organizirane i dobro posjećene Hercegovačke večeri u Bizovačkim Toplicama, i to: 24. travnja 2001. i 19. travnja 2002. Oba puta je nazočno bilo preko 500 sudionika, a zabavna večer je imala i humanitarni karakter. Oba puta se sakupio i određeni prilog za u to vrijeme potrebite, kao što su bile obitelji generala zatočenih u Hagu i slično. Na slikama 2, 3 i 4 vide se detalji s tih zabava. Bilo je zanimljivo gledati Hercegovce u izvornim narodnim nošnjama kako pjevaju gangu ili gusle, a mladi potomci Hercegovaca koji žive u Slavoniji Baranji i Srijemu sa zanimanjem su ih slušali, kao i pjevače, glavne zvijezde večeri kao što je bio Ivan Mikulić, Jole, Miroslav Škoro, Zorica Kondža i drugi pjevači.

Slika 2. Guslar i gangaši u hercegovačkim narodnim nošnjama s područja općine Grude, na Hercegovačkoj večeri u Bizovačkim toplicama 2001.

Slika 3. Domaćini Hercegovačke večeri 2001. u Bizovačkim toplicama, u društvu uglednih gostiju, admirala, političara i hercegovačkih franjevaca

Slika 4. Bizovačke toplice 2001. godine: Lijevo voditelj Hercegovačke večeri dr. Željko Vranješ u društvu glavnih zvijezda večeri, pjevača Ivana Mikulića, Joleta i Miroslava Škore; desno su prva i druga generacije djece Hercegovaca doseljenih u Slavoniju Baranju i Srijem, koja su sa zanimanjem slušala narodne običaje i pjesmu svojih predaka

Nažalost, naš prvi predsjednik Stanko Mikulić umro je nenadano 8. ožujka 2003., u fazi priprema treće Hercegovačke večeri. Nakon toga je rad SUH-a bitno smanjen. To pokazuje koliko velika je bila uloga pok. S. Mikulića u radu SUH-a. Osim S. Mikulića značajan doprinos u osnivanju i radu SUH-a dali su i svi članovi Izvršnog odbora, napose tajnik Tihomir Čuljak i Marinko Miloš, koji su kao suvlasnici „Sigurnosti-Osijek“, dali svoje prostorije za rad naše udruge. Ipak se može reći da rad udruge nije sasvim zamro, jer je bilo pojedinih aktivnosti. Tako je udruga dala doprinos u obnovi i novome uređenju drevne Aljmaške Kalvarije. Za to je 1. kolovoza 2006., od biskupa đakovačkog ili bosanskog i srijemskog Marina Srakića, dobila „Zahvalu prigodom završetka i blagoslova Kalvarije u Aljmašu“. Zahvalu je preuzeo Srećko Tomas (slika 5). Na zahvalnici stoji: „Aljmaško svetište Gospe od Utočišta iznimno je mjesto susreta i molitve u ovom dijelu naše Domovine. U ime cijele Đakovačke i Srijemske biskupije, sjedinjujući se osobito sa zahvalnim srcem upravitelja Svetišta, preč. gosp. Antom Markićem, kao i brojnim hodočasnicima, izražavam Vam najdublju zahvalnost za Vaš velikodušni doprinos u obnovi i novome uređenju drevne Aljmaške Kalvarije.“

Slika 5. Lijevo: Zahvalnica SUH-u od Biskupije đakovačke i Srijemske; desno: biskup Marin Srakić, u društvu pomoćnog biskupa Đure Hranića, uručuje tu zahvalnicu Srećku Tomasu, a u pozadini je član SUH-a Jerko Arambašić

Treba istaći da su predstavnici SUH-a redovito sudjelovalo na Hercegovačkom silu koje je svake godine organizirala Hercegovačke zavičajne udruge Herceg Stjepan Požega (slika 6). Osim toga sudjelovalo se i na Hercegovačkoj večeri u Vinkovcima, koju su redovito organizirali članovi Slavonske udruge Hercegovaca Blago Zadro.

Slika 6. Članovi SUH-a iz Osječko-baranjske županije redovito svake godine posjećuju Hercegovačko silo koje organizira Hercegovačke zavičajne udruge Herceg Stjepan Požega, kao na slici 2005. i 2018.

INICIJATIVA ZA INTENZIVIRANJE RADA SUH-a

Inicijativni odbor za intenziviranje rada SUH-a sastao se u Đakovu 13. veljače 2018. u „Pansionu Budimir”, a nazočni su bili: Antun Galić, Vjekoslav Barišić, Željko Miličević, Željko Vranješ, Tihomir Čuljak, Slobodan Mihalj, Srećko Tomas, Jozo Miličević, Marinko Miloš i Ivan Sesar. Zaključeno je da predsjednik tog inicijativnog odbora bude Srećko Tomas, a tajnik Hrvoje Štalo, mag. prava, te da se priredi novi statut, poradi na učlanjenju novih članova i pripremi Izborna skupština SUH-a. Prigodno čašćenje uštipke i ostalo organizirali su naši članovi sa đakovačkog područja.

Nakon sastanka u Đakovu upućen je dopis Upravnom odjelu za gospodarenje imovinom i vlasničko pravne odnose Grada Osijeka, za odobrenje zajedničkog korištenja dvorane za sastanke u ulici J. J. Strossmayera 1/I i prijave te adrese zbog postavljanja poštanskog sandučića na ulazu. Napomenuto je da bi se prostor koristio srijedom od 18 - 20 sati. Došao je odgovor kojim se isto odobrava, uz uvjet da se Statut udruge uskladi s novim zakonskim propisima i izabere novo rukovodstvo, odnosno tijela SUH-a, što treba dostaviti navedenom odjelu, te će biti odobreno korištenje gradskog prostora u Strossmayerovoj 1/1.

Na drugom sastanku proširenog Inicijativnog odbora održanom 3. svibnja 2018. u Osijeku kod našeg člana Grge Škobića, Matije Gubca 84, prezentiran je nacrt novog Statuta udruge i učlanjeno je novih desetak članova. Nazočni su

bili: Grgo Škobić, Vjekoslav Vrdoljak, Petar Čuljak, Davor Mikulić, Simeon Kurtović, Zdravko Mihalj, Ante Kvesić, Davor Glavota, Marko Eljuga, Berislav Pandžić, Ivan Ravlić, Mile Leko, Hrvoje Topalović, Tomislav Mikulić, Jozo Šutalo, Hrvoje Šutalo, Marinko Miloš, Tihomir Čuljak, Željko Vranješ, Vjekoslav Barišić, Slobodan Mihalj, Željko Miličević, Ante Miličević, Ivan Stojanović, Silvestar Rogić i Jozo Škobić. Prigodni ručak – raštiku organizirali su Grgo Škobić, Vjekoslav Vrdoljak i Srećko Tomas.

Treći sastanak proširenog Inicijativnog odbora održan je 25. svibnja 2018. u Gašincima, na imanju našeg člana Branka Romića. Nazočni su bili: Srećko Tomas, Davor Mikulić, Ivan Sesar, Jozo Šutalo, Baldo Matić, Zdravko Mihalj, Jerko Bešlić, Grgo Škobić, Vjekoslav Vrdoljak, Željka Vrebac, Berislav Pandžić, Marinko Miloš, Branko Romić, Krešo Kurtović, Davor Glavota, Željko Miličević, Jozo Miličević, Vjekoslav Barišić i Tihomir Čuljak.

Na tom sastanku:

- Dogovoren je da se izborna Skupština održi 19. lipnja 2018. (utorak) u mjestu Aljmaš, Balinac 33 (Vila Katarina – OPG Škobić) u 18:00 sati,
- Usvojen je prijedlog novog Statuta SUH-a,
- Utvrđen je prijedlog dnevnoga reda za izbornu Skupštinu,
- Dogovoren je da će se na Izbornoj skupštini predložiti da se bira predsjednik, zamjenik predsjednika, glavni tajnik te 50 članova Izvršnog odbora i po 5 člana u Suda časti i Nadzornog odbora,
- Dogovoren je tko su predloženici za radno predsjedništvo, druga radna tijela, te za Tijela Udruge, koja bira Skupština.

IZBORNA SKUPŠTINA SUH-a

Inicijativni odbor SUH-a sazvao je Izbornu skupštinu za 19. lipnja 2018. u Aljmašu, u Vili Katarina – OPG Škobić. Istu je otvorio dotadašnji dopredsjednik izv. prof. dr. sc. Željko Vranješ, uz zvuke hrvatske himne na gitari u izvedbi člana SUH-a Ivana Leke. Izabrano je radno predsjedništvo u sastavu: prof. dr. sc. Srećko Tomas, Marinko Miloš, Hrvoje Šutalo, dr. sc. Antonija Huljev (r. Vranješ), Vjeko Barišić, prof. dr. sc. Josip Galić i Baldo Matić (slika 7).

Tomas je, kao predsjednik radnog predsjedništva, naglasio da je od 2001. do te Izborne skupštine u SUH učlanjeno ukupno 215 članova, no od toga broja ih je nažalost 16 preminulo: Stanko Mikulić, prvi predsjednik SUH-a, te članovi Mara Bebek, Mile Bebek, Milenko Bebek, Zdenko Bebek, Ljubica Božić, Nediljko Buljan, Vlado Kordić, Tomislav Kurtović, Nada Lasić, Vencel Lasić, Vesna Lasić, Ivan Vekić, Mate Vranješ, Smiljana (Milka) Vranješ i Zlatko Vranješ. Stoga je Tomas pozvao sve nazočne (slika 8) da svima njima, kao i

hrvatskim braniteljima, pогinulima bilo gdje i bilo kada u povijesti za svoj narod i Domovinu, odaju поčast minutom šutnje.

Slika 7. Radno predsjedništvo Izborne skupštine SUH-a, od lijeva: Hrvoje Šutalo, dr. sc. Antonija Huljev, rođena Vranješ, prof. dr. sc. Josip Galić, prof. dr. sc. Srećko Tomas, Marinko Miloš, Baldo Matić, Vjekoslav Barišić; te krajnji desno Željko Vranješ, dopredsjednik SUH-a od 2001. i u stoji Ivan Leko koji je izveo „Lijepu našu“ i zabavljao nazočne

Skupštinu su pozdravili i SUH-u zaželjeli uspješan rad Karmenka Božić, predstavnica Slavonske udruge Hercegovaca Blago Zadro Vukovarsko-srijemske županije te prof. ddr. sc. Miljenko Brekalo, član Predsjedništva Ogranka Matrice hrvatske u Osijeku u ime predsjednika Ivice Završkoga, dok je Branko Mihalj, Zmaj rakitsko-kutjevački i dugogodišnji predsjednik Hercegovačke zavičajne udruge Herceg Stjepan Požega, uputio pisanu čestitku i pozdrav (slika 9).

Slika 8. Tomas poziva nazočne da odaju поčast umrlim članovima SUH-a i hrvatskim braniteljima

Slika 9. Gosti Karmenka Božić i prof. ddr. sc. Miljenko Brekalo pozdravljaju skupštinu

Na Skupštini je jednoglasno usvojen novi Statut te su jednoglasno izabrana tijela SUH-a. Za novoga predsjednika izabran je prof. dr. sc. Srećko Tomas, za zamjenika predsjednika Marinko Miloš, a za glavnoga tajnika Hrvoje Šutalo. Izabrano je 50 članova Izvršnoga odbora, i to: Vjeko Barišić, prof. ddr. sc. Miljenko Brekalo, izv. prof. dr. sc. Boris Crnković, Vjekoslav Čurić, Dragan Čalušić, Marko Eljuga, Antun Galić, prof. dr. sc. Josip Galić, izv. prof. dr. sc. Jerko Glavaš, Davor Glavota, dr. sc. Antonija Huljev (r. Vranješ), Miljenko Kolobarić, prof. dr. sc. Goran Kondža, Krešo Kurtović, Željko Kurtović, Gojko Kvesić, Marko Kvesić, Ivan Leko, Branko Marić, Baldo Matić, doc. dr. sc. Hrvoje Mihalj, Slobodan Mihalj, Zdravko Mihalj, Darinko Mikulić, Davor Mikulić, Domagoj Mikulić, Jozo Miličević, Željko Miličević, Berislav Mlinarević, Ivica Mlinarević, Dražen Mlinarević, Berislav Pandžić, Dražen Pandžić, Slobodan Pandžić, Željko Pavković, Mladen Pejić, dr. sc. Mirko Pešić, Zlatko Pinjuh, Nenad Pralas, Ante Rašić, Silvestar Rogić, Ivan Sesar, Hrvoje Šimić, Grgo Škobić, dr. sc. Željka Šapina, izv. prof. dr. Ivan Trojan, Vjekoslav Vrdoljak, Zoran Vrdoljak, Željka Vrebac i Ivica Završki.

U Sud časti izabrani su: izv. prof. dr. sc. Željko Vranješ, Jerko Bešlić, Tomislav Mikulić, Jozo Šutalo i Ivan Vuletić.

Rad SUH-a nadzirat će 5 članova Nadzornoga odbora, i to: Tihomir Čuljak, Željko Čepo, Petar Čuljak, Simeon (Šime) Kurtović i Branko Romić.

Po pozitivnim zakonskim propisima Hrvoje Šutalo imenovan je likvidatorom udruge.

Poticaj za izbore u BiH

Pri kraju rada skupštine Davor Mikulić, koordinator za Opće izbore u BiH koji će se održati 7. listopada 2018., za područje grada Osijeka, izvijestio je Skupštinu o pravu glasovanja svih državljana BiH pa i onih koji žive izvan

BiH, navodeći da se glasovanje može ostvariti dopisnim putem, ako je osoba u posjedu važećih dokumenata iz BiH (osobna iskaznica, putovnica ili vozačka dozvola). Također je naglasio da dopisno glasovanje mogu ostvariti i osobe koje nemaju važeći BiH dokument ako su se nalazili na popisu stanovništva 1991. pa su izbjegli za vrijeme rata i nikad nisu imali dokument iz BiH nakon rata, ali nisu odjavili državljanstvo BiH (izbjegle osobe), te svi oni koji imaju prijavljeno prebivalište u BiH, ali ne žive u BiH i nemaju važeći BiH dokument (slika 10).

Slika 10. Davor Mikulić pojašnjava mogućnost dopisnog glasovanja na Općim izborima u BiH

Novoizabrani predsjednik Tomas naglasio je da su ovi izbori za Hrvate u BiH jako bitni, pa bi svi koji imaju mogućnost ostvariti glasačko pravo trebali to i učiniti, jer time barem malo pomažu Hrvatima u BiH u ostvarenju njihove političke konstitutivnosti.

Povežimo gangu i bećarac

Također, najavio je mogućnost organiziranja predstavljanja knjige fra Ante Marića *Plaću li jeleni?*, koja obrađuje tematiku dolaska gladne hercegovačke djece u Slavoniju i Srijem u vrijeme Prvoga svjetskog rata, dok je kao značajniji dugoročni projekt naveo poticanje organiziranja izvedbe opere *Diva grabovčeva*, prve opere Hrvata u BiH, u osječkom HNK-u, očekujući pomoć Matice hrvatske Osijek te drugih relevantnih čimbenika u Gradu Osijeku i Osječko-baranjskoj županiji. Osim toga, naveo je i potrebu organiziranja tradicionalne zabave „Hercegovačke večeri“ u Osijeku ili okolicu.

U zaključenju rada Izborne skupštine SUH-a Tomas je naglasio da je to udruga koja potiče na okupljanje, međusobno povezivanje i pomaganje Hrvata iz Hercegovine i ostatka BiH te njihovih potomaka, naseljenih prije svega u Slavoniju, Baranju i Srijem te cijelu Republiku Hrvatsku. Stoga je poručio: „**Povežimo gangu i bećarac!**“, naglasivši time da hercegovački Hrvati i njihovi

potomci cijene i poštuju svoj zavičajni identitet, kao i identitet u kojem su se integrirali u Slavoniju, Baranju i Srijem.

Na kraju su svi prisutni imali priliku kušati tradicionalna hercegovačka jela, poput uštipaka, sira iz mišine, raštike, i drugih delicija, uz vino Silvestra Rogića, Grge Škobića i Srećka Tomasa, te druženje i upoznavanje u opuštenoj atmosferi (slika 11).

Slika 11. Glavni kuhar raštike Vjekoslav Vrdoljak (u sredini), te pomagači Petar Čuljak (lijevo) i Grgo Škobić (desno)

SUH dobio besplatno korištenje gradskog prostora za svoj rad

Po održanoj Skupštini mnogi članovi SUH-a angažirali su se na animiranju Hercegovaca koji imaju pravo ostvariti dopisno glasovanje na općim izborima u BiH održanim 7. listopada 2018., da se do 24. srpnja prijave za takav oblik glasovanja. Na tom polju postignut je relativno dobar rezultat, ali u narednom razdoblju trebat će se još više angažirati.

SUH je 26. srpnja 2018., od Ureda državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji, Službe za opću upravu, dobio Rješenje o odobrenju upisa promjene statuta (ujedno je novi statut i ovjeren), osoba ovlaštenih za zastupanje, ciljeva i djelatnosti, adrese sjedišta, te izbor likvidatora u Registar udruga Republike Hrvatske. Nadalje 4. rujna 2018., od Državnog zavoda za statistiku dobivena je „Obavijest o razvrstavanju poslovnog subjekta prema NKD-u 2007.“, čime je SUH dobio pravno ustrojeni oblik udruge, te matični broj i OIB. Isto tako

24. rujna 2018., od Grada Osijeka dobiven je potpisani „Ugovor o korištenju prostorije“, a koji se odnosi na besplatno korištenje dvorane na prvom katu zgrade u Ulici J. J. Strossmayera 1 u Osijeku, srijedom od 18:00 do 20:00 sati. Nadalje, 25. rujna 2018. sa Zagrebačkom bankom sklopljen je „Ugovor o otvaranju i vođenju transakcijskog računa i obavljanju platnih usluga“, čime je SUH u potpunosti pravno ospozobljen za svoje djelatnosti.

SUH je, zajedno s načelnikom općine Grude Ljubom Grizeljom i njegovim suradnicima organizirao druženje uz večeru uoči obilježavanja 27. obljetnice pogibije generala Blage Zadre, 16. listopada 2018. (slika 12). Druženje je bilo u hotelu Waldinger kojeg je vlasnik Berislav Mlinarević, porijeklom iz Tihaljine, član SUH-a.

Slika 12. Grudani među onima koji su obilježili 27. obljetnicu pogibije Blage Zadre, 16. listopada 2018. Lijevo Ljubo Grizelj, načelnik općine sa suradnicima; desno hrvatski branitelji s područja općine Grude

Isto tako za vikend od 19. do 21. listopada, po povjereniku SUH-a Darinku Mikuliću, organizirano je druženje članova SUH-a i gostiju iz širokobriješke općine, pretežito s područja župe Kočerin. Druženje se održavalo na području osječke četvrti Donji grad, u prostorima sportskog društva Olimpija, te na području našičkog ribnjaka, kojeg je vlasnik Mladen Mihalj, član SUH-a, koji je porijeklom iz Rakitna.

Posebno je bila zanimljiva nogometna utakmica između reprezentacije Kočerinjana koji žive u Osijeku i širokobrijeških gostiju (slika 13). Na kraju je sve završilo rezultatom 2:2 i miroljubivo, premda je u žaru sportske borbe bilo krampona na ponekoj butini, a i sudac Željko Kurtović je nakon utakmice doživio prigovore, kako je to i uobičajeno nakon mnogih nogometnih utakmica. Nakon utakmice svi skupa su se nastavili družiti uz bogatu večeru u restoranu Pansiona Ribnjak u Lili pored Našica (slika 14).

Druženje su poduprli SD Olimpija, Belje d.d., Mon Ami iz Đakova, vlasnika Ivice Penava, porijeklom Hercegovca i Miagro d.o.o iz Našica, vlasnika Rakićaka Mladena Mihalja.

Slika 13. Lijevo detalj s nogometne utakmice na terenima legendarne osječke Olimpije, a desno, nakon utakmice, zajednička fotografija Hercegovaca koji žive u Hercegovini i onih koji žive u Osijeku.

Slika 14. Lijevo: Svi su sa zanimanjem promatrali kako se priprema šaran na rašljama, a u sredini je glavni organizator druženja Darinko Mikulić, brat pokojnog Stanka prvog predsjednika SUH-a, koji daje tražena objašnjenja;

Desno je zajednička večera u restoranu Pansiona Ribnjak, a u prvom planu je vlasnik Mladen Mihalj.

Zaključno je za navesti da je SUH održao konstituirajuću sjednicu Izvršnog odbora 24. listopada 2018., na kojoj su izabrana dva potpredsjednika: Vjekoslav Barišić iz Gašinaca, i Hrvoje Šimić. Osim toga za tajnika Izvršnog odbora izabran je Davor Glavota, i za rizničara je izabran Davor Mikulić. Time je predsjedništvo SUH-a kompletirano. Također su izabrani povjerenici za pojedine općine ili zemljopisna područja kao i za pojedina područja djelatnosti SUH-a.

Bilo je dogovorenog da SUH sudjeluje na „Raštikijadi“ koja se trebala održati 3. studenog 2018. u Grudama, ali budući je ista otkazana, ta aktivnost je otpala. Nadalje, dogovorenog je da se organizira obilježavanje 100. godišnjice velike

humanitarne akcije spašavanja hercegovačke djece od gladi dovodenjem iste na dohranu u Slavoniju, Baranju i Srijem, te u sklopu toga i predstavljanje knjige fra Ante Marića *Plaću li jeleni?*, krajem studenoga ili početkom prosinca 2018.

Srećko Tomas

UČENIČKI POKUŠAJI

FILIP PEŠORDA

Pjesme Filipa Pešorde 207

IVA ZADRO

Pjesme Ive Zadro 212

IVONA BOBAN

Različitost 217

JERKO BUŠIĆ

Proljeće, simbol probuđenog života 218

LANA GRIZELJ

Različitost 219

ANA MIKULIĆ

Različitost 220

ANTONELA SABLJE

Sekunda 221

IZBOR RADOVA UČENIKA SREDNJE ŠKOLE ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA GRUDE

PJESME FILIPA PEŠORDE

MOJA

Bila je samo moja,
I u vijek bez obzira gdje se
I u kojem vremenu nalazila,
Bila je moja.

I svakim trenutkom,
Ona bi postajala sve više mojom.

Pa čak i onda kada se udaljavala,
Bila je bliža,
Bila je bliža od svih onih
Koji su samo mislili da su bliži.

Ona je uspijevala,
Bez ijednog dodira,
Bez ijednog pokreta, koraka,
Biti bliža.

Ali opet,
Pitam se jedno na kraju,
Jesam li je uspio sačuvati svojom ?

OKOVANI PROMETEJ

Živim u svome tijelu,
Tek ponekad ugledam
Neku zraku sunca,
Koja prodire kroz
Oblake moga života.

Živim u ovome tijelu,
Kao okovani Prometej;
Živim, skriven od ljudi,
Daleko od svih pogleda,
Postojim, ali me nema.

Nije bitno što osjećam,
Nit je bitno kako se osjećam,
Ja živim, važno je da živim.

A istina je druga,
Možda pomalo bolna,
Ali, što je tu je,
Jer zapravo,
Mnogi ne znaju da sam ja mrtav.

ŽIVOT IMA SMISLA

U njenom zagrljaju je,
Tako divno, tako toplo,
U njenom zagrljaju čak
I život ima smisla.

Kada zagrli onim
Mekim, toplim, rukama,
Kada stisne uz sebe,
Kada srcem ugrije dušu;

Tada, tada sve bude drugačije,
Tada sva tuga se slomi,
Sva bol iznenada nestane,
Srce se smiri u zagrljaju.

Onim slatkim, lijepim osmjehom,
Ona lomi sve loše u tebi,
Sve ono što te čini nesretnim,
Sve ono što boli, i samo boli.

A tek kada pogleda onim očima,
Onim nevinim, lijepim očima,
Očima punim radosti, veselja,
Očima nevinog djeteta;

Tada shvatiš zašto živiš,
Shvatiš da je ona razlog sreći,
Da je ona zapravo dio tebe,
Ona je, ustvari, ti.

U TEBI JE SNAGA MOJA

Gospodine ti me zagrli,
Pruži mi ruku svoju,
Tek toliko da ne potonem.

Čvrsto me drži Isuse,
Jer, znaš, čovjek sam
I lako padam.

Povedi me, Gospodine,
Ovim nemirnim morem života,
Ti budi moj kapetan
Na prostranoj pučini.

Nisam siguran što mi život nosi,
Koliko će biti teško ili lako,
Koliko ću biti nasmijan ili tužan,
Samo sam siguran da ću uvijek imati Tebe.

I onda kada ja padam,
Kada više ne mogu stajati,
Ti, Isuse, nastavi stajati,
Za mene, Ti nastavi biti ja.

Udahni u mene Duha Svojega,
Udahni u mene Sebe,
Učini me Svojim,
Isuse, želim Ti pripadati.

Kada odustanem i padnem,
Ti me podigni,
Ti hodaj sa mnom,
Znam, možemo zajedno,
Ti i ja, Bog i čovjek.

VOLIM TE

Znaš, volim te,
Možda čak i previše,
Volim te više nego sebe,
Ali ne i više nego svoj život;

Jer, naravno, ti si moj život,
Ti si svaki moj dah,
Ti si svaki moj osmijeh,
Svaka moja suza.

Pa i ova mala koja sada ide niz moj obraz.
Mala, ali puna tuge, boli,
Puno patnje, puno jada,
Puna tebe.

I zagrlio bih ja, koji put jače,
Nasmijao bih te, onako iskreno,
Samo ne znam kako,
Kako da bol donese osmijeh?

Obrisati ču ja suzu, jednu, drugu,
Preći preko sebe, preko ponosa,
Ali tebe, tebe ču uvijek voljeti,
Uvijek ču se truditi da te usrećim.

Filip Pešorda, III b

PJESME IVE ZADRO

POČETAK I KRAJ

Hrabro pričaš o dobivenim bitkama
U ratu koji ćeš izgubiti
Kada odemo
U beskonačnosti godina
Novo vrijeme će presjeći rep starom
I više se nitko neće sjećati
Aristotela i Kleopatre.

Govoriš da si jedina osoba
Koja zna što znači umirati
A da još nisi mrtav
A znaš
Da si dobio prvu naznaku umiranja
Onda kada si prvi put u životu otvorio oči.

Život je prvi znak umiranja.

IZMIŠLJENI LIK

Vi ne volite mačke
Ja vas gledam samo kroz crno-bijele slike
Nikada ne bih rekla da su vam oči plave.
Niste se trebali poprijeko nadati smrti
Gospođo.
Plakala sam
I razgovarala s pokvarenim tranzistorom.
Jedna noga vam je bila otečena
Umjesto druge nosili ste protezu
Hrana za psa je suha
Uginuo je prije sedam tjedana.

Sunčev sustav nosili ste u ubrusima
U kartonskoj staroj vreći
Nosili ste plavi pulover
Taj dan niste jeli ništa
Osim naranči
I niste pili ništa
Osim vina.

Gospođo,
Ne mogu reći da se niste nadali smrti
Govorili ste: "Možda ču sutra umrijeti."
A ja sam u vašem stanu
Zatekla proliveno vino
I vaš vječni san u boji.

POHVALA PJESENiku

Teško je shvatiti pjesnika. Ne možeš razumjeti nečije životno prokletstvo kada je tvoj život drugačiji. Teško je objasniti nekome da si najsretniji iako si proklet. Nitko ne zna što znači povratiti dušu na papir, osim onih koji su to barem jednom napravili. Pjesnikov život počiva na tome. Sve što osjeti, povrati na papir. I to je jedna stvar zbog koje nikada neće biti do kraja proklet. I jednog dana, kada se svi prokletom pjesniku budu smijali jer spava na klupi ispod mosta bez ičega, on neće znati zašto mu se smiju. Jer je sretan. Njegovi papiri puni su njegove duše, a njegova duša ispisuje nova poglavlja na nove papire. I mogu mu se smijati. On umire sretan, svjestan činjenice da sve skupe stvari ovog svijeta ne dolaze zamotane u celofan sreće, nego zapakirane u karton jala i nezadovoljstva. Tko ima puno, tražit će još. Nikakvo bogatstvo nije trajno. Onaj položaj koji dobijemo u životu postaje nevažan u trenutku smrti. Zato se pjesniku ljudi mogu smijati. On umire punog srca i neiskvarene duše unutar svoje tišine, a smijalice umiru punog džepa, noseći na duši teret vlastite surovosti. Možda rijetki pojedinci krenu zavidjeti pjesniku kojem su se smijali, jer su u posljednji čas shvatili da se na kraju životnog puta računa samo ono što se rukama ne može dotaknuti.

UPOZORENJE

Danas je nekoga udario automobil na pješačkom prijelazu. Za nekoga je to bila samo nepoznata osoba, a nekome je to bio prijatelj, brat ili poznanik. Trebao je danas položiti vozački ispit. Dok je išao od kuće do škole u javnom prijevozu slušao je muziku s radija i smijao se djeci koja su vodila žustru raspravu o solarnim pločama. Pomiclio je da je svijet još uvijek dobro mjesto za život. Dan je počeo dobro. Sve do trenutka u kojem se nije čulo ništa osim škripe kočnica I zaglušujućeg vriska prolaznika koji je svjedočio udarcu. Ležao je nepomično od šoka, ali velike oči otkrivale su da je živ i da je počeo cijeniti vlastiti život više nego ikad prije. Jedna slomljena noga bila je potrebna da dođe do te spoznaje. Jedna noga i jedno živo srce.

Budalo, udario si čovjeka. On ima svoj život, možda svojim riječima mijenja tuđe živote. Tko zna što se krije iza njegovog imena. Shvatit ćeš to onda kada uvidiš da je razlika između svih ljudi vrlo jasna. Svi imaju svoja imena i priče koje iza njih stoje. Svi se vraćaju popodne negdje i piju kavu s nekim. Nisu to samo hrpe hodajućih figura. To su ljudi i uspomene. Takav je i taj čovjek koji danas cijeni svaki minut svog života. I ti si takav. Pripazi, molim te, kako voziš. I ne žuri nikada. Znaj da se svi moramo vratiti nekome danas i reći kakav nam je bio dan.

Iva Zadro, IV c

NAGRAĐENI RADOVI UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE FRA STJEPANA VRLJIĆA U ŠKOLSKOJ 2017./18.

Ivona Boban - literati osnovnih škola - Različitost je najzanimljivija boja života - u izdanju Udruga Mlada pera

Jerko Bušić - 3. mjesto - Dani hrvatskog jezika

Lana Grizelj - Različitost je najzanimljivija boja života - u izdanju Udruga Mlada pera

Ana Mikulić - literati osnovnih škola - Različitost je najzanimljivija boja života - u izdanju Udruga Mlada pera

Antonela Sablje - 2. mjesto - Šimićevi susreti

RAZLIČITOST

Od toliko ljudi na cijeloj zemaljskoj kugli nije baš nitko isti. Ponekad se zamislim kako je pravo čudo što smo svi drugačiji. U mjestu u kojem živim ima jedan čovjek koji je bolestan. Nije kao svi ostali, i zbog toga se izolira iz društva. Ali, nije on kriv što se takav rodio. Ne zaslužuje da ga se izbjegava ili čak da mu se izruguju zato što je različit od ostalih. Svatko se od nas mogao roditi bolestan. Pokušajmo se staviti na njegovo mjesto da bismo razumjeli kako se osjeća. Zamislimo kako je takvim ljudima teško kad su izolirani iz društva. Svi su ovi jednaki kao mi. Zato ih trebamo poštivati. No, vanjskim izgledom se svi razlikujemo. Nismo stvoreni tako bez razloga, nego da spoznamo da je svaki čovjek jednako vrijedan pažnje i poštovanja. Svatko ima nešto u sebi što ga čini posebnim. Baš zbog toga možemo razmjenjivati različita mišljenja i ukuse. Svatko ima svoje bogatstvo unutar samoga sebe. Svi smo mi poput nejednakih travki na prostranoj livadi kojoj treba voda i sunce. Zato je i nama potrebna ta voda i sunce koji su –poštivanje. Da smo svi identični sve bi bilo bez ikakvog smisla. Okružuju nas osobe koje su vanjskim, ali i unutarnjim izgledom drugačije od nas. Ne pravimo razlike između sebe... to nam uistinu ne treba!

Ivana Boban, VII. a

PROLJEĆE, SIMBOL PROBUĐENOG ŽIVOTA

U proljeće se sve budi. Ljubičice i jaglaci, visibabe i tratinčice uspinju svoje glave k suncu. Trava se ugleda sve više, a biljke postaju živahnije. Sve buja i raste. Na staroj kostili slavuj isprobava svoj divni glas, a oko njega se skupljaju ostale ptice i od njega uče pjevati. Nebom sunce žarče probija hladni zimski zrak i prodire u svaku poru zemlje. Moj djed i baka na suncu griju svoje stare kosti, a toplo sunce im izvlači reumu. Već ranom zorom se čuju traktori i freze. Vinogradi i vrtovi puni su ljudi koji marljivo rade. Mravi izlaze iz svojih mravinjaka i već u proljeće počinju skupljati hranu za iduću hladnu zimu. Njihov primjer slijede i druge životinje naviknute na mukotrpan rad, upravo poput naših roditelja. A roditelji su u proljeće posebno zauzeti i zaposleni u vrtu. U njemu sade raštiku, razne salate, crveni luk i češnjak, krumpire, rajčice, paprike, ciklu i drugo povrće. Otac uvijek u proljeće zasadи poneku novu voćku. Sve mora biti kao „po špagu“, poravnato i uredno. Uz naš vrt zasađen je i voćnjak i nekoliko stabala maslina. Vinograd je opet posebna priča. U njemu se uvijek ima nešto raditi. Moj tata kaže: „Lozi treba sluga, a maslini gospodar! Tako su kazivali naši stari.“ I naših nekoliko maslina uvijek ostane za kraj. Kad se sve drugo završi, one dolaze na red. Obično ih obrezujemo pred Cvjetnicu pa njihove grančice nosimo na blagoslov. Ništa manje muke nema ni oko sadnje krumpira u našem vrtu. Uvijek je oko toga velika trka. Majka često ponavlja: „Eno je Vinka posadila krumpire, i Iva, i moja mater. Samo u nas još nijedan nije u zemlji. Ne znam šta mi čekamo.“ Moj tata, inače staložen čovjek, na to odgovori: „Neka ih nismo posadili. E svi ćemo ih zajedno vaditi u sedmom mjesecu!“ No, rasprava se nastavlja kako će se vrijeme pokvariti ili će udariti suša. I stvarno nema mira dok se krumpiri ne posade. Upravo po ovim radnjama i raspravama doživljavam proljeće kao jedno živo, veselo i lijepo godišnje doba. A zapravo jedva čekam da dođe ljeto, a s njim i školski praznici.

Jerko Bušić, VII. r

RAZLIČITOST

Na svijetu ne postoje ljudi koji su potpuno isti. Uvijek postoji neka različitost među njima. Ne kažem da ljudi nemaju sličnosti, ali ne mogu biti potpuno isti. Neki ljudi zbog tih različitosti vrijeđaju druge. Bog je čovjeka stvorio na sliku svoju i on nas sve gleda jednako. Ljudi se razlikuju po rasi, izgledu, karakteru, ponašanju, vjeri. To što smo bijele, crne ili žute boje kože ne mora značiti da možemo podcenjivati ostale ljude koji se razlikuju od nas. Postoje djeca koja imaju poremećaj koji ih čini drugačijim od nas. Ta djeca nisu kriva što su rođena s tim. Mi im trebamo dokazati da su lijepi na svoj način, poduprijeti ih, ne izdvajati ih iz društva. Oni su isto predivna, osjećajna ljudska bića. Takva djeca se razlikuju od ostalih samo po izgledu. Zar je izgled toliko važan? Mi smo svi djeca Božja, bez obzira na naše materijalno stanje, boju kože i boju očiju. Ni u kojem slučaju nije nam dopušteno gledati druge „s visoka“. Sve nas Bog voli jednako. Svi mi imamo neke mane i vrline. I po njima se razlikujemo. Kakvo bi svijet bio mjesto da smo svi isti, da se bavimo istim zanimanjima, isto izgledamo? Ljudi su različiti, različitostima se nadopunjavaju. Zahvaljujući tome svijet je jedno malo zanimljivo mjesto.

Lana Grizelj VIII. a

RAZLIČITOST

Zapitate li se ikad što je različitost? Ja i nisam baš, ali često dođem u takvu situaciju. Vidi, crnac! Vidi, Kinez! Svi smo mi ljudi stvoreni na istu sliku Božju. Svi smo mi isti, ali smo i različiti. Razdvajaju nas vjere, nacionalnosti i izgledi. Pa zar je to toliko bitno?! Toliko bitno da čovjeku u prolazu ne može reći: „Dobar dan“?! na što je ovaj svijet spao? Na mržnju i diskriminaciju. Probudite se! Svi smo mi braća i sestre. Sve nas je stvorio isti Bog. Da jedni druge volimo i ljubimo. Različitost je tu s razlogom, jer da smo svi isti svijet ne bi bio zanimljiv.

Ana Mikulić VIII. a

SEKUNDA

Ove su ulice izgubile sjaj, ali blješte.
Ovdje nitko nije živ, ali svi dišu.
Blizu su, ali daleko.

Nema više, ove ulice
izgubile su sjaj jer te nema u njima.
Daleko si, među onima koji ti govore
da je vrijeme da se sve zaboraviš
da je na kraju samo prokleta hladnoća.

A ne znaju da nam je bitna sekunda.
Sekunda u kojoj je dovoljna šutnja.
Šutnja koja govori više od sto riječi.
Mirno slušanje otkucaja tvoga srca.
Sekunda u kojoj su naša srca svjedoci da samo želimo nestati,
pobjeći od svih,
slomiti sve satove koji nam govore da vrijeme prolazi.

Ne znaju. Jer svašta nazivaju ljubavlju.

Antonela Sablje IX. b

ZANIMLJIVOSTI

VLADO BOGUT

- Leksik prezimena Donjih Mamića 1948. 225
Nije ga bilo, a da nije dobijo degenek 230

SREĆKO MIKULIĆ

- Glavna i izborna skupština Matice hrvatske Rijeka 236

PAULA TOMIĆ

- Bog sve izvodi na dobro..... 237

LEKSIK PREZIMENA DONJIH MAMIĆA 1948.

Nakon objave *Leksika prezimena Gorice i Sovića 1948.* u godišnjaku Ogranka Matice hrvatske Grude, *Susreti* br. 9., 2015.,¹ ovom prigodom ljubiteljima povijesne antroponomije općine Grude i Hercegovine predstavljam uradak *Leksik prezimena Donjih Mamića 1948.* godine.

Donji Mamići su jedno od 13 naseljenih mjesta općine Grude, koji je pravno utemeljen *Ukazom o proglašenju Zakona o području srezova i općina u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini* („Službeni list“ Narodne Republike Bosne i Hercegovine, br. 17., od 12. srpnja 1955. godine).

Sukladno odredbama spomenutog Zakona utemeljena je i općina Grude s naseljenim mjestima: Blaževići, Borajna, Donji Mamići, Dragićina, Drinovci, Gorica, Grude, Puteševica, Ružići (sa zaseokom Prispa), Sovići i Tihaljina.

Bivše naseljeno mjesto Mamići u općini Lištica (danас, Široki Brijeg), podijeljeno je na dva naseljena mjesta Gornji Mamići i Donji Mamići. Gornji Mamići su ostali u sastavu općine Lištica, a Donji Mamići su pripali novoj općini Grude.²

Leksik prezimena Donjih Mamića, nastao je na temelju sveska I., Knjige državljana Donji Mamići, koji je napisan po podacima općeg popisa stanovništva na području FNR Jugoslavije obavljenom 15. ožujka 1948. od strane Državnog statističkog ureda Savezne planske komisije.³

I ovaj uradak, kao i *Leksik prezimena Gorice i Sovića 1948.* nastali je po uzoru na *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, koji su 1976. izdali

¹ BOGUT, VLADO: *Leksik prezimena Gorice i Sovića 1948.*, u godišnjaku *Susreti*, br. 9., Ogranka MH u Grudama, Grude, 2015., str. 246. – 252.

² „SLUŽBENI LIST“ NARODNE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE, br. 17., 12. 7. 1955., str. 223.-224.

³ KNJIGA DRŽAVLJANA NARODNE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE MJESNOG NARODNOG ODBORA DONJI MAMIĆI, sv. I., str. 1. – 300., Matični ured Donji Mamići.

Institut za jezik i Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb, a uredili dr. Valentin Putanec i dr. Petar Šimunović.⁴.

Prezimena su akcentuirana kako slijedi:

A

ALPEŽA – 149

B

BÁNDIĆ – 17

BÒNDŽA – 62

BÒŠNJAK – 69

BŘZICA – 116

Č

ČÒLAK – 90

ČÚLE – 1

Ć

ĆÒRLUKA – 155

I

ÌVANKOVIĆ – 1

K

KÀTURA – 33

KNEZÒVIĆ – 60

L

LÉKO – 402

M

MÀCAN – 113

MÁRIĆ – 130

MARTÍNOVIĆ – 8

MÌKULIĆ – 127

⁴ LEKSIK PREZIMENA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE HRVATSKE, Institut za jezik i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976.

P**PÁLAC** – 146**PÈZER** – 100**R****RÀSPUDIĆ** – 1**Š****ŠÍMIĆ** – 7**T****TÍCA** – 72**TÖMIĆ** – 138**U****UDÒVIČIĆ** – 12**V****VÜKOJA** – 185**Z****ZÁDRO** – 222.

Abecedni popis prezimena naseljenog mjesta Donji Mamići sadrži podatke o tome koja su prezimena bila zastupljena u tom naseljenom mjestu 1948. godine, te se uz svako prezime navodi broj koji označava koliko je nositelja toga prezimena u tom mjestu bilo muškog, a koliko ženskog spola.

Iz abecednog popisa prezimena u naseljenom mjestu Donji Mamići vidimo da je pobrojano 25 prezimena od kojih su dva prezimena: Čule i Raspudić zastupljena po jednoj muškoj, a Ivanković po jednoj ženskoj osobi.

Nositelji tih prezimena su don Ante Čule, župnik Župe sv. Male Terezije u Ledincu rođen 23. veljače 1903. u Čulama kod Mostara, sin Jure (Juriše) Čule i Jake r. Šarac.⁵ Umro je 28. siječnja 1972. u Donjima Mamićima, gdje je i pokopan.

Druga osoba je Mirko Raspudić, rođen 8. rujna 1939. u Šćitu (općina Rama-Prozor, gdje su Raspudići imali staje, ispašu za stoku), sin Ivana Raspudića

⁵ Don Ante Čule bio je župnik Župe sv. Male Terezije u Ledincu od 1930. do 1970. godine.

(Dobro Selo kod Čitluka) i Ive r. Čolak (Donji Mamići – Ledinac), koji je nakon što mu je otac Ivan poginuo 1942. u Drugom svjetskom ratu došao u svoje bake po ženskoj liniji u Čolaka (Donji Mamići – Ledenc) i tu ostao do smrti 23. listopada 2006.

Treća osoba je Mila Ivanković, rođena 23. rujna 1915. u Grudama (Lončaci) od oca Ivana i majke Ive r. Zovko. Umrla je 6. kolovoza 1987. u Grudama (Lončaci), gdje je i pokopana.

Prvi upis u I. sv. Knjige državljana Donji Mamići upisan je 30. kolovoza 1948.

Slijede statistički podatci o broju i spolu upisanih po prezimenima koji su namijenjeni statističarima.

TABLIČNI PREGLED ZA NASELJENO MJESTO DONJI MAMIĆI

BROJ	PREZIME	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
1.	ALPEZA	71	78	149
2.	BANDIĆ	9	8	17
3.	BONDŽA	30	32	62
4.	BOŠNJAK	39	30	69
5.	BRZICA	50	66	116
6.	ČOLAK	33	57	90
7.	ČULE	1	-	1
8.	ĆORLUKA	69	86	155
9.	IVANKOVIĆ	-	1	1
10.	KATURA	16	17	33
11.	KNEZOVIĆ	29	31	60
12.	LEKO	181	221	402
13.	MACAN	53	60	113
14.	MARIĆ	69	61	130
15.	MARTINOVIC	4	4	8
16.	MIKULIĆ	57	70	127
17.	PALAC	66	80	146
18.	PEZER	47	53	100
19.	RASPUDIĆ	1	-	1
20.	ŠIMIĆ	5	2	7
21.	TICA	35	37	72

22.	TOMIĆ	56	82	138
23.	UDOVIČIĆ	5	7	12
24.	VUKOJA	93	92	185
25.	ZADRO	107	115	222
Ukupno		1126	1290	2416

**TABLIČNI PREGLED PO KNJIZI DRŽAVLJANA DONJI MAMIĆI
SV. I.**

NASELJENO MJESTO	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
DONJI MAMIĆI	1126	1290	2416

TABLIČNI PREGLED PO POPISU STANOVNIŠTVA 1991.⁶

NASELJENO MJESTO	MUŠKI	ŽENSKI	UKUPNO
DONJI MAMIĆI	807	889	1696

Korisno bi bilo da se pripremi i objavi leksik prezimena za cjelokupnu općinu Grude, koji bi umnogome pridonio poboljšanju antropologejske grade s ovih neistraženih hrvatskih prostora za buduće radove iz ove oblasti.

Zemljopisne koordinate Donjih Mamića su: 43°20'N 17°28'E.⁷

Vlado Bogut

⁶ STATISTIČKI BILTEN, br. 257., POPIS STANOVNIŠTVA, DOMAĆINSTAVA/KUĆANSTAVA, STANOVA I POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA 1991., STANOVNIŠTVO PO NASELJENIM MJESTIMA, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 1998., str. 127.

⁷ https://hr.wikipedia.org/wiki/Donji_Mamići. Čitano 31.10.2018.

NIJE GA BILO, A DA NIJE DOBIJO DEGENEK

Miloš Martić, krsnim imenom Mile, rođen je davne 1926. godine na 9. travnja u Sovićima od oca Ivana i majke Matije r. Bošnjak iz Gorice. Živi 93 godinu života i još je za svoje godine dovoljno vitalan da može o sebi. Doduše, noge ga izdaju, vid mu slabi i sve manje čuje. Ali on se ne da.

Supruga Iva r. Vlašić umrla je prije sedam godina nakon duže bolesti. Radila mu je dvije kćeri Mariju i Ljubicu, te sinove Jerku i Marina. Oni mu podariše zetove i nevjeste, unučad i praunučad.

Danas o njemu najviše brine sestra Kata.

Život ga nije mazio i nije mu manjkalo motike i pluga, te svih drugih poslova što ih je donosilo svakodnevno preživljavanje i mukotrpni rad od svanača do mrkloga mraka. Okušao je i takozvani privremeni rad u Austriji.

Ali moj povod razgovora s njim bio je njegov ratni put u Drugom svjetskom ratu i nakon rata sudjelovanje na Križnom putu, pa na dosluženju vojnog roka.

Priču o svojoj sudbini u ratu počeo je polako, tihim glasom i ruku naslonjenih na stol, a na stolu bukara vina i sira da imamo začim pit.

Prvi put priču o ovim događajima pričao mi je još u vrijeme Domovinskog rata, sada već davne 1995. godine, 24. lipnja, a dopunio 2. studenoga 2018. godine.

Ja sam ti u rat otiša u prvom misecu 1944., u Šimića pukovniju. Prvo sam otiša u Imacki, pa na Zadvarje, Omiš i kašnje u Proložac, počeo je svoju priču Miloš.

Odma iz prveška smenom su bili Blaška Vlašić zv. Banović, jedan Vlašić zv. Želkanović, te Jozo Čale iz Vrućica i Petar Zorić iz Gruckog Vrila. Jedno vrime

su sменом bili i Ante zv. Antalija Zorić, Venco Prlić zv. Šepoljić i Ivan Marić zv. Gadžić, svi iz Sovića. Zapovidnik satnije bijo nam je Jozo Dodig od Čapljine, pa neki natporučnik Nenadić s Vinjana, a zapovidnik voda Ivan Veger iz Vašarovića ...

Ima san ti pušku mauzerku, a digot san ti biva i pomoćnik na strojnici. Toga vrimena nismo ti imali nekoga boja. Nešto malo u okolini Prološca i kasnije Tijaljine ...

Negdi u osmom ili devetom misecu, te 1944. godine naša satnija držala je položaje prema Drinovačkom Brdu i Puteševici. Uprava nan je bila u Peći u kući Antiše Vrdoljaka zv. Bišćevića, ali nije ni tu bilo neke pucnjave, samo prigonjanja.

Malo je zastao s pričom, kao da se zamislio i pokušao vratiti u ono vrijeme. Nagnuo je bukaru na usne i popio malo vina. Pružio je i meni bukaru da i ja utažim žed. Zatim je napao obrve, stisnuo desnu šaku i nastavio govoriti:

Bila su to teška vrimena. Već se uveliko pričalo da ćemo izgubiti rat, da nam se ne piše dobro ...

Otele iz Peći otišli smo na Široki Brig priko Rakitna. Tu je uz mene bijo Blaška Vlašić zv. Banović. Držali smo položaje na Ćavarovu brdu, negdi oko dva miseca. Naša bojna imala je četri satnije, a tu snami bila i bojna Njemaca. Tu je već bilo pravoga rata.

Ti dana iz moje bojne poginula su dva Glavaša iz Drinovaca. Jednom je bilo ime Stipe, a drugom, ne mogu se sítit. Još su poginuli, jedan iz Mamića, a drugi iz Vinice. Di su poginuli, tu su i pokopani. Život ti nije vridijo ni pare. Sad te ima, sad te nema ...

Unda, početkom drugog miseca u povlačenje niz Žovnicu u Mostar. A kad je pa Široki u dalje kroz Jablanicu, Konjic do Ivana. Tu smo opet uzeli dobre položaje i ostali oko dva miseca. Tu je bilo pravoga boja. Tu san od naši vidijo Jerku Sliškovića zv. Dudića. Pa opet u povlačenje prema Sarajevu. Kad smo čuli da je ono palo, mi i Adžiće, a u njima partizani. Da ne dobiju svoje oni se sklone i mi prođemo. Unda priko Kiseljaka, Busovače, Fojnice u Brod. Dodemo u Slavonski Brod, sve pješke.

Pa put Zagreba. Puca se uvik pomalo. Nema sukoba. Sve je više i više vojske, ali i naroda. Svak sa svojom brigom i tugonom. Nije dobro. Idiš od kuće i očeš li je ikad jopevidit. Ostavljaš kuću, svoje ... Idiš kokak po korak i moliš Boga da ti da snage, da se nadas da će biti bolje.

Kad smo prolazili kroz Zagreb, mile im majke oči, polivaju nas neke žene vrućom vodon s prozora. Pa u Zidani Most. To ti ga je bilo 9. petog prija podne. Vidimo da tu neke Švabe polazu oružije. Neki naši jamljavaju njijovo oružije, ako je bolje. Svi se ogledavamo i ne nadamo se dobru. Jer kad ko vojnik pridaš pušku manji se od makova zrna.

Ali idemo dalje. Nadamo se da će biti bolje ako se pridamo Englezin. Priključuje nam se i dijo Švaba koji su pridali oružije.

Sićan se jednog događaja kad smo se dalje povlačili. Kraj puta jedan teško ranjeni i nemoćni ranjenik. Po glasu, meni se čini Zagorac, nas što prolazimo moli i moli da ga ubijemo. Ali нико neće ... Ko će čovika ubit ...

Dodjemo u Celje i tu nas dočekaju partizani. Govore nam da pridamo oružije i da će nas pustit. Tu za nas prigovaraju Ranko Boban i Maks Luburić. Eto, tu san vidijo Bobana. Nema ništa od dogovora. Nastavljamo za Dravograd i dalje do Blajburga.

Pada naredba da se prida naoružanje. Bilo je to 17. petoga 1945. Silazimo iz šume i pridajemo oružije. Svi to rade. Šuti se. I ja pridajen.

Oko nas puno polje vojske i civila. Na desetine iljada i iljada. Čujo san kasnije da nas je moglo bit i dvista iljada. Tu san u civilu vidijo Zvonimira Misira (Milačana) i Stipana Bušića (Lovrića) cestara.

Miloš je počeo pričati još sporije i nije više gledao prema meni. Gledao je ispred sebe. Kao da mu je glas počeo drhtati. Kao da je još jednom počeo proživljavati svoju tešku sudbinu i sudbinu svoga naroda. Nastavio je:

Ali kad smo ostali brez oružja počele su naše muke ... Govore nam da nas se skupi po desetak i da će nam dati objavu i da ćemo ići kućama. Ali ništa od toga. U kolonu po četri i snam u Maribor.

Tu nas postrojilo i rasporedilo na vojne okruge. Ja u Mostarski vojni okrug. U njemu nas je bilo bar tri puta više nego u drugizin. Tu smo bili dva ili tri dana. Tu san osta bos. Iša san ti bos od Maribora do Velike Kikinde. Bože moj, kako mi je kasnije bila otvrdla koža.

Tu san od naši vidijo: Vencu Prlića (Šepeljiina), Ivana Marića (Gadžića), Matu Pejića (Žerića), Jerku Vlašića (Barišića), Jerku Vlašića (Drulića), Franu Grizelja (Mijina), braću Antaru i Matu Prlića (Dujice), Matu Prlića (Jakarića), Dominika Boguta (Pavlova), Luku Misira (Colina), Milkana Misira (Špičića), Jerku Ćavara (Filipova), Ivana Juroša (Rnjeza), Jerku Bošnjaka (Bićića), Jokana Zorića (Katušića), Stjepana Zorića (Pipana), Žarku Grizelja (Vitelića), Ivana Jurića (Ćokaru), Slavu Jelića (Biladića), Antu Tucaka (Mulčevića), Andriju Vlašića (Dundića) i Marijana Vlašića (Markasovića) kojega san vidijo na straži u partizanskom. Nisan mu se smijo javit.

Ovdje je Miloš zastao, pokušao metnuti nogu preko noge, ali odmah je odustao od toga. Opet je popio malo vina i primaknuo bukaru prema meni. Kao da nije znao gdje će s rukama i nogama. Kao da mu je smetala i moja šutnja. A ja sam šutio da mu ne poremetim slijed misli. Onda je opet nastavio govoriti:

Otale smo imali samo degenek. Vidimo da smo privareni. Izmišlja kako da te bolje i gore mlatne. Nije ga bilo, a da nije dobijo. Šta da ti dalje pričam. Od kada smo pridali oružje nema ila. U koloni san. Sprovodnici na konjima jašu sa strane. Smenom su Venco Prlić (Šepeljić), Ivan Marić (Gadžić) i Mate Pejić (Žerić). U koloni nas je oko 12 iljada. Idemo četri po četri.

Negdi u blizini Ludbrega, mislin krajem šestog mjeseca, bijo san svidokom smrti Jerke Vlašića (Drulića). Jerko valjda od velike gladi upita je sprovodnika na konju da mu da nešto za isti. Ovaj mu pristupi i dade nešto u ruku. Do malo to eksplodira i raznese Jerki glavu. Odma je bijo mrtav. To je bilo iza moji leđa. Mene je od te eksplozije nešto pogodilo u vrat pa sam malo krvarijo. Tu je bijo i Venco Prlić (Šepeljin). Mi dalje. Ja i dalje bos. Koža otvrdla ko kopita.

Jednom prid mrak kiša rosi, a kolona polako putuje. Odjednom jedan od sprovodnika odvoji nas dvadesetak da odemo u stranu. Iz iskustva san zna da one koje su do sada tako odvojili nisu se vratiti. Vidijo sam da mi se radi o glavi pa sam se trčeći vratio u kolonu. Kako je bilo već podosta mračno sprovodnik na konju nije me opazio. Ostali se nisu vratili. Dobili su metak u čelo. Bog je valjda ima neke druge račune za mene.

Kada smo prolazili kroz Dugo Selo, današnjom podravskom magistralom, kroz Viroviticu i Koprivnicu rvatski narod nam je baca rane u kolonu, dok smo kroz srpska sela dobijali degenek. Vidijo san i ovo. Na putu kudan kolona ide konj se posra. Čovik prpa i isprpa zrno žita i pojide ga. A da ne pričam kako se pasla trava. Isto ko živila. O vodi i žeđi moglo bi se napričati priče i priče. Koliko je samo ljudi poginulo da bi došli do vode i popili malo. Džaba što se puca. Ni broja se ne zna. Lokva na putu, ako bi se pojavila, bila je ko spas.

Tada nam je prišla njegova supruga Iva i pitala nas treba li nam što. Mi smo samo odmahnuli rukama. Dodao je:

Izbijemo u Osijek. Kad smo prilazili most na Dravi stoje po dvojica sa nekim motkama i na obe strane mosta. Mlatnu svakog di svate od glave do pete Kad smo prišli na drugu stranu naredi nam da legnemo potrbuške. Unda nastave gazat po nami. Bila je velika muka. Zatim prolazimo kroz Filipovo selo prema Somboru. Kad smo prilazili skelom jedan od nas se omaknu u vodu. Voda ga ponese. Nesta. Jedan sprovodnik je iša niz vodu neće li ga vidit. Ne znam šta je od njega bilo.

Dodemo u Sombor u neki vojni krug. Tu navalijo trbušni tifus jer nam je dalo pokvarenu ranu. A, tu nam je bilo jadno i čemerno. Puno nas je tu logoraša umrlo, pa smo kopali veliki rov i pokopali mrtve. Broja se ne zna. Tu uz krug neki put pa Srbi kad prolaze jamljaju kamenice pa nas prokiduju. Mislim da smo u Sombor došli početkom srpnja. Tu smo ostali nekoliko dana pa u Veliku Kapelu.

Tu su još smenom bili Frano Grizelj (Mijin), Venco Prlić (Šepeljin), Mate Pejić (Žerić) i Ivan Marić (Gadžić). Dode naredba da 1926. i 1927. godišće ide u vojsku na dosluženje. Tako san valjda posta ko biva partizan 20. srpnja 1945. godine.

Mi smo ti bili u XVI. vojvodanskloj diviziji u drugom bataljonu. Komandant bataljona bijo je kapetan I. klase Mirko Tadinac iz Sinja. Osim nas on je bijo jedini Hrvat u bataljonu. Ostali su bili sve sremski Srbi.

Tada je zastao s pričom. Uzeo je komadić sira i pojeo ga, nazdravio i dao bukaru da i ja popijem. Kako je u bukari ostalo malo vina pri dnu, otišao je i donio drugu. Kao da se odmorio. Nastavio je pričati dalje:

Put nas je vodijo dalje u Veliku Suboticu kod Palić jezera. E, Bože, tu velika jada. Nas Hercegovaca tu je bilo oko 140. Odma nam dalo oružje. Meni gaće raspale pa mi guzica ispala. Daje mi strojnicu. Ja mu kažem da mi da štogot obuć. On meni da su oni rat kocom dobili. Vidim štaje. Otada čistimo terene od četnika dan i noć. Kad bi uvatili u tim akcijama čišćenja po dva tri četnika pitali bi uvik ko će ji ubit. Ne bi se niko javio od naši. Taki je naš čovik. Nije im bilo suda. Ali, uvik se neko nađe da ji ubije, ali njijov.

Kući sam javio da san živ negdi nakon dva miseca služenja vojske. Da znaju zame.

Dva miseca san bijo bez obuće i u njijovojoj vojsci. Iz Subotice u Novi Sad, pa u Bosnu. Štab nam je bijo u Brčkom. Do prolića čistili smo po Bosni. U to vrime bilo je nešto rane, ali navalila pusta uš. Neda zaspal. Bijo velik snig i ladno pa izadeš da se i uš oladi, pa nazad i moreš malo odspavat. Kasnije su Amerikanci poslali neki prašak koji ji je dobro tamanijo.

Od Velike Kapele s nami je bijo Ivan Kuštra iz Runovića kod Imotskog. Bijo je 1926. godišće. U ratu je nekoliko puta bio ranjavan. Nije da nase. Jednom pita Tadinac Kuštru di je i u kojoj vojsci bijo za vrime rata. On mu kaže: "Zemljče u rvatskoj vojsci od 1941. dokle je ona postojala". "A koje si oružje ima" - pita Tadinac. "Šarca od prvog do zadnjeg dana" - ponosno će mu Ivan. A Tadinac dodade: "Jesi li i koliko partizana ubijo?" Ivan mu podižući obrve odvrati: "Što je prid civ izlazilo. Prašta nisan nikom." Ode posle toga Ivan na Vojni sud. Odleža je u zatvoru dvi i po godine. Kasnije su ga i u Imackom proganjali i zatvarali.

Na proliće mi iz Bosne u Novi Sad. Pa u Makedoniju u Dečane, Štip i Demir Kapiju. Dvi i po godine ogulijo san u toj vojsci. Prid Božić 1947. godine skupa sa Franom Grizeljem (Mijinim) i Matom Pejićem (Žerića) doša san kući.

Valjda sam se tada po drugi put rodijo. Tako ti je to bilo.

Tako je Miloš završio svoje ratnu i poratnu priču. Samo je govorio da čovjek nema riječi da može i približno prikazati to svoje iskustvo i muku. Po njemu sve je bilo stotinu puta teže nego to čovjek svojom pričom može ispričati. Jednostavno, čovjek nema tih riječi koje mogu izraziti sve što je doživio.

Po povratku kući još su vladala olovna vremena. Miloš nije imao problema s mjesnom vlašću iako je u ratu bio ustaša. Vlast mu nije branila da upravlja

plugom koliko god hoće i može, a i motikom je mogao raditi po cijeli dan. Politika ga nikada nije zanimala.

Živio je mirnim i skromnim životom sa svojom Ivom, svojom obitelji i sa svojim Bogom. Živio je od svoga rada, poštujući druge i doživio je duboku starost.

Danas u 93 godini života ne može razumjeti današnji način života. Nekad se radilo od zore do mraka da bi se bar malo imalo, a danas se radi skoro pa nimalo da bi se puno imalo.

Vlado Bogut

GLAVNA I IZBORNA SKUPŠTINA MATICE HRVATSKE U RIJECI

Putovanja su ugodna, korisna i lijepa. Osobito kada to napraviš s dobrom ekipom i s određenim ciljem. Maticu hrvatsku Ogranak Grude na Glavnoj Izbornoj skupštini u Rijeci, 16. srpnja 2018. godine predstavljali su zastupnici Mario Bušić, Petar Majić i Srećko Mikulić. S nama na putovanju bio je i Blago Kovač koji je zastupao MH iz Posušja. Na put smo krenuli u petak 15. srpnja a vratili smo se u subotu 16. srpnja nakon održane Skupštine MH. Bilo nam je ugodno putovati i boraviti u Rijeci. Uređen, čist i organiziran grad neki su od naših dojmova, grad koji drži do svoje kulturne baštine i povijesti i istovremeno promišlja kako se dalje razvijati. Od Senja do Rijeke smo putovali Jadranskom magistralom koja je okružena dobro uređenim turističkim destinacijama u tom dijelu. Po dolasku u Rijeku posjetili smo Svetište Majke Božje Trsatske te Trsatski kaštel. Reprezentativni prostori, odlično uređeni i održavani doista su mjesto vrijedna posjete i svima ih preporučamo. Na ovakvim mjestima ljudi osjećate duševni mir i sklad koji je teško pretočiti u riječi i osjećaje. Nakon smještaja u hotel Neboder prošetali smo čuvenim Riječkim Korzom.

O samoj Skupštini su pisali drugi te ne treba o tome ovdje puno trošiti riječi, samo je vrijedno spomenuti da je naš predsjednik Mario Bušić s velikim brojem glasova izabran u Glavni odbor Matice Hrvatske. Odličan je osjećaj biti među zastupnicima na Skupštini, upoznali smo puno novih ljudi i dogovorili suradnju u vremenu ispred nas. Sama Skupština održavala se u impozantnom zdanju Guvernerove palače u kojoj je sada i Pomorski i povjesni muzej Hrvatskog primorja. Obišli smo izuzetno vrijedni postav Muzeja. Na povratku doma malo smo žurili kako bi stigli na utakmicu SP u nogometu u Rusiji u kojem je Hrvatska pobijedila.

Srećko Mikulić

BOG SVE IZVODI NA DOBRO

Svjedočanstvo o važnosti prihvaćanja

Dok mu ide sve kako je planirao, svatko od nas misli kako svoj život drži pod kontrolom. Uđemo u neku našu rutinu i uzimamo stvari zdravo za gotovo, kao da tako treba biti. Kao da je sasvim normalno da se ujutro budimo u vlastitom krevetu, da topla voda izlazi iz slavine, da su oko nas vlastita djeca, da imamo svoj dom, da čujemo, vidimo, jedemo, hodamo... Nekako ne obraćamo na te svakodnevice pažnju jer ih smatramo normalnim, mislimo da se podrazumijevaju. I onda dođe neka nesreća, neka bolest, neki udes... i kad odjedanput sve to izgubimo, shvatimo koliko jer sve što imamo zapravo Božji dar, koliko je sav život oko nas tako krhak i koliko smo mi maleni kotačići u mašineriji života. Ta spoznaja nas može ubiti ili nas može ojačati! Ukoliko posjedujemo dar vjere – onda ćemo u svemu onome što nas je snašlo otkriti koliko su istinite ove riječi apostola Jakova: „*Pravom radošću smatrajte braćo moja kada upadnete u razne kušnje, znajući da prokušanost vaše vjere rađa postojanoču.*“ (Jak 1, 2-3)

U ovom tekstu željela bih vam, dragi čitatelji, opisati moju i sinovu nedavnu bolničku kušnju, odnosno kako se Božja ljubav proslavila u situaciji koja je na početku bila tako tužna i tragična.

Udarac auta

Prije više mjeseci zakazali smo promociju knjige PUT SRCA u Đakovu (Gradska knjižnica) i u Osijeku (Centar za djecu s poteškoćama „Ivan Štark“). Kušnje su počele već prije puta, ali ipak smo krenuli put Đakova tog četvrtka jutro. Pitala sam se da li je otpor koji smo imali uoči puta bio znak da trebamo odustati od njega? Ipak više sam intuitivno osjećala kako baš usprkos otporu trebamo ići – jer obično ako zlo stavlja pred nas neke kušnje prije nečega, to radi zato jer zna da nas čekaju velike milosti ukoliko krenemo u tom smjeru.

Put je protekao dobro, stigli smo ranije, podružili se sa djecom iz Terapijske radionice sv. Josipa, otisli smo u Gradsku knjižnicu i predstavljanje je bilo uistinu bogato. Završetak, i tri moje svjesne odluke: pozvati brata da večera s nama u samostanu, praviti mu društvo u šetnji i pozvati djecu da prošetaju s nama iako su već bila sjela u auto. Hodala sam na začelju sa s. Rastislavom, djeca su s ujkom otrčala naprijed, odjednom začula se škripa kočnica i panični zov kćerkica: „Mama, Filipa je udario auto!“ Srušio mi se svijet kada sam ga vidjela ispruženog na cesti, zaustavljena vozila na raskršću... Osjećaj panike, povici „Zovite policiju, zovite hitnu!“, vozač koji ga je udario u panici, svijest o tome da Filipa ne smijemo pomjerati! Koliko je moje dijete ranjeno? – samo mi se to pitanje motalo po glavi.

Ljudi su se pokazali neizmjerno susretljivi. Policija i hitna pomoć su brzo došle, mobilizirale ga i utovarile u ambulantno vozilo koje nas je odvezlo u bolnicu u Osijek. Dok sam sjedila s njima u kabini hitne, činilo mi se da sanjam, da će to samo oni nešto previti i da ćemo se brzo vratiti kući, u normalu. I onda u trenutku spoznala sam težinu Filipove ozljede: prema položaju i lokaciji boli, ukoliko nema i nekih unutarnjih ozljeda, vjerojatno je slomljen kuk. A to znači operaciju, a to znači ležanje u bolnici, a to znači dugi oporavak, a to znači... tko zna kad ću se probuditi iz ove more! Osjećala sam kako mi počinje nedostajati zraka, kako mi se počinje mutiti pred očima i kako napadaj panike u meni počinje rasti. Potpuno bespomoćna uspjela sam zavapiti: „*O Bože pomozi mi, ja ne mogu ovo sama, budi tu!*“

Moj vapaj Bogu

Sve važne stvari u životu su zapravo pitanje trenutka. Sigurno se svatko od vas našao pred nekom sličnom situacijom koja mu je promijenila život. Najčešća reakcija bijega je povratak u prošlost i analiziranje trenutka nesreće: da nisam pozvala brata, da nisam odlučila hodati, da nisam pozvala djecu koja su već bila ušla u auto... iznova i iznova vrti se film, iznova i iznova osjećaj krivnje počinje gušiti! I kolike je možda ugušio i nisu bili sposobni nastaviti dalje. A nastaviti dalje se mora, jer sve u Bogu ima neku svoju svrhu! U tom trenutku u zagušljivoj kabini hitne pomoći i mene je obasjalo Božje svjetlo: „Tako je kako je. Prošlost ne možeš promijeniti. Bože vjerujem da se sve događa s nekim razlogom. Ako ovo sad ima neki razlog Bože, ja ga sada ne vidim, ali vjerujem da ti znaš. Ti si Svemoguć, a to znači da ti možeš sve na DOBRO izvesti onima koji te ljube. Svako je zlo za neko dobro. Pomozi mi to vjerovati Bože. Ti Bože znaš najbolje što meni treba. Ja želim pobjeći od ove nesreće, od bolnice, od odvojenosti od djece, od oporavka kod kuće... Ali ako ti misliš da je to za moje dobro, pomozi mi prihvati! Predajem ti se Bože, budi sa mnom. Ti vidiš moje strahove, ti vidiš da sam slaba, ti vidiš moje krhotine.“

U svojoj panici posvijestila sam si sebe: cijelo moje biće je bilo poput razbijene posude. Krhotine straha. I ponovni vapaj: „Ako želiš da ja ovo prođem Bože, moraš me polijepiti. Koliko je više lijepila između mojih krhotina, toliko je više tebe Bože u mom biću.“ Uronivši u svoju raspadnutost predanu Bogu, našla sam snagu i našla sam mir!

Čudesan bolnički prijem

Brzo smo došli do Osječke bolnice. Čudo je bilo da je sve išlo nekako brzo, iako su nam rekli da se za prijem zna čekati satima. Svi su bili tako ljubazni posebno kad su vidjeli da se radi o djetetu s autizmom. Nekako su Filipove okice, strpljivo podnošenje boli – sve očarale. Dežurni liječnici su bili tako susretljivi, objašnjavali su mi stanje – slomljen kuk, kako nezgodan lom u zoni rasta koji se rijetko viđa, ne znaju kako operirati, a da se namjesti, da se krvne žilice uspostave, da se kost prokrvi i nastavi rasti. Smještaju nas na odjel dječje kirurgije. Čine iznimku te smještaju i mene majku uz dijete s poteškoćama u izolacijsku sobu. Kroz sve dane mogla sam samo Bogu na tome zahvaljivati jer mi je bilo strašno slušati ostalu dječicu, operiranu u bolovima kako jauču i zovu svoje majke! Ako ikad netko želi učiniti neko dobro djelo, neku humanitarnu akciju, koncert – mislim da bi to trebalo za izgradnju dječjih odjela uz kojima uz djecu mogu boraviti i njihove majke. Sva ova djeca u boli i bolesti, šoku i strahu tražila su samo mamu. Utjehu, ruku, sigurnost – da nisu sama i ostavljena u mraku. Traumu bolnice samo prisutnost majke može ublažiti!

Što reći o danim u bolnici! Mogu reći da su mi naprosto proletjeli. Čuda su se nastavila događati. Ljudi su zvali, članovi Vjere i svjetla nudili pomoć, vodili su me doma na tuširanje, dobili smo i stan u Osijeku čija se ljubazna stanarka preselila svojim roditeljima – uglavnom bilo je tako lijepo osjetiti kako nismo sami. Kao članovi zajednice Vjera i svjetlo bili smo dio jedne velike obitelji Vjere i svjetla, ali i šire – bili smo sa svima onima koji su bili na predstavljanju knjige i u Đakovu i u Osijeku braća i sestre u Kristu. Vidjela sam još jednom kako je istinita ona tvrdnja da su duhovne veze jače od krvnih veza.

Medicinsko zanimanje je zapravo poziv

U ponedjeljak su nas prebacili na odjel Ortopedije (baš tada se oslobođio jedan apartman). Navečer toga dana, ležeći otuširana u miru apartmana, zahvaljivala sam Bogu na tolikom blagoslovu. Dok su oko mene ostali bolesnici bili poput sardina u višekrevetnim bolesničkim sobama bez wc-a, dok su ležali u svojim bolima zavijeni u žamor glasova, zbrke na hodniku, struganja kotača kolica... ja i Filip ležali smo blaženo u miru naša besplatno darovana 4 zida.

Bez ikakve veze, intervencije – osim one božanske, potpomognute stoga što je Filip dijete iz autističnog spektra.

Ovdje je red da pohvalim sve medicinsko osoblje koje doista radi čuda. Ima ih premali broj, rade nemoguće smjene, a čak i onaj slobodni dan nekad moraju potrošiti na obavezne sate edukacije čijim pohađanjem sakupljaju te neke obavezne bodove. Prema nama su stvarno uvijek bili ljubazni, uviđavni, raspoloživi, uslužni. Pri pogledu na Filipa svi bi se raznježili i svatko mu je uputio neku topalu riječ. Trče po hodnicima, pokušavaju pomoći, peru, previjaju, brišu i podove i bolesna tijela... Puno sam razmišljala koliko ih malo blagoslivljamo i koliko malo molimo i za njihova zvanja, jer ovo što oni rade doista nije posao, nego poziv! Poziv na služenje trpećem Kristu u čovjeku bolesniku. Bili oni svjesni toga ili ne, sudjeluju u velikoj misnoj žrtvi sebedarja. Dok smo Filip i ja svaku večer molili krunicu, prikazivala sam Bogu sve patnje, boli i služenje koje se događalo u mnogobrojnim sobama i prostorijama bolnice. Bolnica mi se ukazala poput ogromnog kaleža ljudske patnje, boli, suza, molitava, nadanja koje ako su sjedinjene s Isusovom mukom mogu imati veliku suotkupiteljsku moć. Kako su bolnice važne. Učinile su mi se poput velikih „generatora“ koji po žrtvama bolesnika, po prikazanju njihovih patnji, zajedno sa patnjama osoba s poteškoćama i drugih nevinih patnji prikazanih Bogu, izljevaju Božju milost na svijet i zbog njih se ova naša zemlja još uvijek kreće.

Bolnički dani u znaku knjige

Prijatelji su se pobrinuli i da dobijem knjige kako bi mi vrijeme brzo prošlo. Već davno sam čula za američku autoricu FRANCINE RIVERS i njezinu najpoznatiju knjigu Trilogiju: ZNAK LAVA. U našim knjižnicama je nema za posuditi, a za kupiti ih je malo preskupo, iako moram priznati da sam bila u kušnji, budući da sam pročitala dvije ostale njezine knjige koje su prevedene na hrvatski: Iskupljenje i Nespomenuta i koje su me više nego oduševile. Francine je i prije obraćenja bila spisateljica ljubavnih i kriminalističkih romana, a nakon obraćenja, posvetila je tri godine svog života proučavanju Svetog Pisma. Zato su sad njezina djela poput žive Božje Riječi. Citati iz Biblije nalaze se u dijalozima, razmišljanjima, molitvama... Tematika i duh kojim su knjige pisane govori o poslanju čovjeka kršćanina da ratuje ne samo protiv grijeha (Rim 6), nego i „protiv krvi i tijela, protiv Poglavarstva, protiv Vlasti, protiv Vrhovnika ovoga mračnog svijeta: protiv zlih duhova koji borave u nebeskim prostorima.“ (Ef 6, 10-12). Naravno sve kroz zanimljivu radnju, ljubavnu priču, povjesna događanja...

Laitmotiv njezinih knjiga je bezuvjetna molitva, prihvatanje, praštanje... kako bi se duše ljudi, njezinih glavnih likova, izbavile iz vlasti zloga i grijeha i

upoznale bezuvjetnu Božju ljubav. Čitajući njezina djela, osjećaš se uronjen u Duha Svetoga, čitajući retke u kojima se junaci u molitvi bore za svijetlo, za snagu praštanja i ljubavi, i sam počinješ tako moliti – počinješ osjećati bliskost Božje blizine, jednostavnost Božjeg djelovanja. Bilo mi je tako prekrasno otkrivati koliko je uzaludno nešto nastojati činiti vlastitim snagama, odnosno obnavljati spoznaju kako je naš zadatak predavati se u Božju volju, klanjati se u molitvi i puštati da Bog ide ispred nas i vodi naše bitke. Mogu reći da su stvarno ovi dani u bolnici bili tako milosni i bogati, okrepljujući i nadahnjujući. S Bogom sve dobija drugi smisao. I kada imaš Boga možeš biti zatvoren u najtješnjoj samici, a u duši živjeti širine. Baš sam se tako i ja osjećala... široka, široka u duši, grleći u molitvi cijeli svijet!

Bog sve izvodi na dobro

I za kraj što reći? Zahvalna sam Bogu za ovo iskustvo! Meni je bilo dar! Promatrala sam svog sina Filipa – dijete iz autističnog spektra koje je 13 dana ležalo u bolnici, na krevetu, mirno bez TV, koje je strpljivo podnosilo boli, nježnim glasićem komunicirajući sa svima koji bi provirili u sobu: „Gledaj teta, slomio sam nogicu!“ Nije jaukao, nije dramio, nije plakao, samo je stiskao svoju plišanu igračku, malo janje koje je dobio još kao beba, kad još nismo znali da će on sam biti prava, živa Božja ovčica. Ja sam mogla samo Bogu prinositi njegove žrtve i njegove boli. On je taj koji je nosio muku. I preda mnom ostaje misterij njegovog života i poslanja, kao i misterij života i poslanja sve djece s teškoćama i invaliditetom!!! Gledajući očima svijeta, njihovi se životi čine suvišni i isprazni. Jedino gledajući očima vjere, može se vidjeti njihova važnost – svaki od njih je poput Isusa, Nevinog Jaganjca, koji se prinosi kao žrtva za grijehe i opaćine svijeta. Gledajući moga sina, u njemu sam vidjela i sve one bezbrojne patnike i bolesnike i mogla sam čuti kako nad svakim od njih Bog Otac izgovara istu onu Riječ kao i nad Isusom: „Ovo je Sin moj ljubljeni, u njemu mi sva milina!“ Amen!

Paula Tomić

KRONIKA

MARIO BUŠIĆ, SREĆKO MIKULIĆ

Kronika Matice hrvatske Ogranak Grude (2017. – 2018.) 245

KRONIKA MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE (2016. – 2017.)

-U četvrtak 12. listopada 2017. predstavljanjem knjiga pjesama fra Miljenka Miće Stojića u Hrvatskom kulturnom domu "Antun Branko Šimić", u Gradskoj knjižnici u Grudama započela su tradicionalna jesenska kulturna zbivanja u općini Grude koje organizira Matica hrvatska u Grudama: Kulturna jesen i XII. Dani Matice hrvatske u Grudama –Božiću ususret-.

U ugodnom okruženju Gradske knjižnice o poeziji fra Miljenka Stojića govorili su književnica Anita Martinac i profesor dr. Antun Lučić. Predstavljene su dvije knjige poezije i to knjiga za djecu **Cvrk-cvrk** o kojoj je govorila Anita Martinac i knjiga pjesama **Stopu po stopu** koju je predstavio prof. Antun Lučić. Zorana Grizelj krasno je vodila program. Na koncu ovoga kulturnog događaja nazočnima riječima zahvale obratio i sam autor fra Miljenko Mića Stojić. Matičin kulturni program nastavlja se 19. listopada 2017. godine.

-U četvrtak, 19. listopada 2017. godine gospođa Paula Tomić predstavila svoj prvijenac "Put srca, Jean Vanier i poslanje osoba s poteškoćama u razvoju"

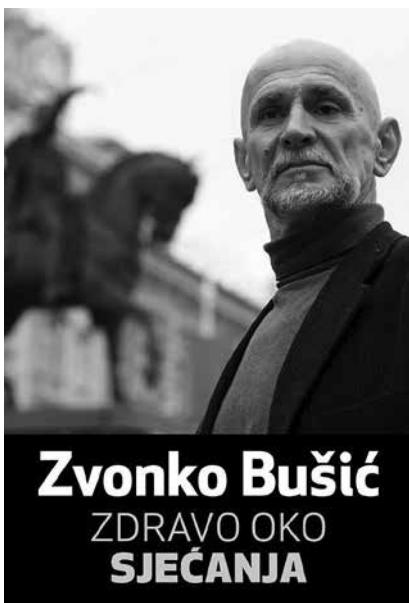
„Put srca daje odgovore na mnoga pitanja smisla patnje i križa jer na kraju, svaki čovjek nosi neke svoje poteškoće,“ – kazao je, između ostalog, dopredsjednik Matice hrvatske Grude Petar Marić na predstavljanju knjige. Prof. def. Tina Zovko upoznala je nazočne s konkretnom problematikom školovanja djece s poteškoćama u razvoju. Autorica brojnih vjerskih i životnih

kolumni, a sada i knjige, Paula Tomić istaknula je kako je njeno djelo "Put srca" nastalo iz želje da se prema primjeru života i djela Jeana Vaniera, osnivača međunarodne zajednice "Arka" koja je udomila niz osoba s poteškoćama ukaže na duhovnu ljepotu i ljudsku vrijednost osoba s teškoćama u razvoju. Cilj autorice je ohrabriti obitelji osoba s poteškoćama u razvoju, da se u trenucima kada je njihov križ jako težak, prepuste Božjim rukama jer ih Bog ljubi, daje snagu i nadahnjuje kako bi prevladali sve prepreke. Predstavljen je i video uradak "Moj svijet u plavom" čiji je autor Nenad Tomić, Paulin suprug.

Glavnu ulogu u filmu imao je njihov sin Filip, dijete s razvojnim poremećajem iz autističnog spektra. Autor je predstavio Filipa u kući, školi, kako bi upoznao nazočne na nepoznat, a opet bogat i ljubavlju ispunjen svijet djece s poteškoćama. U glazbenom dijelu gostovala je Zajednica „Svetlo Marijino“ iz Međugorja.

S obzirom da je knjiga predstavljena u sklopu 12. Dana Matice hrvatske u Grudama pod nazivom "Božiću ususret 2017.", sama kulturna večer obilovala je jednom toplinom, kao nagovještaj približavanja najljepšeg razdoblja u godini, napisao je za ovu prigodu Večernji list.

-U četvrtak, 26. 10. 2017. u okviru kulturne manifestacije 21. Uskopaljske jeseni u Osnovnoj školi u Uskoplju predstavljena knjiga Zvonke Bušića Taika „Zdravo oko sjećanja“. Knjigu su predstavili Julianne Bušić i Mario Bušić. Pjevala je klapa Bratovština Gorica-Sovići.

-**Predstavljanje knjige fra Silvija Grubišića i izložba slika Ivane Mikulić zbila se u staroj crkvi i u Galeriji u Gorici u petak, 27. 10. 2017.**

Kao dio kulturne manifestacije „Jesen s Maticom hrvatskom Grude“ a ususret blagdanu Svih svetih u Gorici je predstavljena knjiga fra Silvija Grubišića „Pripovijest o Bibliji s puta po biblijskim zemljama“ u nakladi Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM i Franjevačke knjižnice Mostar te je u Galeriji u Gorici otvorena izložba slika akademske slikarice Ivane Mikulić.

Fra Silvije Grubišić rođen je u Bobanovoj Dragi 1910. godine. Preminuo je u West Allisu u SAD-u 1985. godine. Knjigu „Pripovijest o Bibliji s puta po biblijskim zemljama“ napisao je nakon hodočašća po krajevima današnjeg Bliskog istoka odnosno po zemljama koje se spominju u samoj Bibliji na kojem je bio godine 1966. Sama knjiga je izšla 1968. Ovaj prijepis njegove knjige je prvo izdanje na ovim prostorima.

Fra Silvije Grubišić je zaređen za svećenika 1935. godine nakon školovanja u Italiji i Hercegovini te uskoro odlazi, nakon odsluženja vojnog roka, u Ameriku. Iako veoma poznat u franjevačkim krugovima, ovaj svećenik je bio do sada manje poznat u puku a o njegovom djelovanju najviše se ističu prijevod Mojsijevog Petoknjižja na hrvatski jezik, starozavjetni relevantni prijevodi sa biblijskih jezika koji se i danas koriste, kao pisca knjige „Od pradomovine do domovine“ u kojoj istražuje porijeklo dijela Hrvata s područja nekadašnje Perzije a isto tako je bio veoma aktivan u političkom djelovanju u smislu lobiranja za hrvatski narod u bivšoj Jugoslaviji u kojem je stizao i do Bijele kuće.

Na samom predstavljanju je između ostalih sudjelovao i fra Ivan Ševo koji je govorio o franjevačkoj tiskarskoj djelatnosti kroz stoljeća kao i o tome kako je se ta djelatnost prenijela u SAD i Kanadu gdje je djelovao i fra Silvije.

Fra Ante Marić je kao odgovorni urednik knjige spomenuo fra Silvijev životopis i njegove djelatnosti kao urednika više časopisa što su izlazili na prostoru SAD-a i Kanade. Kao što je fra Ante Marić istaknuo, osim što je fra Silvije djelovao kao svećenik „po danu, noćima je učio hebrejski, grčki i latinski jezik do savršenstva jer je jedino tako netko i mogao biti prevoditelj Starog zavjeta i mogao napisati Hrvatsku bibliju“, kako je naslovljena.

Nakon predstavljanja knjige u Staroj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika, u Franjevačkoj galeriji je načelnik općine Grude Ljubo Grizelj otvorio izložbu slika akademske slikarice Ivane Mikulić, i to druge po redu u ovom prostoru ove nadarene mlade umjetnice.

Prisutni su imali prigodu sudjelovati u još jednoj adekvatno pripremljenoj kulturnoj večeri u organizaciji MH Grude uz suradnju Bratovštine Sv. Stjepana

Prvomučenika Gorica – Sovići koju su pjesmom obogatili i momci iz Klape Bratovština, a cijeli program je prikladno vodila Zorana Grizelj, priopćeno je iz Bratovštine.

-U utorak, 28.11.2017. godine, u Hrvatskom kulturnom domu "A.B.Šimic", u prostorijama Gradske knjižnice Grude, održana je književna večer i predstavljena knjiga "Književno Posušje", autora prof. Radice Leko i prof. Stanislava Bašića.

Knjiga je svojevrsna povijesna čitanka, povijesne književnosti u zadnja dva stoljeća.

U knjizi su zastupljeno 87 autora koji su obilježili književnu djelatnost u Posušju. Značajno je to djelo ne samo za Posušje, već za cijelu Županiju, za cjelokupnu hrvatsku kulturu i književnost.

Knjiga je objavljena u nakladi HKD Napredak, podružnica Posušje, za ilustracije je zasluzna akademска slikarica Martina Tomić, grafičku pripremu uradila je Marijana Pekas, knjiga je tiskana u Grafotisku d.o.o. Grude, pa će jedan primjerak biti pridružen ostalim primjercima u našoj Zavičajnoj zbirci.

Na samom početku književne večeri u ime Gradske knjižnice Grude i u svoje osobno ime, sve nazočne je pozdravila gđa Snježana Barić.

Iva Zadro i Martina Mikulić su izvrsno vodile program predstavljanja knjige.

Osim autora, predstavljajući ove povijesne čitanke, gosp. Jozo Marić je govorio o biografijama ljudi koji su zastupljeni u djelu i o potrebi da takav književni leksikon trebamo i mi u našim Grudama, za sve one koji su ostavili pisani trag u našoj općini, sve sto je zapisano to će i ostati kao spomen na te vrijedne ljude, koji su i kod nas obilježili književnu djelatnost. Gost večeri je bio i prof. Jozo Kolobarić, koji je čitao pjesmu iz knjige don Jakova Jake Perkovića. Književna večer je završila u lijepom ozračju, na zadovoljstvo svih, prizivajući još puno lijepih kulturnih događaja, priopćeno je iz Gradske knjižnice Grude.

-U petak 1.12.2017.godine u župnoj crkvi u Gorici proslavljen je 18. obljetnica Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići. Svetu misu je predslavio fra Ante Marić s fra Josipom Vlašićem u koncelebraciji.

U prigodnoj homiliji fra Ante je naglasilo kako je Bratovština odgovorila svom pozivu i još uvijek djeluje na dobro osvojih župljana i šire zajednice.

Predsjednik Bratovštine Dragan Prlić na karaju je svete mise pozdravio sve nazočne prigodnim riječima:

“Ovo moje obraćanje ima želju, u svečarskom duhu toplo riječju prisjećanja na početke i svih ovih 18. ljeta naše Bratovštine, pozdraviti sve Vas drage naše članove, sve naše podupiratelje, sve naše prijatelje, suradnike, sve drage fratre i časne sestre, sve Vas koji ste večeras ovdje s nama. Ova 18. obljetnica Bratovštine je obljetnica naše punoljetnosti!

Presretan sam u ovoj osamnaestoj obljetnici i zbog toga što sam od samih početaka dio Bratovštine, sada, evo, i njezinim predsjednikom.

Sjetili smo se ovdje večeras u molitvi svih naših pokojnih članova. Sjećamo ih se s ljubavlju i ponosni što su i oni bili dijelom ove naše udruge. Kroz ovih 18 godina mnogo se toga dogodilo, puno smo toga uradili. Ne zaboravljamo naše vrijedne sekcije koje su svo ovo vrijeme djelovale svom snagom. Karitativna je od samih početaka i dandanas aktivna i pomaže našim usamljenim i siromašnim župljanima i šire tri puta godišnje, prema potrebi i češće. Glazbena sekcija je mnogim svojim nastupima i organizacijom koncerata i susreta klapa uvelike pridonijela našoj kulturnoj zbilji. Iz nje iznikla i klapa Bratovština koja ove godine obilježava 13. godišnjicu. Molitveno-lituurgijska sekcija je organizirala mnoga predavanja, duhovne obnove, izložbe, molitvene susrete, to čini još i danas s još više žara. Umjetničko-graditeljska je obnovila Klecalo sv. Stjepana, uradila kapelicu Gospi na Zavalu. Bratovština još gradi Put križa uza Zavalu. Taj projekt je pri kraju, ako Bog da u idućoj godini bit će okončan i Križni put

blagoslovjen. I još mnogo toga smo uradili, za što nemam vremena, večeras sve to kazati. I ubuduće čemo ako Bog dragi da. Sve to ne bismo mogli činiti bez naših dobočinitelja koji su nas podržavali i pomagali na razne načine svo ovo vrijeme. Hvala im od srca! Zahvaljujem i predvodniku večerašnjeg svetog misnog slavlja fra Anti Mariću koji je bio župnik kad smo Bratovštinu obnovili, i dao zajedno s fra Vinkom, apsolutnu podršku Bratovštini. I našem žuniku fra Stipi i fratrima u našoj župi hvala na svemu! Tu smo na usluzi kao i do sada, jer smo dio ovog crkvenog i župnog prostora!

Eto, neka je u tom smislu čestita ova obljetnica svima vama članovima Bratovštine, i svima Vama koji ste večeras došli uveličati naše slavlje, želim kazati Hvala i Živjeli!"

Poslije svete mise u Galeriji u Gorici otvorena je izložba slika akadesmkog slikara Ivice Vlašića iz Livna. O izložbi je govorila Zorana Grizelj, poslije nje i autor Ivica Vlašić. Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj otvorio je ovu izložbu i čestitao Bratovštini njezinu punoljetnost sa željom da još dugo godina ustraje u činjenju dobrih djela!

-U dvorani Matice hrvatske u Zagrebu u petak je predstavljena knjiga i CD „Ganga – s izvora glas“ u organizaciji Odjela za arheologiju i etnologiju Matice hrvatske i Udruge za očuvanje kulturne baštine i istobiti Davorija iz Gruda.

Dvorana je okupila veliki broj ljudi, a na predstavljanju je naznačio i gradonačelnik grada Zagreba Milan Bandić, aktualni ministar u Vladi RH Goran Marić koji je ujedno napisao predgovor u knjizi Ganga s izvora glas, kao i mnogi drugi.

Prije početka službenog dijela programa održana je minuta šutnje za pokojnog generala Slobodana Praljka.

U programu predstavljanja sudjelovali su Stipe Botica, Lidija Bajuk, Ante Kraljević, Goran Marić, Jure Miloš, Damir Zorić, Milan Bandić i Goran Marić. U glazbenom dijelu programa nekoliko stihova gangi otpjevale su gangaške skupine iz Gruda, Posušja i Širokog Brijega.

Nakon dvije godine snimanja i brižljivog biranja reprezentativnih pivanja gange završen je projekt koji se manifestira kao izdanje s CD-om i knjižicom

“S izvora glas”. 75 ganga od Cetine do Neretve otpjevalo je 23 gangaša. Birajući ona napoznatija, ali i najljepša pjevanja. Na samom CD-u većinu ganga pjeva Damir Miloš koji sa svojim momačkim glasom zorno prikaziva izvornu ljepotu gange. Uz njega s po nekoliko primjera sudjeluju i legende gangaškog pjevanja – Sire, Stipe Jelić, Đulić, Pegotić, Gigalović, Vencel, Milan, Kempesi, braća Kopilašići... samo su neka od imena koja su zabilježena na ovom CD-u.

Zahvaljujući Udrudi „Davorija“ i braći Miloš koji su najzaslužniji za ovaj događaj, Grude su gangu pomakle korak dalje od zaborava. Ova knjiga i nosač zvuka učinili su je nepropadljivom baštinom koja će se sačuvati za generacije koje dolaze iza nas.

-U Hrvatskom kulturnom domu, u Gradskoj knjižnici u Grudama u srijedu, 6. prosinca 2017. predstavljen je najnoviji Godišnjak Matice hrvatske – Ogranak Grude SUSRETI 11 koji su prošli tjedan izašli iz tiska. Susrete su predstavili prof. Dominika Andrijanić i prof. Mladen Leko. Oboje su članovi uredništva grudskoga Godišnjaka Matice hrvatske i stalni su suradnici Susreta.

Kazali su kako su zadovoljni s Godišnjakom Matice hrvatske Grude jer Susreti dopiru do školaraca i studenata i radovi iz Susreta služe kao izvor za znanstvene radove (seminarske i diplomske) te kako mladi pjesnici i pisci nalaze svoje ostvarenje u Susretima objavom svojih uradaka. Ovo je pravi grudski almanah, izvor mnogih zanimljivih podataka iz naše prošlosti i sadašnjosti.

Istaknuto je kako je za jednu malu sredinu, kakva je općina Grude, objavlјivanje ovoga i ovakvog časopisa već 11 godina zaredom veliki uspjeh, i to je za svaku pohvalu. Posebne su pohvale otiske na adresu mr. art. Andrijane Mlinarević Cvetković koja je od 1. do 11. broja dizajnirala ovaj Godišnjak, i njegovu prepoznatljivu koricu. Susreti 11 su objavljeni i na web-stranici Matice hrvatske – Ogranak Grude www.maticahrvatska-grude.org, kao web-izdanje s posebnim ISSN-brojem.

Ovu kulturnu večer svojim glazbenim točkama uljepšali su prof. Zvonimir Pejić koji je na gitari pratio sjajan glas grudske solistice Marije Tomić.

Ivana Bošnjak je krasno vodila program, a publika je bila veoma zadovoljna prezentacijom.

Na kraju, svima koji su došli u Grude na ovo predstavljanje, Matica hrvatska – Ogranak Grude je, kao Božićni poklon, darovala najnoviji broj Godišnjaka, Susrete 11!

-U nedjelju je u župnoj crkvi sv. Terezija Male na Ledincu održan tradicionalni 13. adventsko-božićni koncert „Veseli se, Majko Božja, puna milosti“ na kojem su nastupili župni zborovi, glazbene sekcije Frama, kao i ostale glazbene organizacije i solo pjevači iz općine Grude.

Crkva je bila prepuna izvođača i slušatelja koji su uživali u izvedbama Frama, zborova kao i solo nastupila, te nisu krili oduševljenje i sjajno raspoloženje iskazujući to svojim aplauzima.

Uistinu jedan sjajan događaj i veličanstven koncert za pamćenje na kojem je sudjelovalo preko 300 izvođača. Program je vodila Ivana Bošnjak.

S nekoliko prigodnih riječi svim nazočnima u ime domaćina obratio se župnik župe Ledinac don Jozo Ančić, načelnik općine Grude Ljubo Grizelj i predsjednik Matice hrvatske Grude Mario Bušić.

Nakon službenog dijela programa, domaćini župe pripremili su prigodni domjenak, a druženje i zajednička Božićna pjesma potrajala je do dugo u noć.

Na koncertu su nastupili:

- Župni zbor svete Terezije Male „Nebeske ruže“
- Zbor OGŠ Grude
- Frama Gorica-Sovići
- Zbor OŠ fra Stipana Vrljića Sovići
- Zbor OŠ Ruđera Boškovića Grude
- Dječji zbor župe sv. Ivana Krstitelja „Kristova ruža“ Ružići
- Frama Drinovci
- Martina Tomić
- Klapa Bratovština
- Zbor župe sv. Mihovila Arkandela Drinovci
- Zbor župe sv. Ivana Krstitelja Ružići
- Zbor župe sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići
- Marija Tomić
- Dječji župni zbor sv. Terezije Male „Nebeske ruže“ Ledinac

Tradicionalni Božićni koncert organizirali su Matica hrvatska Grude i župni ured Ledinac, a ovim događajem završila je manifestacija Kulturna jesen i 12. Dani Matice hrvatske u Grudama.

-U Hrvatskom kulturnom domu Antun Branko Šimić, u Narodnoj knjižnici u Grudama u okviru kulturne priredbe XII. Dani Matice hrvatske u Grudama 2017., i u trodnevniči svetkovine sv. Katarine zaštitnice Gruda, Ogranak Matice hrvatske u Podstrani predstavio je svoje djelovanje. Taj lijep kulturni događaj zbio se u četvrtak 23. studenoga 2017. godine.

Na samom početku voditeljica knjižnice u Grudama Snježana Barić pozdravila je sve nazočne, posebice drage goste iz Podstrane zaželjevši da se u Grudama dosjećaju lijepo i dobro.

Video-prezentaciju rada Ogranka predstavio je predsjednik dr. Dario Radović. Svoje predstavljanje naslovio je: Djelovanje Matice hrvatske u Podstrani. Zatim su nastupile pjesnikinje, članice Ogranka MH u Podstrani: Danica Bartulović, Nevenka Kovačević i Divna Ban Bakota, koje su predstavile svoja izdanja i kazivale svoje pjesme.

Na kraju susreta Ogranci su razmijenili darove, vlastita nakladnička

izdanja. Ovaj kulturni događaj je završio s obostranom željom za nastavak suradnje dvaju Ogranaka Matice hrvatske. Predsjednik Ogranka Matice hrvatske Grude mr. sc. Mario Bušić darovao je Ogranak MH u Podstrani vrijednim izdanjima, a isto su učinili gosti iz Podstrane domaćinima iz Gruda.

-U srijedu, 24. siječnja 2018. iz tiska je izašao Zbornik radova u čast najstarijem živućem Drinovčaninu, franjevcu i znanstveniku, fra Baziliju Pandžiću. Zbornik je naslovljen: *Opera Dei revelare honorificum est* (Časno je Božja djela objavljivati) – Zbornik radova u čast Baziliju Pandžiću.

Zbornik je izašao u čestitarskoj prigodi za fra Bazilijev 100. rođendan. Predstavljanje je najavljeno za nedjelju 28. siječnja 2018. u 18 sati u Osnovnoj školi Antuna Branka i Stanislava Šimića, u fra Bazilijevim rodnim Drinovcima, te početkom mjeseca veljače na Humcu.

Nakladnici su ovoga zbornika Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM Mostar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Matica hrvatska – Ogranak Grude. Za nakladnike se potpisuju Miljenko Šteko, Ivica Musić i Mario Bušić. Glavni urednik je Ivica Musić, a izvršni urednik Mario Bušić. Uredništvo čine, osim već spomenutih, i Zvonimir Glavaš, Petar Majić, fra Ante Marić, Mate Penava, fra Miljenko Šteko i Srećko Tomas. Lekturu je uradila Josipa Gulić Penava, a korekturu Zdenka Leženić. Sažetke je preveo Zoran Pervan. Zbornik je grafički oblikovao Mate Penava. Izašao je u nakladi od 1000 primjeraka, a otiskala ga je tiskara Grafotisak iz Gruda.

Uredništvo od srca upućuje zahvalu fra Niki Leutaru, fra Branku Radošu i fra Gojku Zovki koji su potpomogli tiskanje ovoga zbornika. CIP – katalogizacija je u publikaciji Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, u Sarajevu, COBISS.BH-ID 24832774.

Predgovor je napisao fra Miljenko Šteko, provincial Hercegovačke franjevačke provincije, a uvodnik Mario Bušić.

Svojim radovima su doprinijeli kvaliteti ovoga Zbornika sljedeći sudionici kojima uredništvo iskreno i od srca zahvaljuje. Tako u Zborniku možete pročitati rade Srećka Tomasa i Domagoja Tomasa: Rodoslovje drinovačkih Pandžića;

zatim rad fra Andrije Nikića: Starohrvatska prezimena u Drinovcima do 1871. godine; potom Srećko Tomas piše: Obitelj fra Bazilija Pandžića u početnoj fazi njegova života; rad je fra Ante Marića s naslovom: Stjepan Pandžić fra Bazilije đak Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu; Biskup u miru msgr. Mile Bogović svoj je rad naslovio: Hrvatski institut za povijest u Rimu – prošlost i perspektive; fra Robert Jolić zanimljivo piše pod naslovom: Dr. fra Dominik Mandić – uzor, učitelj i mentor B. Pandžića; rad na engleskom jeziku je napisao i priložio Franz Posset: What do Marko Marulić and Martin Luther have in common? Observations on the 500th anniversary of the reformation in Europe. Akademik fr. Stjepan Krasić piše: Dominikanac fra Pavao Dalmatinac kao prvijenac visokog školstva, pravne znanosti i teologije u Hrvata (XIII. st.); fra Bazilijev nećak Zvonko Pandžić doprinio je svojim radom pod naslovom: Čirilični slovopis i hrvatski fonopis u „Besjedama“ (1616.) Mate Divkovića; a Marinka Šimić: Leksik Drvenih strojeva fra Martina Mikulića; fra Draženko Tomic: Vrijednosna i prostorna dimenzija narodnih i religijskih motiva u djelu Mirka Jurkića (1886. – 1965.); Stipan Tadić i Stipan Trogrlić naslovili su svoj rad: Progoni hrvatskog svećenstva u Istri u vrijeme talijanske vojne vlasti (1918. – 1920.); nadbiskup zadarski msgr. Želimir Puljić priložio je svoj uradak: Crkva u Albaniji dobila 38 novih blaženika – mučenika. Na kraju se nalazi i prilog fra Andrije Nikića: Podatci o prezimenima u Drinovcima do 1871. godine.

Zbornik broji 414 stranica, aо plemenjen je mnogim fotografijama.

Ovim jedinstvenim zbornikom, kao lijepim darom, uredništvo, pisci i prijatelji jednostavnom, plemenitom i umnom starcu, franjevcu i znanstveniku, mnogopoštovanom ocu, našemu dragom fra Baziliju, želi sretan 100. rođendan! Neka naš slavljenik zakorači po još toliko godina s Božjim blagoslovom i dobrim zdravljem – želja od srca, poručili su organizatori.

-Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, Župni ured Gorica-Sovići, Matica hrvatska Grude i Hrvatska franjevačka arheološka zbirka „sv. Stjepan Prvomučenik“ Gorica i ovu su godinu 26. siječnja 2018. organizirali po 8. put u Gorici Noć muzeja.

Ove je godine ova muzejska noć bila pod motom: **Muzeji i sport – brže, više, jače... citius, altius, fortius...**

Za tu prigodu predstavljena je knjiga autora Blaža Duplančića iz Splita **IVAN GUDELJ – HAJDUČKA PRIČA**.

Ova dobra knjiga govori o životu uspješnog nogometnika Ivana Gudelja čija je velika nogometna karijera prekinuta u 26. godini zbog bolesti Hepatitis B. Ova je knjiga svojevrsno svjedočanstvo, kako su proslavljenog nogometnika Ivana Gudelja, zapravo vjera u Boga i pozitivno razmišljanje usmjerili dalje u njegovu životu!

Na početku su sve nazočne pozdravili predsjednik Bratovštine Dragan Prlić i Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj. Načelnik je i otvorio prigodnim govorom ovogodišnju Noć muzeja koja se u Gorici održava 8. put zaredom i dio je Noći muzeja pod pokroviteljstvom Hrvatskog muzeološkog društva iz Zagreba.

Predstavljači knjige **Ivan Gudelj-Hajdučka priča** bili su: prof. Mijo Grabovac, novinar Blaž Duplančić, Marinko Boban i Ivan Gudelj.

Prije samog predstavljanja knjige prikazan je kratak dokumentarni film o Ivanu Gudelju.

Marinko Boban, prvi Gudeljev trener u Mračaju, ispričao je prve Gudeljeve korake u nogometnim klubovima i sve poteškoće koje su bile prisutne u tom vremenu na ovim prostorima, od onih materijalnih do onih obiteljskih i socioloških, ali je naglasio kako se u samom početku vidjelo da se radi o jednom izuzetno talentiranom nogometaru, što se zapravo kasnije i obistinilo.

Profesor Mijo Grabovac je svoje kazivanje usmjerio na Gudeljevu nogometnu karijeru, na njegov žar i strast kojun je imao dodir sa svakom loptom koja mu je došla u noge. Ova knjiga je zapravo priča o velikoj nadi, o pravom 'Hajdučkom srcu'. „Ivana Gudelja poznajem od početaka njegove karijere do danas, od njegova dolaska kao mladića iz rodnih Zmijavaca u Split. Naglašavam kako je on bio najmlađi kapetan seniorske reprezentacije bivše Jugoslavije sa samo 22 godine. Nažalost na samom vrhuncu karijere, u 26. godini, morao je zbog bolesti reći zbogom nogometu”, kazao je između ostalog Mijo Grabovac.

Autor knjige novinar Blaž Duplančić kazao je da je dvije godine pisao ovu knjigu, a informacije za pisanje pronalazio je u razgovorima s Ivanom Gudeljom te u ahrivskim novinskim člancima. Malo je ovakvih biografija i treba ih nastaviti pisati, kazao je autor.

Svi predstavljači su naglasili važnost sporta u ljudskom životu, ali i to da se u životu čovjeka može dogoditi u svakom trenutku određeni lom, koji promijeni u trenu cijeli čovjekov životni tijek i vijek. Upravo je takva priča Ivana Gudelja, koji je na vrhuncu svoje karijere, kad su ga tražili najveći europski klubovi, morao zbog bolesti prekinuti svoju nogometnu karijeru. Gudelj se, međutim,

nije predao, nego je kročio dalje kroz svoj život snažnom i čvrstom vjerom u Boga i pozitivnim razmišljanjem o životu. Ivan Gudelj je na kraju svima od srca zahvalio na dolasku!

Ovo Gudeljevo svjedočanstvo svi prisutni u staroj crkvi, a crkva je bila puna, pozdravili su dugim i jakim pljeskom, iskazujući poštovanje ovom velikom čovjeku. Gudelj i drugi predstavljajući su svojim govorima izmamili i suze na oči mnogima nazočnima na ovoj promociji.

Fra Ante Marić, ravnatelj Hrvatske franjevačke arheološke zbirke sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici, kratko je na kraju programa protumačio važnost ovoga prostora i svih pronađenih arheoloških ulomaka oko stare crkve koji su na ponos i diku cijelog našeg podnebesja. Svi ti arheološki ulomci i nalazi pokazuju starost i životnost našega prostora sve od prapovijesti, grčkog, rimskog, starohrvatskog doba kroz srednji vijek sve do danas.

Glazbeni dio programa uljepšala je klapa Bratovština Gorica-Sovići otpjevavši dvije prigodne pjesme. Program je lijepo moderirala i vodila prof. Mirjana Mima Vlašić.

Nakon predstavljanja knjige u Galeriji u staroj kapeli u Gorici bilo je otvorenje izložbe fotografija pod nazivom **IZ NOGOMETNE RIZNICE OPĆINE GRUDE**.

Svatko je mogao pogledati i **Arheološki muzej** i sve umjetničke kutke u **staroj crkvi i Galeriji** u Gorici sve od 23 sata.

-'Admiralovi zapisi 2 – Što je istina?' naslov je knjige koja je četvrtak predstavljena u Grudama. Knjigu je, u organizaciji Udruge dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Herceg-Bosne, zajednice podružnica u županiji Zapadnohercegovačkoj, Matice hrvatska ograna Grude, u multimedijalnom iskazu predstavio sam autor, admiral Davor Domazet-Lošo.

Autor je na sebi svojstven način još jednom progovorio o aktualnom trenutku u svijetu, kao i korijenima istog.

Ovo je knjiga o istini koja je skrivena, namjerno iskrivljena. Ona otkriva sve revolucije, od Francuske pa nadalje. Knjiga govori da živimo u vremenu

tri velika geopolitička tabora. Živimo u vremenu potpune kontrole uma putem informacija. Mediji su se sveli na skrivanje istine, njezino izobličenje, ono što gledate na televiziji, to nije to, istaknuo je Lošo napominjući kako je danas postulat spoznaja nepoželjnog. Sve zlo je za Europu krenulo od Francuske revolucije. Kad pogledamo unatrag, sve počiva na laži i obmani. Sve je izokrenuto, Talijanska revolucija, Meksička revolucija, Španjolski građanski rat. Vrhunac "Bijele revolucije" je uništenje kršćanstva. Cilj je rušiti kršćanstvo, a poglavito Katoličke crkve kroz demokraciju, toleranciju i ljudska prava, istaknuo je Domazet Lošo.

"Admiralovi zapisi 2 – Što je istina?" nije knjiga o jednom hrvatskom admiralu iako nosi naziv Admiralovi zapisi 2, nego je ovo knjiga o svjetskoj neizvjesnoj geopolitičkoj zbili u drugom desetljeću 21. stoljeća. Ovo je knjiga o zabludama hrvatskih političkih dužnosnika, njihovim lutanjima, njihovoj slijepoj poslušnosti briselskoj „kuli babilonskoj“. Ovo je knjiga o istini jer će nas istina osloboditi, kazano je u proslovu ove iznimno zanimljive knjige koju je autor dočarao u slikovitoj i interesantnoj prezentaciji.

Svijet ide u kaotično stanje – smatra Domazet Lošo koji je inspiraciju pronašao i u Orwelovom znanstveno fantastičnom romanu „1984“.

Davor Domazet-Lošo je pisac i političar, vojni strateg i admiral u mirovini. Odlikovan je mnogim priznanjima, a do sada je napisao i objavio nekoliko djela 'Gospodari kaosa', 'Hrvatski Domovinski rat', te 'Admiralovi zapisi ili o pobjedi i ljubavi'...

-U subotu je u župnoj dvorani u Ružićima upriličeno predstavljanje knjige **Sabrana djela fra Martina Mikulića** u organizaciji župnog ureda Ružići, Frame Ružići i Matice hrvatske – Ogranak Grude.

Na početku programa sve nazočne pozdravio je u osobno ime i u ime organizatora, Mario Bušić predsjednik MH Ogranak Grude. Nakon njega par prigodnih riječi uputio je i fra Tomislav Jelić, župnik župe Ružići, a zatim je uslijedila glazbena sekcija Frame Ružići koja je pjesmom sve nazočne uvela u program.

Knjigu su predstavili dr. sc. Irina Budimir, fra Ante Marić i fra Robert Jolić.

– Sabrana djela fra Martna Mikulića jedna je od vrijednih knjiga koju je priredio fra Robert Jolić. Nakladnik je Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM i Franjevačka knjižnica Mostar; Za nakladnika je dr. fra Miljenko Šteko, provincijal; Odgovorni urednik je fra Ante Marić, knjižničar; Lekturu potpisuje dr. Irina Budimir; Korektura dr. fra Robert Jolić; Fotografije Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije (fra Ante Tomas) i fra Robert Jolić; Prijelom potpisuje Marijana Pekas; Šematizam je s latinskog preveo prof. Zvonimir Glavaš; Tisak Franjevačka tiskara FRAM – ZIRAL, Mostar; Knjiga ima Rječnik manje poznatih riječi i broji 575 stranica. Ovom prigodom zahvaljujem općini Ljubuški i načelniku Nevenku Barbariću što su pomogli prilikom tiskanja ove knjige. Drago mi je što su i framaši s nama ovdje. Koliko god vi kukali da nam se seli narod i da odlazi, baš je lijepo što je vas mladih toliko ovdje. Svi ovdje ostanite, imajte obitelj, ili odlazite u časne ili u fratre bit će nam odlično, kazao je između ostalog fra Ante Marić.

Prof. dr. sc. Irina Budimir srdačno je pozdravila sve nazočne i iznijela nekoliko zapažanja o navedenoj knjizi. – Fra Martinovo književno stvaralaštvo jedan je zapis, ne samo tematsko vokalnog blaga, nego i cijelog hercegovačkog bića. On je zabilježio i obilježio dio povijesti Hercegovine, ali i Ružića. Bio je cijenjen, ne samo za svoga vremena, nego i stoljećima kasnije. U ovim Sabranim djelima možemo naći cijelo opisano nasljeđe toga izuzetnog franjevca koji je prvi književnik među hercegovačkim franjevcima, a vjerojatno uopće i među Hercegovcima. Monografija koju predstavljamo izuzetno je bogata, na 575 stranica i podijeljena je u tri velike cjeline. Ono što je jako vrijedno u ovoj knjizi su fra Martinova djela koja nisu nigdje objavljena. Fra Martinova dostupnost na jednom mjestu svim ljubiteljima književnosti, jezika, povijesti, etnografije i narodne mudrosti, istaknula je prof. Budimir.

-Fra Martin je rođen u Ružićima, živio je u Borajni, ali je ovdje u župi Ružići, župnik bio prije 120 godina, i to punih 14 godina. Ako se mladi usude ovu knjigu čitati, teško će malo biti. Ima toliko starih riječi, koje mladi danas i ne kuže. Fra Martin je u knjizi imao puno arhaizama, stare riječi. Još u vrijeme kad je pisao, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, njegov rječnik je i tada bio arhaičan, pa su urednici novina i časopisa koji su objavljivali njegove pripovijesti molili da napravi uz to i pojašnjenje nerazumljivih starinskih riječi i izričaja. Brojni njegovi izričaju su zastarjeli i nerazumljivi današnjem čitatelju, pa sam stoga bio prisiljen načiniti poseban rječnik manje poznatih riječi na preko 20 stranica koji će pomoći suvremenom čitatelju da lakše razumije njegovo djelo. Vjerujem da je ova monografija u potpunosti ispunila svoj cilj, a to je predstaviti širokoj čitalačkoj javnosti njegov cjelokupni opust i njegov život i djelovanje. Ako se usudite ući u avanturu čitanja fra Martinovih djela, uvjeravam se da se nećete

pokajati, kao što nisam ni ja, ni brojni drugi koji su se usudili to čitati, poručio je fra Robert Jolić.

Na koncu programa framaši su otpjevali još jednu pjesmu, te je uslijedilo druženje uz prigodan domjenak.

-19. veljače 2018. - Upravni odbor Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne (DHK HB) raspisao je natječaj za dodjelu godišnje nagrade "Antun Branko Šimić".

Nagrada se dodjeljuje za književno djelo bilo bilo vrste ili za književno-znanstveno djelo iznimne umjetničke vrijednost, obavljen na hrvatskom jeziku od 1. travnja 2017. do 1. travnja 2018. godine.

Nagrada se može dodijeliti autoru književnog djela samo jednom u životu, a dodjeljuje se samo jednom autoru za točno određeno književno djelo. Također, može biti dodijeljena i za životno djelo.

Nagrada se sastoji od plakete i novčanog iznosa, a uručuje se na Šimićevim susretima u svibnju.

Natječaj je otvoren do 1. travnja 2018. godine, a po tri primjerka knjige trebaju se poslati ili uručiti na adresu: Društvo hrvatskih književnika Herceg Bosne, Trg hrvatskih velikana bb., Hrvatski dom hercega Stjepana Kosače, 88 000 Mostar, priopćeno je iz Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne.

-U Gorici u staroj kapeli, u petak 23. veljače 2018. održana je prva korizmena tribina u organizaciji Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići.

"Za vole prijatelje probodalo je srce, za crnjevor male negre ustrjele.
Na njego pada kozma - radi našeg mira, nejegove nari rame neviđale." (Iz 53, 5.)

Bratovština Sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići
poziva vas na

KORIZMENE TRIBINE 2018.

Petak, 23. II. 2018.

U 20 sati u Staroj kapeli u Gorici bit će korizmena tribina uz predstavljanje romana fra Ante Marića: *Plaću li jeleni?* (predstavljajući: fra Gabrijel Mićić, fra Marinko Šakota i fra Ante Marić);

zatim će biti *Otvorene humanitarne prodaje izložbe slika* iz fundusa Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika.

Petak, 2. III. 2018.

U 20 sati u Staroj kapeli u Gorici bit će korizmena tribina hrvatskog branitelja Vilima Karlovića kao svjedočanstvo prema svojoj knjizi *Preživio sam Vukovar i Očvaru*. Teme o kojima će autor govoriti su *Žrtva, molitva i oprost*.

Petak, 9. III. 2018.

U 20 sati u Staroj kapeli u Gorici bit će tribina na temu: *Put srca - put ljubavi i žrtve*. Tribinu će održati Paula Tomić. Glazbene točke izvode članovi zajednice "Svetlo Marijino" iz Medugorja.

Petak, 16. III. 2018.

U 20 sati u Staroj crkvi u Gorici bit će tribina na temu: *Krčanin u korizmi*. Tribinu će održati don Mladen Parlav, profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu.

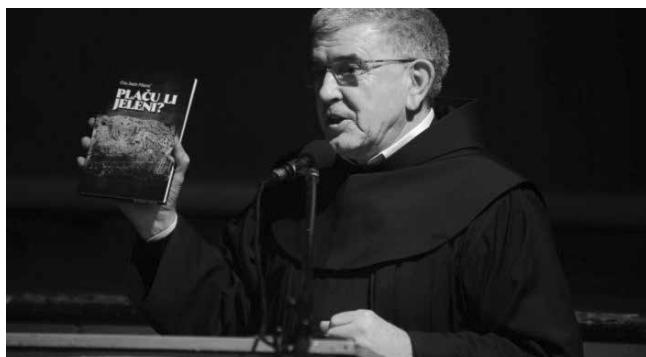
Nedjelja, 18. III. 2018.

U 19 sati u Staroj crkvi u Gorici bit će koncert: *Hrvatski korizmeni napjevi*. (Sudjeluju pučki pivači iz Rogotina, pučki pivači iz Podstrane i klapa Bratovština Gorica-Sovići). Zajedno s koncertom bit će predstavljena slikovnica *Put kriza za djece*, autora Andrijane Mlinarević Cvetković (slike) i Maria Bušića (tekst).

*Korizmena humanitarna akcija za djecu u Majčinu selu u Medugorju bit će prikupljana od četvrtka 15. ožujka do subote 17. ožujka 2018. godine u Staroj kapeli u Gorici od 18 do 20 sati. Prikupljuju se nekvalitetni prehrambeni proizvodi! Molimo Vas da se odazovete! Bog Vas blagoslovio!

Bratovština od svog osnutka angažmanom svoje Molitveno-liturgijske sekcije, kao i svih ostalih članova, organizirala je razne tribine za mlade, a evo već šesnaestu godinu zaredom i korizmene tribine koje su obogaćenje duhu svima koji su ih posjećivali i posjećuju.

Ova prva korizmena tribina i večer bila je iz dva dijela. U prvom dijelu je predstavljen roman fra Ante Marića „Plaću li jeleni?“, a u drugom dijelu je otvorena izložba slika i slike su prodavane u humanitarne svrhe. One su iz fundusa Bratovštine i dar su umjetnika koji su svoje slike dali u humanitarne svrhe kao i dio slika s Likovne kolonije u čast Zvonki Bušiću Taiku koja je održana prošle godine u rujnu mjesecu u Gorici!

Roman fra Ante Marića, koji je predstavljen, nosi, dakle, naslov: „Plaću li jeleni?“ To je potresna priča iz tužne povijesti Hercegovine i gladi koja je tih godina Prvog svjetskog rata nemilo kosila ljudi u Hercegovini. Priča je o ljubavi i obitelji, o fratu i narodu. O fra Didaku Buntiću i gladnoj djeci, i nesretno-sretnim obiteljima i usudu njihove djece koje su fratri vlakom iz Mostar odvezli u Slavoniju, a Slavonci širokogrudno primili izglađnjelu djecu!

U prepunoj Galeriji u Gorici svi su velikim pljeskom pozdravili fra Antu Marića, dugogodišnjeg župnika ove župe u također teškim vremenima Domovinskog rata i porača. On je u Gorici bio od 1991. do 2000. godine zajedno s fra Vinkom Mikulićem.

S fra Antonom su roman predstavili u ime nakladnika izdavačke kuće „Naša ognjišta“ fra Gabrijel Mioč iz Tomislavgrada. Predstavljač je bio i župnik župe Međugorje fra Marinko Šakota, koji je u novije vrijeme puno učinio da se oživi uspomena na fra Didaka Buntića, velikog fratra i svećenika koji je u vihoru 1. Svjetskog rata spasio više od 17.000 gladne djece odvevši ih u Slavoniju i tako ih vratio u život iz sigurne smrti od gladi.

Za pomoć obitelji Plavčić iz Bosanskog Grahova organizirana je humanitarna akcija – prodaja slika iz fonda Bratovštine, koja je za cilj imala pomoći u rekonstrukciji i dogradnji obiteljske kuće samohranog oca Viktora i njegovih pet maloljetnih sinova.

Također jedan dio sredstava od prodaje slika, prema riječima predsjednika Bratovštine Dragana Prlića, bit će za obitelj koja je izgubila dvoje djece, a ta obitelj je također izuzet don Davora Klećine koji je župnik u Drvaru i Bosanskom Grahovu! Predsjenik Bratovštine Dragan Prlić je između ostalog kazao:

„Evo, dragi prijatelji, upravo u ovo korizmeno vrijeme Bog nas poziva da budemo milosrdna srca, da kruh svoj s gladnima dijelimo. Da pomognemo sirotinji, Bog će nas nagraditi vječnom nagradom. Bratovština Vas poziva da kupite sliku, time u svom domu uljepšate prostor, a istovremeno učinite veliko djelo ljubavi i pomognete da i obitelj Plavčić, naša braća po vjeri i narodnosti, žive u uvjetima ljudske prirode i uljudbe, dostoje ţivota čovjeka i obitelji! Don Davor Klećina, njihov župnik, s kojim sam se čuo proteklih dana zahvaljuje svima za ova naša djela ljubavi i milosrđa.

Također obitelj koja je izgubila dvoje djece treba pomoć da spasi treće dijete. Maleni Ivan, dječačić rođen prije dvadesetak dana, treba pomoć dobrih ljudi.

Naime, majka ovoga dječačića nakon porođaja završila je u bolnici s embolijom pluća te ga čuvaju otac i baka. Otac je inače uposlenik pilane, ali trenutno ne radi, a obitelj je u teškoj situaciji. Prije Ivana, ova obitelj već je izgubila dvoje djece.

Jednu bebu majka je izgubila spontanim pobačajem, a druga beba umrla je u bolnici u Mostaru mjesec dana poslije poroda. Don Davor Klećina, župnik Drvara i Bosanskog Grahova, zamolio je da im pomognemo. ...Hvala Vam od srca u ime pogodenih obitelji i u ime Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići za svaku vašu pomoć!“

Sve su slike i knjige prodane. Program je lijepo vodila Matea Prlić koja je pozvala na sljedeću tribinu u Gorici, i to u sljedeći petak, 2. III. 2018. u 20 sati u Staroj kapeli u Gorici bit će korizmena tribina hrvatskog branitelja Vilima Karlovića kao svjedočanstvo prema svojoj knjizi Preživio sam Vukovar i Ovčaru. Teme o kojima će autor govoriti su žrtva, molitva i oprost.

-Koncertom hrvatskih korizmenih napjeva u nedjelju 18. ožujka 2018. u staroj crkvi u Gorici završile su ovogodišnje korizmene tribine i popratni sadržaji koji su pratili predavanja na tribinama.

Korizmene su tribine ove godine bile pod motom: “Za naše grijeha probodoše njega, za opačine naše njega satriješe. Na njega pade kazna – radi našeg mira, njegove nas rane iscijeliše.”

Tribine su se odvijale ovim redoslijedom:

U petak, 23. veljače 2018. u Staroj kapeli u Gorici bilo je predstavljanje romana fra Ante Marića: Plaću li jeleni?, a nakon predstavljanja zabilo se Otvorenje humanitarne prodajne izložbe slika iz fundusa Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika. Slike su slike darovali umjetnici u humanitarne svrhe,

te je jedan dio slike s prošlogodišnje Likovne kolonije koja je bila u Gorici u čast Zvonki Bušiću Taiku. Slike su prodane istu večer i sav prihod je predan don Davoru Klečini za dvije siromašne obitelji iz njegove župe (Drvar i Bosansko Grahovo).

Potom je u petak, 2. ožujka 2018. u Staroj kapeli u Gorici bila korizmena tribina hrvatskog branitelja Vilima Karlovića kao svjedočanstvo prema njegvoj knjizi Preživio sam Vukovar i Ovčaru. Teme o kojima je autor govorio bile su žrtva, molitva i oprost.

U petak, 9. ožujka 2018. u Staroj kapeli u Gorici bila je tribina na temu Put srca – put ljubavi i žrtve, a tribinu je održala Paula Tomić. Glazbene točke kod ove tribine izvele su članice "Svjetlo Marijino" iz Međugorja.

Sve je završilo u nedjelju, 18. ožujka 2018. u 19 sati u Staroj crkvi u Gorici, kad je bio koncert Hrvatski korizmeni napjevi ili Memorija Isusove muke i smrti. Krasnim tradicionalnim korizmenim napjevima, osobito Velikog tjedna na ovom koncertu su nastupili pučki pivači iz Rogotina, pučki pivači iz Podstrane, kantačice Gospina plača iz Gorice i Sovića i klapa Bratovština Gorica-Sovići. Program je bio obogaćen meditativnim tekstovima o muci i smrti Gospodina našega Isusa Krista, a tekstove je lijepo kazivala prof. Mirjana Mima Vlašić.

Uz korizmene tribine i već spomenutu humanitarnu akciju za obitelji iz Bosanskog Grahova i Drvara, bila je i tradicionalna korizmena humanitarna akcija za djecu u Majčinu selu u Međugorju na kojoj su se prikupljali nekvarljivi prehrambeni proizvodi! Ova humanitarna pomoć, na kojoj članovi Bratovštine zahvaljuju svima koji su darovali za djecu u Majčinu selu u Međugorju, bit će otpremljena u Međugorje u tjednu prije Cvjetnice. Bratovština i nadalje ustrajava na činjenju dobrih djela s milošću Božjom!

-18. travnja 2018. - Na sastanku Organizacijskog odbora Šimićevih susreta 2018. utvrđen je program 55. izdanja ove ugledne kulturne manifestacije. Službeno otvaranje bit će upriličeno u ponedjeljak 30. travnja, s početkom u 12 sati u sportskoj dvorani Srednje škole u Grudama. Tom prigodom popularni hrvatski glumac Joško Ševo izvest će monodramu "Govorite li hrvatski?", a u zabavnom dijelu programa nastupit će članovi Glazbene škole u Grudama.

Niz kulturnih sadržaja

Program će se nastaviti u četvrtak, 3. svibnja, s početkom u 12 sati poetskim kolažom o Antunu Branku Šimiću, ocu moderne hrvatske književnosti, u maloj dvorani Hrvatskog doma hercega Stjepana Kosače u Mostaru. Potom će biti položeno cvijeće uz spomenik A. B. Šimiću u Mostaru. Istoga dana navečer, s početkom u 19 sati, u Franjevačkoj galeriji u Širokom Brijegu bit će predstavljena knjiga poezije "Panj" Ive Nuić i promoviran roman "Djevojka plavim očiju" Ane Marije Alpeze.

Nakon toga u istom prostoru bit će otvorena izložba slika i skulptura akademskog kipara Dejana Durakovića, višeg predavača na Umjetničkoj akademiji u Osijeku. U glazbenom dijelu programa nastupit će članovi Glazbene škole Široki Brijeg.

Nagrade mladim pjesnicima

Program 55. izdanja ove najdugovječnije književne manifestacije u Bosni i Hercegovini završit će u petak 4. svibnja. S početkom u 10 sati bit će upriličen susret književnika s učenicima grudskih škola. U 19 sati u župnoj crkvi u

Drinovcima, rođnom mjestu braće Šimić, bit će služena misa zadušnica za braću književnike, a u 20 sati u dvorani drinovačke osnovne škole započet će tradicionalna akademija u čast braće Šimić. Prigodno slovo o A. B. Šimiću održat će dr. Davor Nikolić. Nastupit će niz pjesnika u programu "Pjesnici su čuđenje u svijetu", a bit će dodijeljena i ugledna književna nagrada A. B. Šimić, što je tradicionalno dodjeljuje Društvo hrvatskih književnika HB. No, bit će nagrađeni i nadareni mladi pjesnici. U glazbenom dijelu programa nastupit će kantautorica Ana Opačak, a na kraju bogatog kulturnog programa bit će otvorena izložba učeničkih likovnih radova. Program Šimićevih susreta i ove godine odvijat će se u Drinovcima, Grudama, Širokom Brijegu i Mostaru, važnim životnim postajama A. B. Šimića.

-U petak, 4. svibnja 2018. prije podne pjesnici su obišli grudske škole, susreli se s učenicima te im kazivali svoju poeziju i prozu. Isto tako potaknuli su u razgovoru učenike na samostalno pisanje i čitanje književnih djela. U Srednjoj školi Antuna Branka Šimića s učenicima je bio dr. sc. Davor Nikolić. U Osnovnoj školi Ruđera Boškovića pjesnik Zdravko Nikić je podijelio s učenicima i nastavnicima ugodne trenutke. Pjesnikinja iz Središnje Bosne Finka Filipović posjetila je Osnovnu školu fra Stipana Vrlića u Sovićima, a školu u Tihaljinama i Drinovcima počastili su svojim dolaskom među učenike Stanislav Bašić i Fabijan Lovrić.

Sveta misa i svečana Akademija održani su u Drinovcima, rođnom mjestu književnika Antuna Branka i Stanislava Šimića. Sveta misa je slavljena za braću Šimić u 19 sati u župnoj crkvi. Poslije Sv. mise je položeno cvijeće i zapaljene su svijeće na spomeniku pjesnicima ispred škole u Drinovcima.

Svečana Akademija počela je u 20 sati. U lijepo uređenoj školskoj dvorani Akademiju je odlično vodila Ivana Bošnjak. Prva točka programa bila je hrvatska himna "Lijepa naša" koju je otpjevao zbor Osnovne škole Drinovci. U ime pokrovitelja ovogodišnjih "Šimićevih susreta", a pokrovitelji su bili predsjednik Sabora Republike Hrvatske i hrvatski član Predsjedništva BiH, nazočnima se obratio dr. Dragan Čović, hrvatski član Predsjedništva.

Glazbena gošća ovogodišnjih "Šimićevih susreta" bila je Drinovčanka sa splitskom adresom kantautorica Ana Opačak koja je tijekom svečane Akademije izvela "Kuća pored mora" – Arsena Dedića, zatim "Nocturno" – Jakše Fiamenga i na koncu svoju vlasitu pjesmu "Ljubav". Nazočni nisu krili zadovoljstvo njenim krasnim izvedbama. Prigodno slovo o Antunu Branku Šimiću govorio je mladi znanstvenik iz Zagreba docent na Katedri za hrvatsku usmenu književnost dr. sc. Davor Nikolić.

Nagrade mlađim pjesnicima uručila je ravnateljica škole u Drinovcima Anita Kolak, pošto su oni pročitali svoje nagrađene pjesme. Nagrađeni mlađi pjesnici su sljedeći:

Osnovne škole:

1. mjesto Lucija Bošnjak, OŠ Petra Bakule Mostar
2. mjesto Antonela Sablje, OŠ fra Stipana Vrljića Sovići
3. mjesto Sara Jukić, OŠ fra Marijan Šunjić Stojkovići

Srednje škole:

1. mjesto Ana Zadro, Srednja škola Antuna Branka Šimića Grude
2. mjesto Mihaela Katava, Srednja škola Ivan Goran Kovačić Kiseljak
3. mjesto Ivan Tikvić, Elektrotehnička škola Ruđera Boškovića Mostar

Sveučilište/fakulteti:

1. mjesto Ivana Čović, Fakultet zdravstvenih studija Mostar
2. mjesto Anamarija Čolak, Sveučilište u Mostaru

Skakalo jedna od najsvečanijih točaka Akademije kao i samih Šimićevih susreta zbila se onda kada je predsjednik Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne, Ivan Sivrić uručio godišnju nagradu koje ovo Društvo dodjeljuje za najbolju knjigu. Ovogodišnja dobitnica je Marina Kljajo Radić, koja je iskreno i srdačno zahvalila na nagradi.

Slijedio je nastup pjesnika a ove godine svoje stihove kazivali su Fabijan Lovrić, Zdravko Nikić, Jagoda Iličić, Stanislav Bašić i Finka Filipović.

Najbolji nagrađeni mlađi likovni umjetnici na ovogodišnjim 55. Šimićevim susretima bili su:

1. mjesto Ivan Šimić, Gimnazija Antuna Branka Šimića Grude i Anica Perić, OŠ Antuna Branka Šimića Drinovci-Tihaljina

2. mjesto Matej Tomas, OŠ Ruđera Boškovića Grud

3. mjesto Petra Vlašić, OŠ fra Stipana Vrlijića Sovići.

Nagrade mladim likovnim umjetnicima predao je Draženko Vranješ, predsjednik Općinskog vijeća Grude.

Na kraju Svečane Akademije sve nazočne pozdravio je predsjednik Organizacijskog odbora 55. Šimićevih susreta 2018. i Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj. Svima koji su pomogli u pripremi i izvedbi programa ovogodišnjih Susreta uputio je najsrdačnije riječi zahvale i pozvao sve na sljedeće Susrete iduće godine.

-U petak 1. lipnja 2018. godine u organizaciji udruga proisteklih iz Domovinskog rata općine Grude, Matice hrvatske – Ogranak Grude i Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići u kino dvorani u Grudama upriličeno je **predstavljanje knjige i predstava „Tko je ubio Zvonka Bušića“**, autora Tihomira Dujmovića.

-U petak 1. lipnja 2018. godine u organizaciji udruga proisteklih iz Domovinskog rata općine Grude, Matice hrvatske – Ogranak Grude i Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići u kino dvorani u Grudama upriličeno je **predstavljanje knjige i predstava „Tko je ubio Zvonka Bušića“**, autora Tihomira Dujmovića.

-Pod zvjezdanim nebom, ispred Crkve svete Katarine u Grudama, 8. kolovoza 2018. održan je prekrasan koncert s mladim glazbenicima simboličnog naziva "Pod zvijezdama".

Nastupili su nekadašnji učenici glazbenih škola u Hercegovini (Grude, Široki Brijeg, Mostar i Čapljina), današnji studenti glazbe na akademijama u Zagrebu i Mostaru.

Mnogobrojna publika imala je priliku uživati u djelima velikih majstora poput Montijevog Czardasa, Chopenovog Valcera, Debussyeva Mjesecina, Ligetijeva Musica Ricercarta i ostalim djelima svjetskih skladatelja, a sve u izvedbi mlađih glazbenika, violinista Ante Sliškovića, sopranistice Nikoline Hrkać, gitaristice Martine Ivanković i grudske pijanistice i pijanista Gabrijele Iličić, Božidara Vlašića i Stipe Iličića.

-LIKOVNA KOLONIJA U GORICI U ČAST ZVONKU BUŠIĆU TAIKU pod nazivom „**32-GODIŠNJI UZNIČKI SAN O SLOBODNOJ DOMOVINI HRVATSKOJ**“ uspješno je završena 1. rujna 2018.

Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika i Matica hrvatska - Ogranak Grude, organizatori su II. humanitarnu Likovne kolonije u čast i znak zahvalnosti za svu žrtvu tamnice i uzništva hrvatskom vitezu Zvonku Bušiću Taiku.

Likovna kolonija bila je u Taikovoj rodnoj Gorici od 29. kolovoza do 1. rujna 2018. pod nazivom: **-Zvonko Bušić Taik- 32-godišnji uznički san o slobodnoj domovini Hrvatskoj.**

Ova humanitarna kolonija je održana pod pokroviteljstvom Ministarstva hrvatskih branitelja Republike Hrvatske i Ministarstva hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke.

U srijedu, 29. kolovoza 2018. u 19.30 sati u staroj crkvi u Gorici, u kojoj je Taik kršten, kolonija je otvorena kao **Večer domoljublja**. U program su sudjelovali Zvonkova supruga Julianne Bušić, Državni tajnik ministarsva hrvatskih branitelja Ivan Vukić, akademski glumac HNK Šibenik Jakov Bilić, akademski slikar i voditelj ove Likovne kolonije Antun Boris Švaljek, predsjednik Matice hrvatske-Ogranak Grude Mario Bušić, ministar Hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Županije Zapadnohercegovačke Mladen Begić, ratni zapovjednim brigade „Vitez Rafael Ranko Boban“ Grude brigadir Marinko Sosa Zvijezda i glazbenim programom Večer domoljublja uresila je krasnim pjevanjem Lucija Zovko.

U četvrtak i petak cijeli dan i u subotu do podne umjetnici su radili nadahnuti krajolikom i ljepotama, te povjesno-kulturnim bogatstvom Gorice i njezine okolice. U subotu u podne pod starim kostilama, u parku ispred starog župnog dvora u Gorici upriličeno otvorenje izložbe radova. Mnogi Taikovi prijatelji, njegova obitelj, hrvatski branitelji, kao i ljubitelji umjetnosti posjećivali su od početka do kraja ovaj hvalevrijedan kulturni događaj. Prigdone riječi zahvale, prisutnoj publici i umjetnicima na zatvaranju Likovne kolonije i otvorenju izložbe, iskazali su Mario Bušić i Antun Boris Švaljek.

Pok. Zvonko Bušić Taik i njegova supruga Julianne Eden Bušić duboko su urezani u srce ljudi ovog podnebesja koji cijene žrtvu i patnju, koji ne zaboravljaju svojih velikana, koji pamte i redovito se sjećaju svojih heroja. Eto, upravo je cilj ove Likovne kolonije bio da se s dubokim pijetetom sjetimo hrvatskog uznika Zvonka Bušića Taika i njegove Julianne, da im kažemo da ih volimo i da ih nikada nećemo zaboraviti, njih i njihove velike žrtve za domovinu Hrvatsku!

Slike koje su umjetnici uradili ili darovali, ostaju u fondu Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, a Bratovština će ih upotrebljavati u humanitarne svrhe.

U ovoj su Likovnoj koloniji svojim radovima sudjelovali sljedeći hrvatski umjetnici: Andrijana Mlinarević-Cvetković (Široki Brijeg-Grude), Andelko Mikulić (Široki Brijeg), Ante Braovac (Tomislavgrad), Ante Brkić (Čapljina), Ante Ljubičić Car (Imotski), Antonio Kukavica (Imotski), Antun Boris Švaljek (Zadar) – voditelj Likovne kolonije, Branko Širić (Posušje), Drago Bušić (Zagreb – Gorica), Edo Unković (Split), Estera Mihaela Peruzović (Split), Fra Vinko Mikulić (Gorica), Hrvoje Marko Peruzović (Split), Ivan Listeš (Split), Jure Pešorda (Grude), Karolina Marušić (Široki Brijeg), Kristina Čavar (Širko Brijeg), Lucija Miličević (Ljubuški), Marija Galić (Gorica), Matea Martinović (Mostar), Stipe Ivanišević (Split), Stjepan Skoko (Ljubuški), Zdenko Galić (Gorica), Zdravko Soldo (Široki Brijeg), Zlatko Kokanović (Županja), Rozvelt Kapović (Vinkovci) i Krešo Marić (Vinkovci).

Ljetopisali Srećko Mikulić i Mario Bušić

mh
maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

